643
A 35

NOVOČESKÁ KNIHOVNA.
Č. IX.

SEBRANÉ SPISY FRANTIŠKA VLADISLAVA HEKA.

III.

HEKŮV VLASTNÍ ŽIVOTOPIS. HEKOVA ČINNOST LITERÁRNÍ.

—

S PODOBIZNOU FR. VL. HEKA A SNÍMKEM JEHO RUKOPISU.

—

VYDAL

JAN JAKUBEC.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1924.

+ 9216

NOVOČESKÁ KNIHOVNA.
Č. IX.

SEBRANÉ SPISY
FRANTIŠKA VLADISLAVA HEKA.

III.
HEKŮV VLASTNÍ ŽIVOTOPIS.
HEKOVA ČINNOST LITERÁRNÍ.

NAPSAL

JAN JAKUBEC.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1924.

SEBRANÉ SPISY
FRANTIŠKA VLADISLAVA HEKA.

III.

HEKŮV VLASTNÍ ŽIVOTOPIS.
HEKOVA ČINNOST LITERÁRNÍ.

—

S PODOBIZNOU FR. VL. HEKA A SNÍMKEM JEHO RUKOPISU.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1924.

PG
5038
H355
1917
sv. 3

Tiskem Edv. Leschingra v Praze-II. 624.

Z Hekovy literární pozůstalosti stala se nejznámější jeho německá autobiografie tím, že byla pramenem Jiráskova velikého románu »F. L. Věk«.

Zamýšlel jsem vydati Hekův vlastní životopis v původním znění autorově. Ze závažných důvodů jsem se však vzdal tohoto úmyslu. Spisovatel svůj životopis nevypisuje jako hotové dílo literární, nýbrž, jak je nadpisuje sám, jako »Příspěvky k náčrtu mého života«. Hek v pamětech dále praví výslovně, že nepíše skutečný životopis, »nýbrž jen zlomky jako příspěvky k němu«. Tyto memoáry jsou psány široce, místy značně rozvláčně. Obsahují 243 stran. Písmo Hekovo je velmi drobné, řádky husté, místy jsou značné vložky, takže by byly vydaly v tisku aspoň stejný počet stran.

Ve výtahu z autobiografie bylo lze poměrně mnoho vypouštěti. Hek psal své memoáry jako stařec 77letý. Smýšlení let kmetských často promítal i do svého mládí. Kromě toho měl nábožný kmet při psaní svých pamětí patrně záměr nábožensky výchovný: psal svůj životopis pro časopis »Der Brüderbote«, který čítali zbožní členové bratrské Jednoty herrnhutské. Na ty myslil, když každý významnější krok svého života provázel nábožnými meditacemi, citáty z Písma, duchovními písněmi. Vynechávaje tyto přídavky, vracel jsem Heka starého Hekovi mladému.

Obsah pamětí Hekových, zajisté obsah zajímavý a cenný, hleděl jsem v českém znění dochovati věrně.

Přidržuji se přesně postupu autobiografova, nevypustil jsem žádnou událost, žádné datum. Zachovával jsem všecka místa, kde je zachycováno psychologické dění, důležité pro vývoj spisovatelův nebo jiných osob. Stejně zevrubně podávám kresby určitých dob a prostředí, některé překládám i doslovně — označuji to uvozovkami a ponechávám první osobu ve vypravování. Chtěl-li jsem ušetřiti místa — autobiografie Hekova v mém českém podání je zkrácena asi na polovici —, nemohl jsem se vyhnouti jisté úsečnosti výrazu, která je Hekovi nevlastní. Často dalo se pověděti jedinou větou, k čemu původce potřeboval celých stránek. Pro úsporu místa byly pomíjeny časté zevrubné liviovské dialogy, zachovával jsem jen rozmluvy výrazné a podstatné. Dialogy tyto byly patrně naším starcem vymyšleny a rozpřádány na oživení situací. Tato metoda vypravovací vynikne beztoho z jiných prací Hekových. Jinak jsem se snažil zachovávati beletristickou živost autobiografovu; mluvil jsem pokud možná jednoduchým způsobem autorovým, zpravidla i jeho vlastními slovy.

Chtěl jsem tedy, aby vlastní životopis Hekův byl přes značné zkrácení, které bylo za nynější drahoty tisku nezbytné, pokládán za duševní dílo spisovatelovo. Jinak by se pro biografii literární postavy celkem přece jen podřízené literární historik musil spokojiti i v odborné monografii několika stránkami. Činím tak v posledním období života Hekova, kde nás jeho autobiografie již opouští.

První část autobiografie Hekovy — nejzajímavější — nebyla známa ani Jiráskovi. Podle své zprávy (Ss. XXXIX, 197 n.) měl z prvopisu Hekova část, kde se zápisky začínají zprávou, jak se Hek dostal z filosofie domů — za předlohu k I. dílu »F. L. Věka« užil tištěného zlomku z »Brüderbote« 1862. Kdyby byl

náš romanopisec poznal také začátek ze zápisků Hekových před koncepcí »F. L. Věka«, byl by asi I. díl vypadl látkově trochu jinak. Netvrdím ovšem, že jest to na újmu skladby romanopiscovy.

V III. díle podávám také poněkud obšírnější rozbor literárních prací Hekových a zejména jeho řeči. Snad se ozve výtka: Nač taková zevrubnost při spisovateli druhého třetího řádu? Mám své důvody i praktického rázu — nejen že mě Hek zaujal svou rázovitostí v naší obrozenské literatuře. U velikého zjevu literárního může se vydavatel spokojiti pouhým sebráním a kritickým probadáním veškerého materiálu. Podati obraz takového významného zástupce české literatury, to bude vždy čas od času znovu vábiti kritiky a literární historiky. Avšak k menším zjevům naší literatury se zřídka kdo vracívá. Proto jsem se snažil podrobněji charakterisovati Heka jako spisovatele, když jsem již podnikl všecku práci k vydání jeho spisů. Proč jsem věnoval tolik místa i času Hekově řeči, odůvodnil jsem v úvodě k poslednímu odstavci i na konci jeho.

Opětuji i zde upřímné díky p. řed. Vojt. Paulusovi, který pro mne získal od příbuzných spisovatelových německou autobiografii Hekovu a Hekovu podobiznu k reprodukci. Srdečně děkuji p. kol. Em. Smetánkovi, který četl mou práci v rukopise a zdokonalil ji vhodnými opravami, panu prof. G. Záhorskému, který mi dal k volnému použití své výpisky ze soudních zápisů o Hekově procesu v Dobrušce, p. prof. Dr. Jos. Peškovi za zapůjčený opis Hekova Velikého pátku a svému bratru Al. Jakubcovi za účinnou pomoc při korektuře všech tří svazků.

V Praze v lednu 1924. *Jan Jakubec.*

Podobizna Fr. Vl. Heka podle kresby Th. Reichela z r. 1841.

ČÁST PRVNÍ.

HEKŮV VLASTNÍ ŽIVOTOPIS.

Hekův vlastní životopis.

Hek nadpisuje na první stránce: Beiträge zu einem Entwurf meines Lebenslaufs. Na prvním listě v »Propositum« podává šest citátů z Písma, zejména ze žalmů, jimiž autor projevuje dík a oddanost Bohu za to, co určil spisovatelovu životu. Na následujícím listě pak nadepsal v čele životopisu samého: Beiträge zum Aufsatze meines Lebenslaufes.

Jak viděti hlavně z druhého nadpisu, byl Hek vyzván, aby vypsal svůj životopis pro časopis. Byl to časopis »Der Brüderbote«, orgán Bratří, jenž vycházel v sídle Jednoty v Herrnhutě (vlastně v Nízké) v Sasku, kde Hek delší dobu působil, jak bude dále připomenuto. Hekovy dochované sešity s vlastním životopisem jeho jsou tedy původní složení; znění pro časopis v tomto konceptu leckde bylo opravováno; zejména připisoval Hek četné dodatky dílem na okraji stran, dílem na lístky, jež k listům přišpendloval.

Životopis Hekův se v »Brüderbote« objevil až v roč. 1862 — patnáct let po sepsání. Ale ne v úplném znění, nýbrž ve výtahu poměrně stručném s názvem »Ein Nachkomme der Pikarden in Böhmen« v dvojsešitě: September und November 1862, str. 35—53. Podává jen část Hekovy autobiografie: až do ukončení jeho studií v Praze.

Časopis »*Der Brüderbote*«, pro naše kulturní dějiny jistě nemálo důležitý, hledal jsem marně v pražských veřejných knihovnách; v musejní knihovně našel jsem některé pozdější ročníky, mnohé ještě kusé. Jsem upřímnými díky zavázán řediteli bratrského archivu a knihovny v Herrnhutě, dru Jos. Müllerovi, proslulému badateli v dějinách bratrských, známému u nás také z vědeckých jeho prací českých, že mi věnoval uvedený dvojsešit časopisu »Brüderbote« s životopisem Hekovým.

V úvodě k řečenému článku »Ein Nachkomme der Pikarden in Böhmen« se dočítáme této charakteristické zprávy:

»Mnohý z našich čtenářů,« píše tam asi redaktor časopisu J. R. Römer v Herrnhutě, »se ještě snad pamatuje, že viděl milého muže v jeho vysokém kmetském věku v Nízké (Nisky), kde pobýval nějaký čas, jsa zaměstnán překládáním ze starých českých spisů bratrských pro knihovnu Jednoty. Jeho vlastní zápisy (1847 v jeho 78. roce tam sepsané) jsou příliš dlouhé a zevrubné pro náš časopis; můžeme podati jen výtah z příběhů jeho mládí, o němž však doufáme, že bude našim milým čtenářům vítán.«

Vlastní svůj životopis Hek psal již dříve; první oddíl — co do rozsahu asi polovici celé autobiografie — ukončil již v měsíci březnu 1846 — podle vlastního přípisu v rukopise. Druhý oddíl nemá data; třetí dovršen v říjnu 1846. Čtvrtý oddíl dokončen v Kyšperce 3. května 1847.

I.

František Hek narodil se 11. dubna 1769 v Dobrušce, v kraji hradeckém. Otec Josef Hoek pocházel z nizozemské rodiny, usedlé nedaleko Venlo v Limbursku. Rodina tato opustila vlast za španělské války a usadila se v Jičíně v Čechách. Proto se náš spisovatel pod některé české články podpisoval ještě: Hoek (i Hoeck). Otec Františkův jako zámečnický tovaryš přišel do Dobrušky na pozvání svého staršího bratra Jiřího, jemuž měl býti mládencem na svatbě. Ale Josef se zalíbil nevěstě i rodičům tak, že si ženich z lásky k němu i k nevěstě, aby je učinil šťastnými, zaměnil s bratrem úlohu: nabídl mu, aby si vzal jeho nevěstu za choť, on že jim půjde za mládence. Zajistil bratrovi svou peněžní pomoc a prostředkoval u rodičů i u nevěsty. Tímto nezvyklým způsobem došlo k svatbě otce Hekova s Kateřinou Javůrkovou, dcerou vynikajícího měšťana dobrušského.

Předkové matčini náleželi k místnímu sboru bratrskému, který byl v pozdější zlé době od jesuitů zrušen. Kateřinu, svého miláčka, cvičila zbožná matka

sama ve čtení a zpěvu, k čemuž tajně užívala starých českých knih; ani svému muži se s nimi nesvěřila. I Kateřina zůstávala věrna víře matčině.

Manželství mladých Hekových bylo šťastné. Nejmladší syn František byl matce zvláště oddán. Jemu často vypravovala, učila ho čísti a zpívati z týchž zdrojů, z kterých se napájel též její duch. Matka zpívala při každé práci a při každé příležitosti; synek zpíval s ní. Naučil se množství písní.

Když Františkovi docházel čtvrtý rok, vzala ho matka jednou na vzdálenou osamělou louku u lesa. Tam malému synkovi vypravovala, kterak tam u keře právě před čtyřmi lety sklouzla do hlubaně potoku a byla v nebezpečí, že utone. Ve své tísni volala k Bohu o pomoc, aby se, není-li ona toho hodna, slitoval nad tvorem, jejž nosí pod srdcem. Hlas její uslyšel hajný, zachránil ji a v hájence ji pečlivě ošetřili. Po čtyřech nedělích pak že se narodil on, František. Poté matka se synkem klekla, modlila se vroucně a oba zpívali zbožný chvalozpěv. František tento výjev, o němž neměl nikomu nic povídati, podržel hluboko v mysli, častěji místo navštěvoval a umínil si, že se za toto zázračné své zachránění bude snažiti státi se hodným další milosti boží bohulibým životem.

Později byl chlapec posílán do městské školy, kde mu přišlo vhod předběžné vyučování matčino: dělal znatelné pokroky, účastnil se též na choru zpěvu. Od dětství býval veselé mysli, vše, co se mu ukládalo, konal rád a se zbožnými úmysly, jak jej k tomu vedla matka. Tím byl pro dospělá léta připraven snášeti utrpení a odporovati nepřátelům.

Po několika letech jednou František pomáhal matce při práci v zahradě. Jako obyčejně při tom zpívali. Tu je překvapí otec, ukazuje zdáli psaní. »Tady,« volal ukazuje na dopis, »budeš míti, ty malý zpěváku,

hodně co zpívat.« Podal dopis matce, a ta rozpačitě jej přečetši, pravila: »Svého hocha nedám ještě od sebe. Desítileté dítě do Prahy, a k tomu do kláštera! Mniši žijí po svém způsobu; útlé dítě by si bylo samo ponecháno a vydáno nebezpečenství. Počkejme ještě několik let, potom po vůli Boží.« Otec byl v rozpacích: páter ředitel choru křižovnického*) kláštera v Praze vybízel Heka, chce-li synka, jenž mu byl doporučen jako dobrý zpěvák, dáti do kláštera za druhého sopranistu; že by tam za dohledu varhaníkova bydlil s jinými žáky, dostával stravu a šatstvo a při tom mohl studovati na gymnasiu. Když otec váhal s odpovědí, přišel po čtrnácti dnech od regenschoriho nový dopis. Na prosby synkovy, který toužil po tom, aby mohl studovati, dala k tomu matka svolení.

V Praze v klášteře František, obstáv dobře při zkoušce, byl uveden do jizby mezi ostatní chlapce zpěváky.**) S počátku si mnoho stýskal po matce a po rodinném životě. Doma se zpívalo pořád, zde jen na cho-

*) Kreuzherrenorden, píše Hek. Je to asi omyl, poněvadž klášter křižovníků nebyl od Josefa II. zrušen, jak se píše dále. Jirásek v »F. L. Věku« píše klášter benediktinský u sv. Mikuláše — a to jest asi správné.

**) Hek nemluví nic o tom, do kterých škol chodil z kláštera. Později vykládá o svém šestiletém pobytu v klášteře. Od první reformy tereziánské z r. 1752 byla gymnasia šestiletá; studium filosofické pak dvouleté. To trvalo až do nové reformy na konci vlády Marie Terezie. Od r. 1776 byla gymnasia pětitřídní; zato filosofie trojtřídní. Na filosofii Hek již v klášteře nebyl. První rok v Praze patrně chodil do školy normální, jak to správně rozřešil již Jirásek v »F. L. Věku« (I, str. 38). Každý žák vstupující do gymnasia byl přijat jen na vysvědčení ze školy normální nebo hlavní. Měl takto zejména získati znalost německého jazyka; od 1781 byla němčina vyučovací řečí pro celé gymnasium, před tím jen pro první dvě třídy gramatikální. Srovn. Jan Šafránek, Školy české I. díl, 1913, str. 135, 143, 149, 155 a dále.

ru. Zazpíval-li si hoch, ptali se ho druhové posměšně, jde-li na pout. V životě a zábavách svých spolubydlitelů nenacházel zalíbení. Nejraději meškával v zahradě sám; tam si potichu mohl prozpěvovati písně matčiny. Ježto měl krásný hlas, brával ho regenschori druhý rok zpívat i do jiných chrámů.

Jednou vraceje se s choru týnského chrámu setkal se s vozkou z domova; ten mu vyřizoval, že má pro něj v hostinci psaní od matky a krabici s koláči, aby si pro ně ještě téhož dne přišel; druhý den časně ráno musí prý již odjeti. Tomu bylo těžko vyhověti, ježto František byl v klášteře až do večera zaměstnán, zejména přisluhováním při stole. Vyprosil si tedy podloudné dovolení u vrátného, kterého získal hlavně slibem, že mu dá podíl z koláčů. Po páté hodině nesměl nikdo z kláštera vycházeti. V hostinci se zdržel psaním odpovědi matce. Ustrnul, když slyšel biti na věži desátou; měl se vrátiti za hodinu. O jedenácté stál před zavřeným klášterem. Nesměl zvoniti ani klepati, a okno vrátného bylo příliš vysoko. Po delším namáhání podařilo se mu vrátného vzbuditi a uchlácholiti vysvětlením a podílem z přinesené krabice. Vrátný mu však uložil, že nesmí do zpěváckého pokoje hlavní chodbou, poněvadž duchovní jsou prý ještě vzhůru, nýbrž postranními schody vedle umrlčí kaple. Na tmavé chodbě hmatal chlapec před sebe, aby nenarazil. Ve výši hlavy nahmatal vyčnívající prkno, zachytil se ho, ale prkno se převážilo a něco těžkého a dlouhého padlo mu k nohám. Leknutím upustil krabici a koláče z ní rozházel. Když je sbíral, uslyšel vedle sebe příšerné chrčení; nežli se vzpamatoval z hrůzy, ucítil, že ho ledově studená ruka uchopila za krk. Vytrhl se a v úžasu běžel na širokou chodbu a chvatně zatáhl tam za zvonek, jímž se svolávalo k jídlu. Se světly vyhrnuli se mniši

z cel a zastihli vyjeveného chlapce jako náměsíčníka; nemoha ze sebe vypraviti slova, ukázal k umrlčí kapli.

Zastihli tam bibliotekáře pátera Matyáše, o jehož blížící se poslední hodince Hek něco zaslechl již u oběda, seděti s vytřeštěným zrakem a otevřenými ústy. Přivolaný lékař u chlapce na smrt ulekaného shledal větší nebezpečí než u pátera, jenž byl silným otřesem skoro zázračně vyrván zdánlivé smrti. Po osmi dnech se teprve student probral z těžké nemoci.

Zachráněný mnich si oblíbil zpěváka Heka, o němž věřil, že mu Bůh skrze něho zachránil život. Prokazoval mu mnoho dobrého. František přicházíval k němu denně. Páter Matyáš, který žil ještě tři léta, vida studentovu lásku ke knihám, uvedl jej do knihovny klášterní, nad jejímiž poklady František ustrnul. Od převora dostal dovolení, že smí volné hodiny tráviti čtením v knihovně nebo v zahradě. Poněvadž dobře prospíval v jazyce latinském a řeckém, zahloubával se rád do latinských foliantů. Zejména chtivě čítal díla sv. Augustina; působila naň mohutným dojmem, třeba že všemu nerozuměl, hlavně když četl dílo De gratia.*) Vedle toho čítal i jiné církevní otce, latinsky i řecky. Jeho nitro se vyjasňovalo, všelicos chápal, srovnával s písněmi, jimž se naučil od matky, a rozuměl teprve jejich smyslu. Jednou při obědě, při němž dva řádoví bratří diskutovali o působení milosti boží a převor podal závěr, byl ke všeobecnému obdivu s to, kritisovati a opraviti spornou otázku podle sv. Augustina. Ze čtenářské horlivosti studentovy vyslovil převor až pová-

*) Učení o milosti (de gratia, de gratia efficacissima) sv. Augustina je zvláště význačné pro tohoto nejproslulejšího učitele církevního. Psal o něm hlavně v polemických spisech proti pelagiovcům »De natura et gratia contra Pelagium« a »De gratia Christi et de peccato originali«, dále »De gratia et libero arbitrio ad Valerianum abbatem«.

In dem Namen des Herrn Jesu!

[illegible]

[illegible] 11 April 1769 zu Dobruschka [illegible]

[illegible] Joseph Flock [illegible] Venlo [illegible]

[illegible] Georg [illegible]

[illegible]

žení, aby ho čtení knih, jež nejsou pro nedospělé, nezkazilo. Chtěl nad ním sám bdíti.

Druhého dne přišel převor do knihovny, a pochváliv horlivost studentovu, který právě četl traktát Augustinův o žalmech, ukázal na police knih, tv že prý smí všecky čítati. »Jen těchto knih nesmíš čísti; obsahují jed pro slabou duši.« Ukázal na skříň v koutě, které si Hek do té doby ani dobře nepovšiml. Byla zatažena řetězem, a nahoře byl štítek s nápisem: Libri prohibiti (= zakázané knihy). Student vykonal žádaný slib, že jich čísti nebude.

Od té doby však náš horlivý čtenář, jak vstoupil do knihovny, vrhal první pohled na skříň obsahující duševní jed. Často se před ní zamýšlel. Ale stál ve slibu, že knih nebude čísti. Myslil, že by bylo dobře, aspoň věděti, které to jsou, kdyby mu jinde přišly do rukou, aby z nich nessál sladký, příjemný jed, jak charakterisoval jejich obsah převor. Přišed následujícího dne zase, zdráhavě a třesa se uchopil řebřík, ale cosi neodolatelného jej k tomu pudilo, pozdvihl řetěz a prohlížel názvy na hřbetech. Ustrnul, když četl »Amos Comenii Opera didactica« (= Amose Komenského Díla didaktická). Tu musí býti omyl! myslil si: neboť Amos Comenius jest naše školní kniha, z níž se učíme! Jeho »Janua linguarum« a »Orbis pictus« jsou přec předepsány samou vládou za knihy učební*) a jméno Comenius bývá od učitelů uváděno s chválou.

*) Komenského »Orbis pictus« (Svět v obrazích) a »Janua linguarum« (Brána jazyků) byla zavedena na gymnasiích piaristských již před reformou z r. 1776; ba »Bránu« propustil i Koniáš do škol jesuitských. Učebnicemi tyto knihy Komenského zůstaly na gymnasiích i po reformě. Srovn. Šafránek c. s., I. d., str. 135 a 145. O gymnasiích, o předmětech učebních i o učitelích na nich vykládá zevrubně Dobrovský »Böhm. und mähr. Litteratur« 1780, str. 70 n.

Co on psal, nemůže tedy býti jed kazící duši. V tomto duševním boji vytáhl svazek, otevřel a četl: »Praxis pietatis«. Jak může býti »Cvičení ve zbožnosti« jedem? myslil si. A právě tak »Centrum securitatis« (= Hlubina bezpečnosti). A dále »Novum testamentum« (= Nový zákon). Jak veliký byl však jeho úžas, když knihu otevřel a četl: Evangelium Mathaei — Marci — Lucae — Ioannis; do té doby znal totiž slovo testamentum ve smyslu »poslední pořízení«. Je to také duševní jed? ptal se; vždyť se z něho čítá v chrámech a na evangelia se káže! Zmaten ubíral se na znamení zvonce do zpěváckého pokoje. Byl roztržitý, tak že si při zpěvu utržil výtky a výčitky, jako nikdy posud za pětiletého pobytu. U večeře za to musil klečeti a nedostal nic jísti.

Nyní čítal kradmo velmi horlivě spisy Komenského. Jeho »Historia persecutionum« (= Historie o těžkých protivenstvích), jakož i »Kšaft umírající matky Jednoty« jej tak dojímaly, že nad nimi proléval hořké slzy a podivoval se, jak mohli Bratří takovou pronásledování snášeti. Od té doby mu vzešlo světlo; chápal, že je pokrytectvím a zapíráním Pána nechtíti pro něho zároveň trpěti.

V retorice — tak slula předposlední třída pětiletého gymnasia — se Hek rád zabýval řečnictvím a historií. Zálibu v dějinách v něm vznítil výborný učitel dějepisu. Horlivě čítal náš student klasiky římské. Z Cicerona a z Livia uměl četná místa nazpamět. Byl ve škole vyhlášen jako obratný řečník. Dovedl o jakémkoli thematě hned napsati sermon (řečnickou úvahu).

Bylo o pololetní zkoušce,*) při které se opakoval

*) Na gymnasiích se konaly zkoušky na konci 1. semestru, po velikonocích, a druhá na konci školního roku, který tehdy trval do 21. září. Prázdniny se končily 2. listopadu. Od 1786

zlozvyk, že učitel míval klasifikaci hotovu před zkouškou a ředitel školy vyznamenaného žáka oslovoval slovy: »Bene res tuas gessisti, atqui excellentem ac exactum habuisti magistrum« (= dobře jsi se držel, ježto jsi měl znamenitého a důkladného učitele). Tak se píle žákova obracela vždy ke cti a chvále profesorově.

Hek měl o pololetní zkoušce podle ustanovení profesora řečtiny podati rozbor jedné řeči Demosthenovy; ale školní prefekt, který zastupoval nemocného profesora řečnictví, určil, že má provésti řečnickou práci latinskou o blaženém životě lidském. Když zkoušenec o věci přemýšlel, napadlo ho jedno místo Ciceronových »Quaestiones Tusculanae«; bylo však hned zatlačeno myšlenkami Komenského z »Praxis pietatis« a »Centrum securitatis«. Hek je zachycoval chvatně na papír. Dvakrát ho za rychlé práce ředitel škol napomínal: »Jen krátce! Jen krátce!« Když potom mladý rétor svou stať předčítal a ukončil náboženskou úvahou, že pravá blaženost lidská může spočívati jen na jediném základě, Bohu, došel za ni pochvaly; jen učitel řečtiny Hekovi vytýkal, že místo školní řeči měl kázání. Ředitel školy ho však pochválil obvyklými slovy: »Bene res tuas gessisti« a podal mu hotovou již klasifikaci. Radostně spěchal šťastný žák do kláštera.

Před klášterem spatřil zástup lidu. Dověděl se, že je císař Josef právě v klášteře. Protlačil se do brány klášterní, drže vysvědčení a řeč v ruce. Císař právě opouštěl klášter. Všiml si studenta, převor mu o něm něco řekl a podal mu vysvědčení i řeč z poslední zkoušky. Na to mu řekl císař: »Také o tohoto hocha bude postaráno!« a odešel.

---

nařízeno končiti školní rok na gymnasiích 15. července a začínati 1. září. Srovn. Šafránek, c. s., I. d., str. 144, 154.

Když žáci zpěváci chtěli vstoupiti v poledne do jídelny, aby posluhovali řádovým kněžím, dověděli se, že dnes nebudou vpuštěni; páteři prý se chtějí o něčem důležitém tajně poraditi. Zatím žáci zvěděli, že je v klášteře vyšetřovací císařská komise. Když vyšli z pokoje, viděli na chodbě před klenbou klášterní a před sklepem vojenskou stráž, komise pak byla v kostele a zabavovala zlaté a stříbrné předměty obřadní a dala všecky tyto věci zavříti do knihovny. Jeden z mnichů před žáky zpěváky bědoval, že si nic nemohou odnésti z těchto drahocenností, a pohnul Heka k slzám. Při večeři bylo vše tiché a zaraženo. Když zpěváci odcházeli, řekl Hekovi převor: »Teď již nemůžeš do knihovny; všecky naše cenné věci jsou tam zavřeny, dveře zapečetěny, klíče má komisař. Není-li ti toho také líto?« »Ovšem že; je mi toho srdečně líto,« vzlykal student, ale myslil při tom hlavně na svého Komenského a na Nový zákon.

Druhého dne si dal Heka převor zavolati k sobě a snažil se mu vysvětliti, jaká se jim stala křivda. »Skoro šest let jsi u nás; měli jsme tě rádi. Byl jsi vždy tichý, a zatím co si jiní chlapci hráli, ty jsi spěchal do knihovny a nacházel jsi v ní svou radost. Byli bychom ti rádi dali několik knih, které bys byl chtěl; ale takto to již nejde, leda by ses něčeho odvážil, co samo o sobě není nesprávné a proto není hříchem a může se státi beze vší úzkostlivosti svědomí.« Potom mu prozradil, že by bylo lze dostati se do knihovny, aniž by bylo třeba porušiti císařské pečeti, odnésti odtud knihy, které by si vybral, a jim jejich vlastní majetek, který jim byl násilně odňat. Student k tomu projevil ochotu. Převor kázal přisahati Hekovi při jméně Ukřižovaného a nejsvětější neposkvrněné Panně Marii, že vše, co s ním mluví a budou podnikati, zachová v tajnosti před každým.

Když se student večer o osmé hodině dostavil k převorovi, byli u něho již bibliotekář a klášterní famulus, zaměstnáním hrnčíř. Všichni se odebrali po točitých schodech dolů do jakési kuchyně, z níž se vytápěla kamna knihovny. Famulus již před tím v starobylých, vysokých kamnech vše připravil. Nyní vyňal opatrně široký kachel. Hek si oblekl kazajku, provlekl se otvorem v kamnech do bibliotéky. Svítil si zlodějskou svítilnou. Napřed si měl vybrati knihy. Vyňal ze zapověděné skříně svého Komenského a Nový zákon. Knihy zabalil do připraveného plátna a podal otvorem v kamnech. Potom se chtěl vrátiti, ale tu mu bylo řečeno, když se postaral o sebe, aby teď pamatoval také na majetek mnichů. Dostal dva klíče, aby otevřel tajnou skříň o dvou zámcích a z ní aby vyňal dva sáčky »s drobnými penězi« a jim je podal. Později se dověděl, že to byly dukáty, jež nebyly v pokladní knize zapsány. Vykonav svou úlohu, zametl vše kolem kamen podaným mu smetákem, aby byly zahlazeny stopy po vyndaném kachli, a vylezl. Famulus kachel zase zatmelil. Hek, znovu byv upamatován na své odpřisáhlé mlčení, odnášel si svůj poklad do pokojíka. Opatrně tam vklouznuv, zavřel knihy do své truhly. Dlouho nemohl usnouti. Ve snách se mu objevil Komenský, jak ho znal z obrázku »Praxis pietatis«, blahopřál mu k získanému pokladu a napomínal, aby tak smýšlel, věřil a Pána velebil, jak činil on. Student mu to sliboval s tak hlasitým přisvědčením, že se tím probudil nejen on sám, nýbrž i vedle spící varhaník.

Příštího dne vstoupil za oběda do jídelny komisař a odevzdal převorovi vládní nařízení. Převor, otevřev balík, vyňal několik kusů, prohlížel je a při jednom pohlédl usmívaje se na Heka a pravil: »To se týká tebe! Císař přesně vyplnil své slovo. Dostaneš pro bu-

doucí druhý běh stipendium denních desíti krejcarů.« Radostně dojat děkoval obdařený student.

Po jídle se ptal komisař převora, je-li nějaký katalog knih uložených v knihovně. Nebylo ho. Ptal se tedy komisař dále, uvázal-li by se některý z řádových bratří v úlohu pořídíti jej. Nikdo se k tomu přes několikeré vybízení nechtěl odhodlati. Na konec prohodil převor s potupným úsměškem, ukazuje na Heka: »Neznám nikoho, leda tohoto chorového zpěváka.« Komisař k němu neměl mnoho důvěry, ale když se přesvědčil, že ochotný student zná katalogy obvyklé v knihkupeckém obchodu, pro nějž byly knihy určeny, svěřil mu tuto namáhavou práci. Žákovi o školu starostlivému slíbeno, že od školy dostane dispens a že bude postaráno o to, aby mu zameškané hodiny nebyly na ujmu při klasifikaci.

Student se dal s chutí do práce; k ruce dostal sluhu. Komisař byl s jeho pilnou prací spokojen. Čtvrtého dne přišel však s bibliotékářem universitní knihovny,*) který si měl pro svou knihovnu z klášterních knih vybrati. Prohlédnuv knihy, prohlásil, že nemůže nic potřebovati, že má již všecky knihy v duplikátech. Když se ptal komisař, co tedy má s knihami dělati, dostal za odpověď, že prý si z biblioték pavlánského a servitského kláštera něco koupili antikváři, ostatní že zůstalo ležeti. Žid Salomon prý podá nabídku, že koupí všecky knihy na makulaturu, když mu budou prodány cent po 10 zlatých. Studenta obcházela hrůza, když slyšel, kam se mají dostati tak četné dobré křesťanské spisy.

Hekovi, který již katalog nemusil dokončovati a o němž komisař věděl, že je milovníkem knih, komisař

*) Byl jím od r. 1780 až do smrti (1807) premonstrát a svobodný zednář K. Raf. Ungar.

nabídl, aby si odměnou za svou práci vybral některé z knih, a poskytl mu k tomu prázdnou bednu. Student ji naplnil ze skříně zapověděných knih zahájené řetězem. Nakonec se student osmělil a předstoupil před komisaře s prosbou: »Můj otec jest kupec a kupuje od pražského žida makulatury, cent po 12 zlatých. Nechtěl byste mi pro něho knihy postoupiti za touž cenu jako pražskému židovi?« Komisař svolil s podmínkou, aby za ně složil peníze hotově do tří hodin odpoledne. Byl ochoten snížiti mu odhad knih na šest centů místo na deset.

Hek se rozběhl k obchodníkovi, s nímž byl otec ve spojení, a požádal ho o půjčku. Když pověděl, nač, odbyl ho zprvu obchodník příkře, že otec potřebuje zboží, a ne knih. Dostav však podrobnější vysvětlení, poslal do kláštera svého knihvedoucího, aby tam, shledá-li koupi výhodnou, peníze hned složil. Cestou potkali vozku, který se ptal knihvedoucího, nemá-li obchodník nějaké zboží do Královéhradecka, že by je, maje jeti nazpět s prázným vozem, lacino dopravil. To se výborně hodilo. Knihvedoucí odhadl knihy na dobrých 12 centů a zaplatil hned žádanou cenu. Knihy byly nacpány do pytlů na vlnu a vozka je odvážel do Dobrušky. Otci napsal student o své koupi a zároveň žádal, aby knihy nechal v pytlích zavázány, až přijede na prázdniny.

Otec ustrnul leknutím, když se povoz zastavil před krámem a vozka vysvětlil, že veze plný vůz knih z kláštera. Huboval na lehkomyslného syna, že ho obtížil dluhem 60 zl. Brzo se však roznesla zpráva o ohromné zásilce knih. Hlavně okolní duchovní se přicházeli dotazovati po knihách, chtějíce si nějaké vypůjčiti ke čtení.

František, přišed na prázdniny, prodával knihy, díla sv. Augustina, Tomáše Akvinského, spisy sv. Otců

a jiné, konsistoriální a seminární bibliotéce v Hradci Králové, knihovně jistého blízkého benediktinského kláštera, a jiné knihy jiným soukromníkům a brzy měl částku, kterou dal za knihy i za dopravu, v kapse. Veliká část z knih mu ještě zbyla. Pomocí jistého rozumného diakona roztřídil knihy: spisy hole mnišského obsahu a vše, co vyšlo z ducha středověké školské doktriny — bylo toho dobře na tři centy — odložil za makulaturu. Zachovalé vazby z nich prodal knihaři za 10 zlatých. Nyní si otec radostí mnul ruce z podařené koupě, a synovi zůstalo mnoho krásných knih pro vlastní bohatou knihovnu, pro kterou mu otec určil zvláštní světnici.

Když uplynuly prázdniny, chystal se Hek na tři léta na filosofii, která tehdy byla středním stupněm mezi gymnasiem a odbornými studiemi theologickými, právnickými a medicinskými. Otec naléhal na syna, pro jaké povolání se chce rozhodnouti. Memoáry Hekovy zabarvují toto rozhraní života spisovatelova zbožným duchem jeho kmetského věku. O budoucím svém povolání, odpovídá otci, ještě nepřemýšlel; ponechává nevýslovné moudrosti boží, k jaké úloze jej určí; on sám že nejlépe ví, co pro jeho dítě jest dobré a spasitelné. Nyní že především třeba absolvovati filosofii, potom se teprve může rozhodnouti pro některý obor. Matka při těch slovech radostí prolévala slzy. Otec pak se prohlásil, že nemůže ještě říci, jakou měrou bude moci syna podporovati. Syn jej zbavil starostí oznámiv, že má slíben byt a stravu u regenschoriho z kláštera; regenschori nyní převzal v několika chrámech řízení zpěvu; jeho bývalí zpěváci měli mu býti pomocníky.

Přišed do Prahy, dal se Hek zapsati do prvního filosofického kursu. Byly tu výborné síly, ustanovené císařem Josefem II. Profesor Schmiedt přednášel o fi-

losofii: profesor Meißner, protestant, byl povolán z Drážďan do Prahy na stolici estetiky; Kašpar Royko přednášel o dějinách.*) »Jména ostatních učitelů mi vypadla z paměti,« podotýká Hek, »asi proto, že jsem se od nich mnoho nenaučil a že jejich mínění a názory často odporovaly názorům uvedených důstojných profesorů, ač se nazývali »artium liberalium magistri et Sacrosanctae Theologiae Doctores« (= svobodných umění magistři a doktoři svatosvaté theologie). Svou šestiletou zkušeností v klášteře měl jsem respekt před touto osobivou sacrosanctitate. Než držel jsem se raději svého zbožného Komenského a nádherného Nového zákona, kterýmžto spisům jsem se skoro naučil nazpamět a které ani na svobodomyslné filosofii nepřestaly býti základem mého dalšího vzdělávání. Profesor Schmiedt přidržoval se metody královeckého profesora Kanta, což tehdy bylo módou; Meißner, muž jemných, uhlazených mravů, měl krásné přednášky a dovedl mladistvou mysl upozorňovati na půvaby přírodní, na krásná umění a vědy; Kašpar Royko přednášel o dějinách v duchu svobodomyslném. Byl katolickým knězem, ale ne římským theologem. V přednášení historie odvrhoval římské okrašlování, které hlavní věc zahalovalo, a ukazoval historické faktum tak holé, jak bylo ve skutečnosti. Často si trpce stěžoval, že hierar-

*) Kašpar Royko přednášel od r. 1784 vlastně na universitě pražské o církevních dějinách a byl ustanoven pro fakultu theologickou. Ovšem je známo, že jeho přednášky poslouchali také studenti z jiných fakult i nestudenti. Pro filosofii byly předepsány všeobecné dějiny, o kterých v době od 1784—1795 — tedy také v době, kdy byl na studiích filosofických Hek — přednášel Ign. Cornova, exjesuita a svobodný zednář. Překvapuje, že se Hek o tomto historikovi, jako učiteli i spisovateli velmi oblíbeném, slovem nezmiňuje. Snad z ohledu na své bratrské čtenářstvo.

chická politika zfalšovala dějiny, mnohou pravdu znetvořila nebo ji potlačila a naopak mnohý nesmysl a hrubé nepravdy v ni vpravila. Napsal Dějiny církevní a náboženské, z nichž několik svazků bylo otištěno. Sepsal také »Dějiny kostnického církevního sněmu«, v nichž vylíčil pravý průběh a při tom milého Jana Husa prohlásil podle akt a jednání sněmovního za nevinného. Tato kniha, vytištěná po německu a po česku, způsobila veliké vzrušení mezi římským duchovenstvem,*) ale u čtenářstva došla pochvaly, takže první vydání bylo brzy rozebráno. Tenkrát trvala ještě svoboda censurní, císařem Josefem udělená. (Royko) psal jako uvědomělý historik a dokazoval z příslušných pramenů. Nenávist římského kleru nic proti němu nezmohla; teprve později, po nastoupení císaře Leopolda, na naléhavý protest prelátského stavu byl zbaven profesury a ustanoven vládním radou ve věcech duchovních. Tu se provedlo: Promoveatur, ut amoveatur. Já byl jeho miláčkem a směl jsem ho častěji navštěvovati. Dal mi při odchodu z Prahy několik knih na památku;

---

*) Royko napsal trojí zpracování dějin církevních: Synopsis historiae religionis christianae«, v Praze 1785, »Einleitung in die christliche Religions- u. Kirchengeschichte« (tamže (1872 a 1790), »Christliche Religions- und Kirchengeschichte« (tamže 1789—1792).

»Hystorya Velikého Sněmu Kostnického. Od kněze Kašpara Royko, řádného učitele všeobecné církevní hystorye při vyšších školach prv v Grácu, nyní v Praze. Z německého přeložená od Václava Petrýna (t. j. Vác. Stacha) V Praze 1785 a 1786. Jsou to toliko první dva díly — a to mnohem slabší nežli 3. a 4. — obsáhlého spisu Roykova. Druhý je označen na titule: »Druhý díl nebo Příběhy Hussa« »Sedlákům Ržímské církve obětováno od Překladatele«.

Proti tomuto překladu byla namířena veršovaná polemika »Sprosté katolické rozvažování nad opovážlivostí Vác. Petrýna, překladatele historie Roykovské o sněmu Kostnickém«. Anonymně vyšlo 1791 (bez místa tisku).

mezi nimi byly Hallerovy básně o Švýcařích, Pavla Sarpi Dějiny tridentského sněmu,*) Isaka Iselina Geschichte der Menschheit**) a ještě několik podobných.

Za tohoto stavu mého duševního vývoje musila se ovšem odehrávati veliká změna v mém smýšlení. Katolíkem se narodiv a byv vychován, katolicky ve škole vyučován, katolicky na gymnasiu a v klášteře vychován, byl jsem seznámen s hlavními věcmi doktrin římské školy. Nyní vyvstal Amos Komenský a Nový zákon, jejichž učení jsem nemohl srovnati se zásadami, které jsem vssál vychováním. Častěji mi bylo úzko a těžko u srdce, ale tu jsem si vzpomněl na leccos, co jsem slýchal od své dobré matky, a vybavil si z paměti některé verše písní, jimž jsem se od ní naučil a které se srovnávaly s Amosem Komenským a s Novým zákonem. Nabyl jsem tím klidu a myslil, že v této věci stojím pevně. Bezděky jsem si zpíval verš matkou zpívaný: »Kdo myslíš, že pevně stojíš, hleď, abys neupadl.« ale nevzal jsem si hned smysl k srdci.***)

---

*) Paolo Sarpi (Paulus Venetus, žil od 1552—1623), člen řádu servitského, byl obviňován z přátelských styků s protestanty. Přešed do služeb republiky benátské, zastával se jejích práv státních proti moci papežské; tedy již počátkem 17. století hájil myšlenky, která úplně ovládla za osvícenství. Sarpiův spis »Storia del concilio tridentino« vyšel pseudonymně (s jménem Pietro Soave Polano) po prvé v Londýně 1619.

**) Švýcar Isak Iselin (1728—1782), německý filosof, jenž se mohl honositi přátelskými styky s Rousseauem, napsal vedle jiných spisů velmi oblíbené dílo »Geschichte der Menschheit« (1. vyd. 1764 ve dvou svazcích).

***) Znění písně převádím věrně z Hekova německého překladu nazpět do češtiny. Podobně činím při jiných dvou, o nichž bude dále řeč. V seznamu začátků duchovních písní, jež sebral ze starších kancionálů Jos. Jireček a připojil k svému důležitému spisu »Hymnologia bohemica, dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století« (1878), ani v seznamu pozdějších

Při častějších návštěvách oblíbeného profesora Royka seznámil jsem se s bibliotekářem universitní knihovny Ungarem, který mě vybídl, abych chodil do jeho knihovny. Přijal jsem pozvání a od té doby jsem byl nejpilnějším navštěvovatelem této veliké čítárny. Při té příležitosti poznal jsem jedno odvětví literatury, na něž nás upozorňoval profesor estetiky. Chtěl jsem však znáti také staré, jsa pamětliv průpovědi: in senibus consilium (= u starých rada). Takto jsem čítal především Gellertovy veškeré spisy, Ramlera, Uze, Hagedorna, Geßnera, Klopstocka, jehož nádherné Messiady jsem se nemohl dosyta načísti. Potom jsem čítal díla Wielandova, Rabenerova, Lessingova a na konec všecko, ba docela t. zv. Wolfenbüttelské zlomky a Blumauerovy krásně znějící spisy posměšné. Jsa zvyklý přemýšleti o tom, co jsem četl, byl jsem jednou znepokojen, sám s sebou nesjednocen a bezradý v rozhodnutí. V lecčems, co jsem dříve pokládal za nutné, byl jsem nyní v pochybnostech; a lhostejný k tomu, čemu jsem dříve přikládal velikou důležitost. Má duše byla chorobná, aniž jsem to pozoroval. Několik dní jsem nechtěl čísti, poněvadž čtení rozmnožovalo můj neklid; bylať má schopnost myšlení jakoby uchvácena vírem, v němž jsem byl z obratu do obratu poháněn, nemohl nikde najíti zachvcení. Bylo mi úzko a veselí mysli zmizelo. To zpozoroval profesor Meißner*)

---

písní, Gleychově při »Kancionále evangelickém« (vydání z r. 1737), jsem začátků písní, uvedených v Hekově autobiografii, nenašel.

*) August Gottlieb Meißner (1753—1807), německý romanopisec, rodem z Budyšína v Lužici, působil od r. 1785 jako profesor estetiky, klasické a německé literatury na universitě pražské — první protestant zase po více než půldruhém století. Na žactvo měl vynikající vliv v duchu osvícenství, zejména náboženské snášelivosti, a tím, že šířil rozhled po moderních literaturách.

a zavedl se mnou důvěrný rozhovor; učinil u mne objev, který byl způsoben mou upřímností, a místo aby mi podal útěchu a radu, vysmál se mi. Nazval tento stav mé zarmoucené duše paroxysmem blouznění, reagujícího na působení premis nesprávně v mysli pochopených, které ve mně podněcují boj proti jasnějšímu poznání. Radil mi, abych se zdržoval každé pietistické četby, abych se držel vědeckých děl; především prý mi radí, abych četl Dona Quixota a Abderity; potom Rabenerovy satiry a Swiftovy spisy.« Tato rada se Hekovi nelíbila. Profesor Schmiedt, který na něm také postřehl jeho stav, utěšoval ho, že se vše poddá. I on na něm vypozoroval zárodky blouznivého smýšlení, jež mu byly položeny v srdce vychováním venkovským a klášterním, nyní pak na universitě že se vybíjejí; proto že se nemůže vpraviti ještě do proudu vyššího vzdělávání; Schmiedt mu doporučel, aby pilně čítal Iselinovy »Dějiny lidstva« a Kantovu Anthropologii*) a aby všeho, co vede k blouznění, zanechával.

Zato Hekův domácí patron, páter regenschori, na něm nepozoroval nic. Jemu šlo jen o to, aby jeho svěřenci řádně chodili do zpěvních hodin a vydělávali pro něho peníze. Jednou byla u františkánů řádová slavnost. Hekův regenschori měl při ní zastávati službu na choru. Po ranní mši byli zpěváci uvedeni do refektáře a tam trochu pojedli. Hek si prohlížel obrazy po stěnách; byl na nich zobrazen život zakladatele kláštera. Probíral se legendou jeho, jež tu byla položena na pultě; v studentově mysli se ozývala nálada a

*) Zde se Hek asi mýlí; Kantova »Anthropologie in pragmatischer Hinsicht« byla uveřejněna až r. 1798, tedy deset let po odchodu Hekovu z Prahy. Možná však, že slovem Anthropologie je míněn spis »Von den verschiedenen Racen der Menschen« z r. 1775.

myšlení, jaké měl, když nedávno četl Dona Quixota a román Gil Blas de Santilana.*) Při hrubé si šel poslechnouti kázání. Osvíceného filosofa uráželo, když od mnicha slyšel v duchu nesmyslných legend slaviti zázračnou moc svého řádového zakladatele; přenesl prý ji také na členy svého řádu, když rouhavě slov Písma »Pojďte ke mně všichni, kteříž obtíženi jste, a já vám občerstvení dám«, zneužil o sv. Františkovi a když nakonec vyzýval přítomné, aby pamatovali konáním dobročinnosti na Františkův svatý řád. Výnosné obcházení kolem oltáře, při čemž se bohatě sypaly dárky do pokladničky, byly odměnou za výkon kazatelův. Takového znesvěcení Písma, třeba že v kláštěře mnoho přeslechl, Hek ještě neslyšel. Při mši již zpíval s nechutí, takže byl od regenschoriho napomínán. Po mši konána nádherná tabule; zpěvákům prostřeli do kuchyně; i oni okusili festum ordinis primae classis (= řádové slavnosti první třídy), při němž byla portio triplex (= trojitá porce): spousta jídla i piva podle vůle, vína na mnicha po třech lahvích — vypil-li více, platil jen polovici sklepmistrovi; vše prý mělo býti dnes v kláštěře veselo in honorem sancti patris Francisci (= ke cti svatého otce Františka). Po nešporách šel Hek pro regenschoriho do refektáře; našel

*) Hekovu náklonnost k satiře lze stopovati na jeho četbě již v mládí. Slavný satiricko-humoristický román španělského romanopisce Miguela Cervantesa de Saavedra (1547—1616), nesmrtelný to výsměch manýrovitým dobrodružným románům rytířským, byl u našich buditelů velmi oblíben. — Méně často setkáváme se v časopisech a v korespondenci našich buditelů se jménem Alaina René Lesage (1668—1747), slavného tvůrce satirického a realistického románu francouzského. Čtyřsvazkový román »Gil Blas de Santillane« je Lesageovým dílem životním. Po něm je nejznámější román Lesageův »Le diable boiteux« (Chromý ďábel).

tu některé mnichy, kteří příliš holdovali svému zakladateli, přemožené vínem a spánkem. Doma dozníval nálada regenschoriho v kuchyni, kde bylo slyšeti hřmot, vádu a úzkostlivé volání a vyhození na chodbu. Divoký hněvivý páter regens v opilosti konal tu své dílo. Ráno se objevila kuchařka s modřinami na obličeji.

Druhý den v koleji vnitřní boj Hekův pozoroval profesor Meißner, který byl pronikavý fysiognomik. Po přednášce si vzal zamyšleného studenta stranou a ptal se ho, co se s ním děje. Hek vypravoval příhody u františkánů. Profesor se tomu zasmál, a aby studenta rozveselil, vypravoval mu příhodu o proměnění otce Františka. Pozval ho k obědu, a tam musil náš filosof celou příhodu jeho přátelům obšírně vypravovati. Hek se v této veselé společnosti rozveselil. Filosofovalo se tu v duchu racionalistickém o nábožnosti, kdy může člověka učiniti skutečně blaženým, v jakém smyslu ji obchodnicky zneužívá chvtrost kněžská, aby skrze ni vládla lidu i vladařům. Pro Heka bylo to příliš. S těžkým srdcem a se sklíčenou duší, omluviv se, vrávoral do bytu regenschoriho.

Cestou nemohl se duchem odtrhnouti od řečí při Meißnerově stole. Vzpomínal své matky, jejích zbožných nabádání i jejích písní duchovních, vzpomínal Komenského i slov Písma. Stav jeho duše byl hrozný.

Přišed do svého pokoje, našel vše prázdné; i v bytě regenschoriho nápadné ticho. A přece byt nebyl uzamčen. Chtěl se v něm poohlédnouti. Vešed ustrnul. Našel pátera regenschoriho, včera tak hněvivého a divokého, v předůvěrném styku s kuchařkou, včera od něho surově zbitou. Spěchal odtud, ale páter regens divoce za ním, uchopil poleno a mrštil jím nevítanému rušiteli po hlavě, že padl omráčen k zemi. Když opět

otevřel oči, viděl se na loži v blízké nemocnici Milosrdných se zavázanou hlavou. Více než rány na těle bolely jej však pochybnosti a úzkosti duševní. Ošetřovatel se domýšlel o něm, že ho tíží nějaký těžký hřích; podal o tom tedy zprávu nemocničnímu duchovnímu, který hned přišel a chtěl nemocného připraviti ke zpovědi podle řádu nemocničního. Dostal za odpověď, že Hek vykonal nedávno svou měsíční zpověď a že si není vědom hříchu. Zpovědník poslal pro vysvětlení k regenschorimu, který byl se zpovědníkem dobře znám; regenschori vzkázal, boje se svěřencova podrobného vyznání, aby zpověď odložil, že přijde sám do nemocnice věc vysvětliti. Po jeho návštěvě u zpovědníka ke zpovědi Hekově už nedošlo. Jemu však dodávaly vzpomínky na zbožnou matku a slova Komenského duševního klidu.

Druhého dne byl Hek svědkem prazvláštního zjevu v nemocnici. U Milosrdných byl násilně chován nemocný, domněle choromyslný, který volal, aby mu nepřekáželi konati obchodní práce. Bránil se, když mu ošetřovatelé svlékali kabát, aby mu chirurg pustil žilou. Chirurg však svou operaci přece provedl. Nemocný ležel po velikém úbytku krve se zavázanou rukou jako ve mdlobách nedaleko lůžka Hekova. Hek se dověděl od ošetřovatele o něm, že je to syn hospodářského ředitele z blízkého dominia. Znelíbily prý se mu studie hospodářství a přese všechno domlouvání trval na tom, že se oddá obchodu. Z bojů o své předsevzetí zešílel. Otec užil známosti s převorem kláštera, aby syna dostal do nemocnice Milosrdných, kde byl proslulý lékař pro choroby duševní. Úskokem zavezli ho v tichosti k Milosrdným. Hek se soucitně v nemocnici sblížil s nešťastným krásným mladým mužem, aby mu dodával útěchy. Brzo nabyl plné jeho důvěry. Od

něho se dověděl, že, co o něm v klášterní nemocnici rozhlašují, je lež; on že je synem rolníkovým; že se mu dostalo obchodního vzdělání a že je obchodvedoucím proslulé obchodní firmy L. H. v Praze. Náš filosof se zprvu domníval, že u churavého propukla znovu jeho nemoc. Na naléhání nemocného zůstal u něho a čím dál, tím více se podivoval jeho rozumné řeči. Poněvadž Hek znal rodiště nemocného,*) mluvil s ním o tomto místě, aby vyzkoušel jeho duševní stav. Nový jeho známý znal i Dobrušku: konají prý se tam dobré trhy obilní; dobrušská plátna i len těší se dobré pověsti. Sám byl tam nakupovati. Vypravoval o své příhodě, jak mu tam byla ukradena tobolka s penězi a jak u jistého kupce objevil náhodou zloděje, když tam chtěl platit podlepenou bankocetlí z jeho tobolky. Když se ho posluchač ptal, nezná-li jméno onoho kupce, docela jmenoval jeho otce. Ošetřovatel, slyše nemocného mluviti o obchodu a obchodnících, přerušil, domnívaje se, že choromyslný dostal zase záchvat paroxysmu, jejich rozmluvu. Hek se zatím utvrzoval v myšlence, že tento mladý muž se do klášterní nemocnice dostal buď nedorozuměním, nebo zločinným jednáním. Druhý den se podle zprávy ošetřovatelovy mělo pouštění žilou opakovati.

Navečer odváděl regenschori pozdraveného svěřence do svého bytu. Ráno si vyšel zotavený student do města. Zašel k obchodníku L. H. a vyptával se, je-li tam zaměstnán mladý muž, jejž poznal v nemocnici. Co se dověděl, vše se shodovalo s vypravováním domnělého šílence. Před několika dny se jim prý tento svědomitý úředník ztratil, když byl poslán, aby v jistém klášteře vyřídil dodávku hedvábného zboží. Zne-

*) Hek je naznačuje: Par..tz; asi Pardubice.

pokojený jeho zaměstnavatel právě píše dopis jeho rodičům a chce učinit oznámení na policii. Obchodník ustrnul, když slyšel obšírně vypravovat o neblahém osudu svého oblíbeného obchodvedoucího. Hned spěchal do kláštera Milosrdných. Zatím se Heka ujala choť obchodníkova a pozvala ho k obědu. S jejím synem se mladý host pozdravil jako se svým spolužákem; obchodníkův syn zůstal o rok pozadu, poněvadž poslední třídu opakoval.

Když přišli do jídelny, seděl tam už šílenec od Milosrdných. Obchodník vypravoval, jak zakročil v nemocnici. Převor mu po jeho vysvětlení s ustrnutím ukazoval dopis dobrodince kláštera, ředitele hospodářského, který ho žádal, aby přijal jeho choromyslného syna do ošetřování. Obchodník poznal v dopise rukopis jednoho svého úhlavního nepřítele, který se mu tímto bídným zločinem chtěl pomstiti. Žádal důrazně nejen, aby jeho Eduard byl okamžitě vydán, nýbrž ještě odškodnění; vytýkal zejména, že přijali do ústavu choromyslných domnělého nemocného bez předepsaného vysvědčení od úředního lékaře; dá prý o tom rozhodnouti vládě. Tu teprve se převor jal prositi, že prý se vše po přání obchodníkově vyřídí po dobrém.

Hek byl taktně odměněn třemi tolary. Navštěvoval potom častěji svého bývalého spolužáka.

Tato příhoda dodala Hekovi, vnitřně rozervanému, uklidnění a povzbudila v něm pevnou důvěru v Boha, který člověku poskytuje pomocné milosti.

A Boha prosil Hek také o pomoc v svých nesnázích, co si má nyní počíti. Zůstávati dále u regenschoriho zdálo se mu nemožné. Byli by se jeden druhému bez zardění nemohli podívati do očí. Ale jak vyváznouti z domácnosti nevyhnutelného pohoršení? Proto se Hek zamýšlel přestěhovati.

Mysle na své trpké postavení, přišel k stavovskému divadlu — Hek píše »národnímu«, »Nationaltheater« —; tam zastihl divadelního kapelníka Praupnera*) rozmlouvajícího s několika hudebníky. Kapelník vida přicházeti známého studenta zpěváka, obrátil se k němu s otázkou, nemohl-li by převzíti úlohu za prvního sopranistu, který onemocněl, a hned jíti na zkoušku; bude prý ji dirigovati Mozart. Hek s radostí přivolil; těšil se, že se sblíží s velikým hudebním skladatelem.

»Ve zkušební síni,« vypravuje Hek dále, »našel jsem Mozarta seděti u pianina, neboť tehdy se v Praze pianaforte ještě neužívalo. Uvítal kapelníka a tázal se, přivádí-li přesného sopranistu. Byl jsem představen a zavolán k pianinu; tam mi Mozart předloží skladbu a táže se, troufám-li si arii donny Anny prima vista dobře zpívat. Já mlčel, ale kapelník se podíval na Mozarta a usmál se. »Nuž,« pravil Mozart, »zkusím to.« Udal mi číslo a po krátké předehře počala se má zpěvní zkouška. Dopadla dobře, právě tak jako celková zkouška ostatních čísel, hned potom předsevzatá; byla z nové ještě nedokončené opery, nazvané »Don Juan«. Při několika místech volal mi Mozart hlasitě: bravo! z čehož kapelník měl skoro větší radost nežli já; lichotilo mu, že má dobré hudebníky; já byl v srdci vděčen Pánu, který mi propůjčil tento dar. S přednesením závěrného chóru v prvním jednání, kde je vlo-

*) Praupner Václav (1744—1807), jeden z četných znamenitých hudebníků pražských a skladatel oblíbených mší, symfonií, koncertních skladeb i opery »Circe«. Jako výborný varhaník a dirigent byl ředitelem kůru u sv. Haštala, u františkánů a jinde. Tam asi poznal také Heka. Hek se o svém seznámení s Praupnerem nezmiňuje, ale z vypravování jeho zřejmo, že jej Praupner při tomto setkání dobře znal. Po mnohých desítiletích píše Hek jeho jméno nesprávně: Prautner.

žena umělá motanina v rozmanitých taktech ve stejnou dobu a i cvičený hudebník snadno se může zmýliti, nebyl Mozart úplně spokojen; proto žádal kapelníka, aby zítra přišel zase v touž dobu se svými hudebníky. Když jsem chtěl jíti domů, prosil mne kapelník, abych ráno zase přišel, a vtiskl mi do ruky dvacetník. Když to viděl Mozart, tázal se mne, patřím-li k Praupnerově kapele, a když slyšel, že ne, pravil kapelníkovi: »Ten musí zítra opět přijíti!« Ptal se mne, chci-li to učiniti, a když jsem to přislíbil, dal mi dva dvacetníky.«

Radostně se ubíral Hek domů a vděčně děkoval Bohu. Ale radost jeho klesla, když přistupoval ku prahu domovních dveří, když měl vejíti »do bytu hříchu, do sídla satanova«. Utěšoval se slovy zbožné písně matčiny, doufaje v pomoc boží. Dopsal rodičům, že je nucen opustiti byt regenschoriho a vyhledati si jiný. Prosil o podporu na měsíc; potom že doufá, že najde slušné postavení. Matku ujišťoval v několika řádcích, že bude jejích mateřských naučení vždy dbáti a cest Páně že neopustí.

Když šel Hek druhého dne kolem Klementina, vzpomněl si, že už dávno nenavštívil knihovny. Bibliotekář ho za to káral a připomněl, že právě dostal zásilku knih, které asi Heka budou zajímati. Předložil mu spis »System der moralischen Religion« od D. C. F. Bahrdta.*) Student četl s počátku chtivě, ale pozoroval, že ho myšlenky spisovatelovy nerozhřívají, jako když čte svého Komenského. Poznal, že tato kniha je psána pro rozum, a ne pro srdce. A podobně se mu dálo, když četl jinou stať »Über die Autorität Jesu, philosophisch beurteilt«.« Myslil si však, jak to nalezl psáno v jedné ze svých knih ze skříně zapověděných

*) O Bahrdtovi bude řeč dále.

knih: »Všeho zkuste a nejlepšího se držte.« Ale i tato staf jej nudila. Zatím se blížila již hodina, kdy se měl dostaviti ke zkoušce. Cestou se mrzel na obsah knihy: Bůh, nejvznešenější bytost, že má býti posuzován podle lidské moudrosti a podle názoru lidského obmezeného rozumu? Nádherného daru, rozumu, nemá zpozdile zneužívati; vždyť se, co je nevyzpytatelné a nepochopitelné, nedá ani vymudrovati ani pochopiti. Lidskému rozumu bylo by nejlépe poddati se poslušně Kristu a zříci se úplně drzé domýšlivosti, chtíti Jej filosoficky posuzovati.

Takto uvažuje vstoupil do zkušební síně. Dostal zase od Mozarta svou úlohu zpěvní. Zkouška dopadla dobře. Když se Hek chystal domů, nabídl mu kapelník, nechtěl-li by u divadla přijmouti místo stálého choristy. Vykládal mu závazky: kdykoli by se dávala opera nebo zpěvní kus, dostal by od dozorce sboru úlohu, kterou by provedl; když by se provozoval nový kus, musil by přijíti ke zkoušce; jinak že by neměl celý den u divadla co dělati. Za to by dostával po každé po ukončeném kuse čtyři dobré groše a volný vstup do divadla na zpěvohry i činohry. Hekovi bylo to vhod; měl jen povážení, že je vázán posud službou regenschorimu, u něhož je za to na bytě a na stravě; kdyby nebylo tohoto závazku, že by nabídku přijal. Mozart, který stál poblíž a tento rozhovor slyšel, pravil ke kapelníkovi: »Lehká pomoc! Vezměte jej k sobě: vedle místa choristského může vám občas vypomoci také v kostele. Máte ho vždy po ruce.«

Tato přímluva, na niž kapelník kladl velkou váhu, působila. Mozart dověděv se, že Hek s regenschorim nemá pevných závazků a že byt u něho hodlá sám opustiti, volal: bravo! a kapelník Praupner nového zpěváka přijal na stravu i byt i peněžní výdělek u divadla.

Na druhý den si dal Hek své věci přenésti k Praupnerovům. Viděl v tom řízení boží. Jak nádherně zdála se mu vycházeti duševní ranní záře! Jak překypovalo jeho srdce radostí! Vesele poskakoval si po schodech; doma se mu zdálo, jako by ho andělé boží měli vyvésti z domu pohoršení, jako kdysi bohabojného Lota. Psal hned o tom rodičům; nepotřebuje prý již peněz, o něž prosil včera.

Ráno oznámil páteru regenschorimu, který byl ten den mrzut, že se odpoledne odstěhuje. Nedělal mu překážek. Dal studentovi něco peněz jako gratifikaci, žádaje ho, aby o tom, co se mu v domácnosti jeho přihodilo, mlčel. Tak se rozešli po dobrém. Přesně v udanou dobu přišli tři nosiči od kapelníka, aby Heka přestěhovali. První týden zpíval třikrát jako chorista, ale do divadla chodil každého dne, i když tam nezpíval.

Následující týden se dávala opera Mozartova »Cosi fan tutti«. Hekovi bylo po prvním jednání nevolno. Vyšel ven, aby se pro nevolnost osvěžil na čerstvém vzduchu; v divadle se zatím hrála mezi prvním a druhým jednáním jakási symfonie. Patře na přijíždějící povozy panské, Hek zpozoroval, že si jej prohlíží nějaký muž, který se ho otázal: »Jsi jedním ze stojících či jdoucích?« Nerozuměje smyslu těchto slov, náš zpěvák odpověděl, že je jedním ze stojících. Neznámý muž mu podal tabatěrku pravě: »Ulož to dobře!« Za nedlouho se k němu přiblížil jiný muž, kladu mu touž otázku. Když dostal stejnou odpověď, podal mu neznámý muž hedvábný šátek s týmž příkazem, aby to uschoval. Hek ucítil, že uvnitř je něco jako hodinky. Ale mnoho si příhodou nelámal hlavu, poněvadž jej plně zaujala krásná symfonie. Pookřáv šel dozpívati svou úlohu, nemysle ani na příhodu venku. Po představení byli choristé vyzváni, aby se účastnili zpěvního

koncertu u hraběte N . . .*) při večerní zábavě; kapelník dal jim v restauraci podati občerstvení. Při zpěvní produkci se hraběti hned první kus velice líbil; spěchal ke kapelníkovi, poklepal mu radostně na rameno a pravil: »Kdyby se mi dnes nebyla v divadle stala nehoda, že mi někdo odcizil tabatěrku, byl bych Vám nabídl šňupeček.« To slyšel blízko stojící mladý hrabě Sch . . k a těšil s úsměvem hostitele, aby mu bylo útěchou, že on také byl okraden: někdo prý mu v divadle, když byl plně zaujat zpěvem a zpěvačkou, odcizil hodinky s kapesníkem vedle ležícím. Zpěvák Hek vzpomněl na příhodu s oběma podivnými muži; byl šťasten, že urozeným pánům mohl odcizené věci vrátit, a vypravoval zvláštní svou příhodu se dvěma neznámými muži. Od hraběte N. byl odměněn tvrdým tolarem, od hr. Sch. dukátem. Teď měl náš student peněz víc, nežli potřeboval. Nezakládal si na nich, pamětliv jsa napomenutí své matky, že bohatství samo o sobě člověka nečiní šťastným, nýbrž způsob, jak a k čemu se ho užívá. Hek o tom podrobněji uvažuje.

Jednoho dne Hek navštívil svého bývalého spolužáka Karla, syna známého nám velkoobchodníka. Pracoval právě školní úlohu. Náš filosof mu ji na jeho požádání prohlédl a vykládal mu, v čem pochybil. Když se k tomu nahodil otec Karlův, zalíbil se mu způsob výkladu Hekova tak, že ho požádal, aby několik hodin týdně jeho syna vyučoval. Od té doby chodil náš student třikrát týdně vyučovati bývalého spolužáka. Po něm Karla učil jiný učitel franštině a italštině. Heka tyto řeči zajímaly, a proto si vyprosil, aby se směl

*) Míněn je bezpochyby Frant. Ant. hrabě Nostiz, nejvyšší purkrabí, původce stavovského divadla. Praupner byl v jeho domě učitelem hudby a řídil mu soukromá operní představení. Dům Nostizův býval střediskem urozené, osvícené a umělecké Prahy.

účastniti s Karlem tohoto vyučování; obchodník rád svolil.

Jednou, vrátiv se z hodiny, byl Hek překvapen nenadálým příchodem otcovým. Pověděl mu, že on i matka jsou nejvýš zarmouceni a v obavách o něho, že odešel od pátera regenta a bez jejich vědomí se přidal ke komediantům; matka prý se bojí z jeho styků s touto společností pro něho velikého nebezpečí, které nezkušenému mládí musí býti zkázou. Naléhala proto na manžela, aby se neprodleně vypravil do Prahy a syna, poněvadž se nechce státi knězem, vzal s sebou domů. Syn byl nesprávným výkladem svého psaní tak překvapen, že nedovedl hned otci obavy vyvrátiti.

Zato přišel jeho bytný, jemuž o rozhovoru podal zprávu přítomný sluha, a snažil se rozptýliti znepokojující starosti otcovy: je prý rozdíl mezi choristou, jenž byl pod jeho dozorem, a mezi lehkomyslnou cháskou komediantskou po světě se potulující, ke které se někdy někteří blouznivci přidávají. Upozorňoval otce, že jeho syn zaměstnáním při divadle nezameškává studií a že si tím zajišťuje živobytí, takže mu není třeba žádné podpory z domova. Otec se tím uklidnil; rozmyslí si prý věc a zítra že opět přijde. Přišel, když byl u Praupnera právě návštěvou Mozart; kapelník mu pověděl o úmyslu otce Hekova. Mozart se také přimlouval u starého Heka, aby syna nechal v Praze; chválil si, že v synovi má přesného choristu. Otec se stranou otázal syna, kdo je ten vznešený pán. Dověděv se, že Mozart, nemálo si na tom zakládal, že slavného hudebního skladatele poznal osobně. Když prý syn požívá takové protekce a je v tak dobrých rukou, mínil otec, že nenamítá nic proti tomu, aby v Praze zůstal. I matku bude prý hleděti v tomto smyslu upokojiti. Odjel z Prahy bez syna. Syn po obědě, jehož se z radostného pohnutí sotva dotkl, vyšel si do přírody a

za tento šťastný výsledek velebil Pána. Vyvracel prý si u sebe mínění, častěji v klášteře slýchané, že Bůh od té doby, co na zemi nemeškal viditelně, nečiní zázraků. Činí je; náš zbožný student se domníval, že jich na sobě zažil. Jako stařec o tom Hek při této příležitosti nábožně uvažuje.

Vesele naladěn vrátil se student domů. K večeru si zasedl ke klavíru a zpíval některé písně, jimž se naučil od matky. Poněvadž za té doby shledával mnoho vkusu v mozartovském stilu, přetvářel staré melodie v duchu moderního mozartského půvabu, jak se o to již dříve byl pokoušel. V tom vstoupil Mozart s jeho bytným. »Myslím, že mne napodobíš,« spustil Mozart. »Ukaž, co skládáš.« Nesměle předložil mu mladík začatou sbírku melodií písňových. Mozart ji prohlédl, usmál se a pravil k řediteli hudby: »Ten hoch má dobré nadání, chybí mu základ.« Potom se obrátil k Hekovi se slovy: »Chci ti zanechati užitečnou památku. Zůstanu ještě několik měsíců v Praze. Od 11. hodiny dopoledne můžeš mě denně navštěvovati a učiti se u mne umění skladatelskému.« S velikým díkem přijal student dobrotivé nabídnutí a horlivě se učení u Mozarta účastnil a dělal dobré pokroky, právě tak jako v učení řečem. Při tom nezanedbával ani svých studií.

Jednou se dověděl důvěrně od školního sluhy, že je na zítra od profesora poznamenán, že bude zkoušen. Připravoval se pilně do půlnoci, ráno si přivstal, a aby mohl probrati školní látku nerušeně, vyšel si na městské hradby. Učení mu šlo dobře. Když byl čas do školy, vracel se ku bráně. Tu k velikému podivení spatřil v koutě u zdi ležeti podlouhlý košík zabalený velkým šátkem. Vzal tajemný koš a odevzdal jej dole v bráně policejní stráži. Přes svou námitku, že musí odejíti do školy, musil počkati, až přijde policejní ko-

misař. Strážník zatím poslán s omluvou, že Hek nemůže přijíti do koleje. V koši bylo přikryto malé dítě. Dvě hodiny trvalo trapné vyslýchání a zevrubné zavádění protokolu se studentem. Byl však za to odměněn radostnou útěchou, že zachránil lidský život.

Odpoledne přišel Hek do koleje. Jak vstoupil, celá posluchárna se zdvihla, ptajíc se hlasitě, nepřináší-li dítě, až to bezděčného zachránce jeho rozčilovalo. Vešel profesor usmívaje se. Oznámil Hekovi, že ho chtěl dnes vyvolati, ale že jeho výstup odkládá na druhý den. Důvěrně mu naznačil, aby si propracoval ontologii (nauku o jsoucnu). Při zkoušce odpovídal Hek napřed podle filosofických přednášek profesorových. Ukončiv, odchýlil se a vykládal vlastní úvahy o tom: fysické jevy prý můžeme pojímati jen podle měřítka svých smyslů a udělati si o nich představu, která může býti jen relativní, a nesmíme se nikdy honositi dostačitelností svého rozumu, abychom mohli neomylně vystihnouti dané věci, poněvadž naše poznání nemůže býti přesné, nýbrž často se objevuje jen povrchní a nemůže vystihnouti pravé a správné jsoucno (Hek píše zmateně: οντος ονται). Tato kritika čistého rozumu (Hek, vzpomínaje na tuto filosofickou zkoušku skoro po šedesáti letech, psal popleteně: der reinen praktischen Vernunft) se i ve smyslu Kantově vztahuje toliko na fysický svět, jejž vnímáme svými smysly. Máme-li však na mysli pojem transcendentální, je prý nejen zbytečná, nýbrž působí i zmatek. K tomu je potřebí výlučně duchovní moudrosti, jež nám přichází shora od otce světla. Usmívaje se pravil profesor, když mladý filosof šel na místo: »Filosoficky počato, theologicky ukončeno.« Potkav Heka druhého dne, pravil mu: »Jak pozoruji, studoval jsi Augustina pilněji nežli Kanta a mé přednášky. Ale to nevadí. Znám tvůj talent a doufám, že za čas rez pietismu, z kláštera

na tobě tkvící, a rez mnišského blouznění se od tebe odloupne.«

Blížily se závěrné zkoušky. Hek z nich neměl strachu. Aby se objevil před zkušební komisí v slušném zevnějšku, koupil si moderní klobouk, šátek na krk a dal si spravit boty. Vyčerpal tím svou pokladnu až na dno. Dav se do ochrany boží, podstoupil dobře tento úkol a s radostí se ubíral domů.

Tam ho čekala smutná zpráva: kapelník Praupner se rozhodl vzdáti se místa u divadla a uchýliti do soukromí; pro studenta bude prý dobře, že je před prázdninami a že bude moci jíti domů. Hek se chtěl uchýliti o radu k Mozartovi; ale od sluhy Praupnerova se dověděl, že prý Mozart již opustil Prahu a včera odjel do Vídně. Byl tedy Hek odkázán sám na sebe. Nezoufal proto, spoléhaje na pomoc boží. Když ho ostatní studenti z domoviny vyzývali, nepojede-li s nimi domů, neměl k tomu chuti; předvídalť, bude-li se brániti vstoupiti do semináře, že se do Prahy již nevrátí.

Jednou byl pozván Hek přítelem spolužákem, synem vrchního na panství vzdáleném asi dvě hodiny od Prahy, k nim na návštěvu. Hek si vzal nějaké školní knížky a deník s sebou. Cestou zažili nemilé dobrodružství v hospodě, kde pojedli chleba s máslem a vypili po sklenici piva, spoléhajíce jeden na druhého, že má peníze. Hostinský, ač syna vrchního znal, ztropil si z nich hrubý žert, když nemohli zaplatiti útratu 5 kr., a hrubě jim na oko vynadal. Výstup urovnala až hostinská, když uviděla v očích Hekových slzy.

Vesele slaveny druhého dne narozeniny paní vrchní. Třetího dne ubírali se po obědě na radu přítelovy matky do Prahy pěšinami. Přítel ujistil, že cestu zná. Ale když přišli v lese na rozcestí tří cest, byli v rozpacích, kterou se dáti. Blížící se bouře však

nutila k rozhodnutí. Dali se jednou z nich. Jdouce hodnou chvíli lesem, přišli zase na místo, kde byli předtím. Bouře a déšť nad nimi. Bojíce se, aby blesk nesjel po vysokém stromě, šli dále v lijáku, až vyšli do polí. Bloudili s meze na mez, až se již stmívalo. Na vozové cestě se smekali a klouzali do příkopů. Hek spustil píseň »Kdo v ochraně Nejvyššího« a nepobožný druh mu přizvukoval.

Tu se jim ve tmě ukázalo světlo. Jdouce za ním, přišli ke zdi. Hek nahmatal vchod. Vešli; ale tu zase klopýtali, berouce se ke dvěma osvětleným oknům po nerovné, kopečkovité půdě. Najednou sklouzl Hek do nějaké jámy jako do hrobu. Vystupoval z ní obkročmo, jako kominík z komína. Po stěnách deštěm promoklých se však smekl a spadl na něco měkkého. Tu se pod ním ozvalo vzlykání; zdálo se mu, jako by se pod ním pohnula ruka. Ustrnulý student nahmatal i obličej.*) Ze strachu se dal do křiku. Z domku přiběhli lidé s lampičkami. Myslili, že se do hrobu vloudil zloděj, aby okradl mrtvolu. Třesoucí se student jim vysvětloval, kdo je a jak tam přišel. Upozornil je, že pohřbený jest asi jen zdánlivě mrtev. Pomohli Hekovi z hrobu a potom vytáhli mrtvou v plátně zabalenou a odnesli ji do domku. Bylo to na izraelském hřbitově. Oba studenti byli vlídně přijati a pohostinsky opatřeni. Přespali tam. Zřízenci vzdávali dík Bohu, že se slitoval nad ubohou Rebekou a nedal jí ze smrti zdánlivé vejíti ve smrt skutečnou. K Rebece byl povolán vrchnostenský lékař; vyseděl u jejího lože zbytek noci.

Ráno prosila zachráněná Heka, aby jí příhodu zevrubně vypravoval. Dověděl se od ní, že trpěla prsními křečmi, jež lékař tišil silnými léky, neustále dávky zvyšuje. Nemocná slábla a upadala do mdlob. Poslední

*) Tehdy platilo nařízení, aby mrtví byli pohřbíváni jen v rubáších, ne v rakvích.

taková muloha ji přivedla až do hrobu; hrob pro veliký déšť a bouři zůstal otevřen. Pádem Hekovým do hrobu byly otřeseny její nervy a ona vzkříšena. I ona v tom viděla řízení boží. Rebečin ženich, zatím přivolaný, po snídani pozval studenty, aby do Prahy jeli s ním a s jeho nevěstou. Rád prý by zachránce své nevěsty představil svým rodičům, aby slyšeli z jeho úst o podivném zachránění Rebečině. V Praze však skromný student, aby se vyhnul nezasloužených díkům, vystoupil z kočáru a ubíral se domů.

Cestou v úzké uličce zaslechl Hek z přízemního bytu hraní na housle, které uráželo jeho sluch. Otevřeným oknem spatřil, jak starý bručoun chlapci předehrával otřepané staromódní písně a jak je žák po něm s nechutí opětoval. Studentovi bylo hocha líto. Vešel do pokoje a starému hudebníkovi pověděl stranou, že se mu zdá, že by získal zájem žákův, kdyby mu předložil několik lehčích půvabnějších cvičení. Nedbaje odporu hudebníkova, že mu příchozí chce zasahovati do učení, vyžádal si nezvaný příchozí notový papír. Chlapec jej ochotně přinesl a Hek přes nevoli učitelovu napsal několik cvičení v oblíbeném tehdy mozartském stilu. Potom uchopil housle a předehrával cvičení žákovi. Chlapec se s chutí dal do hry. Pokus se podařil. Hek však, aby odstranil také druhé zlo při učení, napsal hned k tomu druhý hlas; poznal, že když podle obvyklého učení hudbě učitel jen předehrává, žák, co slyšel, si sice zapamatuje, dovede i nazpamět reprodukovati, ale při tom se ničemu důkladněji nenaučí; když však učící se hraje solo a učitel jej toliko doprovází, že žák dává větší pozor na noty a na přednes a zarazí se při každém neharmonickém tónu, odchylku zpozoruje a hledí ji opraviti. Učitel takovým doprovázením dosáhne toho, co je při hudbě hlavně nezbytné: že si žák zavčas zvykne, hráti jistě podle

taktu; neboť jistota taktu je duší a krásným životem každé hudby. Starý učitel k tomu bručel, ale Heka těšila pozornost a náklonnost žákova.

Zatím vešel otec. Chlapec hned s notami k němu, liboval si mu, jak pěkné kousky mu ten pán předepsal, a hned je otci zahrál. Pojídaje chléb se sýrem, otec poslouchal zálibně hru synovu. Pronesl pak úsudek, že se chlapec za hodinu naučil skoro víc nežli za celé učení starého hudebníka. Uražený hudebník prohlásil, že tedy přestane u něho učit. Otec se toho chopil, zaplatil mu za celý měsíc a starý hudebník odcházel bručе z domu. Utržil si jen výsměch. Poté pozval otec Heka k svému stolu, nabídl mu chleba, sýra a piva a vyptával se, kdo je a jak se seznámil s jeho synem, jehož náklonnost si tak rázem získal. Student mu svůj stav vylíčil. Nezamlčel svých nesnází, zejména s bytem. Pekař mu nabídl byt u sebe a dal věci Hekovy ještě téhož dne odstěhovati k sobě. Byl ochoten dát mu i práti prádlo; na stravu prý ho přijmouti nemůže, leda že by mu ráno jsa pekařem, dával housku. Za učení hudbě chtěl se mu odměňovati malým peněžním honorářem. Hek za tento obrat v svém životě velebil dobrotivost boží. Slza vděčnosti zarosila mu oko.

Velmi zevrubně a živě vypisuje Hek sensační událost, pro dobu josefinskou tak charakteristickou: veřejné pranýřování jednoho mnicha kapucína, jehož jméno se veřejně vyslovovalo; stál na pranýři, nesa na sobě zavěšenu černou tabulku s nadpisem: falešné strašidlo.

Vypravovala se o tom tato historie: Vedle řádu žebravého bydlila velmi zbožná starší paní, jejíž muž byl úředníkem u c. k. stavebního ředitelství. O zbožnosti sousedčině se dověděl P. Ott .., vedral se do jejího domu, aby prý za nucené její stálé osamělosti její pobožnost řídil. Úředník dal v tom své paní plnou vůli.

Když paní zemřela, zanechala závěť, v níž učinila několik odkazů. Vdovci zvláště bil do očí odkaz 100 zl. P. Ott.., aby za ni čítal mše svaté. Při úředním projednávání zdráhal se vdovec vyplatiti tento odkaz, poněvadž by jej byl musil platit ze svých vlastních peněz. P. Ott.. prý ostatně za vedení pobožnosti nebožky ženy býval bohatě odměňován a mohl by se všech dalších nároků vzdáti. Legatář byl o tomto prohlášení vdovcově zpraven.

Tři dni potom najednou v bytě vdovcově strašilo: v hodině duchů byl vyrušen ze spánku silným hřmotem ve vedlejší světnici nebožčině. Dunění se blížilo dveřím; ozvalo se tlučení na dveře, škrabání a plačtivé skučení. Ráno prohlížel vdovec pokoj ženin, všecky dveře našel uzavřeny a vše v pořádku. Jen na stolku u modliteb nebožčiných ležel lístek s černým rámečkem; bylo na něm psáno jako rukou jeho nebožky ženy: »Muži, smiluj se nad mou duší!« Všecko v bytě uzavřev, vdovec odešel dolů do města, aby se v denním ruchu vzpamatoval. Nesvěřoval se nikomu, aby se mu nevysmáli. S úzkostí čekal noc. Vše se zase opakovalo; jen v pokoji ženině zmizel lístek s prosbou nebožčinou.

Ráno na Staroměstském náměstí potkal svého důvěrného přítele a tomu se, když na něm rozpoznal stísněnost, svěřil se svým tajemstvím v blízké kavárně »U kamenného zvonu«, kam se uchýlili. Přítel slíbil, že s ním ztráví noc. Poněvadž byl přesvědčen, že tu jde o ničemnou nastrojenou hru, vypověděl vše na policejním ředitelství, naznačil, co hodlá podniknouti, a vyžádal si stráž. Večer dostal vdovec od přítomného přítele v svém bytě návod, jak se má chovati. Podle psychologie strašidel objeví se strašidlo do třetice, aby vyjádřilo své požadavky konkrétněji. Vdovec měl se ho zejména zeptati, kdo je a čeho si žádá.

Před hodinou duchů si statečný přítel přichystal provaz a důkladnou hůl a ukryl se ve skříni i s rozsvícenou zlodějskou lampičkou. Strašidlo se přesně dostavilo s obvyklými projevy. Tentokráte se však otevřely dveře u ložnice vdovcovy. Měsíční svit osvítil dlouhou postavu, od hlavy k patě oblečenou v bílé roucho, uprostřed těla přepásanou. Šla k posteli, uchopila vrchní peřinu rukou, sevřela pěst a hrozila. Vdovec bloudícího ducha obřadně jménem Páně zaklínal, aby mu řekl, kdo je a co je jeho přání. Je prý, odpovídalo strašidlo, zarmoucený duch jeho Eleonory, která pro jeho umíněnost nemůže dojíti pokoje; budeť třeba mnoho modlení, mnoho mší, aby zesnulé bylo vyprošeno milosrdenství boží; ale muž odepřel vyplatiti odkázaných k tomu sto zlatých a proto ona že nemůže pro nedodržený slib dojíti pokoje. To stačilo. Přítel vyskočil z almary, posvítil strašidlu do očí, a když překvapený duch chtěl upláchnouti, zadrželi ho oba přátelé a třesoucího se spoutali. Komisař se stráží pak bloudícího ducha odvedl na komisařství. Nic nebyly platny výmluvy mnichovy a prosby, aby jej jako řádového bratra odvedli do sousedního kláštera; byl odveden v ustrojení strašidla na strážnici.

U soudu se chtěl zachrániti tím, že upíral soudu kompetenci; podle práva kanonického má prý jako religiosus regularis býti odevzdán svému svatému řádu k souzení, zejména když měl tak zbožný spasný úmysl, zachrániti duši lidskou. Soud však vynesl rozsudek, že falešné strašidlo má býti po tři dni v témž stavu, jak bylo přistiženo, hodinu denně vystaveno na pranýři. Tím byly pobouřeny nejen všechny mnišské řády, nýbrž i veškeren klerus. Vládě byl podán rekurs proti rozsudku, aby byl zrušen, poněvadž prý by z toho vznikl neslýchaný skandál, při němž by vážnost duchovenstva musila klesnouti a tím veliké neštěstí v ná-

rodě vzniknouti. Vláda rozsudek první instance pozměnila jen tak, že trestanec před vystavením má svléknouti mnišské roucho a obléci trestaneckou kazajku; jeho vousy že se musí ostříhati a na hlavu že se mu má dát uniformní čepice trestanecká.

Všecko se sbíhalo na podivanou, o níž se po Praze tolik mluvilo. Zatím co se dav lidu tolik z potrestání mnichova těšil, Hekovi ho bylo ze srdce líto. Uvažoval, pozoruje jeho tvář, jež se zdála dobrosrdečná, že ho na toto místo přivedlo jen špatné vychování a klášterní způsob života. Protlačil se davem ven za bránu, aby tu uvažoval volněji o bídě lidské. S bolestným srdcem vzpomněl tentokráte své milované matky, která ho mermomocí chtěla míti v stavu, jemuž náležel pranýřovaný. Před oči mu vyvstaly při těchto úvahách jeho šestileté zkušenosti klášterní. Nerad matku zarmucoval; ale vyplniti její vůli volbou duchovního stavu zdálo se mu nemožné, poněvadž by byl pokrytcem a vydán stálému boji vzbouřeného svědomí. Na konec se rozhodl odevzdati tento důležitý zájem svého života Pánu bez vlastní volby. Ulehčilo se mu v srdci.

Bila dvanáctá hodina. Hek domů nespěchal; neměl nikde přichystán oběd a peněz také nebylo, aby si koupil něco k snědku. Přišel k hradebnímu náspu, který byl posázen velikými morušovými stromy.*) Hlídal je hlídač, kterého student poznával již zdáli; býval pomocníkem klášterního zahradníka. Nesl košík morušových plodů a pobídl bývalého klášterního zpěváka,

*) Morušovými stromky vysázel hradební příkopy u Koňské a Slepé brány (asi od nynějšího Wilsonova nádraží a dále na jih přes Národní museum) na podporu hedvábnictví v polovici XVIII. století major K.Cremieri. V letech osmdesátých a devadesátých chodili tam Pražané na procházky. Spustlé morušové sady obnovil r. 1811 nový majitel, bohatý kupec Jos. Rangheri. Když byly hradby r. 1874 zrušeny, bylo na nich pokáceno na 3000 moruší. Srovn. Fr. Ruth, Kronika král. Prahy, 1904, str. 822.

aby si vzal podle libosti. Hek jedl tak hltavě, takže hlídač ze soustrasti s ním ho vyzval, aby chvíli počkal, že mu přinesou oběd a on že se s ním rozdělí. Student byl potěšen a vděčně velebil Pána. Když odcházel, pozval ho hlídač, aby jen přicházel, kdy mu bude libo. Hek užíval častěji upřímného hlídačova pozvání, když měl hlad.

Jednoho dne ubíral se Hek do týnského kostela; měla se tam zpívati nová velmi chválená mše Cherubiniho a dva proslulí operní pěvci měli převzíti sola. Cestou potkal známého ševcovského tovaryše, který ho kdysi založil, když měl platit u jeho mistra účet. Za to mu náš student složil několik hudebních kousků. Tovaryš ho vlídně pozdravil, že prý již dávno marně po něm pátrá. Oznámil mu, že se jeho hudební kusy zalíbily jistému tanečnímu mistru, který si v jejich domě najal místnost k vyučování tanci. Litoval prý, že to jsou kusy pro solo; kdyby byly opatřeny sekundem a basem, mohl by jich dobře užíti k hodinám tanečním a skladateli že by byl uznalý. Přál si proto s Hekem mluviti. Pro našeho studenta byla to vítaná zvěst. Od tovaryše si vzal solový hlas s sebou, spěchal domů a dal se hned do práce. Jeho bytný mu nabídl místo obvyklé housky kus dobrého chleba, poněvadž prý právě přestavuje pec. Student to uvítal s radostí, poněvadž ten den ještě nejedl.

Nazejtří donesl Hek doplněné hudební skladby tanečnímu mistrovi. Ten chtěl jich hned užíti. Dva jeho žáci chopili se houslí a Hek vzal stojící tu violoncello, aby je doprovodil. Zřejmě potěšen přišel po hodině taneční mistr k mladému skladateli a vtiskl mu s vřelými díky do ruky dva dvacetníky. Vyžádal si pro budoucí týden, kdy chtěl uspořádati zkoušku na širší taneční zábavě, aby mu Hek složil několik menuetů a valčíků se střídavou figurací obligátní flétny

a klarinetu. Při tom se studenta ptal, tančí-li rád. Dověděv se, že se ještě neučil tanci, ustrnul nad tím, chvalořeče tanci a jeho nevyhnutelnosti ve veselém životě společenském. Nabídl se Hekovi, že ho vezme zdarma do svých tanečních hodin.

Za vydělané peníze mohl si Hek dopřáti každý den teplou polévku a dvakrát týdně i půl porce masa. Za polévku i s chlebem platil 4 kr. Když šel od oběda, slyšel, že na něho někdo z jednoho krámku volá. Byl to známý vozka z rodiště; nemálo se divil, že Hek nešel na prázdniny s ostatními studenty, kteří už včera odjeli. Zval ho, chce-li jeti s ním. Student toho nepřijal, pozdravoval rodiče, a že jim bude co nejdříve psáti po poště.

Mysl Hekova nebyla klidna. Vyčítal si, že zarmucuje svou dobrou matku, která se domnívala, že bude jen v duchovním stavu šťasten. Utíkal se se svými prosbami k Bohu, aby její mysl změnil a její mateřské srdce naplnil pravou útěchou svatého Ducha.

V nejbližších dnech zaměstnával se skládáním objednaných hudebních kusů. Taneční mistr byl s nimi spokojen a zaplatil mu za ně šest dvacetníků. Při slavnostní zkoušce taneční byly studentovy kusy pro svou novotu s pochvalou přijaty. Tu k Hekovi přistoupila jedna paní a chválila jeho moderní skladby. Hraje prý s dcerou na klavír; dcera by si přála z nich míti klavírní výtah. Když skladatel přislíbil, byl k nim pozván na pozejtří na kávu. Bylo to pro něho první vystoupení v ženské společnosti. Od dětství býval jen v mužské společnosti. Čítal jen spisy poučného obsahu; románů a knih, které líčily půvaby v obcování se ženským pohlavím, neznal a netoužil po nich. Na filosofickém kurse slyšel mnoho krásného o společenském obcování, ale byla to jen suchá teorie. Znal pravidla, ale nevěděl,

jak jich užíti. Již při taneční zábavě cítil se v jiném ovzduší. Pozván byv přívětivou paní, octl se ve zjevných rozpacích. Bál se, aby se neprohřešil proti pravidlům společenským a zdvořilostním. V kávové společnosti byl on jediný muž. Laskavá paní pomáhala mu nejednou z rozpaků; ba zdálo se, že se jí Hekova prostota líbí, což prý student mohl pozorovati z jejích pohledů, jež časem vrhala na dceru.

Za chvíli ptala se paní studenta po jeho poměrech, a které vyživovací vědě, když již absolvoval filosofii, se chce oddati, aby si dobyl postavení životního. Ta otázka mladého hosta zarazila; neboť o vyživovací vědě, které se říká obvčejně studie pro chléb, posud neslyšel a nemyslil o ní. Urážela jeho mysl, jež ve studiích šla za ideálem; neboť člověk není živ jen chlebem. Zdálo se mu až dosud pravou a skutečnou vědou to, aby se blížil s Bohem a držel se jeho přikázání; taková věda že živí a nádherně prospívá tělu i duši. Paní s netrpělivostí čekající na odpověď, řekl, matka že si přeje, aby se věnoval stavu duchovnímu. Překvapená tazatelka vyvracela svému hostu tuto neblahou prý myšlenku. Bystrá hlava prý se dnes tomuto stavu vyhýbá. Na to jí Hek, že se beztoho k duchovnímu stavu necítí povolán; raději by se prý chtěl věnovati právům. Paní mu tento úmysl horlivě schvalovala, vyčítajíc přečetné znamenité výhody právníků. Student si posteskl, že mu bude nesnadno věnovati se těmto studiím, ježto mu rodiče všechnu podporu odeprou a vedlejšími pracemi dobývati si výživy že by ho příliš odvádělo od odborných studií a styků společenských, pro právníka prý nezbytných. Proto prý mu je těžko voliti. Paní přemýšlela, několikráte mrskla okem po dceři, která zdánlivě prohlížela přinesený výtah z menueta i valčíku, ale jinak bedlivě poslouchala, o čem matka mluvila.

Hek ji vyzval, aby kus zahrála. Hrála pěkně, že se skladatel neudržel, a když při jednom triu flétnové sólo, skládané ve vyšší oktávě, provedla zvlášť půvabně, uchopil její ruku a vřele ji políbil v nadšeném vytržení. Dívka zčervenala, matka se usmívala. Na chvíli nastala přestávka. Poté se matka vzchopila, vytáhla starou polonaisu pro dvoje ruce a vyzvala studenta, aby převzal doprovod basem. Hrála znamenitě; přikyvoval jí hlavou pochvalu. Na jednom místě přešel prim do basové klaviatury a hostitelka při hraní musila překřížiti ruku doprovázejícího; jemu se zdálo, že se její ruka při dotknutí jeho prstů chvěla. Při druhém čísle paní postoupila své místo dceři, která hrála s takovou pevností, že si častěji dobyla pochvaly doprovázejícího hráče. Hledal pro ni výraz, že jeho smyslu jednou ani sám nerozuměl. Potom se spoluhráčka stávala čím dál tím nepozornější.

Matka, pozorujíc ho, po ukončeném kuse začala zase rozhovor o studentově volbě budoucího stavu. Hek opětoval svůj úmysl, že bude studovati práva, třeba že mu bude nesnadno nutné prostředky k tomu hned sehnati. Paní mu dodávala mysli, uvádějíc příklady vynikajících státníků, kteří také neměli na studiích z čeho být živi a přece se nedali zastrašiti; zejména zevrubněji líčila tyto poměry u proslaveného dra K..., syna chudého venkovského sklenáře, jemuž prý mnoho pomáhala znalost hudby a řeči, že si dobyl přístupu do nejpřednějších rodin; mnohá matka si ho přála míti zetěm. Jedna paní vyslechla prý důvěrný jeho rozhovor s její dcerou. Řekla kandidátovi práv: Milkování — to nic není. Míníte-li vážně, co jste s dcerou mluvil, osvědčte se ihned jako poctivý přítel rodiny, a bude vám hned podpora poskytnuta. Tak se i stalo. Po dokonaných zkouškách, po slavné promoci slavilo se hned jeho zasnoubení s dcerou. V Hekově

hlavě vznikla myšlenka, neděje-li se toto vypravování úmyslně a není-li pod změněným jménem mířeno na něho. Paní pak upozornila Heka, že podle novin bude tento týden zápis na fakultě právnické ukončen. Chce-li prý se státi doktorem práv — a na ta slova položila důraz —, má již nejvyšší čas, aby termín nepromeškal. Hek slíbil, že se dá hned druhý den zapsati. Při odchodu podala mu pětizlatovou bankovku jako malý důkaz vděčnosti za klavírní výtah pro dceru. Pozvala ho, aby opět brzy přišel.

Doma našel Hek psaní od tanečního mistra: prosil ho, aby k zamýšlenému plesu na příští týden složil nějaké hudební kusy; přikládá prý zatím pět zlatých předem; ostatní že doplatí při dodání. Student byl nad tím, co ten den zažil, u vytržení. Tkvěla mu v mysli slova mladé paní, aby se jednou stal doktorem práv. Půjde-li mu to jen s polovici tak dále, uvažoval, bude moci vystudovati práva bez pomoci rodičů. V radostném rozechvění dlouho neusínal. Když na něho přišel spánek, měl podivný sen: vystoupiv na vysoký vrch, našel tam dva krásné vonné kvetoucí palouky; chtěl utrhnout jeden kvítek, ale tu z něho zasvčely dvě hadí hlavy. Utíkal pronásledován jsa od hadů, při čemž větší had menšímu v postupu zabraňoval. Slyšel hlas: »Utec! Utec! Hrozí nebezpečí!« Objevil se poustevník a zachránil jej, co se hadi spolu potýkali, do své poustevny.

Druhého dne šel Hek již o osmé hodině na fakultu právnickou a předložil své doklady. U ředitele fakulty našel přítomného bibliotekáře universitní knihovny. Když Ungar slyšel přihlášku Hekovu, ujistil ředitele, že přihlašující se student, jejž on blíže zná, nebude fakultě k necti. Poté byl příchozí zapsán. Šel to hned oznámiti mladé paní. Seděla u šicího stolku, její dcera u klavíru. Paní, zářic radostí, gratulovala novému právníkovi a pozvala ho, aby si sedl vedle ní.

Laskavě naň hledíc, mluvila ohebným, sladce se zalichocujícím hlasem. Poučovala ho, že nyní, kdy postoupil na právníka, musí se ve společnostech chovati přiměřeněji a také se moderněji oblékati; nedostává-li se mu něčeho, aby se důvěrně obrátil na dobromyslné srdce, u něhož by se mohl nadíti pomoci.

Zatím co student byl zpit krásnými slovy matčinými, dcera hrála na klavír jeho skladby. Z jeho rozkoše vytrhovaly ho disharmonické tóny, jež urážely jeho muzikální sluch. Domníval se, že snad při opisování výtahu přehodil noty. Chtěl nahlédnouti do not; avšak paní pověděla, noty že jsou správné, ale herečka že se dopouští chyb: je prý dnes ve špatné náladě. Hek se podíval na krásnou pianistku, zrak jejich se setkal; krásné dítě se zapálilo do růžova, zřejmě jsouc v rozpacích. Matka jí přispěchala na pomoc: žádala prý, aby si směla vyjíti do města, což jí bylo odepřeno. Teď však že jí matka vycházku dovoluje. Dceři však se již nechtělo. Matka jí svěřila vzkaz tanečnímu mistru; tam aby se dceruška zábavou hleděla rozptýliti.

Po jejím odchodu se mladá paní zamyslila. Hek však zmínkou o tanečním mistru vzpomněl na svůj úkol, a vida na klavíru notový papír, požádal ho. Maje srdce přeplněné, komponoval veselý valčík. Paní se nudila, několikrát přišla k němu vyrušujíc jej. Když ji skladatelské nadšení mladíkovo trvalo již dlouho, připomněla mu: hudba že je půvabné zaměstnání, ale když se provádí náruživě, že může býti na újmu konversační slušnosti. Dobře s ním smýšlejíc upozorňuje prý ho, že se nesluší, aby v nadšení hudebním zapomněl, kde je a co se kolem něho děje. Ale Hek zřejmému kázáníčku dobře nerozuměl; skládal dál, až měl šest valčíků hotových.

O 11. hodině se vrátila dcera, zjevně potěšená, že ještě mladého komponistu zastihla. Chtěla se s ním

dáti do rozhovoru, ale matka jí přikázala zaměstnání ve vedlejším pokoji. Hek zatím sbalil své skladby a chtěl se ubírati domů. Odcházeje promluvil ještě několik slov s dcerkou; byla mu divná nevysvětlitelná změna v její tváři. Celý případ zanechal osten v jeho srdci, vzpomněl na starou průpověď orakula: sladce tě přijmou, s trpkostí odejdeš.

Když přišel k svému bytu, spatřil u něho nosiče s dvoukolým vozíčkem. Bezděky se zarazil. Vstoupiv do pokoje, stanul jako zkamenělý: otec stál tu v rozhovoru s bytným. Podav synovi ruku, vyřídil mu pozdrav od matky a sourozenců a vytýkal mu, že matku zarmoutil, když s ostatními studenty nepřijel na prázdniny. Když jim tak dlouho nepsal, nedala prý manželovi pokoje, dokud se nevypravil do Prahy, aby zvěděl, co syn dělá a k jakému se stavu odhodlal. Otec prý doufá, že s ním syn o tom bude mluviti nepokrytě.

Potom starý Hek vytáhl z kapsy objemné psaní: je prý to doporučení jistého konsistoriálního rady v Hradci Králové k pražskému řediteli generálního semináře; zdali je otec odevzdá, to prý závisí na tom, jak mu syn odpoví na otázku, kterou mu naposledy klade: »Chceš zvoliti duchovní stav či ne? Když ano, ručí ti tento dopis za to, že budeš jistě přijat do semináře a zůstaneš v Praze; když ne, odjedeš se mnou ráno domů.« Měkký syn sepjal ruce, zrak se mu zarosil; nemohl hned odpověděti. Za chvíli podal otci listinu, že je přijat do kursu právnického. Otec ji přečetl a složil do své tobolky. Student prosil otce, aby ho nenutil k stavu, k němuž v sobě necítí povolání; že má náklonnost k studiím právnickým. »Z toho nebude nic,« řekl otec trochu rozhněvaně, »a je to míněni také matčino. Prohlásil jsi se tedy rozhodně?« Syn přisvědčil. »Pojedeš tedy se mnou zítra domů!« »»Jste mým otcem a já vaším poslušným dítětem.««

Starý Hek nabízel synovi peníze, aby si šel zaplatit dluhy; slyšeli prý od studentů, že měl nouzi. Podivil se nemálo, když syn vytáhl z kufru spořitelničku a ukazoval mu nastřádané peníze. Do otevřeného kufru skládal kupec hned synovy šaty se stěny, nařídil, aby si tam syn srovnal knihy a písemnosti; sám pak svázal peřiny do prostěradla. Plný kufr otec zavřel a klíč si vzal do kapsy. Zavolal nosiče a dal věci dopraviti do zájezdní hospody. Syn byl jako v závrati; nemohl o svém stavu ani mysliti. Jediné, co mu tkvělo na mysli, bylo přikázání: »Cti otce svého i matku svou!« Rozloučivše se s bytným, odešli do hospody na oběd.

Odpoledne starý Hek, maje v městě vyřizovati své obchodní věci, vybídl syna, chce-li vykonati návštěvy na rozloučenou; večer aby zase přišel. Student si vzpomněl na skladby pro tanečního mistra, které vložil do kufru. Otec mu vydal klíč. Když syn přišel k učiteli tance, aby předložil nově složené valčíky, vypravoval mu o návštěvě otcově a o svém nuceném odchodu z Prahy. Taneční mistr vyskočil a řekl: »Ne! To nesmíte udělat! Taková hlava jako Vy protluče se svým talentem.« Odříká-li mu otec podporu k dalším studiím, že jeho schopnosti si za to najdou náhradu. Zaváže-li prý se mu dodávati každý měsíc nové taneční skladby, prý on sám mu bude dávati třicet zlatých ročně. Mistrovi kolegové prý ho žádali, aby jim postoupil kusy Hekovy; dostával by od nich aspoň tolik, jako má od něho. Mistrův domácí se vyjádřil, že by Hekovi, když by učil jeho dva syny hudbě — tři hodiny týdně — rád poskytoval byt. A hlavní věc: získal prý si přízeň mladé paní, která nedopustí, aby měl nedostatek. Ať tedy zůstane klidně v Praze a otec ať táhne přes hory domů.

Tato tvrdá rada nedošla souhlasu poslušného syna. Myslil, že by se, neposlouchaje otce a zarmucuje

matku, prohřešil proti Bohu. Taneční mistr, vida rozmýšlení Hekovo, připomínal znovu podrobně mladou paní, jak se velmi o něho zajímá. Byla by to prý pro něho dobrá spekulace. Má jíti k ní pod záminkou, že se jde loučiti, jistě mu nedá odejíti z Prahy. Upozornil ho však, že se mladá paní a její dcera do něho zadívaly a každá by ho chtěla míti pro sebe. Varoval ho, aby neprojevoval znatelnou náklonnost na jednu ani na druhou stranu, pak prý může pro sebe užívati vůně z obou růžových keřů a dospěti cíle: doktora práv. Oběma prý by znělo příjemně nazývati se paní doktorovou. Hek udělal zmínku o dru K..., o němž mu mladá paní vyprávěla. Takového štěstí, mínil taneční mistr, jaké má dr. K..., by mu nepřál. Jeho lesk je jen vnější: slavný právní poradce prý doma vypadá zcela jinak. Vypravoval jeho historii, jak byl, absolvovav filosofii, v tísni jako nyní Hek, jak si udělal známost s bohatou paní. Její podporou se stal doktorem. Nyní doma prý je nulou a nejsužovanějším manželem na světě. Bezděky připadlo mladému skladateli na mysl, co by jej nezkušeného a poctivého mohlo stihnouti, zejména když by se dostal mezi dva ohně.

Touto radou světákovou nebyl odvrácen od poslušnosti svých rodičů. Jak by mohl očekávati požehnání nebes, kdyby jednal k rodičům věrolomně a nedbaje svých povinností k nim. Přelaskavý Bůh jistě zařídí vše tak, aby, co s ním rodiče zamýšlejí, ač toho nyní nechápe, dopadlo k jeho dobrému. V tomto smyslu vyjevil své rozhodnutí tanečnímu mistrovi, který ho již dále nepřemlouval. Zapsal si jeho adresu, kdyby si chtěl objednati hudební skladby, dal mu pět zlatých odměny a přál mu štěstí. Když se student vracel do hospody kolem domu známé paní, pojala ho hrůza. Nyní prohlédl a pochopil sen o dvou hadech na horské louce a o poustevníku, svém zachránci. Byl

to jeho otec. Vstoupil do blízkého chrámu a děkoval Všemohoucímu za zázračné zachránění a byl v srdci velmi povznesen.

V hospodě již zastihl otce. Povečeřevše rozmlouvali spolu důvěrně. V noci se student ve snu viděl s matkou před zeleným křem. Byl to týž keř, u něhož matka padla do tůně potoka. Probudiv se, byl tímto snem velmi potěšen. Byla to poslední noc, kterou Hek uzavřel první období svého života. Vycházel druhý den ze života studentského do života občanského.*)

II.

Hek, proživ devět let v Praze, šest v klášteře, tři na filosofii v městě, octl se v domovině. Šlo mu na dvacátý rok. Matka se radovala z jeho vzrůstu i z jeho zdravého vzezření. Bylo jí jen úzko, když slyšela čísti krásné vysvědčení o dokonaném kursu filosofickém na universitě v Praze: bála se, že domýšlivá filosofie často duchu pravé křesťanské prostoty jest na odpor. Ale když syn zpíval její zbožné písně s ní, když jí několik kapitol Písma citoval nazpamět, když na něm viděla zbožného ducha, jejž on si uvedl ve shodu s Komenským a Novým zákonem, byla uklidněna a nazývala jej svým milým synem.

---

*) Ke konci (na str. 136. rkpsu) napsal si Hek: Ende meiner ersten Lebensperiode. Geschrieben zu Niesky im Monath März 1846. F. W. H.

Prahu opouštěl Hek asi koncem září 1788. Je to zřejmo z dalšího vypravování Hekova. Po biřmování v Opočně, bylo prý mu právě dvacet let (str. 52 n.). Toho věku dosáhl 11. dubna 1789.

Další odstavec je v Hekově rukopise označen: »Fortsetzung meines Lebenslaufes«. Vylíčení dalšího života Hekova je psáno do nového sešitu rukopisného. První stránka má pokračující číslo stránek (138) a nové (1); následující pak již jen nové stránkování (2, 3 atd.).

Náš filosof účastnil se také biřmování, jež se konalo v blízkém městečku Opočně. Hrnuly se k němu davy lidu ze sousedních dominií; chtěly viděti biskupa. Našemu osvícenému studentovi, když viděl biskupa v nádherném ustrojení a obřadném velkém průvodu kněžském, tanul na mysli rozdíl mezi chudobou Krista ukřižovaného a mezi touto nádherou v stříbře, zlatě, perlách a drahých kamenech, jak se jevily zejména na biskupské infuli. Po přijatém biřmování, jež Hek velmi zevrubně popisuje, odebral se s kmotrem k soše Panny Marie, nádherně vyzdobené, a modlili se sedm Otčenášů a Zdrávasů na poděkování za neomylnou milost. Doma si otec i matka dali vše podrobně vypravovati; matku zarazilo, že si obral jméno Alois, že to je prý jesuitský svatý. O řádu jesuitském mluvila jen s rozhořčením, poněvadž o něm mnoho slyšela, mnoho viděla a mnoho zakusila; říkala docela, že užívají nejhorších prostředků, nic že není tak neblahého, aby to jejich ruce neželnaly, nic tak kletby i zavržení hodného, aby to jejich ústa neprohlásila za svaté. Toto mínění matčino zapustilo kořeny v mysli synově a osvědčilo se pozdějšími jeho zkušenostmi.

Hek si dával do pořádku knihovnu. Chodili k němu mnozí okolní faráři jednak ze všetečnosti, jednak aby se přesvědčili, nemá-li něco kacířského, ač tehdy ještě trvalo josefinské období. Navštívil ho také jeden bohatý farář, jemný světák dvojaké povahy, přizpůsobený ve smýšlení, proslulý svou výmluvností. Mezi vzdělanci filosofoval v duchu moderní filosofie, prostým hlásal sebezapření a utěšoval je odměnou po smrti v nebi. Na studentovi Hekovi opatrně vyzvídal jeho smýšlení a ptal se, proč nechce jíti do semináře. Líčil mu výhody duchovního stavu hned se stanoviska hmotného, hned ideálního, jak vznešeně může působiti mezi lidem; uváděl důvody sofistické stejně jako dů-

vody v pravém duchu Kristově. Matka, jež slyšela tyto výklady, po jeho odchodu zapěla píseň ze zpěvníku českobratrského o boží pomoci při přemáhání pokušitele. Hrubšího rázu pokušitel přišel ještě téhož dne v podobě výmluvného žebravého mnicha, který uměl dobře vábiti z oveček příspěvky pro svůj řád. O přednostech duchovního stavu mluvil v duchu temného středověku: kněz u oltáře má prý přednost i před samou Pannou Marií; Maria prý porodila jen jednou, ale kněz že rodí denně syna božího při oběti mše; ba zmůže prý i na Pánu Bohu tolik, že při konsekraci hostie Bůh je v rukou knězových a musí v sebe přetvořiti vystavenou hostii. Matka mu již v tomto rouhavém plácání nedala domluviti; rychle ho odbyla dárkem. Vystoupení těchto dvou kněží na ni účinkovalo tak, že si je podrobně zapsala do svého deníku; ten deník zdědil později její syn a vypsal z něho, co se týkalo jeho. S rozhořčením vykládala o těchto dvou návštěvách svému choti.

Františkovi bylo právě dvacet let; bylo nutno rozhodnouti se pro nějaké hmotné postavení. Na řemeslo byl již stár; kromě toho by asi sotva byl který mistr přijal studovaného učedníka. Matka radila dráhu úřední. Z komory přinesla starou českou knihu*) a čtla z ní otci nemálo se divícímu místo, kde bylo psáno o významu úředníka vskutku křesťanského, jak je to

*) O knize podávám zde doslovně poznámku Hekovu: *Anmerkung.* Es war: Johann Habrowanski's Verhandlungen mit dem Brüderbischof Lucas zu Jungbunzlau vom Jahre 1496 fortgesetzt bis zum Jahre 1542 über die Umtriebe der abtrünnigen Brüder. Dieses schätzbare Buch hab ich eben von meiner Mutter geerbt, es ist mir aber leider nebst mehreren Werken der alten böhm. Brüder bei dem großen Brande 1806 mit verbrannt. In dem vierten Bande der böhm. Folianten, die im Archiv zu Herrnhut aufbewahrt werden, wurden Auszüge aus diesem Buche gefunden.«

ctihodná osoba a cenný dar boží pro věrný lid. Může prý konati mnoho dobrého a mnohému zlu zabrániti jak u vládnoucích, tak u ovládaných. To se ve spise podrobněji doličuje. Otec knihu prohlížel, četl některá místa pozorně a potom ji podal matce pravě: »Je to sice pikartská kniha, ale obsahuje leckteré dobré naučení a pravdu.«

Po několika dnech vzal otec Františka do Opočna, aby tam vstoupil za praktikanta do vrchnostenského úřadu. Mladý Hek, prozatímně přijatý na zkoušku na šest neděl, byl přidělen vrchnímu, velmi zbožnému muži. Jeho pokoj byl ověšen obrazy svatých, kterým se klaněl. Před spaním se modlil růženec a všichni domácí i Hek s ním. V opočenském bohatém klášteře benediktinském meškával na bohoslužbách i při přerozmanitých příležitostech. Za zvláštní čest si pokládal, že byl nazýván otcem kláštera. I vlastního syna tam dal. Hek jako praktikant byl vybídnut, aby ho tam po každé doprovázel. S počátku tam chodil, jakkoli nerad, ale později se proti tomu vzepřelo jeho svědomí; nechtěl již dále provozovati rouhavé pokrytectví. Vrchní v něm proto viděl špatného křesťana; svěřil ho převorovi, aby ho obrátil. Poněvadž se mu to nepodařilo, vrchní ho uznal za neschopného a po šesti nedělích jej propustil. Otec se na to hněval, že syn mohl hráti klášterní komedii dále, ale matka usoudila, že není vůle boží, aby se syn stal úředníkem. Starý Hek vzal tedy studovaného syna do učení na kupectví.

Jednou byl František s matkou v zahradě. Pohlížeje na stromy, bezděky si prováděl přirovnání stromu k lidskému životu, zejména svému. Připadal si, že je ještě planým stromem, který nese plody k ničemu. Umiňoval si, že se stane stromem ušlechtilým, jinou bytostí, která by šířila zdar a požehnání boží. Matčino vychování a poučování za mladu, její písně —

to že budou zušlechťující vroubky na jeho planém stromu. Jeho duch musí se obohatiti skutky. Zbožná rodička, postřehši nadšení synovo, byla rozradostněna jeho vyšším odhodláním a utvrzovala jej, až do té doby vždy slabého v podobných odhodláních, v jeho záměrech. Rozváděla podrobněji srovnání života, zejména náboženského, s plavbou po moři, s naději plavcovou, že se doplaví krásného břehu, ale také se strachem, že bouře uvrhne jeho loď do propasti vln a na úskalí. Po bouři nastává často dlouhé utišení větrů, které plavce nutí k nudné nečinnosti, končila matka své zevrubné přirovnání*) — u člověka je právě tak nebezpečná záliba v sladké nečinnosti, kterou se klade základ k duševní lenosti a netečnosti. Člověk churavý duševně, aniž si toho je vědom, aniž to cítí. Zejména neslýchává hlasu ducha božího. Hek na to navazuje delší nábožné rozjímání. Syn si vzal matčino poučení k srdci.

»Učil jsem se obchodnímu vědění, a poněvadž mi při tomto zaměstnání přece zbývalo času, věnoval jsem volné hodiny české literatuře. Jsa seznámen s klasickou literaturou starých Českých bratří, byl jsem v oné době vítaným zjevem v kroužku spisovatelů, kteří velmi měli na srdci, aby literaturu skoro dvě stě let ležící v úpadku opět vzkřísili. Jak známo, byla česká řeč Bratřími tak pěstována, že se ještě podnes toto období nazývá zlatým věkem české literatury a nesčetné spisy**) u učenců neustále požívají veliké vážnosti. Zvěčnělý císař Josef, jakož i jeho nástupce Leopold zřídili stolice české literatury na domácích univer-

*) Toto srovnání matce asi utkvělo v mysli ze čtení bratrských knih. Loď na moři bývá tam oblíbené srovnání zejména s církví bratrskou.

**) Jesuita Koniáš honosil se tím, že vlastní rukou spálil 40 tisíc knih. A on nebyl přece jediným jesuitou! Pozn. Hekova.

sitách;*) utvořilo se i několik spolků, aby s rozvíjením literatury zároveň povznašely mravnost, tak velmi pokleslou.**) To vše se mi líbilo, že jsem se k většině

*) Stolice české řeči a literatury byly zřízeny na vojenské akademii v Novem městě za Vídní od jejího založení (1752), na vojenské inženýrské škole ve Vídni r. 1754, na universitě vídeňské 1775, na Tereziánské rytířské akademii 1784, na universitě pražské začalo se učení české řeči a literatuře až 13. března 1793.

**) Zušlechťovati mravy zároveň se snahou o povznesení české řeči a literatury uvádí za důvod své žádosti o povolení koncese divadelní v únoru 1786 společnost herců a vlastenecких měšťanů — v pozdější »Boudě« na Václavském náměstí (»chtí k zdokonalení a rozšíření české řeči přispívati, srdce a mravy domácích Čechů zušlechťovati«). Srovn. Liter. čes. XIX. stol., I. díl (2. vyd.), str. 438 n. v článku J. Máchala.

Snad se zmínka Hekova — bohužel příliš stručná a neurčitá — týká spolku mladších spisovatelů českých, o němž píše Ant. Rybička v biografii V. M. Kraméria — Přední křisitelé, str. 24. Koncem XVIII. století — přesněji asi kolem r. 1790 — sjednotili se působením a vedením Seb. Hněvkovského studující všech fakult v Praze na podporu a šíření českých knih; ve zkušeném Kramériusovi měli svého rádce a pomocníka. V poznámce 25 na str. 30 jmenuje Rybička mezi členy také Fr. Heka. Tento studentský spolek byl doplňkem a obdobou »Společnosti české« několika obrozenských spisovatelů (patřili k ní Pelcl, Dobrovský, F. F. Procházka, Boh. Dlabač, Kramérius a j.), kteří chtěli vydávat archivovou přílohu »Hlasatel literatury české« ke »Kramériusovým Vlastenským novinám«. Jiná společnost byla zaražena na vydávání velikého slovníka česko-německého, ale policií zakázána. Snad Hek mimi i český spolek básnický, jenž za vedení Ant. Jar. Puchmajera vydával »Sebrání básní a zpěvů«: I. svazek, vyšlý r. 1795, přinesl i Hekovy příspěvky; II. svazku náš dobrušský buditel odebral 5 exemplářů. Jistě přenáší Hek do starší doby pokusy mezi vlastenci českými o založení společnosti, která se později uskutečnila v Matici české. — Podobné společnosti zakládány i na Slovensku; v Prešpurce »Institutum čili ústav řeči a literatury československé« z r. 1803; »Společnost učená« ve Štávnici od 1810, mezi jejímiž členy byli také Čechové Ant. Marek a Jos. Lib. Ziegler; Ziegler, jenž byl napřed kaplanem dobrušským,

takových spolků připojil a jim poskytoval písemných příspěvků. Vycházely v Čechách, v Uhrách, na Moravě, ba i ve Vídni české časopisy: já jsem se všech účastnil a byl jejich pilným spolupracovníkem. Mé články byly populární a přiměřené duchu tehdejší doby. Jest však sobělibé mysli lidské nebezpečno, když člověk bývá často a mnoho chválen, ježto se právě tím zatiačuje s pravé cesty a uvádí do takového postavení, kde pučí sebeláska a svádí k marnivým záměrům. Tak bylo i se mnou. Pochvala mým spisům vzdávaná byla pro mne lichotivá a půvabná, a když jsem četl v jedné recensi, »jak se toho lituje, že se obírám jenom věcmi nižších tříd lidových«, nabyl jsem mysli vstoupiti v obor vyššího vzdělaného světa. Byloť osvícené josefinské století, kdy bylo módou, jemným vtipem dělati směšnými viditelné pošetilosti lidské a předsudky starého šedivého pravěku protahovati vochlí. Oddával jsem se tedy tomuto směru tím ochotněji, čím častěji mi živá obrazivost líčila jako v jasném světle tu nějakou Abderu, tam Dona Quixota, tu velikou swiftovskou kobylu, vedle mistra Panglose voltairského Candida.*) Toto spisovatelství mi vyneslo tolik, že jsem

---

mohl k jejímu členství pohnouti také zámožného kupce Heka. O pokusech o zařazení českých společností na podporu české literatury srovn. K. Tieftrunk, Dějiny Matice České, v Praze 1881, str. 1 n. Bezpochyby má tu Hek také na mysli i Ústav Jana Nep. Hromádky, jenž vydával Vídeňské noviny a jejich přílohu »Prvotiny pěkných umění«.

*) Naráží se tu na nejznámější díla satirická, jež Hek patrně dobře znal.

Román »Die Abderiten« (z r. 1774) od Christ. Mart. Wielanda; je nazván od Abdery, řecké osady v Thrakii, jež měla u Řeků pověst asi našeho Kocourkova; ovšem básník tu líčí chyby a zpozdilost svého německého prostředí.

Don Quixot, známý hrdina nejslavnějšího stejnojmenného románu španělského spisovatele Miguela Cervantesa († 1616).

Swiftovská kobyla je narážka na hlavní dílo velikého

sehnal slušný kapitál k založení budoucího kupeckého postavení.«

Otec pomýšlel na to, aby syna výhodně oženil. Činil mu několik návrhů, vykládal výhody jejich; ježto se zakládaly jen na bohatství a vnějším lesku rodin, syn je zamítal, jsa si vědom, že bohatství a vnější lesk nečiní člověka ještě šťastným. Syn chtěl zůstati ještě svoboden. To se však otci nelíbilo; naléhal urputněji na syna, ukazuje na důležité důvody; František však trval pevně při svém rozhodnutí, třebaže se k nim otec za několik dní vracel. Rázně si vyžádal, aby nebyl nucen do stavu, kde by mu kynul život neradostný a nespokojený. Pohrozil, bude-li otec vážně při svých plánech trvati, že by mu bylo milejší vrátiti se do Prahy a věnovati se úplně literatuře a hudbě, z čehož zamýšlel slušně žíti. Matka, která by si byla rozhodnutí synovo, že se vzdálí z domova, pokládala za těžkou ránu, jala se znenáhla působiti na manžela, aby od svých plánů upustil.

Bystré oko matčino brzo postřehlo, že František rád chodívá kolem domu jisté skromné, zbožné rodiny — Ježkovy*) a s dcerou Marianou se zálibou hovoří. Věděla také, že toto děvče pochází z rodiny kdysi českobratrské. Matka jim byla proto nakloněna, ale otcovi byli podezřelí jako pikardi a zle o nich smýšlel. Věděl i, že rodina není bohata. Matka, ujistivši se jednou v zahradě o náklonnosti synově k Marianě

---

anglického satirika Jonathana Swifta (1667—1745) »Gulliverovy cesty«; ve IV. díle tohoto satirického románu přichází Gulliver do země učených koní.

Mistr Panglos (le Docteur Panglosse) je postava nejproslavenějšího filosoficko-satirického románu Voltairova »Candide«, nazvaného podle hlavního hrdiny. Román ten vyšel 1759.

*) Hek píše »Jeschkische Familie«.

Ježkově, obávala se od otce silného odporu. Rozhodnutí ponechala Bohu.

V této době dostal Hek z Prahy od známého tanečního mistra objednávku nových valčíků, menuetů a polonéz. Odevzdal je brzy a přidal k nim i jiné. Dostal za to šest dukátů. Za nedlouho přišla mu z Brna nabídka, aby jakési duchovní dílo přeložil do češtiny. I té práce se podjal s radostí a chutí. Když byl s překladem hotov, odjel osobně rukopis odevzdati. Byl v Brně od nakladatele laskavě přijat a požádán, aby u něho několik dní pobyl jako host. Nakladatel jej seznámil s kapelníkem tamějšího divadla. Ten Hekovi vypravoval, kterak od něho naléhavě žádají, aby dával jakousi starou operu, od mnoha let neprovozovanou; hudba však že je v několika ariích docela nevkusná. Hek byl pro pěkný text opery ochoten znovu zpracovati zastaralé arie. Ve třech dnech byla práce provedena k velmi veliké radosti ředitele hudby. Na vývěsných oznámeních pak bylo tučným tiskem oznámeno, že opera byla od českého skladatele, právě v Brně pobývajícího, v moderním duchu při některých zastaralých ariích opravena. Pomohlo to také, že bylo divadlo nabito. Druhého dne se kapelník odměnil Hekovi dvaceti zlatými; pohostinný nakladatel pak mu dal při odchodu dvacet dukátů honoráře. To ovšem daleko převýšilo veškeré očekávání mladistvého skladatele. Koupil matce pěkný čepec a hedvábný šátek, otci pak rákosku pobitou stříbrnými ozdobami. Doma způsobil rodičům velikou radost.

Za nepřítomnosti synovy se matka snažila získati manžela, aby neodporoval synově náklonnosti. Dosáhla konečně jeho svolení. Otec chtěl syna překvapiti. Jednoho dne se odebral k rodičům synovy vyvolené a projednal vše. Mladý Hek seděl právě u psacího stolku, když k němu vstoupil strýc jeho milé a prosil ho, aby

s ním šel na příjemnou návštěvu. Vedl ho do domu nevěstina. Hek ustrnul, když ve světnici uzřel otce vedle otce nevěstina a u vedlejšího stolu městkého písaře se dvěma svědky. Ženich byl pozván, aby také přisedl v rohu k stolu, k němuž byla přivedena otcem Hekovým i nevěsta. Městský písař předčítal nahlas uzavřenou svatební smlouvu, a ta byla potom podepsána od obojích rodičů, svědků i písaře městského. Po třech nedělích byla svatba.*)

Otec postoupil synovi za jisté odstupné obchod; synovi zbylo ještě několik set na hotovosti. Pražský obchodník L. H., s nímž se seznámil po příhodě v ne-

*) O rodině Ježkově — aspoň Hek je pokládal asi za předky své ženy — nacházím zápis Hekův v jednom sešitku Hekových zápisníků podle záznamů ze staré postily boleslavské: Vystěhovali se pro víru, ale zase se vrátili do Čech a usadili se v Ohnišově na Opočensku. Potomek Jíry Ježka, o němž si náš spisovatel napřed připsal poznámku s datem 1657, Martin Ježek, byl pronásledován od jesuitů. Jeden jesuita prý mu dal kamenem do hlavy, a když zůstal ležet omráčen, oběsili ho a odešli. Ale bratří to viděli a odřízli ho.

O rodičích Hekovy manželky nacházím v pozůstalosti spisovatelově zápis s názvem »Nekrolog«. Otec, ctihodný Antonín Ježek, umřel v stáří svého věku 73 let dne 8. října 1815. Matka Terezie, rozená Archlebova, zemřela dne 27. ledna 1818 u věku 62 let. Dcera Marie (t. j. choť Hekova) 2. června 1821 u věku 48 let. Její sestra Anna 23. listopadu 1824.

Tento výtah rodinný byl patrně pořízen za tím účelem, aby se jím Hek domáhal dědictví po Jos. Ježkovi, děkanovi kyšperském na odpočinku. Byl to patrně blízký příbuzný Hekovy ženy. Ale darovacím listem z 1. září 1845 děkan Jos. Ježek věnoval všecko své jmění své hospodyni Barboře Novotné.

Hekovy choti Marie týká se ještě jedna listina, dochovaná v pozůstalosti mužově. Je to německý cestovní pas, vydaný »für die Frau Maria Höckin, Handelsfrau und Kaufmenin«, ze dne 16. května 1806. Ona sama se podepsala: Maria Hekin. Byl jí vydán, aby po požáru v Dobrušce — je podrobně vypsán dále — mohla v obchodních věcech jezdit do Vídně. V cestovním pase je udán její věk na 33 let. Její podoba je tam popsána

mocnici u Milosrdných, poskytl mu úplný úvěr, takže mohl obchod značně rozšířiti. Mladý Hek mohl se nyní pokládati za nejšťastnějšího člověka: měl ženu podle svého srdce, byl rozhlášeným kupcem, byl bohat, měl světský lesk vnější, byl oblíbeným spisovatelem a k tomu i hudebním skladatelem. Zůstal ve svém smýšlení, jako byl dříve: s matkou zpívával písně a chtěl kráčeti po cestách božích. Ale po delší době kroutila matka nad chováním synovým povážlivě hlavou a zpívala varovnou píseň »Kdo myslí, že stojí pevně, hleď, aby neklesl«. Syn ji zpíval s matkou, aniž pomýšlel na to, že by u něho mohla nastati taková změna. Brzy stihl všecky zármutek.

Otec si stěžoval na návaly krve do prsou, na tlučení srdce, na obtížné dýchání. Matka zkoušela domácí prostředky. Když nepomáhaly, byl zavolán lékař; ten předepsal lektvar asi ze šestnácti součástí, zejména pak často pouštěl nemocnému žilou, až ubýváním krve omdléval, dělala se mu tma před očima a chladl. Jednou upadl v dlouhý spánek. Lékař těšil, že již bude dobře. Ale zrcátko přiložené k ústům a k nosu syna poučilo, že nemocný zesnul. Lékařská pomoc mu asi pomohla na věčnost dříve, nežli ho chtěl povolati Pán. Pozůstalý syn napsal při této příležitosti rozjímání, co má křesťan při provázení mrtvého mysliti. Tam byla rozvinuta myšlenka, že jen ten může pomýšleti na vítězství v Kristu, kdo setrvá až do konce pevně na cestě Páně; kde toho není, tu že je naděje v blaženost nejistá. Censor prohlásil tuto větu za husitskou: hříšník, mínil censor, může prý i do posledního dechu setrvati při hříchu, a přece může absolucí

---

takto: Veliké postavy, podlouhlého obličeje, černých vlasů, modrých očí, malého nosu.« Podepsán: František Archleb, purkmistr. Patrně strýc paní Hekové.

katolického kněze dosáhnouti spásy; a kdyby se dostal i do očistce, může prý z něho obnovovanými mšemi býti osvobozen.

Po smrti manželově přála si také matka býti zproštěna starostí o domácnost a o polní hospodářství. Hek přejal tedy své dědictví a matce zajistil jako vděčný syn bezstarostný život výměnkářský. Byl nucen přibrati si do domu více lidí ku práci při hospodářství i při obchodu.

Tehdy zemřel v Dobrušce starý, ode všech ctěný purkmistr. Při obsazování toho místa připadla většina hlasů mladému Hekovi. Deputaci, která mu to přišla oznámiti a gratulovati mu, se však zvolený vyjádřil, že hodnosti té nemůže přijmouti; vymlouval se, že je pro tak důležitý a důstojný úřad ještě mlád. Námitky, že mu ve formálních věcech bude nápomocen městský písař, v jiných zkušení členové městské rady, vyvrátil: zle prý s takovou obcí, v které by představený byl pouhou loutkou cizí vůle. Divíc se opustila ho deputace rady. Celé město nemohlo pochopiti tohoto rozhodnutí; bylo starostenství nejvyšší touhou mnohých, třeba k němu neměli schopností. Téhož roku zamítl Hek také uprázdněné místo radního, na něž byl zvolen. Vlastní příčinu jim odmítající kandidát ani při této příležitosti nepověděl. Uvedl ji však ve svých pamětech: bylo žádáno zákonitě, že představený obce má býti muž zbožný v duchu římské církve a podle jejích obyčejů. To jest představený byl nucen nejen při církevních službách božích býti přítomen na místě u oltáře mu vykázaném, nýbrž i z úřední povinnosti připojovati se k procesím a v tom býti lidu pobádajícím příkladem; musil častěji choditi k zpovědi, zejména na Zelený čtvrtek ku přijímání, a podobně při jiných ceremoniích církevních. To se však příčilo Hekovu svědomí; nechtěl pod maskou zbožnosti býti ni-

čemným pokrytcem a lid klamati hanebnou přetvářkou; nadto nedopouštělo jeho svědomí, aby se rouhal, když by prováděl pobožnůstkářství, které odporuje duchu a pravdě učení Kristova. Chtěl se věrně a upřímně stýkati s Pánem a choditi před ním v pravdě.

Jmění Hekova bohatě přibývalo. Požíval důvěry lidu a Bůh mu žehnal. Nakoupil polí, luk i zahrad; zahrady upravoval velkým nákladem a snažil se při nich spojovati krásné s užitečným. Jeho milá choť byla dobrá, zbožná duše, uměla udržovati pořádek v domácnosti, dovedla dáti i v polním hospodářství nejednu dobrou radu. Byla vzorem ženských ctností, skutečnou ozdobou domu a Hekovou největší radostí na světě po Pánu.

Ale uprostřed tohoto tak nádherně lesklého života bývalo Hekovi často úzko. Viděl i na matce, že nebývá tak veselá jako dříve; častěji opakovala píseň »Kdo myslí, že pevně stojí«; ale syn nezpíval již s ní, což ji velice zarmucovalo. Se snachou žila v nejlepší shodě, ráda jí bývala radou i pomocí. Tím se štěstí kupcovo velmi zvyšovalo. A také ji povolal brzy Bůh z jejich středu. Před smrtí probíral s ní syn nábožná rozjímání. Její umírání působilo na něho mocným dojmem. Později mu bylo útěchou, že se matka nedožila toho, co na něho uvalila ruka Páně.

»Francouzská revoluce se za této doby šířila víc a více. Její spisy, ohnivě chrlící myšlenku bezuzdné svobody, vnikaly i do nejodlehlejších zemí; čím více a čím důrazněji byly zakazovány, tím horlivěji byly ode všech hledány a tím chtivěji se čítaly. Z vědecké snahy chtěl jsem se seznámiti s jejich tendencí; již dříve se mému vkusu zamlouvala francouzská literatura. Vedle toho čítal jsem beletristické spisy všech národů evropských, zejména však líčení doby současné; rád jsem si srovnával doby jindy a nyní a uva-

žoval o tom. V mém nitru se vyvinul republikánský smysl, který mě přeměnil ve světoobčana a vzbudil ve mně mocnou snahu po soudobé svobodě jak duchovní, tak tělesné. Než ani při nejkrásnějším vyobrazení fantasie nenacházel jsem uklidnění: bylo mi s mnohými pochybnostmi tvrdě bojovati, takže jsem častěji byl starostliv o své spasení. Můj spánek byl neklidný a nejednou jsem ve snách viděl svou dobrou matku nade mnou slzeti a proto jsem, vytržen byv ze spaní, mnoho a hořce musil plakati. Tu vyhledal jsem opět svého starého arciučitele Amose Komenského, čítal chtivě Nový zákon, čímž mé sevřené srdce bylo opět přivedeno k milému Spasiteli, že modlíc se vzdychalo a pravilo: »Pane, jsi posud mým Spasitelem? Jsem ještě skutečně Tvým dobrým dítětem a hoden Tvé milosti?« Ale vše to byl mrak bez deště; svět mě bohužel poutal příliš pevně; čtením rationalistických spisů a vzděláváním v kantské, potom hegelské filosofii vytvořil jsem ze sebe Laodiceana, který nebyl ani horký ani studený.«*)

»Jistým článkem Hallského Literárního časopisu byv podnícen, jal jsem se důvěrně si dopisovat s dr. C. F. Bahrtem,**) proslulým tehdy mezi učenci, a přál

*) Narážka na list Laodicejským, který se přičítá sv. Pavlu. Laodicea (Laodikeia) byla tehdy jednou ze sedmi křesťanských obcí asijských. V uvedeném listu Pavlově se biskupu této obce vytýká vlažnost u víře; není prý ani horký ani studený. Jméno Laodikeia mělo několik měst v Malé Asii a v Syrii. Zde míněno Laodikeia ve Frygii nad Lykem, nyní nazvaná Eski Hisár.

**) Bahrdt Karl Friedrich, protestantský theolog, rozkřičený svou svobodomyslností i nezřízeným životem. Měnil své názory náboženské; jeho racionalismus náboženský vybočoval v příkrý naturalismus. Jako profesor filosofie a biblických starožitností v Giessenu mluvil a psal proti ustáleným naukám křesťanským a byl proto 1775 z úřadu propuštěn. Podobně byl po čtyřech letech zbaven úřadu generálního superintendenta pro

jsem si, abych byl jeho zprostředkováním přijat za člena německé »Union« v Halle. Ale brzy potom mi přišlo anonymní psaní, v němž jsem byl před drem Bahrtem důtklivě varován; octl se tehdy pro posměšný spis o náboženském ediktu v přísném vyšetřování. Uposlechl jsem ochotně rady nejmenovaného přítele; ale má zvrácená mysl se při tom nepolepšila. Klonil jsem se k indiferentismu, byl jsem nejvýš snášelivý muž ve smyslu světském, podle formy tehdejšího ducha doby; při tom však bez klidu a bez uspokojení. Milý Spasitel objevoval se často přede dveřmi mého srdce a tloukl; ale já nechtěl zcela upřímně slyšeti jeho hlas; neboť mé srdce bylo zatvrzelé a pro svět pevně zaujato. Takto jsem se nemohl milému Spasiteli líbiti. Měl jsem se státi chudým a bídným, malým a poníženým. Tak to chtěl milý Pán a tak se i stalo.«*)

III.

Dne 6. května 1806 přivezl Hekovi těžce naložený vůz bohaté zboží z Terstu. Náš kupec byl právě pilně

---

své rozpory s ustáleným učením své církve a pro svou hašteřivost. Žil potom v Halle a živil se přednáškami o filosofii, retorice a starověkých spisovatelích. Na konec provozoval pohoršlivým způsobem živnost hostinskou. Když byl r. 1788 proti němu vydán pruský náboženský edikt, napsal »Das Religionsedict. Ein Lustspiel«, 1789 a dostal za to rok pevnostního žaláře. Jako spisovatel byl plodný a populární; psal i romány. Srovn. o něm Allgem. Deutsche Biographie I., 772 n. Bahrdtův spis »System der moralischen Religion« četl Hek již na filosofii v Praze. Píše o něm, že jej četl chtivě, ale že ho nedovedl rozehřáti. — Podle zmínky o Bahrdtovi bylo by se vše událo před r. 1792, kdy Bahrdt zemřel.

*) Po straně připsáno: »Bis hieher nach Niski eingeschickt an Bruder Karl Gottlieb Kretschmer im Brüderhaus von Buchwald aus den 3ten August 1846.«

zaměstnán jarním setím, jež se toho roku trvajícími dešti v dubnu zpozdilo. Druhého dne bylo mu dopraveno rozmanité zboží na dvou vozech, na jednom z Prahy, na druhém z Vídně. Zboží ze všech tří vozů bylo zatím pro pilné práce polní složeno na dvoře, z terstského vozu asi deset centů oleje, tři sudy terpentýnu a sud lihu v domě u dveří do sklepa. Osmého května přijeli si kupci z okolí, aby si odvezli z přivezeného zboží, co pro sebe zakoupili. Hek je žádal, aby přijeli pozejtří, protože dnes chce dokončiti polní práce a potom teprve převzíti a roztříditi zboží. Spokojili se tím, zaplatili si jen zboží napřed, aby nemusili peníze — několik set — odnášeti nazpět domů.

Na druhý den odešel Hek s dělníky ještě za svítání na pole, aby dopoledne dokončili práce; odpoledne pak chtěl uložiti zboží do skladišť. Bylo v těch dnech veliké horko, 9. května pak bouře. O 9. hodině ozvalo se zvonění na poplach z města. Pohlédli k městu a spatřili hustý kouř vycházeti z předměstí; kouř byl prudkým větrem zmítán u víru. Hek chvátal k požáru. Požár vznikl v podkrovní světničce jistého úředního posla. Ten si byl chystal snídani, pekáček s máslem položil na řeřavé uhlí, máslo se zapálilo, oheň pak přeletěl ze světničky na střechu. Posel sebral ze svých věcí, co mohl, a utekl. Když zavznělo zvonění na poplach, vyběhla na jiném předměstí žena, která právě vymetala pec rozpálenou k pečení chleba namočeným věchtem slámy; v leknutí nepozorovala, že vzala věchet s sebou a na něm řeřavé uhlíky. Od nich chytily na dvoře vypráhlé třísky šindelové a roští. Vítr zanášel plameny po jejím stavení a na sousední domek. Nyní bylo město se dvou stran v nebezpečí požáru.

»Pospíchal jsem domů, dal jsem z poschodí důležitější věci snésti do přízemí, jež bylo klenuté a zdálo

se před ohněm bezpečné; mnozí dobří lidé ze sousedství přispěchali mi na pomoc. Má krásná knihovna, skládající se z 3284 svazků, byla většinou odnesena do sklepa, jakož i znamenitá sbírka hudebnin. Krásné pianoforte, dvojí kremonské housle, dvojí altovioly a violoncello, nedávno za 90 zlatých koupené, byly postaveny do kuchyně, kam má žena dala snésti peřiny, prádlo a šatstvo. V pokoji, v komoře i v obchodní místnosti zůstalo vše státi, ježto jsem je pokládal za bezpečné před ohněm. Nyní zavznělo žalostné volání, že hoří věž radniční, a netrvalo dlouho, její báň, uchvácená mocným nárazem vichru, s ohromným hřmotem padla před můj dům a právě na okno od sklepa, okno roztříštila a tak zanesla oheň do sklepa. Plamen zasáhl domovní dveře, a poněvadž blízko nich byl postaven dřevěný nábytek, dal jsem jej přenésti trochu dále do domu. I sud s lihem pošinul jsem dále; ale sudy s olejem a s terpentýnem nemohl jsem hnouti, poněvadž jsem k tomu byl sám, neboť za vzrůstajícího nebezpečí se všichni lidé, kteří mi pomáhali, z domu zavčas odstranili.

Nyní mně samému bylo úzko; neboť předními dveřmi domovními nemohl jsem již ven, poněvadž všecky domy na náměstí stály v jednom spojeném plameni; nezbývalo mi proto nic jiného, nežli co nejspěšněji utéci zadními dveřmi. A poněvadž jsem viděl, že ani přízemí není již bezpečné, pomýšlel jsem na to zachrániti svůj stolek pokladní. Vzal jsem jej na hlavu a chtěl jsem s ním k zadním dveřím. Ale jaká hrůza mě pojala, když jsem viděl, že i přední část domu, kterou se musilo jíti k zadním dveřím, je v plamenech! Tu jsem prosil Pána, aby mi dodal síly, abych nepozbyl mysli a duchapřítomnosti. Vrátil jsem se s pokladním stolkem do světnice ještě volné, složil jej a stáhl s peřiny dlouhou cíchu, ponořil ji do káděe s vo-

dou, hodil ji přes hlavu a proběhl dvorem, kde už sudy a bedny se zbožím byly zachyceny ohněm.

Až posud byl jsem sebe vědom; co se potom se mnou dálo, dověděl jsem se teprve později po několika hodinách. Když jsem se zase vzpamatoval, shledal jsem, že ležím na návrší za městem. Stará žena seděla vedle mne. Když zpozorovala, že se hýbu, zvolala radostně: »Chválabohu, že ještě žijete!« Díval jsem se na sebe: pravou ruku a nohu jsem měl zavázánu, na hlavě širokou náplast, polovici kabátu a vesty spálenou; řekl jsem: »Ach! můj milý Bože! Co se se mnou děje?« Tu odvětila dobromyslná paní: »Děkujte Bohu, že ještě žijete. Kdyby se byl Bůh nad vámi nesmiloval, byl byste již popelem. Z dopuštění božího šel jeden statečný řezník kolem vaší zahrady; ten viděl zadní dveře otevřeny, nahlédl do dvora, kde vše hořelo. Zpozoroval tu osobu v cíše zabalenou kráčeti plameny, kterak však brzo zasažena byvši plameny klesla. Skočil odhodlaně do plamenů, zdvihl vás a odnesl na blízký trávník; tam svlekl svůj kabát, hodil jej na vás a tím vaše doutnající šaty uhasil.«

Hek se tázal na svou choť a své dvě dcery, z nichž starší, Terezie, byla šestiletá, mladší, Ludmila, tříletá. Ošetřovatelka však mu o nich k jeho žalosti nemohla podati zprávy.

»Potom jsem pohlédl na město. Bylo to smutné zničení! Poznal jsem podle věže bez báně své spáleniště; vypadalo jako bídná zřícenina; z ní vyčníval vysoký komín, z něhož stále ještě vystupoval hustý dým. Dva cizí muži přicházeli na návrší a stanuli nedaleko mne. Mluvili o požáru. Naslouchal jsem a dověděl se, že shořelo 360 domů, radnice, kostel, obě školy, městský špitál, pivovar, 65 stodol. Osmnáct lidí při tom přišlo o život, mezi nimi také se zadusilo dítě He-

kovo.*) Nevěřil jsem svým uším a prosil, aby přišli blíže. Potvrdili, že Hekovi se sedmiletý chlapec, který se utekl do sklepa, udusil; z čehož jsem poznal, že je to dítě mého bratra, poněvadž můj syn toho času pobýval v Berlíně, aby se více vzdělal v obchodních vědách.«

Cizí mužové vyptávali se na poměry popáleného; poněvadž nemohl mnoho mluviti, vysvětlila jim vše podrobně dobromyslná paní. Byli dojati jeho osudem tak, že odešli do jednoho zachovaného domu v Opočenském předměstí, urobili tam nosítka a odnesli nemocného do domu, jenž patřil jednomu jejich příteli. Hek tam byl bedlivě ošetřován. Jeden z cizinců odběhl do blízkého Opočna a přivezl odtamtud na svůj náklad vrchnostenského lékaře. Zůstal potom, když jeho posavadní ošetřovatelka musila odejíti, celou noc při něm a ošetřoval ho podle návodu lékařova. Nyní teprve dostavily se bolesti; ty však nemocného nebolely tak, jako nejistota, co je s jeho drahými. Oželel již ztrátu domu a značného jmění.

Teprve druhého dne dostal o rodině zprávu. Choti nedařilo se lépe nežli jemu. Byla svědkyní, co podnikal na zachránění majetku její muž, volala na něho do dvora, aby běžel za ní, ale on neslyšel. Zachránila se zadními vraty. O její dcery pečoval dě-

*) O požáru v Dobrušce přinesly stručnou zprávu Kramériusovy Vlast. noviny až 21. června v č. 25. roč. 1806 na str. 100 — patrně výtah z dopisu Fr. Heka; zpráva se opozdila asi proto, že byl Hek nemocen. Liší se od vypravování Hekova v této autobiografii: podle zprávy ve Vlast. novinách vyhořelo prý v půl hodině 266 domů (ne 360), chrám Páně se zvony, radní dům, městská věž, obě školy, pivovar a 52 stodol (ne 65); 19 osob uhořelo.

V témž čísle Vlast. novin je zpráva o podobném neštěstí, které stihlo město Mimoň: »11. máje přes 300 domů s chrámem, se starým i novým hradem, s pivovarem vzalo za své; nic nežli zříceniny viděti není«.

deček, její otec, který nesl Ludmilku na ruce, Terezku pak vedl druhou rukou. Odvedl je i s matkou do zachovaného Pulického předměstí,*) ohněm ušetřeného, k jejich kmotrovi; spěchal pak k svému již uhašenému domu. K večeru obmezilo šestnácte stříkaček cizích a dvě městské po velikém namáhání požár jen ještě na několik sklepů a vnitřků zdí.

Do hořící Dobrušky přijeli také dva páni, jeden z Opočna — byl to sládek Rus, druhý z Nového Města; tento byl magistrátní rada Císař, bývalý Hekův spolužák v Praze. Zastavili v Pulickém předměstí nedaleko domu, jenž náležel kmotru dětí Hekových. Paní Heková je poznala jako domácí přátele svého muže. Ptala se jich hned, nevědí-li něco o jejím muži; ale oni chtěli dáti touž otázku jí. Hned se nabídli, že vezmou rodinu Hekovu k sobě. Paní Heková však rozhodně prohlásila, že zůstane doma, aby se něco dověděla o muži. Ráda však svolila k tomu, aby opočenský sládek odvezl starší, novoměstský přítel mladší dcerku s sebou a pečovali o ně.

Při nastalém smrákání utišil se vítr a za chvíli se spustil liják hodinu trvající. Tím se žár spáleniště zmírnil, u některých domů docela uhasil. Ale v Hekově domě, zejména ve sklepě a v krámě byl ještě veliký oheň, který dvě stříkačky hasily celou noc. Paní Heková šla v průvodu kmotrově na spáleniště, kde bylo třeba postaviti na noc stráž, jednak aby nezaletovaly oharky, jednak aby požární lupiči tu nekradli. Posud ještě nezvěděla o muži; měla již za to, že na dvoře uhořel. Za svítání prohledávali spáleniště, nenajdou-li tam spálenou mrtvolu Hekovu. V touž dobu požádal Hek svého milosrdného ošetřovatele, aby šel k jeho spáleništi, jež mu přesně označil, dopátrá-li se

*) Podle nedaleké vsi Pulice.

nějaké zprávy o jeho rodině. Učinil tak ochotně. Před spáleništěm zastihl zástup lidí, kteří vykládali o požáru u Heků: nikde prý oheň tolik nezuřil, jako v tomto domě. Vypravovali o podivuhodném zjevu, jak ze dvora proudil tekutý oheň až na náměstí, oheň zbarvený červeně, žlutě, modře i zeleně, jenž každému zabraňoval přístup a hašení.

Hekův získaný přítel vstoupil na spáleniště a užasl nad hroznou spoustou, zejména v krámě. Tam bylo vše spáleno: na jedné straně ležely zkřivené kosy, svinuté plechy, dlouhé železné tyče, všeliké propálené železné zboží, váhy a závaží. Když přicházel ke sklepu, slyšel hlas ženy Hekovy, která vykládala kmotrovi: »Takto je tu popel krásné a vybrané knihovny, jíž se můj nebožtík muž tolik těšil a kterou si cenil více nežli na tři tisíce tolarů.« Stoupajíc hloub do sklepa, zdvíhala polospálené nebo opálené knihy; dále však našla některé zcela neporušené spisy, mezi nimi ku podivu Nový zákon a Komenského »Praxis pietatis«, přinesené z kláštera. V kuchyni všecky předměty tam snesené byly zničeny: hudební nástroje, 60 peřin; v peci, kam Heková ukryla stříbrné předměty, cínové a měděné nádoby a jiné věci, bylo vše roztaveno a v jednu dlážku slito. Ve světnici se rákosový strop zřítil a pokrýval ssutiny, z kterých vyčnívaly ještě některé zbytky nářadí. Na místě, kde stával Hekův psací stůl, byla hromádka popela, v němž ležel svazek kliču a zámek od zásuvky. Rozhrabavši popel, našla Heková několik opálených penízů a hrudku z rozmanitých slitých mincí. »Tady,« pravila, »tady je malý pokladní stolek, který chtěl můj muž zachrániti, a při tom asi přišel o život; byly v něm státní papíry a bankovky, jejichž cena se páčila nad 7000 zlatých. A tato hrouda obsahuje dukáty, tolary, pamětní peníze a křestní peníze mých dětí. Ach, můj milý muži! Nechť by tohle

všecko bylo shořelo, jen kdybys ty žil!« Teď už Hekův přítel neměl pochybnosti, koho má před sebou. Šel k paní a oznámil jí, že její choť byl jako zázrakem zachován při životě, a pověděl o něm, co věděl. Rozkoš a blaženost shledání nedá se popsati.

Hekovi poslal nejmenovaný dobrodinec úplný oblek, choti jeho pak ženské šaty a balík prádla, čehož nyní bylo nejvíce třeba. Táž dobročinná sousedka se nabídla, že Hekovu nočnímu hlídači poskytne přístřeší a k výživě něco brambor ve sklepě zachovaných. Pomocí tchánovou a jeho lidí byla prozatím vyklizena a upravena kuchyně a krám, postaven tam nejnutnější nábytek a takto zřízen byt pro Hekovy. Tchán připomněl nemocnému Hekovi, jak nevděčně se zachovala jejich čeleď, která se přece u nich měla tak dobře, a nyní v neštěstí je tak nevěrně opustila. Zbožný hospodář vzpomněl příkladu Kristova a jeho slov: »Bíti budou pastýře, a rozprchne se stádo.« Paní Heková se zejména divila, že na své povinnosti zapomněla také děvečka, v jejíž věrnost měla tolik důvěry, že se nestarala o pět krav, její péči svěřených, a ty pak neznámým způsobem zmizely.

Objevili se i jiní dobrodinci: z Klášterce přišel svobodník, který se hlásil k evangelické církvi, a přinesl Hekovi půjčkou 500 zl.; měl mu je vrátit bez úroků, až mu zase Bůh nadělí. Dobročinnost dovršila jeho manželka, která poslala Hekovům veliké zásoby potravin. Oba dobrodinci pohnuli nešťastné pohořelé až k slzám. Děkovali za to Pánu. Opočenský důchodní Hekovi učinil důvěrně nabídku, že by si mohl vypůjčiti 1000 zl. ze sirotčí pokladny; tu částku prý tam právě odvedl jistý nájemce dvora, který zbohatl výhrou z loterie; proto vzpomněl prý důchodní na něho, ježto nyní bude potřebovati mnoho peněz jak na stavbu, tak i do obchodu. Hek přijal nabídku s radostí. Byly mu druhý

den vyplaceny v bankocetlích, což u jeho manželky vzbudilo starost. Také mu později byly velikým stupněm k jeho záhubě.

Když mohl Hek povstati, odebral se na spáleniště, aby dozíral při úpravě krámu za prozatímní obývací světnici. Když přišel na místo, ustrnul. Uvažoval o veliké změně: ještě před několika dny byl boháčem, který měl aspoň 45.000 zlatých jmění, po požáru mu zbylo jen 15 kr. v opálené kapse; měl krásné hospodářství bez dluhů, nyní však má býti velikými dluhy obtíženo; dříve měl bohatě zásobené skladiště zboží, teď z něho zbyl jen popel a za ně má na krku dluhy na směnku za 6564 zlatých, jež měly býti zaplaceny ve čtyřech nedělích; dříve plné skříně prádla a šatů, teď ani košile. Bylo mu krušno a slzy se mu draly do očí. Než vzmužil se, klekl do popela a vroucně se modlil k Bohu; přiznával, že neobstál ve zkoušce Pánem mu uložené, když mu dal bohatství a štěstí v podnikání; podroboval se jeho určení. Prosil za sílu, aby se vždy snažil jen po království božím. Zatím než by byl upraven byt ve vlastním domě, přijali pohostinství v bytě, který mu poskytl přítel v Opočenském předměstí. Tam se na čas přestěhovaly také žena a čeleď Hekova. Tu Hek ze zachovaného Nového zákona předčítal domácím příhodná místa.*)

Maje 1500 zlatých v rukou, pomýšlel Hek nejdříve na stavbu domu. Proslulý stavitel vypracoval plán, dělníci odklízeli rum; co z něho se dalo užíti za stavební materiál, rovnáno. Nepotřebné staré zdi byly

*) Za nemoci mužovy vedla obchod patrně paní Heková. Energická ta žena podnikala za něho i vzdálené cesty obchodní, jak zřejmo z cestovního pasu, ze 16. května 1806, vydaného pro cestu z Dobrušky přes Jihlavu do Vídně, »um ihren Handel wiederum durch den(!) Feuerbrunst einzurichten«. Byla o něm zmínka již na začátku těchto pamětí (poznámka na str. 60.).

zbourány. Počato opravou chlévů, kterých zatím, nežli bude lze po žních opatřiti dobytek, budou prý moci užívati dělníci k noclehům. Pod střechou zřízen tu seník. Jak se však Hek podivil, když jednoho dne za ním přišla žena do lesa, kde vybíral stavební dříví, a radostně ho vedla domů do chléva! Uzřel tam pět krav, jež pokládali za ztracené. Věrná stará děvečka, jíž byly svěřeny, odvázala je včas, odehnala z městečka do své rodné vsi a tam o ně pečovala, až byl pro ně upraven chlév. Její matka zatím od nich nakládala máslo a sýr do hrnců.

Hekova žena navštěvovala občas dcery u jejich dobrodinců a přinášela odtud pěkné zprávy. Hek chtěl psáti o neštěstí synovi do Berlína, bál se však, aby příliš jeho srdce nezarmoutil. Užil k tomu ochotných prostředníků. Český student býval vítaným hostem u kazatele Jänike*) a obchodníka X. Elsnera; bývali mu ochotnými rádci. Jim tedy Hek svou pohromu zevrubně a s plnou důvěrou v Boha vypsal a požádal je, aby o tom synovi podali příhodným způsobem zprávu.

Brzy přišla z Berlína radostná a utěšující odpověď. Ředitelství berlínské Biblické společnosti, kterému byly dopisy Hekovy předloženy, darovalo pohořelému 200 českých biblí jakožto podporu. Tehdy ještě platilo nařízení Josefa II., podle něhož nebyly dovoz a šíření biblí zakázány. Poněvadž překlady bible katolické byly příliš drahé a nadto přeplněny mnohými a dlouhými poznámkami, byly tyto bible berlínské lidem vítány; ježto je Hek prodával po dvou zlatých, měl ve třech nedělích celou zásilku rozprodánu. Objednal si tedy nových 300 výtisků. Když mu je vozka dovezl, prohlásil jistý moravský kazatel, který právě u Heků meškal návštěvou, že převezme tento plný počet do

*) t. j. český kazatel Jan Jeník. Srovn. o něm pozn. na str. 77.

prodeje. Později se Hek dověděl o skladu českých biblí ve Vratislavi. Odebral jich odtud prostřednictvím obchodníka Jiřího Starcka 1100 exemplářů ve třech zásilkách. A když docházely další poptávky po biblích nejen z Čech, ale i z Moravy a z Polska, psal si Hek do Berlína o nových 600 biblí, což u berlínské Biblické společnosti způsobilo radost. Berlínská společnost vybídla Heka, aby se jejím prostřednictvím obrátil přímo na mateřskou společnost v Londýně, vypsal jí svou pohromu, utrpěnou ohněm, a svou horlivost i úspěch v šíření českých biblí. Uposlechl této rady.

Později bylo mu z Londýna dodáno 600 biblí; polovici z toho dostal zdarma, zbývající část se slevou. Za šest neděl byly bible rozebrány; několik výtisků rozdal Hek školám, nemocnicím a chudým. Vyrovnal hned účet a objednal z Londýna ještě dalších 500 exemplářů. Byly mu poslány s poznámkou, že se zaplacením nemusí tak spěchati; dosti času prý zúčtovati je do roka.

Z tohoto prodeje biblí vzešlo Hekovi požehnání. Byl s to, aby přivedl trochu do pořádku směnky, které akceptoval několik hodin před požárem. Věřitelé jeho mu povolili dodatečné placení po lhůtách; ba dostal i nový úvěr. Za to byl Bohu nesmírně vděčen.

Zatím pokračovala stavba domu a stodoly zásluhou pilných svědomitých dělníků velmi rychle; vážili si toho, že dostávali každý týden řádně vyplacenu mzdu. O žních sami od sebe ti, kteří se znali v polních pracích, pomáhali na poli, později při sklízení bramborů. Za to jim uznalá hospodyně denně vařila polévku a brambory. Sklizeň toho roku Hospodin nadělil Hekovým velmi bohatou.

Na zimu zamýšlel Hek vystěhovati se z krámu. Poněvadž však obydlí v obytném stavení nebylo ještě

hotovo, dal k tomu účelu na dvoře u zadních vrat vystavěti prozatímní domek a nad krámem a kuchyní zříditi střechu z prken a opatřiti k ní okna a dveře. Jeden věrný dělník se nabídl, že u Heků zůstane přes zimu a za pouhou stravu že jim bude, čeho třeba, obstarávati. Bydlili s nočním hlídačem v kuchyni. Hlídač si přivedl i nového psa na pomoc. Heka nyní docházela nevítaná udání a žaloby o nevěrných služebnících, kteří škody pánovy chtěli užíti na svůj prospěch.

Než satan na Heka, jak se vyjadřuje autor sám, poštval římské klerikály. Ztropili nářek a hluk a vyličovali prostým myslím nebezpečí pro svatou, jedinou k blaženosti vedoucí církev z šíření kacířských spisů. Rozhodli se, že si u panovníka vyprosí, aby josefinské dovolení šířiti cizí bible bylo zrušeno a zločinný šiřitel aby byl stíhán. Bylo to v době zuřivých napoleonských válek. Císař František měl strach o trůn, neboť Francouzové dobyli nejen jeho residence, nýbrž vnikali i do Uher a na Moravu. Kněžstvo použilo tohoto zlého postavení a vysvětlilo zle ohroženému panovníkovi, že oni jsou prostředkujícím stavem, který udržuje v lidu věrnost panujícímu zeměpánovi; namítali však, jak neblahé šíření biblí je na újmu vážnosti náboženství a při tom na újmu i úctě a důvěře k služebníkům oltáře, takže jejich úřední namáhání, napomínání a poučování nemá u svedeného lidu účinku a nemůže takto zabraňovati s úspěchem snahám po převratu bohulibého pořádku. Takováto řeč od vyšších úřadů duchovních vedená v pravý čas, v době nebezpečného nátisku, došla sluchu; poznalo se, že kněžstvo kazatelnou, zpovědnicí a vyučováním na školách má svědomí lidu v své všemocné ruce a zasluhuje, aby bylo uznáno za potřebnou oporu trůnu a aby mu byl vrácen dří-

vější význam. Zákaz dovozu biblí a spojení s cizími společnostmi byl také prostředkem k tomu.*)

*) Proti Hekovi, zdá se, bylo použito patentu z 18. března 1806 o antikvářích a knihkupcích. Podle tohoto patentu není k obchodu knihkupeckému nebo antikvárnímu nikdo oprávněn, kdo napřed nezažádal o povolení a nedostal ho u zemské správy (Landesstelle). Podle § 9. se nikomu nedovoluje obchodovati s knihami, objednávati je z ciziny pro jiné, bráti je do komise anebo na ně sbírati subskripce kromě knihkupců nebo antikvářů. Tímto patentem se obnovují také starší nařízení o knihách tištěných v cizině. Podomní obchod s knihami byl zakázán již dvorním dekretem z 22. února a guberniálním nařízením z 25. května 1795. Srovn. Fortsetzung der von Jos. Roth verfassten Sammlung aller in Königreiche Böhmen kundgemachten Gesetze und Verordnungen von Joh. Kanka, Prag 1819, str. 54 nsl. (Za upozornění na tato nařízení děkuji p. vrch. bibliotékáři Dr. J. Volfovi.)

Proti biblím protestantského původu, v cizině tištěným a u nás rozšiřovaným, v této době (t. j. r. 1806 nebo hned potom) nebyl zvláštní zákaz vydán. Hek se asi mýlil s pozdějším zakazováním (z r. 1817) biblí. Tyto biblické společnosti, hlavně také německé, byly odnože »Britské a zahraniční biblické společnosti,« založené 7. března r. 1804. Berlínskou biblickou společnost, o níž mluví Hek, založil kazatel berlínského českého sboru Jeník, také Hekem připomenutý, r. 1806. Proti biblickým společnostem se prohlásil papež Pius VII. r. 1816 a proto byly v Rakousku a v Bavorsku proti nim vydány zápovědi (Srovn. Český slovník bohovědný, str. 225). Se zápovědí biblických společností byly v Rakousku zakázány také bible jimi šířené. Potvrzuje to Jos. Dobrovský.

O rozšiřování českých biblí z ciziny píše Dobrovský svému polskému příteli Bandtkovi v dopise z 27.—31. ledna 1811: »Der böhm. Pred(iger) Johann Jenik ist auch ein Mitglied der bibl. Gesellschaft daselbst (t. j. v Berlíně) ... Die böhm. Bibel (1807) ging so reiszend ab, dasz nun die 3000 Exemplare vergriffen sind und man macht zu einer stärkeren neuen Auflage Anstalt, weil sich mehrere Gemeinden aus Mähren erst später meldeten. Der Preis ist äuszerst gering. (Vydání berlínské české bible z r. 1807 bylo znovu otištěno 1813.)

Sollten denn nicht mehrere poln. geschriebene Bibeln noch entdeckt worden sein? Die Böhmen waren freilich gröszere

Zatím došlo pro Heka z Londýna šest beden s biblemi. Byly složeny u c. k. pohraničního úřadu v Náchodě. Tamější farář, zvěděv o tom, přemluvil berního, svého příbuzného, aby dodávku tajně zadržel, že prý musí co nejdříve dojíti císařské nařízení, jímž se přísně zakazuje dovoz a šíření biblí. Teprve tři neděle po dodání tohoto zákazu bylo Hekovi oznámeno, že pro něho došlo šest beden se zakázanými biblemi. Bylo o tom učiněno oznámení královéhradeckému inkvisitoriátu, aby věc úředně projednal. Adresát byl obžalován jako šiřitel zakázaných knih. Na jeho přitížení byl v jedné bedně nalezen list od ředitelství Biblické společnosti v Londýně, v němž se Hekovi děkuje za horlivost projevovanou v šíření biblí a on se za to jmenuje členem společnosti. Proto byl Hek udán jako člověk státu nebezpečný a zavedeno s ním trestní vyšetřování. Výslechy trvaly dlouho; obžalovaný kupec býval často vyslýchán, nejednou obsílán i v noci. Vyšetřovatel byl pověstný svou přísností a obratností; sám se rád honosíval, že každého zatvrzelého obžalovaného přiměje chytrými, zamotanými otázkami, aby přiznal provinění, kde by byl jiný vyšetřovatel musil uznati, že ho pro nedostatek důkazů osvobozuje. Tomu se Hek dostal také do rukou. Chtěl dobrušského kupce unaviti protahováním vyšetřování; ale obviněný odpovídal neustále podle svého svědomí a pravdy jedno a totéž a týmiž slovy. Hájil se patrně tím — z jeho vypravování to dosti zřejmě nevyplývá, ale je to zjevno z konečného jednání —, že jeho zásilka došla před zákazem

---

Bibelliebhaber und fleiszigere Leser.« Francev, Korresp. Jos. Dobrovského a Jiř. S. Bandtkeho, 1906, str. 22.

O zákazu českým protestantům kupovat bible z Berlína psal Dobrovský témuž příteli 15. června 1818; odsuzoval zákaz jako projev nesnášelivosti náboženské a na škodu českého čtenářstva (tamže 124).

rozšiřovati bible. Když examinátorská dovednost vyšetřovatelova selhala, shíral důkazy svědecké.

Velmi zevrubně vypisuje Hek svůj poměr k místnímu faráři a zejména jeho kompromitující účastenství v svém sporu.

V Dobrušce žil farář,*) který měl mnoho příčin, aby byl Hekovi zavázán přátelsky. Byl pouhý Němec: do Dobrušky přišel 1798 za kaplana, neznaje ani slova z řeči lidu, sobě svěřeného. Proto žádal Heka, aby ho učil české řeči. Pílí a bedlivým čítáním spisů Komenského, jejž mu kupec učitel označil jako klasika českého jazyka, dovedl toho, že mohl konati výkony svého úřadu aspoň bez pohoršení posluchačů. Hek pro něho skládal i krátká kázání v prosté řeči, kterým se kaplan učil. To činil pak skoro půl roku. Potom si už sám mohl skládati české řeči. Hek mu je jen opravoval. Nabyl i jména dobrého kazatele. Bylo to hlavně zásluhou spisů Komenského, jež i později čítal, takže zvykl jejich klasickému slohu. I okolní faráři ho zvávali, aby u nich konal slavnostní kázání. Ale i jinak se Hek o tohoto duchovního zasloužil. Jeho vlivem hlavně byl jako nejmladší kaplan po pěti letech v Dobrušce jmenován farářem. I choť Hekova přispěla mu ledačíms k zařízení jeho domácnosti.

A tento muž se stal od požáru dobrušského Hekovým úhlavním nepřítelem a horlivým přispěvatelem k jeho smutným trampotám a neštěstím, které Heka tak tvrdě a vytrvale stíhaly. Stal se jím z pouhého domnění. Očerňovaly jej totiž pomluvy: nechal prý si peníze stržené za zlato a stříbro, nalezené slité v rumu kostela z posvátného nářadí; druhá pomluva vinila ho z krvesmilství. Z jistých vnějších okolností usuzoval

*) Podle Catalogu cleri byl to Josef Obst, Gieshublensis, snad z Olešnice u Nového Města.

farář, že původcem těchto potupných řečí jest Hek. Hek sice sám dost viděl a slyšel, ale farářův poměr k sestře ponechával jeho svědomí; v první věci pak chtěl sám příhodnou dobu zakročiti u přítele, aby kostel neutrpěl škody. Znal původce těchto pomluv; byli to oba kostelníci, svědkové důvěrných farářových styků se sestrou, a za druhé bezpochyby dělníci zaměstnaní při odklízení ssutin. Ale farář se chtěl mstíti na bývalém příteli.

Připojil se k svým starším bratřím z povolání, chtěje jim pomoci zachraňovati svatou církev od záplavy kacířských knih a dobýti si zásluhy, že je oporou trůnu. Účastnil se intriky u pohraničního berního úřadu proti Hekovi. Když výslech proti kupci neměl žádoucího výsledku, přihlásil se vyšetřujícímu komisaři za svědka, mluvil mnoho nepoctivého proti starému příteli a nabídl se, že inkvisitorovi opatří svědecké doklady. Expeditor náchodského berního úřadu měl sestru sloužit u faráře dobrušského. Farář mu po ní vzkázal, aby ho v důležité věci navštívil. Když přišel, zpracoval ho svou záludnou výmluvností kazatelskou pro své záměry. Líčil mu působení Hekovo, zejména jeho zlořečené šíření biblí. Dokazoval mu, že pronásledovati zjevného kacíře a učiniti ho neškodným, je jedno potřebné, o něž se má každý křesťan vynasnažovati, aby došel spasení. To že je práce bohumilá; proti kacířům že je záslužné vypovídati i nepravdivě, ba i křivé výpovědi stvrzovati přísahou. O tomto neuvěřitelném jednání farářově připomíná Hek výslovně, že později o něm nabyl písemných svědectví a že je měl před sebou, když o tom psal své paměti. Ohebný a ochotný expeditor slíbil vše vykonati, složiti třeba deset přísah na prospěch svaté věci. Vyšetřující komisař byl u vytržení, když slyšel výpovědi tohoto svědka. Aby byl odpor obžalovaného úplně zlomen, přál si jen

ještě jednoho svědka. I toho slíbil opatřiti horlivý dobrušský sluha oltáře.

Když zavítal komisař k novému výslechu obžalovaného do Dobrušky a meškal návštěvou u tamějšího faráře, přišla před večerem jedna žena na faru, aby požádala faráře k nemocné své matce. Kuchařka jí řekla, že musí chvíli čekati, že má pan farář návštěvu. Stoupla si tedy v síni skromně do koutku a čekala. Stmívalo se již, nikdo si jí nevšiml. Bezděky byla svědkem dvou výjevů. Do kuchyně vstoupil expeditor. Sestra farářova s ním zavedla rozhovor o výslechu ve věci Hekově. Přiznával se, že mu bylo při přísaze krušno, ale utěšoval prý se slovy Jeho Důstojnosti, že je to v zájmu svaté církve. Nato ho farská slečna ujišťovala, aby si to nepřipouštěl: kdyby to i byl hřích, její bratr že má kněžskou moc dáti mu rozhřešení. Při odchodu dostal balík s prádlem a s šaty; ostatní že prý mu dodá pan farář sám. Žena ze svého úkrytu vyslechla i druhý výjev: do kuchyně vstoupila žena s pytlem; kuchařka do něho poslala nasypati obilí. Když jí panna kuchařka pomáhala pytel na záda, povzdechla si, že je to těžké; načež žena, že její muž si také vzdychal, že mu bylo při přísaze těžko u srdce.

Žena čekající v koutku porozuměla, že se vše, co vyslechla, týká Heka; bolelo ji to tím více, že její rodina byla Hekovým zavázána vděčností; starý její otec býval od nich zván každou neděli k obědu. Proto již na faráře nečekala, a vyrazila ven. Ve dveřích se střetla se služkou, jež ji chtěla vrátiti; ona však spěchala odtud. Sestra farářova, když se dověděla, že v síni byl svědek toho, co se tu odehrávalo, a že tato žena meškává u Heků, strhla povyk; po něm přispěchal farář; slyšel, že zlořečený Hek hanebně posílá do fary za soumraku i své vyzvědače; sestra mu vypravovala, co se odehrálo. Farář byl zaražen. Hned se radil s komisařem. Zatím

bezděčná svědkyně pověděla paní Hekové vše, co slyšela na faře. Moudrá paní jí na to pověděla: »Rozšiřování biblí je věc boží; jen nepřátelé mého muže z toho chtějí udělati zločin, a aby jej dokázali, dopouštějí se nového, ještě hanebnějšího. Můj muž si při tom vede podle svého svědomí a v důvěře, že Všemohoucí ho bude chrániti a jeho nepřátele zahanbí.«

Na druhý den obeslal komisař Heka k výslechu. V dlouhé řeči ho napomínal, aby více nezapíral a sobě ještě nepřitěžoval. Obžalovaný mu opakoval své dřívější výpovědi. Vyšetřovatel chvíli přemýšlel a potom vyzval přísedící i s písařem, aby odešli do vedlejšího pokoje, že chce s Hekem o něčem mluviti mezi čtyřma očima. Když byli sami, spustil velmi přívětivě, jak prý mu je Heka a ještě více jeho rodiny líto, když by měli býti svémyslností Hekovou uvrženi v hanbu, posměch a bídu. Zločin s biblemi není prý jediná jeho vina. Musí prý mu důvěrně pověděti, že proti němu bude zavedeno nové vyšetřování, nevezme-li žalobce svou stížnost zpět. Utrhá prý veřejně černými pomluvami osobě kněžskou hodnosti vysoce postavené. Je prý to těžké provinění, které by mu mohlo zlomiti vaz. Na to žádal Hek klidně za vysvětlení, oč vlastně jde. Komisař ukázal na řeči mezi lidem, které z důstojného faráře chtějí udělati krvesmilníka a kostelního lupiče; duchovní má prý důvodné podezření, že původcem je Hek a musí se brániti proti tomu; kdyby to bylo pravda, nesměl by ani na chvíli zůstati déle ve svém úřadě; proto prý musí zlomyslný jazyk, který si troufá i na osoby Bohu posvěcené, býti přísně potrestán. »Rozumím docela,« odpověděl kupec, »a pokládám právní vyšetřování proti hanobiteli za nejvýš nutné.« Překvapený komisař snažil se mu znovu objasňovati, že stojí nad propastí, do níž chce sebe i rodinu uvrhnouti; má prý se vzpamatovati a nebezpečí odvrátiti. Jeho Důstoj-

nost farář prý je křesťanského smýšlení a svým nepřátelům odpouští; žádá prý jen odvolání, odprošení a slib, že Hek nastoupí cestu k smíru. Usmířená láska prý upouští od žalob. Komisař se sám nabízel za prostředníka.

Nato mu Hek poděkoval za návrh a k svému obhájení uvedl: rozšiřování biblí pokládá prý za věc týkající se království božího; a Všemohoucí prý naloží se svou věcí podle své nevyzpytatelné moudrosti; proto ponechává svou při v jeho rukou. Co se pak týká obvinění z utrhání na cti, nechť má plnou platnost zákon; tu je právní vyšetření zločinu nutné. Komisař znovu nabádal, aby uvážil, co chce podnikati; odstranil prý přísedící, aby mu to mohl důvěrně pověděti. Načež Hek důrazně: »Odstraňovati přísedící nebylo naprosto nutné, poněvadž bych byl v jejich přítomnosti mluvil totéž, ba byl bych to doslova dal do protokolu, poněvadž mně pravý stav věci je nejen znám, nýbrž mohl bych jej i svědky — a to ne podplacenými nebo nacvičenými, nýbrž poctivými a hodnověrnými svědky — dovoditi.« Komisař tím ustrnulý nemohl se dlouho vzchopiti a potom mluvil o divné dnešní náladě Hekově. Takovým výslechem prý by se uvrhl v záhubu. On prý smýšlí lidsky a chce ho šetřiti. Pro dnešek prý zastavuje výslech. Ponechává prý jej na zítřek.

Hek, přišed domů, vyhledal si dva žalmy hodící se k jeho nynějšímu postavení a v důvěře k Nejvyššímu čekal klidně příštích věcí. Odpoledne pokusila se ještě jistá přítelkyně přemluviti paní Hekovou, aby svého muže pohnula k tomu, by se s farářem smířil. Ona poznala hned, odkud vítr věje. Starostlivé přítelkyni odpověděla: ona že má na starosti jen domácnost; má prý důvěru, že její muž s pomocí boží provede svou věc i bez její domluvy.

Ráno byl Hek nemálo překvapen, když vstoupiv

do soudní síně, spatřil faráře seděti po boku vyšetřujícího soudce; místa přísedících byla prázdná. Bylo mu hned jasno, že tu nejde o výslech, nýbrž o nějakou kličku. Páni nic nemluvili; Hek vystihl jejich rozpaky. Za chvíli přistoupil farář k němu, podával mu ruku, laskavě ho oslovil, připomínaje jejich staré věrné přátelství, jak ho mrzí, že nyní nejen vyhaslo, nýbrž změnilo se i v nepřátelství, vinou prý Hekovou. Že prý chce jako katolický kněz učiniti první krok a podává ruku k smíru, chce-li býti jeho přítelem a přijmouti návrhy, které laskavě zprostředkoval pan komisař. Potom prý se věci, která se týká jeho, chce vzdáti; co se týká biblí, že se přičiní, aby tato věc pro něho dopadla snesitelně. Poté mluvil komisař, nakonec připustil k slovu i Heka. Po ostrých debatách se porovnali. Hek podal faráři ruku a slíbil, že bude mlčeti; farář pak se nabídl, že dá kostelu pode jménem příspěvku značnou náhradu na opravu varhan, požárem poškozených, a nové jich užívání že dá na vlastní náklad zajistiti. Co se týká biblí, pravil Hek, že mu je známo, že došly na berní úřad před zákazem a tedy za platnosti josefinského zákona a nesměly býti zabaveny; to se dá dokázati zřejmě poštovními listinami jak rakouskými, tak pruskými a přejímacím lístkem berního úřadu; a tedy je dokázána i nepravdomluvnost svědků proti tomu vedených. Oba pánové umlkli a byli ve zjevných rozpacích. Po chvíli šel zprostředkovatel ke stolu, vyndal akty Heka se týkající a řekl k faráři stojícímu v trapných rozpacích: »Tyto dokumenty byly by mu zlomily vaz; ale poněvadž nastalo narovnání, odstraním je.« Roztrhal několik archů na drobné kousky a strčil je do kapsy. Oba očekávali patrně díky obžalovaného, ale on nepohnul ani rty, jsa přesvědčen, že mu za jeho velkomyslnost mají děkovati žalobce a jeho prostředník. Dlouho bylo mezi stranami vyjed-

náváno, co se šesti bednami biblí. Farář byl ovšem pro zničení jich; ale Hek obhájil svůj názor: poněvadž došly před zákazem, že se musí majiteli vrátiti; Hek byl donucen jen podepsati prohlášení, že zásilky nepřijímá. Co se týká členství zahraniční biblické společnosti, byl obžalovaný nucen se ho zříci zákonitým reversem. Na druhý den bylo ještě závěrné řízení, při němž prohlášeno, že se obžalovaný jako nevinný zprošťuje.

Za nějaký čas Heka navštívil pruský poštmistr z Dušník (Reinerz), Hekův dávný přítel. Vyslovil mu podivení, proč odmítl tak skvostnou zásilku biblí. Poštmistr se však rozhodl, že je nepošle nazpět, nýbrž že se postará, aby vyplnily své poslání, k němuž byly určeny. Všem, kdo u Heka žádali biblí, kupec odpovídal, že s nimi po zákonitém zákazu nemá co činiti, a poukazoval je k poštmistru do Dušník. Tento znamenitý muž přejal pak dřívější úkol Hekův a šířil mnoho biblí do zemí rakouských. Římské duchovenstvo však mělo v podezření Heka, že on za tím vězí. On pak se nyní mohl tím horlivěji věnovati dokončení stavby.

Sotva Hek nabyl zase klidu, přišlo na něho nové utrpení: jeho věrná družka se těžkými ranami osudu, zvýšenými starostmi roznemohla a musila ulehnouti. Byl zavolán lékař, který byl pokládán za obratného. Rád se honosil, že pozná nemoc na první pohled. Také ji hned prohlásil za pleuritis costalis rheumatica. Pustil nemocné tak silně žilou, že upadla do mdlob. Druhý den chtěl operaci opakovat. To se zdálo manželovi, i v lékařství sčetlému, příliš, zaplatil mu značnou částku 10 zl. a žádal ho, aby již nepřicházel. Druhý lékař, byv povolán, huboval odbornými výrazy na nesmyslné pouštění žilou, že prý je vynalezl sám vražedný ďábel, a napsal nemocné velmi dlouhý recept.

Když jej Hek prozkoumal, ustrnul, jakou směs léčebných prostředků, navzájem si svým účinkem odporujících, tu tento šarlatán snesl. Pro památku a na výstrahu před nevědomými lékaři náš kmet tento recept opsal do svých pamětí. Byl vypraven rychlý jízdní posel pro městského lékaře do Náchoda. Zatím se užívalo domácích prostředků. Náchodský lékař léčil nemocnou zcela jinak, hlavně odvary bylin, které s sebou přinesl, poučen byv o nemoci již od posla. Při tom mu náš memoarista vkládá do úst poutavou přednášku o léčení, zejména o ignoranci lékařů, o odporujících si teoriích, o protichůdných často metodách, o tom, že skoro víc lidí umírá nesprávným zasahováním lékařů nebo nedobře volenými léky, nežli nemocmi samými, a o podobných stinných stránkách umění lékařského. Léčení třetího lékaře, k němuž nemocná pojala důvěru, ukázalo se opravdu účinným.

Zatím na Heka dolehla nová zkouška. V rodném jeho městě žil jakýsi rytec, který začal najednou nádherně žíti a ukazovati veliké bohatství. Dělal prý falešné bankocetle. Avšak ani důkladnou prohlídkou u něho nebylo nic nalezeno. Vysloveno domnění, že musí míti pomocníky. Farář, který Hekovi nemohl zapomenouti svého pokoření, komisaři dával posunky, výkladem o domnělém báječném bohatství Hekově před požárem, poukazováním na to, jak nyní může nákladně přestavovati dům, najevo, že by tam měli hledati pomocníka falšovatelova. Vždyť prý je kmotrem všech pěti dětí rytcových, což jistě svědčí o jejich důvěrném poměru. Jiskra vznícená farářem padla do troudu horlivosti inkvisitorské. Dům Hekův byl hned obsazen vojskem a prováděno důkladné prohledávání. Hek u vědomí své neviny byl klidný. Nic u nich také nenašli. Škoda mu však vzešla tím, že mu byly zabaveny všecky bankocetle, aby prý byly prozkoumány; při te-

hdejším nedostatku drobných peněz byla to všecka hotovost jeho. Hek si všecky své bankocetle podepsal. Byl proto nucen, ježto neměl na výplatu a na kupování stavebního materiálu, stavbu zaraziti. Zato bylo touto bezděčnou stávkou pomoženo nemocné manželce Hekově; nemajíc tolik práce, pozdravila se brzy. Zabavené peníze byly Hekovi po několikeré urgenci a pohrůžce, že podá stížnost k zemské vládě, po čtvrt létě vráceny. Nebyly to však bankovky jeho, nýbrž jiné. Vyslovováno podezření, že si jimi pan komisař vypomohl, až dostal čtvrtletní plat.

Zanedlouho po této nemilé episodě nastaly Hekovi znovu rozepře s farářem. Farář uslyšel totiž, že se u Heka sešlo několik měšťanů k poradě o nečistých kouscích farářových: užil prý krásného plátna, darovaného mu od dobrodinců na přikrývku oltářní, na šaty své sestry; z cihel a vápna, věnovaných od patrona na stavbu kostela, prodával jiným a vystavěl si na farském dvoře prostorný kurník. Hek spoluobčanům poukázal na soudní cestu. Zneužití bylo dokázáno, ale vina byla svedena na kostelníky, kteří proto byli sesazeni. Kostelníci přišli zase k Hekovi o radu; i jim radil obrátiti se k soudu. Ale svědci se zdráhali proti farářovi svědčiti. Jeden z kostelníků měl býti odevzdán trestnímu soudu. Hek však se tohoto zachovalého muže ujal. Energicky zakročil u faráře, který stál na tom, že prý štváč musí do kriminálu. Rozhorlen pravil mu Hek: »Když mě Vaše Důstojnost k tomu nutí, postarám se, abyste tu měl důstojného zástupce. Znám jednoho kostelního lupiče, mnohem škodlivějšího, který je nadto i krvesmilníkem. Moji svědkové se nedají podplatiti prádlem, šaty, obilím, husami; jsou to lidé počestní.« A mrsknuv po faráři hněvivým pohledem, odešel. Doma sedl Hek hned ke stolku a jal se skládati udání na faráře, zejména co se týká od-

cizení stříbra a zlata. Nežli opsal udání na čisto, vzpomněl si na napomenutí matčino, že se člověk nemá v náhlém hněvu ukvapovati, nýbrž věc rozvážiti.

Na druhý den časně ráno přišel k Hekovům farář, plný strojené přívětivosti. Sladkými slovy vyčítal bývalému příteli, proč se včera pro maličkost tak na něho rozhněval. Doufá prý, že to již zaspal. Začal znovu vyjednávati, že provinilého nedá k soudu, nýbrž jen policejně vyšetřovati v Dobrušce a že pak se spokojí jeho odvoláním a odprošením. Když Hek vyslovil nedůvěru v jeho přípovědi, zavolal farář paní Hekovou a její rodiče a ty žádal, aby Heka pohnuli ke smíru. Všichni mu domlouvali, aby měl na mysli, že se tímto sporem snižuje úcta k duchovnímu stavu před lidem. Hek si dal říci. Příští neděli kostelník zbavený místa zase v chrámě posluhoval. Farář ihned splatil značný příspěvek na opravu varhan a slíbil, že dá co nejdříve zříditi na svůj náklad křížovou cestu. Hek si rozradostněn zpíval vhodné zbožné písně.*)

IV.

V této době byl Hek zvolen od městského pivovarečného společenstva za staršího nákladníků piva. Přijal

*) Připsáno: Abgesandet den (datum chybí).

Zřetelně alegorisoval Hek Němce faráře Obsta v Dobrušce v článku »Atheny«, prvním z cyklu »Starobylé památky«. Vykládá tam, kterak slavné kdysi město hluboko pokleslo za správy zištných a zrádných cizozemců. Zřejmě vyniká obraz faráře Obsta, jak jej Hek charakterisuje v svých »Pamětech«, z makavé alegorie o švábu, který, kde se jednou usadí, tamodtud se nedá vypudit; splichtí prý se s Černilem a Mazačem, kteří mu dovedou postaviti pohodlnou, na oko krásnou budku na ztracené svědomí. Farář Obst je myslím kreslen od Heka v četných epigramech a satirách; jméno Sulcius dá se nejlépe vyložit na tuto osobnost. Výklad o tom v rozboru Hekovy činnosti literární.

tento úřad, poněvadž společenstvo se po požáru octlo v úpadku. Ale tato hodnost Hekovi nanovo vzbudila úhlavní nepřátelství farářovo. Společenstvo bylo nuceno stavěti vyhořelé budovy pivovarské, opatřovati nádoby a nářadí a jiné nutné věci. Proto byl na valné hromadě dán návrh, aby se co nejvíce šetřilo, zejména aby přestala dávka osmi věder piva místnímu farářovi. Hek byl proti tomuto návrhu, ježto prý lze tuto částku uspořiti jinak. Namítáno mu však, že farář beztoho dostává od patronátu celkem 76 věder piva. Kromě toho že bere jen na desátcích 100 korců žita a tolikéž ovsa, přes 550 zl. ze štoly, na 600 zl. ze stipendií na mše, které beztoho nemůže odsloužiti, nýbrž s nimi obchoduje, že má své polnosti; proto že může bez osmi věder piva snadno býti. Hekův návrh byl zamítnut, ale přesto se hněv farářův snesl na jeho hlavu.

Brzy potom byl Hek navržen na místo městského školního dozorce a od vlády potvrzen. Poněvadž chtěl tento úřad konati svědomitě, zejména zařídíti účelné vyučování a pořádek v předmětech vyučovacích, vyžádal si od vlády podrobnou instrukci. Ale brzo došlo ke kolisi s farářem. Farář byl zvyklý, jako většina duchovních, s učitelem nakládati nejinak nežli se svým kostelníkem a ve škole vše říditi podle své zvůle. Farář sám se o školu vůbec nestaral, ale jeho kaplan*) při-

*) Byl to nástupce Jos. Liboslava Zieglera, který začal svou duchovní dráhu kaplanováním v Dobrušce; byl tam kaplanem od 10. září 1806 do 15. října 1809. Za této doby (snad asi r. 1811 nebo 1810, kdy se stal Hek školním inspektorem v Dobrušce) byl Ziegler již farářem v Dobřanech, vsi od Dobrušky asi dvě hodiny vzdálené. S Zieglerem snášel se Hek bezpochyby dobře. Ziegler za prvního období svého působení měl ještě dost prvků z josefinských názorů. Oba buditele k sobě poutalo asi také stejné cítění a úsilí vlastenecké. Zieglerovu vlivu literárnímu podléhal Hek v druhém období (od r. 1813) značně. To možná přičísti hlavně přátelským stykům obou mužů.

cházel tam denně a hodinu co hodinu nedělal nic jiného, nežli že dětem přednášel suchou dogmatiku podle hierarchických zásad; tím se sice cvičila paměť mládeže, ale co bylo potřebno pro její srdce a ducha, toho tu nebylo. Hek, který se vynasnažoval postupovati přesně podle zákonitých instrukcí, chtěl to napraviti; proto usiloval, aby učitele náboženství přesvědčil, že by bylo lépe místo věroučných vět, pro žáky nesrozumitelných, dáti vyučování ráz nábožensky vzdělavatelný: dáti do útlých srdcí dětských základ pro pravou říši boží; člověka povznášeti z nízké tělesnosti k duševní výši: vzdělávati současně křesťana i člověka, své blaho aby hledal v blahu obecném a naopak, to jest aby společný život hleděl upevňovati v bratrské lásce a snášelivosti, jež je páskou dokonalosti. Takto že by se mohly účelně zařízené školy státi božím domem; děti že by se v nich připravovaly zároveň na občany.

Učitel náboženství hleděl na nevítaného reformátora s podivením a trochu i s nevolí. Brzy se však Hek přesvědčil, že mu bral jeho rady ve zlé; opovážilť se mluviti jemu, odbornému theologovi, s několikaletou praxí, do jeho svatého kněžského úřadu. Kaplan na náboženské hodiny přestal choditi. Když pak to trvalo přes měsíc, vytkl Hek podle své povinnosti tuto nedbalost v své měsíční zprávě; bylo nařízeno vyšetřování a nedbalý učitel náboženství dostal důtku.

V úřadě školního dozorce se Hek staral o to, aby byla zřízena vhodná školní knihovna a aby odpolední škola nedělní pro učedníky a pro mladší čeleď byla zdokonalena. V obou případech podal farář námitky proti tomu, ale školní dozorce měl na své straně zemský zákon.

Poněvadž se Hek při každé příležitosti rád ujímal sirotků a zanedbaných dětí, býval často žádán, aby převzal poručnictví. Z 45 kuratel jen jednu odmítl; vy-

nasnažoval se při každém poručnictví zastupovati skutečně místo otcovo. Nejednou bylo při vykonávání tohoto úřadu našemu ochotnému poručníkovi zakoušeti mrzutostí a sporů s příbuznými, obětovati ze svého majetku. Ale obracel se o pomoc k Bohu, a takto vše dopadalo na prospěch sirotků. I jemu žehnal Bůh. Dokončil stavbu domu a také v nově zřízeném obchodě byla zřetelná dobrotivá pomoc boží. Jeho otcovská ruka mu zasadila rány, ale také je hojila.*)

V.

Zbožnou úvahou začíná Hek »čtvrté pokračování« (vlastně páté): velebí Boha za vše, co mu prokázal. On byl vždy jeho skálou, na níž zakládal svou naději. Pomoci boží bylo našemu Hekovi třeba v těžkých zarmucujících poměrech.

»Za této doby nebylo v rakouských dědičných zemích jiných peněz v oběhu nežli papírové a měděné mince. Zlato a stříbro skoro docela zmizelo. Nadbytek papírových peněz víc a více vzrůstající — z nich nejnižší z nové měny byla pětizlatová — působil jak v obchodě, tak v obecném styku veliké nesnáze, poněvadž bylo obtížno, když se při placení jednoho zlatého na podanou pětizlatovou bankocetli zbývající suma musila přijímati v těžké minci měděné. Tyto skličující obtíže v lidu byly ještě zvýšeny, když koncem února 1811 došlo všech soudních úřadů zapečetěné dvorské nařízení s přísným rozkazem, aby shromáždily všecky poddané obce nejbližšího 15. března všude v touž hodinu, dvorský dekret veřejně ukázaly a nahlas čtly. Vše bylo v úzkostlivém očekávání; nikdo netušil nic dobrého. Památný březen přišel, obce v napjatém

*) Připojena sem poznámka Hekova: Bis hieher abgeschickt nach Buchwald.

neklidu shromážděné objevily se v úřední místnosti, aby v tiché úzkostlivosti vyslechly, co o nich bylo z nejvyšší milosti ustanoveno. Vrchní představený vzal neblahé dvorské nařízení do ruky, pozdvihl je vzhůru, aby ukázal, že jsou pečeti neporušeny. Poté bylo otevřeno a hlasitě přečteno. Obsah byl zdrcující: bankocetle uvedené v oběh v plné hodnotě stříbra byly stlačeny na pětinu; potom všechny poukazy peněžní, jakož i každá listina o koupi a prodeji byla stanovena podle předepsané škály s působením nazpět pro několik již prošlých let v nestejných částkách. Následek byl, že každý, kdo měl až do 15. března 1811 sto zlatých jmění, nyní z toho zachoval jen 20 zl.; kdo v touž dobu prodal živnost podle běžné ceny, k své hrůze poznával, že peníze za ni stržené dělají jen pětinu smluvené prodejní sumy, že tedy svou realitu vyhodil za pac a daleko pod její skutečnou cenou; všecky splátky byly určovány buď podle předepsané škály, nebo uvedeny na absolutní pětinu; kde však vázl na nemovitostech starý dluh, který udělal buď před ustanovením škály, nebo později přejal postoupením, mezitím však jej dostal vyplacený v bankocetlích: tomu bylo velmi zle, poněvadž musil dluh opláceti plnou cenou ve stříbře.

Tento případ stihl také mne; týkal se vypůjčeného tisíce zlatých, které mi hned po požáru nabídl blahovolný důchodní; přejal jsem jej postoupením a dostal vyplacený v běžných bankocetlích. Byl to starý dluh, provedený v stříbrné měně, jeho se netýkala škála a tudy na prospěch věřitelův trval v plné stříbrné měně. Takto se vyplnily obavy a tušení mé dobré ženy, jak o tom bylo dříve pověděno. Tyto peníze se staly skutečně velikým a širokým stupněm k mému zničení; neboť právě v tuto dobu mi půjčka byla soudně vypovězena, takže jsem místo obdrženého tisíce zlatých musil zaplatiti pět tisíc.

Vláda uznala za dobré uvésti v oběh nové papírové peníze pode jménem »Einlösungsschein« (výměnná poukázka) v plné nominální hodnotě stříbrných peněz. Razily se také malé měděné mince čtvřhaléřové, které však, poněvadž přece měly jakousi skutečnou cenu, byly od spekulantů, kteří k nově vytvořeným papírovým penězům nenabývali důvěry, schráněny a vycházely z veřejného oběhu. Aby se ulehčilo malé běžné placení, byly natištěny výměnné poukázky také v nižších hodnotách: dvouzlatky a zlatky a vydány mince na způsob stříbra dvanácti a šestikrejcarové, které však dlouho nezůstaly v oběhu, ježto z finanční spekulace byly stahovány. K jejich plné výměně byla určena lhůta několika málo neděl s výstrahou, že kdo je v ustanovené době nevymění, musí je odevzdati c. k. mincovnímu úřadu, začež se mu potom vyplatí jen skutečná cena za kov. Nyní vylézaly tyto mince na způsob stříbrných ze všech koutů. Kdo jaké měl, rychle si za ně nakoupil zboží, třeba ho naprosto nepotřeboval. Tu bylo v mém obchodě živo: každý kupoval za dvanáctikrejcarák, dlužníci jimi spláceli pohotové platy, jen aby se těchto nových mincí zbavili. Ježto bylo ještě šest neděl, nežli pozbyly ceny, nebylo pro mne závady, abych je nepřijímal v plné hodnotě, takže jsem jimi za tři neděle naplnil sud o 357 librách. Abych nic nezameškal, poslal jsem je do Prahy svému obchodnímu příteli prose ho, aby z nich vyrovnal můj účet a zbytek mi připsal ku prospěchu; za tento zbytek bych prodlením času objednal zboží. Jak veliké však bylo mé ustrnutí, když jsem obratem pošty dostal od tohoto přítele odpověď, že on sám je ve velikých nesnázích, poněvadž pokladna nemůže dost výměnných poukázek sehnati, aby splatila jednak bankocetle docházející z ciziny, jednak i vyměňovala zasílané dvanáctikrejcaráky! Poděšen tím psal jsem opět témuž

příteli prose, aby usiloval o to, aby c. k. pokladna převzala mé dvanáctikrejcarákv vážící 357 liber a mně na to jen dala potvrzení, že už budu míti strpení, až bude pokladna s to vyplatiti příslušnou částku. Ale pokladna odepřela mince přijmouti. Tak uplynula krátká doba, určená k výměně, a mé dvanáctníky byly odevzdány do c. k. mincovny, kde mi byla ihned vyplacena nepatrná cena kovu ve výměnných poukázkách. Má ztráta byla veliká, a poněvadž stav mého jmění byl již dřívějšími pohromami otřesen, přispěla mnoho k mému pozdějšímu ruinování.«

Jistý veliký obchodní závod ve Vídni, s nímž Hek byl v obchodním spojení, octl se v úpadku a věřitelé jeho ihned od Heka žádali vyrovnání svého účtu v hotovosti. Chtěje zmírniti svou trapnou situaci, odjel Hek do Vídně, aby si vyprosil odklad zaplacení. Když věřitelům vše vyprávěl, měli s ním sice útrpnost, ale nikdo nechtěl převzíti ručení za jeho dluh. Po mnohých naléhavých prosbách dostal konečně roční lhůtu. Celé tři neděle s tím ztrávil ve Vídni v starostech a zármutku. Měl zejména obavy, jak to doma bez něho chodí; nemohlť se na věrnost sluhů veskrze spoléhati, manželka pak měla dost práce a starostí s vedením domácnosti. Kromě toho způsobila mužovi další nesnáze finanční tím, že dopřávala sluchu své sestře. Ta ji radila, aby za kritické situace mužovy pomýšlela na sebe a děti; že prý nemá pro dcery ještě dostatečné výbavy. Na to pak kupcová brala z obchodních nedostatečných hotovostí. Proto se Hek často ocítal v tísni, že nemohl zaplatiti. Jeho kolísání se rozhlásilo, takže mu mnozí jeho věřitelé vypovídali své pohledávky. Srdce Hekovo bylo naplněno smutkem, ale proto nezmalomyslněl. Spoléhal na Boha, že mu dodá síly a že jej vytrhne z této tísně. Autor memoárů, připojuje sem zase delší zbožnou modlitbu. Bylo mu také vypomo-

ženo; mělť tehdy naději v požehnanou žeň, bojnou sklizeň sena i bohatě obrozené stromoví ovocné. Zbývalo mu ještě na sýpce dvanáct korců obilí. Rodina jeho dělala mu radost a nesla s otcem všecky strasti i radosti.

Chtěje na sýpce provésti nutnou opravu a maje od manželky ujištění, že se zásobou mouky vystačí ještě na dva měsíce, odhodlal se Hek zásobu obilí prodati. Bylo přece žněmi; chystali se již žíti žito a dělali k tomu přípravy. Hek prohlížel právě stodolu, když k němu přišla manželka ze zahrady a zvěstovala se starostlivou tváří, že se s poledni strany stroji strašlivá bouřka. Když Hek vyšel, aby obhlédl oblohu, strhl se prudký vítr a za chvíli se již sypalo krupobití a rozbilo jim na jižní straně okna. Bouře trvala přes půl hodiny; kam bylo lze dohlédnouti, byla půda poseta velikými kroupami. Paní Heková naříkala, děti plakaly a všecka čeleď hrůzou ustrnulá shromáždila se kolem nich. Hek s bolestí myslil na svou bohatou žeň, ale potom obrátil oči k nebi a pravil k těm, kdo stáli u něho: Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal; budiž jméno jeho pochváleno!« Modlil se a zapěl píseň, již se naučil od matky: »Pane! dej nám mysl Jobovu!«

Zdrcující pohled poskytovala pole. Vše bylo úplně zničeno: široké žitné pole bylo sraženo k zemi; zbyla tu jen sláma na stlaní; na poli pšeničném a ječném nebylo zříti jediného celého stébla; hrachové pole jako vymláceno. Celá nadějná žeň ta tam! Lidská přirozenost se zmocnila srdce Hekova; hluboce zarmoucen byl už unaven vzdycháním a pln úzkostlivého očekávání, co je nyní čeká: žalostná budoucnost, ne-li úplné zničení. Z neblahého omráčení vytrhl jej zpěv, který náhle zaslechl. Ohlédl se: nějaký muž se ubíral do města. Radostná jeho píseň byla Hekovi srozumitelnější, když se k němu blížil. Smysl její byl: Stvořil jsi svět z ni-

čeho; Pane, učiň i ze mne nic a stvoř z toho něco podle svého obrazu. Z přirozenosti se podobám pusté, temné zemi. Ach, kéž je mé oko i srdce zcela naplněno slzami, aby se tvůj duch vznášel nad těmito vodami a mé tak mrtvé srdce naplňoval světlem i silou. Hluboký obsah písně mocně působil na sklíčené srdce Hekovo a utěšil jeho duši. Vzpomněl si na píseň matčinu, která podávala útěchu v neštěstí a důvěru v Boha. Jeho duše, na čas skleslá, se opět vzpřímila; cítila se v blízkosti boží a vyjasnila se. Bůh volal i k němu: »Pojďte ke mně všichni, kteří jste obtíženi, a já vám odpočinutí dám!«

Téhož dne šel Hek do školy, aby jako dohlížitel dodal dětem a skrze ně i rodičům útěchy v neštěstí. Poněvadž rodiče potřebovali dětí doma, svolil, aby bylo vyučování na několik dní zastaveno. Zeptal se dětí, jejichž rodiče by nepotřebovali jejich pomoci, nechtěly-li by jíti na jeho hrachové pole a vytlučená zrnka hrachová sbírati. Hlásily se radostně. Uložil jim tedy Hek, aby se dovolily doma u rodičů, a svolí-li oni, aby přišly ráno s malými kbelíky k němu do domu, že jim dá snídani a potom že půjdou na pole. Přišlo jich třiapadesát. Tu sypaly na rozestřené prostěradlo sebraný hrách, oddělujíce ranější zrnka od nezralejších. Ze zelených hrášků připravila paní Heková pro mladistvé dělníky dobrý oběd. Hek zapěl vhodnou píseň a děti ji pak při práci zbožně zpívaly. Nasbíraly za den přes tři pytle hrachu. Druhý den se k dětem přidružilo bez vyzvání také několik chudých lidí a bylo ještě více pytlů hrachu sebráno. Třetí den dal Hek vytrhati hrachovinu a zbývající lusky na ní doma čeledí obrati. Usušená hrachovina byla pak složena ve stodole. Chválili potom s ženou Boha, že rukou svou, která ranila, zároveň také hojí.

»Poněvadž však se krupobití rozšířilo dále, nežli

jsme na počátku myslili, a čas od času se prohlašovalo, že také sousední kraje byly postiženy značnými škodami povětrnostními, užili obilní lichváři této smutné okolnosti k tomu, že spekulovali na všeobecnou bídu k svému vlastnímu zisku. Dovoz obilí na trhy se čím dál tím více tenčil, potravinám značně přidražovalo. Nastala drahota a nedostatek chleba, z čehož se brzy dostavil hlad. To na mne těžce působilo. Svou zásobu z předcházejícího roku jsem, abych mohl rozšířiti sýpku, a v naději na bohatou žeň lacino prodal; zásoba staré chlebové mouky byla snědena; neměl jsem obilí na ozimní setí. Vše to mi působilo zármutek a starost. S opatřováním těchto věcí nesměl jsem otáleti, poněvadž ceny obilí stoupaly co týden. První chleboviny musil jsem platiti 26 zlatými za korec. Následující týden nakupoval jsem na setí, musil jsem však za korec žita platiti 30 zlatých. Tak vyháněny ceny týden co týden, že na konec nebylo lze dostati korec pod 50 zlatých. Hrozná smrt hladem šířila se po celé zemi. Kostelní ulice byla lidmi onemocnělými hladem a umírajícími hladem jako poseta.«

Jednou přišla paní Heková s pláčem z kostela; vidělať cestou strašnou bídu. Padla muži kolem krku a připomněla, že mají proti jiným mnohem více požehnání, zejména že jim zůstala zelenina v zahradě a brambory; sražené ovoce že zužitkovala na ocet — navrhla tedy, že by mohli pro jistý počet chudých vařiti polévku a ji v určité dni rozdávati. Dobrosrdečný muž za to útrpnou manželku objal a na druhý den vařila se již pro 30 osob polévka. Když se to v městě rozhlásilo, nahrnulo se k nim na druhý den na sto vyhladovělých lidí, úpěnlivě prosících o polévku. Poněvadž jich tolik nebylo lze živiti, udělal si Hek podle vlastního názoru seznam nejpotřebnějších chudých, jichž třicet bylo u Heků střídavě hoštěno polévkou.

»V této velmi těžké době bylo c. k. dvorským nařízením všeobecně oznámeno, že cena běžných papírových peněz, již dříve snížených na pětinu, se ještě snižuje na polovici redukované ceny. Zároveň byly všecky daně zvýšeny a se všemi císařskými poplatky a dávkami požadovány v plné měně stříbrné. To byla opět krutá rána pro mne vzhledem k mému jmění, všelikými pohromami beztoho již otřesenému. Zchudl jsem, a to ještě více nežli po požáru, poněvadž jsem tehdy měl polní hospodářství bez dluhů, kdežto nyní bylo nejvyšší měrou zatíženo hypotékami. S chudobou klesala i má vážnost v městě: místo dřívější úcty dostávalo se mi nyní pohrdání, posměchu a podceňování. Množství mých přátel se oddalovalo, a kdo dříve rádi přisedali k mému stolu, míjeli můj dům a vysmívali se mi. To mne však nikterak neznepokojovalo. Snažil jsem se jen Tomu zalíbiti, na němž spočívala všecka má naděje, který vždy pomáhal a jehož ruka otcovská nezkráceně pomůže, až přijde vhodná doba. Na svět a lidské štěstí jsem nikdy nespoléhal. Přece však jsem se dal svou starou lehkomyslností svésti, že jsem dal nade dveře do pokoje přibíti na černé tabulce tento nápis:

Když se	Všecko	Ale	třel,
na mne	ke mně	když jsem	Každý
všude štěstí	v přátelství se	potom	z přátel
smálo	dralo	nouzi	na mne
	zapomněl*).		

*) Hek podává nápis v německém překladu v tomto znění a pořádku:

Da mir	Wollten	werden:	Noth,
wohl ging	Alle	Als ich	Waren
hier auf	meine	steckte	alle
Erden,	Freunde	in der	Freunde
	Todt.		

Je to obměna známého latinského disticha: Donec eris felix... Snad byl původní Hekův nápis psán českým přízvuč-

Většina příchozích čtla průpověď v řádcích obvčejným postupem a vysmívali se původci, že je blázen; kdo však věty čtli v odstavcích shora dolů, přisvědčili mu, že to tak ve světě bývá.

Za tohoto stísněného postavení byl Hek nucen vzdávati se poručenství. Bylo mu líto, že se nemohl dále starati o sirotky z rodiny Vávrovy, jimž se kdysi sám ze své vůle přihlásil za poručníka; také jim proti vůli jejich příbuzných zachránil živnost tím, že nepřistoupil na to, aby byla prodána; obávalť se v nejistých dobách, že klesne cena peněz. Došel tedy k zámožným příbuzným těchto dětí a prosil je, aby se ujali poručenství oni. Ale ti to s posměchem odmítali. Vzdal se tedy Hek poručenství úředně u městského soudu. Složil ze své činnosti účty a přiložil všecky příslušné doklady. Městský soud, prozkoumav vše, učinil posavadnímu poručníkovi s pochvalou absoluci, jmenoval jednoho z příbuzných Vávrových jeho nástupcem a odeslal mu účty i s balíkem dokladů.

Později pro Heka mělo toto poručenství mrzutou dohru. Po šesti letech dostal totiž od magistrátu dobrušského přísný rozkaz, aby složil do 14 dní zákonité účty o svém hospodaření s Vávrovým jměním a aby se ospravedlnil, proč při složení poručenství nesložil zároveň řádně účty. Užaslý Hek běžel na úřad a na své ujišťování, že účty složil, dostal za odpověď, že prohledali všechen archiv a nic nenašli. Pohrozili mu donucovacími prostředky. Doma bylo všecko hledání marné, ač je Hek po tři dni opakoval. Bylo mu divné, že marně hledal také jiné spisy a listiny, zejména doklad o tom, že křovický mlynář Vojt. Čížek, muž

---

ným distichem, v němž Hek tehdy nejraději skládal své básně. Podle německého znění jsem však překládal nazpět do češtiny rýmovanými verši.

prostý, ale svědomitý, převzal na semletí městské obili pro vojenský oddíl. Magistrátní rada Jos. Jetmar*) mu je odevzdával. Ten chtěl z toho míti zisk. Naléhal na poctivého Čížka, aby dal nesprávné výkazy, ba odvážil se mu i hroziti. V rozpacích přišel mlynář k Hekovi na poradu, protože se rady Jetmara bál a nechtěl také přijíti o mletí.

Jetmar byl za této doby jedním z nejobratnějších advokátů v celém okrsku, který se mnoha odvažoval, ale také mnoho za to chtěl. Liknavému dlužníku stačilo pohroziti radou Jetmarem, hned se ulekl a udělal si raději nové veliké dluhy, jen aby se mu Jetmar nedostal na kobylku. Říkalo se obecně: »Co si ani ďábel netroufá udělat, s tím prorazí Jetmar.« To věděl také Čížek a proto v úzkostech přišel k Hekovi o radu. Přinesl mu čtyři vlastnoruční lístky od Jetmara. Na jednom z nich rozpačitému mlynáři neprozřetelně dává návrh, aby dvanáct korců žita smíchal s korcem hrachu a vřtelem vikve, tím prý mouka nabude těžší váhy a z přebytku bude se moci jemu vyhověti, zbytek pak že může mlynář ponechati pro sebe. Tyto lístky přišly do rukou Hekových, do rukou toho, jehož Jetmar nenáviděl na život a na smrt a jejž co nejkrutěji pronásledoval. Obával se, že Hek lístky odevzdá soudu, ale srdce Hekovo mu pravilo, aby pomstu přenechal Bohu, spravedlivému soudci. Hek dal mlynářovi jinou radu, která ho uspokojila. Lístky pak uschoval u sebe mezi ostatní listiny. A nyní jich nemohl, hledaje doklady k poručenství Vávrových dětí, nalézti. Teprve později se přesvědčil, že tu bylo spácháno darebáctví.

Hekovi nezbývalo než na magistrátě podati stran žádaných dokladů o správě dědictví vávrovského rozklad a žádati, aby nemusel účty předkládati znovu. Ale

*) V autobiografii psáno též: Jettmar.

Hekova žádost byla magistrátem příkře odmítnuta: jen termín mu byl o čtyři neděle pod trestem 25 zlatých prodloužen. Zarmucovalo jej to tím více, že se roznesly hned pověsti, že zdráhání Hekovo má příčinu ve vědomí, že nepoctivě naložil se svěřeným mu jměním sirotků. Zakročil u odvolacího soudu. Ale ten postoupil stížnost Hekovu dobrušskému magistrátu, aby se o ní vyjádřil. Jetmar složil posudek, který potom byl i s podáním Hekovým poslán do Prahy k vrchnímu soudu. Jetmarova geniálnost zvítězila; Hek byl se svým rekursem odmrštěn. Dostal rozsudek, jímž mu přikázáno, aby do dvou měsíců předložil účty svémyslně odpírané. V tomto postavení mohl těžce zkoušenému kupci pomoci jen nejvyšší Slitovník, jak toho již v tolika trampotách od něho zažil. Také se ho ujal.

Jednou Hek koupil fůru suchých kořenů. Jistý Marek, bývalý podomek Hekův, se nabídl, že jim je rozštípá. Při štípání dříví se nádeník zahřál a sundal čepici nedávno koupenou. Mladší dcera Hekova vzala čepici do ruky. »Marek má pěknou novou čepici,« připomínala; »ale už se vám párá«. Nabídla se, že mu ji zašije. Za chvíli přiběhla dcera radostně do zahrady k otci s čepicí v ruce. »V čepici je papír a je na něm tatínkova ruka!« volala, podávajíc čepici otci. Měla pravdu. Když papír vyndali, shledal Hek, že je to úřední potvrzení o složených účtech o jmění vávrovském. Radostným překvapením klesl kupec ve mdlobách na zem. Když přišel k sobě, uzřel rodinu kolem sebe a dva poctivé měšťany. Ti se dověděli o sporu Hekově a přišli se mu dobrovolně nabídnouti za svědky, že před šesti lety byli na magistrátě svědky, když tam Hek odevzdával objemné účty o jmění sirotků Vávrových a že slyšeli při tom pochvalu magistrátního protokolisty: »Takového věrného a starostlivého poručníka Vávrovi sirotci tak hned nedostanou.« Hek jim vypravoval pří-

hodu s čepicí. Oba měšťané byli ochotni odebrati se s Hekem do Opočna k soudu a přemluvili k tomu také dřevoštěpa, který už dříve vysvětlil, že čepici koupil od kožišníka Riesse. Tomuto Riessovi bylo právě po Hekovi soudem odevzdáno poručenství nad dětmi Vávrovými. Opočenský vrchní Oppelt se nemálo podivil příchozím, které všecky znal. Když mu vypověděli, proč přišli, spráskl ruce pravě: »Tady zjevně zasáhla mocná ruka boží! — Já vždy Heka pokládal za poctivého muže, který není schopen takového darebáctví, jaké se mu přisuzuje. Budiž jméno Páně pochváleno!«

Po pěti dnech oznámil vrchní Hekovi: Kožišník Riess vyznal, že když mu bylo odevzdáno poručenství nad Vávrovými dětmi, dostal od soudního sluhy Michálka také Hekovy účty o sirotčím jmění i s doklady, aby je vedl dále; on však že se zdráhal přijmouti poručenství. Po čase pak magistrátem byl sirotkům ustanoven jiný poručník. Poněvadž od něho akta nebyla žádána zpět, užil po letech papírů k svému řemeslu a podkládal jimi čepice. Čepici Markovu uznal za svou práci; i papír z účtů že do nich sám vložil. Na prosbu Hekovu vrchní mu sepsal rekurs ke dvoru a vše poslal přímo k c. k. ministerstvu spravedlnosti. Neslýchaně brzy byla Hekova rekursní stížnost od nejvyšší instance vyřízena. Prostřednictvím opočenského soudního úřadu byl mu doručen dvorský dekret: rozhodnutí dobrušského magistrátu bylo zrušeno, Hek uznán nevinným a radní referent Jetmar dostal ostrou důtku, kterou se uznává, že je pochybná jeho schopnost zaujímati veřejný státní úřad, a odsuzuje se k čtrnáctidennímu vězení. Úhlavní nepřítel Hekův, jsa tím ještě více roztrpčen, pomýšlel na pomstu. Choti Hekově byly tím způsobeny úzkostlivé starosti. Ale Hek svolal rodinu a čeleď, četl jim 91. žalm a proslovil k nim výklad, jímž vybízel k statečnosti a důvěře v Pána.

Jetmar začal také hned svou pomstu prováděti. Přemluvil jistého věřitele Hekova, vykládaje mu o dlužníkově povážlivém stavu finančním, aby mu vypověděl úvěr. Zároveň se snažil u nákladníků piva*) zviklati důvěru v přesnost, hospodárnost a poctivost Hekova vedení. Hek složil řádné účty pravovárečníkům koncem r. 1811 z 3500 zl., jež jednak byly vynaloženy na obnovu staveb a pořízení shořelého nářadí, a jednak byly ztrátami ze státního bankrotu. Hek tuto značnou potřebnou částku půjčil pravovárečníkům ze svého jmění a na valné hromadě žádal za její vyrovnání. Rada Jetmar, jakkoli mu do věci nic nebylo, snažil se ve společenstvu nabýti vlivu, vyžádal si jeho výroční účty a podal mnohé výtky: Hek počítá prý přírůstek sladu příliš nízko; vedl zbytečný náklad na výroční hostiny pravovárečníků po osm let; vydržoval prý oficiály pivní dávky za jejich úřední inspekce na náklad společenstva. Obrana Hekova ve společenstvu vyzněla na prázdno: do komise na vyšetření výtek přednesených proti Hekovi byly zvoleny samé kreatury Jetmarovy, a ty staršího společenstva uznaly vinným a odsoudily, aby nahradil společenstvu škody vzniklé špatným hospodařením. Škoda byla odhadována podle tehdejších vysokých cen obilních ve znehodnocené měně. Takto byl nejen Hekovi škrtnut celý úvěr 3500 zl., kterým založil společenstvo ze svého, nýbrž měl ještě doplácet další náhrady 1800 zl. Kromě toho měl býti ještě udán, že, hostě úředníky při úřední inspekci, sváděl je k zaned-

*) Starší slovo »nákladník« ve smyslu = Bierverleger. Tohoto slova užívá Hek se zálibou ve »Velikém pátku« a v současném článku »Athenách« ve významu = úkladník, obecní lotr k provedení všeliké nešlechetnosti najatý, jak je sám vykládá (II, str. 106, pozn.), maje při tom na mysli dobrušské Jetmarovy přívržence mezi pravovárečníky. To mu právem vytýká žaloba pro spis »Veliký pátek«.

bávání jejich povinností úředních. Proti tomuto odsouzení podal Hek stížnost důkladně odůvodněnou k místnímu magistrátu. Dokazoval tam, že ve věcech nyní mu za vinu kladených jednal ne sám, nýbrž jako korreferent vedle dvou přísedících, že se ve všem přidržovali jen starých zvyků. O stížnosti proti Jetmarovu dílu však rozhodoval Jetmar sám. A tak byl Hek i tuto odmrštěn.

Ale tím ještě nebyla pomsta Jetmarova ukojena. Jednou, když nebylo dost ječmene na slad, přišli zástupci pravovarečníků k Hekovi, že smluvili u místního mlynáře Kouby ječmen pro pivovar, aby si jej šel prohlédnouti. Hek, nemoha tehdy jíti, dal souhlas, aby tuto věc dojednali podle svého uznání. Když se potom vrátili s mlynářem, chtěl mlynář míti ujištění, kdy mu účetní Hek zaplatí 750 zl. za 30 korců ječmene, jež hodlá dodati. Účetní ujistil: »Jakmile dojdou peníze.« Když se o něco později Hek vzdal účetnictví společenstva pravovarečného, hlásil se mlynář Kouba u nástupce jeho, stvůry to jetmarské, aby mu bylo zaplaceno dlužných 750 zl. za dodaných 30 korců ječmene. Nový účetní na radu Jetmarovu mlynáři, který byl ostatně Jetmarem již zpracován, poukázal na Heka, aby žádal od něho zaplacení dlužné částky; prohlásil prý před svědky, že on mu chce poctivě zaplatiti. Hek ho ovšem posílal k účetnímu pivovarského společenstva, jemuž byla určena dodávka ječmene. Jetmar radil, aby mlynář Heka žaloval, pokud na něm ještě něco lze dobýti. Doporučil mu dlouhým dopisem svého známého advokáta. Brzy přišla Hekovi žaloba, podle které měl zaplatit 750 zl. vedle úroků a nákladu za soudní řízení. Hek si vyhledal obratného obhájce právního a svěřil mu svou při. Utkvěla mu tak v mysli, že ještě po mnohých desítiletích zevrubně vypisuje celý její průběh, námitky i vyvracení obou advokátů. Roz-

sudek vynesl rada Jetmar, odsoudil Heka ve smyslu žaloby. Hek se ovšem odvolal. Odvolací soud dal stížnost Hekovu k podání posudku místnímu soudu v Dobrušce; rada Jetmar ji odmítl a potvrdil první rozsudek. Hekovi nebylo pomoci. Aby ušel exekuci, vyrovnal se s mlynářem Koubou přátelsky; uvolil se mu do dvou měsíců zaplatiti 800 zl. Bohatý příbuzný ženin, dojat byv zevrubným vylíčením Hekovým v dopise, půjčil mu tuto částku, dav si ji zajistiti na jeho domě.*)

---

*) Celý tento proces i podle vypsání Hekova svědčí, jak sousedsky se vedly účty a hospodaření spolkové s nákladnými valnými hromadami, při kterých bylo nezbytné hodování atd. Při sporu s mlynářem Koubou byla věc asi komplikována tím, že Hek byl zároveň obchodníkem v obilí, o čemž v jeho pamětech není zmínky.

O utrpení a pronásledování Hekově svědčí článek »Dobré připomenutí« v Kramériusových Vlastenských novinách ze dne 9. října 1819 (Závěsek, list 41, str. 165 n.). Je bez podpisu, ale bezpečně pochází od Heka. Jména otce Vladislava, matky Marie, sester Vlasty a Lidmily, kteří se podpisují synovi a sestry bratrovi pod památníkové verše, svědčí o tom sama. I jinak jsou tu zřetelně vylíčeny poměry Hekových. Jest otištěn v I. díle tohoto vydání, str. 114 n.

Hek se Jetmarovi odvděčil veřejně při vhodné příležitosti způsobem, na nějž se tak snadno nezapomíná. Hekovy invektivy na Jetmara v básních byly asi prostým čtenářům nesrozumitelné. Velmi zřetelně se dotkl poměrů v Dobrušce, zejména znemravňujícího úplatkářství, koncem r. 1818. V Kramériusových Vlastenských novinách z 19. prosince 1818, v č. 51 připojil k článku »O kávě« štiplavou poznámku, namířenou proti místnímu právu v D... t. j. v Dobrušce. Srovn. II. svazek, str. 37, pozn. Možná, že to byla příčina, proč Jetmar zanevřel na Heka.

Jetmar zajisté dobře rozuměl narážkám, proti němu namířeným v jiných pracích Hekových, zejména v »Starobylých památkách«. V článku »Atheny« (II, 72) na př. v učeném rouše uvádí Hek i Jedomareše, kterého ve »Velikém pátku« překřtil zřetelněji a pro sebe nebezpečněji také jménem Jedmá (srovn. II, 104). Nic mu asi neprospělo, že chtěl zahladiti stopu vymyšlenými citáty o Jedomarešovi (srovn. pozn. k II. sv.,

Tehdy bylo v Dobrušce opět uprázdněno místo purkmistra. Voliči zvolili skoro jednomyslně Heka jeho nástupcem a oznámili mu to deputací. Zvolený se však zdráhal přijmouti tento úřad. Jakkoli Jetmar chtěl, aby se po oznámení Hekovy resignace provedla nová volba, zástupcové města se odhodlali dáti Hekovi osm dní na rozmyšlenou a do té doby volbu odložiti. Naléhala na to také deputace měšťanstva, která se, když se zpráva o volbě Hekově a jeho zdráhání roznesla po městě, hned dostavila na radnici. Bylo jí vyhověno. Mnozí měšťané přicházeli k Hekovi, aby ho zráželi z rozhodnutí asi nerozmyšleného a kladli mu na srdce, jaké výhody by z této volby měla nejen obec, nýbrž i on sám osobně. Přišli i dva radní, kteří, majíce dost Jetmarova despotismu, Hekovi slibovali věrné přispění a ujišťovali, že by při každé jeho možné oposici takto strana Hekova měla majoritu, čímž on by byl zkrocen a jeho

---

str. 249 a 250). A podobně v článku »Malta« vykládá, že jsou tam lidé dobří, pracovití a bohabojní, »vespolek svorní a pokojní, že jim ani toho rádního z ráje netřeba, aby je pod pokličkou práv svozoval, sužoval a mořil«. Proti právníkům, které pro trpké zkušenosti s Jetmarem šmahem odsuzuje, mluví častěji. Jsou mu »ošemetnými kejklíři, kteříž lehkému živobytí k vůli velmi hltavě a jako hladový dobytek do práv se hnali« (v článku »Syracusa« II, 94). A tak i jinde.

Že Jetmar o těchto článcích Hekových věděl a že jejich narážkám dobře rozuměl, vyplývá z jednoho místa v zápisníku Hekově (ne v Pamětech!). Jetmar prý mu roku 1821 pobral »skrze Thymu (?), člověka z pěti zlatých mzdy proti mně od něho najatého«, rukopisy článků, zařaděných pod společný titul »Starobylé památky« a uveřejněných v »Čechoslavu« II, 1821: »Rhodus«, »Creta«, »Malta«, »Syracusa«; kromě toho článek »Život člověka — putování na světě« a »Péro«. Zabavili prý mu i rukopisy prací cizích: básně Myslimírovy (Ludvíkovy) »na mou Lidmilku«, praví Hek, a »Ponaučení o Nesmířitelném« od Fr. B. Tomsy z krvežíznivé noci Bartolomějské (oboji bylo uveřejněno v Čechoslavu 1821, str. 267 a str. 45).

drzé rejdy by byly zaraženy. I příbuzní Hekovi vykládali, jak svému hospodářskému stavu i své rodině může prospěti oporou v svém čestném úřadu. Když nepořídili u Heka, snažili se na něho působiti jeho ženou; se slzami v očích poukazovala na těžké starosti ve svízelné budoucnosti. Něžnému manželu bylo líto, že i její prosby musil oslyšeti.

Každý se divil, že Hek nechce rozuměti jedinému východisku ze svých kolísavých poměrů a zlomiti v nejvyšším čestném úřadu v obci mstivé úklady množících se nepřátel. Nechápali, že mu hlas svědomí zakazoval, že to nesmí učiniti. Od mládí byl zvyklý dbáti přísně hlasu svědomí, jako veliké milosti boží; hlas svědomí jej nejednou v trampotách i v zoufalém postavení zachránil. Nyní Hek uvažoval, co by bylo musilo následovati, kdyby byl přijal ono nabízené čestné místo. »Žádalo se totiž zákonem, aby purkmistr lidu dával dobrý příklad, byl při církevních obřadech, aby se účastnil častých procesí, zejména o Božím těle, a ještě mnohých pověrečných obyčejů, jedno bylo-li to z pobožnůstkářství nebo z pokrytectví, jen když tím pověra a podívaná namnoze přemrštěně nádherná došla skutečnou účastí purkmistrovou zřetelného potvrzení, že je to veřejná pobožnost. Vše to jsem nemohl konati, neboť mé svědomí se proti každému opovržlivému pokrytectví, proti každé přetvářce mocně vzpíralo, aby nejsvětější jméno Nejvyššího marnivě vyslovovalo a dobromyslný lid přetvářkou tak farizejskou klamalo.«*)

Proto Hek setrval při svém rozhodnutí; tím byli jeho přátelé, kteří s ním dobře smýšleli, i vlastní jeho manželka zarmouceni. Ale Hekova duše spoléhala s důvěrou jediné na pomoc boží; mohl si vším právem

*) Heka vedly tytéž důvody jako asi před čtvrtstoletím, když odmítl volbu za purkmistra po prvé.

osvojovati slova Izaiáše proroka 31, 12 o Bohu utěšiteli; nač se báti lidí, kteří umírají a jako seno budou ztráveni?

»Od této doby byl jsem zachvácen nesnesitelnou úzkostlivostí.*) Mé sevřené srdce však hledalo v Bohu svou útěchu. Pilně jsem čítal v Knize Jobově, volil jsem některé žalmy odpovídající mému stavu a zvláště čtení o utrpení našeho milého Spasitele. Čtení pašijí mi zavdalo podnět, abych napsal rozjímání o Velikém pátku, jež bylo censurou povoleno a veřejně vyšlo tiskem. Tu se čtla některá místa, kde jsem při charakterisaci židovských velekněží, učenců Písma a farizeů pozoroval, že se ještě dnes vyskytají takové auktority, které své moci úřední zneužívají a ve formě zákonitosti se dopouštějí mnohých a hrubých nespravedlností. Jetmar a městský farář byli upozorněni na toto dílko; oba je pilně pročtli, mnoho z toho vztahovali na sebe nebo některým místům přikládali jiný smysl, nežli jsem měl na mysli já. Nacházeli v něm mnoho urážlivého a pro-

*) O Hekových těžkých protivenstvích v Dobrušce víme již z počátku r. 1820 z Čechoslava 1820 z čís. 5/10, str. 38. Hekův přítel Jos. Mírovit Král, rodák opočenský, který již jako kaplan v nedalekém Novém Hrádku přicházíval častěji do Dobrušky za přítelem Jos. Liboslavem Zieglerem a tam se seznámil také s Hekem, napsal mu, aby jej potěšil, v uvedeném časopise báseň »K jmeninám F. Vladislava Heka«. Poslední sloha se dotýká také pronásledování Hekových:

Zlostník darmo se nad Tvou hlavou třese,
neb Tvá dospělost jekot chlapců snese:
dobré svědomí světa lži se směje,
ctnostného kreje.

Vydavatel a redaktor »Čechoslava«, V. R. Kramérius, připojil k básni charakteristickou poznámku: »Vladislav náš jest mezi svými velice soužen a pronásledován. Avšak jako v obecném přísloví máme: který jest medle prorok, aby za živa ve vlasti své byl vedlé zásluhy vážen?? Svět nejprvé k sobě hledí.«

hlašovali toto rozjímání psané ve zbožném duchu za zlomyslnou satiru, za rouhavé zneužití Písma svatého a za snížení nejposvátnějších představ na nejnižší fašku. Když pak bylo toto dílko předloženo městské radě, shledávali mnozí městští radní v tomto zrcadle svůj vlastní obraz a hubovali na mne, že jsem je tak podle vydal veřejnému posměchu a potupě. Farář byl požádán, aby udělal z tohoto zjevného posměšného spisu výtahy a o celku složil důkladnou recensi, k čemuž mu rada Jetmar přislíbil příspěvky. Kdežto pohlavárové, kteří se domnívali býti zasaženi, se na tento spis zlobili, publikum si z nich tím více tropilo úšklebky. To přispělo mnoho, že byla v krátké době polovice nákladu rozebrána. Tato příčina pak pero duchovního recensenta ještě přiostřila; namáčel je ještě hlouběji v kalamáři své žluči. Předložil také svou urychlenou recensi netrpělivé městské radě. V poradě, jež o tom následovala, mě městská rada prohlásila za zlomyslného zločince, který nešetří žádné lidské důstojnosti, úřadu a hodnosti, ba ani předmětu nejsvětějšího, prohlásila mě dále za pobuřovače obecného lidu a vůbec za člověka po každé stránce velmi nebezpečného. Jetmar sepsal zevrubný rozklad krajskému inkvisitoriátu; městská rada jej schválila a poslala po spěšném poslu do Hradce Králové.

Má dobrá žena byla velmi zarmoucena, tuše těžkou ránu, která mě měla zasáhnouti. Její choroba již drahný čas trvající se zřejmě horšila, až konečně nemocná neopouštěla lůžka. Brzo se také objevila vyšetřovací komise, která se mnou nakládala s přísností až ukrutnou. Má konstituce tělesná mnoho utrpěla. Klesal jsem na mysli, srdce neustále trýzněné nepřipouštělo jiné myšlenky, nežli že nebudu s to, abych unesl tíži této trampoty. To ve mně vzbudilo malomyslnost. Mé nervy byly přepjaty a ochromení celé pravé strany těla

byl nejhroznější následek toho. Tu jsem ležel silně raněn mrtvicí v své světnici a v druhé ležela má ubohá žena, poražená zármutkem a bolem. Městský lékař nás pilně navštěvoval, mluvil často o svém soucitu, ale měl ďábla v srdci, který mu vnukl, že prý jsem mu v textu svého rozjímání o Velikém pátku dal úlohu v osobě toho, jenž mučenému Spasiteli podal houbu namočenou v žluči a octě. Určoval chvíle, v kterých se mohl konati výslech se mnou.

Musím vděčně vyznati, že nekonečná dobrota Páně mi dopřála mnohé hodiny, kdy jsem své ospravedlnění mohl s klidem a s dobrou rozvahou dáti do protokolu. Než marné bylo mé úsilí komisi jasně vysvětliti, že jsem při skládání tohoto rozjímání nikoho nejmenoval, nýbrž myslil na nedostatky lidí vůbec a na jejich morální poklesky, a jestliže se někdo v tísni svého vlastního svědomí v něčem shledává postižen, to že nikterak nemůže býti kladeno za vinu mně; poněvadž se k tomu znají, dávají to jiným najevo, a tak sami lidu dávají dostatečné podněty, že se posmívá pošetilostem, které si sami přisoudili; jinak že by se musil uznávati trestu hodným každý kazatel, když by někdo z jeho posluchačů se cítil zasažen všeobecným líčením lidské zkaženosti. Vyšetřující komisař sice úplně uznával závažnost mých námitek, než Jetmar a farář snažili se mu je vyvrátiti. Jetmar dal městskému lékaři úkol, aby si navlékl škrabošku soustrastného přátelství a ze mne dobyl důvěrným způsobem vyznání. Lékař nastudoval svou úlohu znamenitě a na mně provedl hnusný kousek darebácký. Navrhl totiž, až bude na mně vyzvídati, aby ve vedlejším pokoji, kde by zůstala půle dveří otevřena, byli tajně postaveni svědkové, vše, co bych mluvil, pozorně vyslechli, zapsali hned a to pak komisi předložili. Tento bídný návrh byl schválen. Vyšetřující komisař uznal za účelnější, aby se místo navržených

svědků on sám s písařem a přísedícím do vedlejšího pokoje dostavil, a co z mých úst uslyší, ihned pojal do protokolu.«

Hek reprodukuje velmi zevrubně svou rozmluvu s lékařem druhého dne. V zájmu svého zdraví má prý nemocný ukončiti vyšetřování pokorným přiznáním, úlisně přemlouval zrádný dobrodinec; strašil, že prý Hek už za vyšetřování pronesl nejedno neprozřetelné slovo, že prý některým lidem, jež dobromyslně pokládal za přátele, učinil důvěrná oznámení; komise má prý v rukách jeden exemplář ze zabavených spisů Hekových, v němž prý jsou vlastní rukou auktorovou ke jménům Annáše, Kaifáše, Herodesa, Piláta, Jidáše, Barabáše atd. po straně připojena začáteční písmena osob, jež měl na mysli. Hek popíral zejména toto poslední udání; to prý se mu jen svévolně a úskočně přičítá. Lékař lichotil, hladil nemocného po tváři. Namítal pak Hekovi, že prý se v tom smyslu vyjadřoval jiným osobám i jemu samému, když navštívil jeho nemocnou paní a Heka zastihl v pilném psaní. Pověděl prý, když vysvětlil, o kom píše, že tací Annášové, Kaifášové, Herodesové, Pilátové podnes ještě mají na světě napodobitele, kteří podržují povahu těchto nespravedlivých soudců. Tehdy prý mu učinil docela i satirickou poznámku o zdejším farářovi, purkmistrovi, radovi Jetmarovi a jiných. Na lékařovu námitku, že takové alegorické označení jmen není asi vhodné v rozjímání o Velikém pátku, odpověděl prý spisovatel, to že je právě nejdůležitější.

Dotíravá žvastavost domnělého přítele byla nemocnému již obtížná a protivná, a proto se ho chtěl zbaviti. Domnívaje se, že s ním je v pokoji sám a věře jeho předstírání přátelského smýšlení a ujišťování, že vše bylo mluveno důvěrně a skoro jako žertem a že mluvil jako lékař, Hek mu ke všemu přisvědčil. Byl

rád, že potom hned jeho pokoj opustil. Za chvíli přišla starší dcera a vyjádřila otci podivení, že právě v týž čas, kdvž byl lékař u něho návštěvou, ve vedlejším pokoji seděl komisař se svými lidmi, na konec pak všichni že vcházeli společně na radnici. Dobromyslný Hek se ještě domníval, že asi komisař měl v úmyslu po návštěvě lékařské jej vyslýchati, ale lékař že mu to asi vymluvil. Ale dcera kroutila jen hlavou. Když o tom uslyšela nemocná paní, poděsila se velmi, poněvadž si uvědomila, že lékař také u ní vyzvídal; ihned tušila, že se dorozuměl s nepřáteli Hekovými. Zármutek a starost zhoršovaly její nemoc k bolesti celé rodiny.

Za několik dní objevil se komisař se svými lidmi u lůžka nemocného a oslovil ho vážným tónem: Je prý mu neústupnost Hekova již nesnesitelná; tázal se ho, chce-li setrvati v zapírání, které prý mu nic neprospěje, ale jen zostří trest. Má prý v úmyslu dnes komisi ukončiti, vrátiti se do Hradce a vyšetřovací akta odevzdati soudu, aby vydal rozsudek. Obžalovaný odpověděl, že setrvává při všem, co podle pravdy a svědomí diktoval do protokolu. Komisař dal tento výrok protokolovati a vzdálil se s vyhrůžkou: »Budete své neústupnosti litovati!«

Když se druhého dne dostavil lékař k Hekovi, oznámil mu, že musí býti připraven na brzký odchod své choti.

Královéhradecký soud si proti svému zvyku tentokráte pospíšil a již za osm dní byl Hek obeslán před městský soud. Poněvadž však se nemohl pro nemoc dostaviti do soudní síně, objevila se deputace magistrátní u nemocného a přečetla mu rozsudek, vydaný hradeckým trestním soudem. Hekovo rozjímání o Velikém pátku prohlašovalo se v něm za zlomyslný pamflet, auktor uznán za bezbožného posměvače, který se nehrozí ani nejposvátnějšího předmětu zneužíti

k svému zlomyslně satirickému humoru. Hanlivý spis má se vydavateli zabaviti a odsuzuje se ke zničení: nakladateli se vyhrazuje právo žádati na spisovateli odškodnění. Spisovatel se odsuzuje k šestinedělnímu trestu žaláře v poutech a k trojímu postu za týden. Hekův obhájce ohlásil rekurs a žádal čtrnáctidenní lhůtu k podání jeho. Poněvadž však Hekovi byla povolena jen třídenní lhůta k rekursu, poslal k svému advokátovi schválního posla. Ten však mu přinesl zprávu, že prý obhájce právě téhož dne odcestoval k příbuznému do Vysokého Mýta a vrátí se až za týden. Z toho nepřátelé odsouzeného, jsouce si vědomi svého vítězství, jásali a posmívali se odpůrci. V nezměrném bolu obrátil se těžce zkoušený spisovatel k Bohu vřelou modlitbou. Boží milost posílila úzkostlivé srdce prosebníkovo. Posadil se k psacímu stolku a jal se sám skládati naléhavý rekurs. Pán mu vnukl dobré myšlenky: starší dcera opsala rekurs a předložila jej městskému soudu.

Několik neděl čekal Hek na vyřízení rekursu: ale marně. Opětoval svou stížnost a připojil prosbu: kdyby mu měl býti šestinedělní těžký žalář přece přisouzen, aby mu byl přisouzený trest z milosti pozměněn v domácí vězení, a připojil vysvědčení od okresního lékaře, jenž podával dobré zdání, že by tak dlouhý trest žaláře zdraví nemocného úplně rozrušil a ohrozil i život jeho těžce nemocné choti. Konečně se dal Hek poptávati u městského soudu. Tajemník, jenž nebyl k obžalovanému ani teplý ani studený, pravil mu usmívaje se, aby byl proto klidný, že prý ho nebudou nutiti, aby trest nastoupil. Kterási paní radní, která navštěvovala nemocnou paní Hekovou, pravila jí důvěrně, že prý městský soud dostal od vrchního soudu pořádnou důtku, rozsudek o Hekovi že byl zrušen a referu-

jícímu radovi Jetmarovi že byl navždy vzat nárok na další povýšení. Z toho byla u Heků radost veliká.*)

Zato byl spisovatel zarmoucen, že nakladatel, je-

*) Ve skutečnosti neměl rekurs Hekův tak příznivý výsledek, jak o tom vypravuje v svém vlastním životopise stařičký spisovatel. Podle guberniálního nařízení z 31. ledna (1822), chovaného až posud v archivu dobrušském, uznává »vysoká zemská vláda«, že námitky Hekovy v rekursu jeho proti výměru trestu »nejsou s to, aby správnost rozsudku a uvedených v něm důvodů mohla býti zrušena, a dílem i nesprávné jsou«; zemská vláda však, hledíc k polehčujícím okolnostem, že Hek svůj spis »předložil censuře a při svém výslechu všecko dobrovolně přiznal, bez kteréhož přiznání důkaz těžkého policejního přestupku proti němu vedený nebyl by mohl tak lehce prokázán býti, dále že jeho spisem v Dobrušce nesváry, jež prý vznikly, o nichž však není přesných dat, byly toliko v myslích, ... a konečně že těžký žalář pro usedlého občana a obchodníka jest příliš zneuctující a doba tří měsíců na jeho výdělek a domácí poměry i chatrné zdraví by příliš škodlivě mohla působiti,« mění se mu trest dříve mu vyměřený v čtyřnedělní jednoduché vězení, týdně dvěma posty zostřené.« Za tento výpis děkuji p. prof. Gust. Záhorskému, který již dříve psal o tomto procese Hekově v článku »František Vladislav Hek«, uveřejněném v »Královéhradecké revue« 1914, str. 45—49.

Podle zprávy p. prof. Záhorského obšírná žaloba (má 12 listů) na Heka pro »Veliký pátek« byla podána Jetmarem s upozorněním děkana Obsta 20. listopadu 1820. Žaloba přiznává, že se Hekův spisek neobyčejně rozšířil a došel všeobecné obliby. Ve spisku prý skladatel drze předvádí své vlastní příhody pod obrazem utrpení Ježíšových a zvláště před občany dobrušskými tak makavě projednává, že prý není ani jediného čtenáře, který by jeho zločinným metaforám nerozuměl. Podobně prý zlehčuje a tupí ve spisku magistrát, purkmistra, přísedící, radní — tato jména byla prý židovskému starověku neznáma. Zkouseného radního Jetmara, zaměněného v Jedmar, Jed-má, vyličuje jakožto překrucovače zákonů, utiskovatele chudiny a nevinných, ba ďábla v lidském těle. A podobně uvádí žaloba ještě jiné osoby, které jsou zobrazeny ve spisku Hekově. O faráři Obstovi se v žalobě nemluví.

Rozpor mezi úředním vyřízením rekursu Hekova a mezi vypravováním Hekovým o tom možná vysvětliti tím způsobem,

muž byla konfiskována celá zásoba »Velikých pátků« u něho nalezených, žádá náhrady 800 zlatých soudní žalobou. Aby se vyhnul nákladnému procesu, který by asi prohrál, porovnal se s ním přátelsky a utěšoval se tím, že mu to Pán jiným způsobem nahradí a od něho neodvrátí své ochranné ruky. Duch Hekův se opět vzpřímil a nabyl útěchy. Jinak bylo však s nemocnou chotí jeho. Její duch, zkrušený tolika utrpěnými pokořeními, trampotami a protivenstvími, že její srdce od-

---

že od úřadu na spisovatele »Velikého pátku« pro těžkou, dlouhotrvající nemoc nebylo naléháno, aby trest, druhou instancí mu zmírněný, nastoupil. Po letech, když se uzdravil, a hmotně byl zničen, již se i vášně nepřátelství zmírnily. Proto snad vůbec Hek neseděl v žaláři a mohl se domnívati, že při vyhrál.

O konfiskaci »Velikého pátku« dovídáme se také z dopisu nakladatele jeho Jana Hostivíta Pospíšila, psaného V. Hankovi, z 28. května 1821. Běduje v něm: »Při tak velkém mém snažení velkých nesnází zakoušeti musím, a sice: nevím, co Hek v Dobrušce za nesváry má? — Dost na tom, že jeho spis: Velký Pátek od zdejšího krajského ouřadu mi zapovězen prodávat, a nejen mně, nýbrž musel jsem se vykázat, kam jsem jaké exempláře poslal, bezpochyby na vše strany psáno bude (Vás jsem však s těmy(!) několika kousky zamlčel — [Pospíšil poslal Hankovi pět exemplářů »Velikého pátku« na Nový rok 1821; exemplář po 48 kr.]); protož abyste tak povědomost měli, raději Vám to napřed píši — račte se dle toho říditi. — A jaká nyní pro mne útěcha? Kdo bude útraty hradit? A jaké soudy? A tak naposledy ani člověk s tím jist není, co censura dovolí — tak to daleko přišlo.« — Ovšem naříkavý vlastenec nakladatel si škodu neudělal. Podle soudních akt, z nichž čerpal G. Záhorský v uvedeném článku o Hekovi v »Královéhradecké revue« 1914, bylo zabavených exemplářů 729: jeden exemplář po 48 kr. krámské ceny; činí 583 zl. (1 zl. měl tehdy 60 kr.). Ale neztečný Pospíšil si počítal 700 zl. a se soudními útratami měl zaplatiti Hek 800 zl.! Kromě toho měl již nakladatel zisk asi z polovice exemplářů v kapse (co se rozprodalo v Dobrušce a okolí, od dobrovolných komisionářů a j.).

Podrobněji jsem psal o »Fr. Vl. Heka Velikém pátku« ve »Sborníku Filolog.« VII, 1922, str. 89 nsl.

mítalo jakoukoli útěchu, pozbyl naděje a slzící oko jen hledělo nevyhnutelné záhubě vstříc. Nemoc těžce zkoušené ženy se den ze dne horšila, až 2. června 1821 zemřela.

»Co toto píši, jsem tak pohnut, že další pokračování tohoto smutného obrazu jsem nucen zatím přerušiti.«*)

* * *

K autobiografii Hekově je třeba připojiti několik kritických poznámek:

Litujeme velmi, že vzácný pamětník dob josefinských nebyl požádán redaktorem českého časopisu o to, aby mu napsal své paměti. Byly by jistě vypadly zcela jinak. Dočtli bychom se v nich asi, co v nich tak nemile pohřešujeme — o českém ruchu za prvních let obrozenských, o počátcích českého života literárního, o českém divadle, o předních zástupcích buditelských, o Hekově vlastní činnosti literární. O tom je v jeho memoárech velmi málo. Jirásek tento nedostatek paměti Hekových vycítil s uměleckou vnímavostí a doplnil je sytě v románě »F. L. Věk«. Bylo by nespravedlivo dělati z toho výtku auktorovi pamětí. On psal svou autobiografii pro cizí čtenáře, zbožnou obec českobratrskou, která věděla velmi málo o novějším životě českém a zajímala se jen o minulost starších předků, svých drahých souvěrců, Českých bratří. Pro

*) Na konec poznámka:

Geschrieben zu Geiersberg am 3. Mai 1847. in meinem 70. Jahre; und nach Nisky über Mittelwald unter der Adresse: des (?) B. Pfleger Clemens übersendet.«

Rukopis autobiografie Hekovy byl podle životopisce Hekova v Bratrských listech 1894, str. 51, zapůjčen berlínské traktátní společnosti a tam patrně ztracen. Byl to asi opis původního sepsání, podle něhož je zde podán vlastní životopis Hekův.

ně tedy Hek vybral, co je z jeho života mohlo zajímati, pro ně také do svých pamětí vkládal účel náboženskovýchovný, když každý významnější krok svého života provází zbožnými meditacemi, citáty z Písma, náboženskými písněmi a podobnými zbožnými projevy. On sám podléhal jako stařec úplně tomuto cítění a smýšlení. Tehdy se jeho myšlenky otáčely kolem věcí náboženských, on svůj úkol a svou útěchu nacházel ve věrném následování Krista. A tak se mladá léta životopiscova objevují v autobiografii jeho zabarvena duchem náboženského starce. On příliš podškrtuje v svém mládí prvky českobratrské, zase vlivem českobratrského prostředí lužického. Hek nebyl ještě ani po prvním pobytu mezi Českými bratry lužickými v rozporu s církví katolickou, jak bychom mohli souditi z jeho autobiografie. Napsalť 1842 do »Časopisu pro katolické duchovenstvo« článek a pod titul se podepsal »oud Svatojanského dědictví«. Tento rozpor v jednání Hekově, že z církve katolické nevystoupil, ač jí vnitřně nenáležel, vytýká mu pisatel jeho životopisu v Bratrských listech 1894, str. 52. Vykládá jej správně psychologicky: »Slabší povahy, jako byl Hek, lekají se činů rozhodných, i kdyby, jako zde, byly nutné a prospěšné.«

Zájmem svého stáří na př. zabarvil Hek svou minulou osobnost, když tolik vypráví o lékařích a jejich léčebních metodách navzájem si odporujících a se potírajících za nemoci otcovy, matčiny i ženiny.

Výchovný účel osvícenský měl asi na mysli, když vypravuje o svých zkušenostech se zdánlivě mrtvými, příhody tak romantické, že ve mně vzbudily podezření, neutkvěly-li v mysli starcově z nějaké četby*). Nenašel

* Na zdánlivou smrt obracely pozornost čtenářů osvícenské poučné spisy, zvláště k tomu účelu napsané, i noviny. Kramériu-

jsem však předlohy. Doloženy z novinářských nebo jiných zpráv bych si byl přál míti romantické příhody s tabatěrkou a se zlatými hodinkami před divadlem, jakož i se šíleným obchodním účetním z donucení; jsou jako šity pro některou ze spiessovských »Kriminalgeschichten« — ani tu se mi nepodařilo zjistiti, že jsou přejaty z literatury knižní. Ovšem připouštím, že takové chorobné myšlení a činy mohly býti podle čtených knih přenášeny do skutečného života — jako čítáme nyní o napodobení všelijakých kousků třeba ze spisů Mayových nebo z biografů. Vzpomeneme-li ještě přiléhajících alegorických snů — na př. o dvou hadech na horské louce —, nemůžeme se ubrániti dojmu, že by také autobiografie Hekova měla nésti podtitul známého klasického díla Goethova »Dichtung und Wahrheit«.

Ale kromě těchto zpráv a výkladů ne dosti bez-

---

sovy Vlast. noviny z r. 1792, na str. 38 dávají příklad, jak jistá žena byla po třikráte zdánlivě mrtva, vložili ji i do rakve a zas přišla k sobě. Náš osvícenský redaktor upozorňuje čtenáře, aby na to dávali pozor.

Hledal jsem také potvrzení Hekovy zprávy o mnichu strašidle. Nenalezl jsem jí však. Schönfeldské Poštovské noviny, jejichž redakci vedl upřímný osvícenec V. M. Kramérius, ani Prager Postzeitung nemají o události tak vzrušující ani slova. Německé noviny pražské nemívají o věcech pražských vůbec zpráv. Že není ani zmínky o věci pro osvícence tak vábivé ani v českých novinách, lze si asi vysvětlit tím, že si pobouřená hierarchie u censora vymohla, aby událost, která by byla duchovní stav mohla uvésti do potupy, nebyla šířena do veřejnosti. Koncem let osmdesátých se dřívější pobouření mysli proti mnichům již utišovalo. Kramérius na př. otiskl protest jednoho katolického kněze, proti tomu, že v jedné básni na smrt Josefa II. mluví autor o mniších neuctivě. (Místo nemám zapsáno.) Jinak Hekovy zevrubnější výklady — k některým vnějším okolnostem nehledě — o tom, co podnikalo vyšší duchovenstvo proti potupnému odsouzení podvodného mnicha, jsou tak odborné, že by si je byl Hek asi sotva dovedl vymysliti.

pečných dočítáme se o mnohých podrobnostech kulturně historických, podrobnostech závažných, také jinak doložených nebo pravděpodobných.

Hek ovšem chtěl býti také objektivní. K pamětem svým na př. užíval deníku matčina, jak praví na jednom místě. Jinde vypisoval ze svých vlastních zápisků; na př. o cenách obilí po krupobití na Královéhradecku, o bankrotu státním. Mnoho mu zachovala věrně paměť čilá až do smrti. Tak při líčení požáru dobrušského, který se mu zaryl hluboko do duše, při vypsání bouře a krupobití a při jiných vzpomínkách.

Vlastnímu životopisu Hekovu nelze upříti jak pro závažný obsah, tak pro jeho podání značné důležitosti.

Hekův život od r. 1823.

O dalších životních osudech Hekových nemáme dost přesných údajů. Přece však z jeho pozůstalosti i z jeho spisů mohu do nich vrhnouti několik světlejších paprsků. Zatížen jsa velikými dluhy — při likvidaci se hlásilo 33 věřitelů (podle zprávy p. prof. Záhorského z archivu dobrušského) —, byl nucen prodati své nemovitosti a obchod v Dobrušce a v 54. roce 1823 opustiti nevděčné rodiště. Přijal místo lázeňského dozorce v Janských Lázních.*) Syn František působil jako obchodník napřed v Berlíně, potom ve Vratislavi. Starší dcera Terezie, zdá se, byla již tehdy provdána za Hubnera — jeho stav mi není znám — a zůstala v Dobrušce. V Hekově pozůstalosti je dochován dopis Terezie Hubnerové z června 1825. Píše tam o malém

*) Hek o tom píše v článku »O komž se zdá, že by umřel, nebývá vždy skutečně mrtev« ve »Večerním vyražení« 1831, č. 78: »byv tehdáž v nedaleké lázni Johannisbrunn za lázeňského dozorce zřízen.«

svém Karlíčkovi, s jehož dlouhou nemocí — přes čtvrt roku — musí mnoho zkoušeti. Zajímá nás tu hlavně zpráva Tereziina: »Však licitace na Knihy tak hned nebude, dříve na Šactvo.« Hek se patrně odhodlal prodat i zbytky svých drahých knih. Svobodná Lidmila odešla asi s otcem. Soudím tak z jiného dopisu v pozůstalosti Hekově; je bez data a místa, kde byl psán, a svědčí Lidmilce. Je psán přítelkyní její Josefou Krtkovou (čtu-li správně podpis těžko čitelný). Přemlouvá Lidmilu, aby se již vdala, že jí léta utíkají; uchází se prý o ni ženich — v dopise nejmenovaný, ale adresátce patrně dobře známý —, který prý by si ji vzal, třebas nic neměla; hlásí se i druhý, vdovec, ač ona že se má ráda s jistým vrchnostenským úředníkem. V dopise podávají se zprávy o Terince a Dobrušských — u sestry tedy Lidmila nebyla. Kdyby prý se odhodlala vzíti si navrhovaného ženicha, potom by mohla »mít pantátu u sebe a nemusel by se po těch ošklivých horách potloukat k stáru«. Ze svého nového působiště Hek odcházel patrně na zimu do Čech — asi dvakrát se v jeho zápiskách mluví o tom, jak se vrací z hor přes Trutnov, jednou přes Vrchlabí. Jak dlouho Hek pobýval v Janských Lázních, nedovedu udati. Na konci jednoho článku ve Večerním Vyražení 1832, str. 291 připojil: »Psáno v Šacliři na horách krkonošských dne 6. srpna 1832«, tedy uprostřed lázeňské saisony. Byl proto tehdy sotva asi ještě lázeňským dozorcem v Janských Lázních. Přicházel také do Prahy. Na jednom místě si v zápiskách učinil tuto poznámku: »Vera sunt, sagte mir der Bücherzensor Zimmermann, als ich ihn im Jahre 1832 in Prag besuchte, sed non debent dici; und somit strich er die ganze Stelle.«

V letech třicátých minulého století vedou nás některé doklady písemné za Hekem jednak k jeho dceři Lidmile, provdané za justiciára Stolovského v Kyš-

perce, jednak do Litomyšle. Ant. Rybička v svém stručném životopise Hekově, k němuž se mu »po dlouholetém a obšírném u věci té tu a tam dopisování a poptávání dostalo« zpráv hlavně od příbuzných našeho spisovatele, vyvrací tvrzení pronesené v Jungmannově Historii literatury české a u jiných, že by byl Hek trvale bydlil v Litomyšli. Jezdil tam na čas navštěvovati své přátele, doktora lékařství Korába a manžely Rettigovy. Dostával tam dopisy, jejichž adresy jsou zachovány v jeho pozůstalosti; psal totiž na jejich rubu. U jednoho článku připsal si »Opraveno a přepsáno s písní v Litomyšli dne 17. července 1836«. Tam složil provolání »Hlas volajícího k lidomilným měšťanům Litomyšlským«, v němž vybízí ke sbírkám na nemocnici.

Přes to, že byl Hek před dvaceti lety raněn mrtvicí, jest i při své sedmdesátce neúmorně činný. Z dochovaných jeho výpisků stopujeme jeho všestranné studium. Vypisuje si, co ho zajímalo, z novin, zejména z nejrozšířenějšího tehdy žurnálu německého, augšpurské »Allgemeine Zeitung«, z časopisů českých (Květy, Časopis Českého musea, Časopis pro katolické duchovenstvo a j.) i německých (také čítal Jordanovy »Jahrbücher für slavische Literatur«). Z odborné literatury poutaly bývalého školního dozorce otázky školské (dělal si výpisky ze spisu »Politische Schulverfassung«, 4. vyd. ve Vídni 1825 a p.). Studoval náboženské spisy, a tu věnoval nejvíce pozornosti otázkám smíru mezi jednotlivými vyznáními, psal si rozvrhy i náměty pro řeči duchovní, úvahy o Kristu a jiné. Poznamenal si si na př. »Die Glaubensgrundsätze des Protestantismus und Katholicismus. Ein Wort zum Frieden von Carl Haas«; »Der Glaube an Jesu. Von Aug. Gottlieb Balke, 2 Bde«; »Stunden der Andacht, in logisch geordneten extemporirbaren Entwürfen zu öffentlichen Vorträgen« a j. Hek neopomíjel ani pří-

ležitostí, kde mohl vyslechnouti nějaké kázání. Poznamenal si na př. »Auszug aus einer Predigt in Schwarzenthal 11. Oktober 1824 um 10 Uhr, als ich durch Hohenelbe gieng.« Pilně probíral časopisy náboženské, »Časopis pro katolické duchovenstvo«, štraspurský »Der Catholik« — ve výpiscích cituje ročník 1824 —, »Berliner allgemeine Kirchenzeitung« — ročník 1841 —, dělal si z nich výpisky, charakterisoval i kritisoval je po česku i po německu. Se zálibou se v cizině obíral českou historií, českou genealogií, hlavně šlechty z jeho rodného kraje, vypisoval si z článků a celých děl. Má rád všeobecné úvahy celých období v duchu romantické školy historické. Ve smyslu protikatolickém si vypisuje hříchy papežů (o papeži Alexandru VI. — ejus Lucretia fuerat ei: Filia, sponsa, nurra. Měl prý u sebe syna sultána Bajazeta za roční plat 40.000 dukátů, když byl otráven, dostal prý od otce Bajazeta 3000 dukátů a podobné zprávy).

V stařeckém věku studoval Hek, jenž se vždy zajímal o umění lékařské, soustavněji, jak se přesvědčujeme z jeho zápisků, hlavně lečebné metody. Vstáru se stává jako mnozí tehdejší lékaři i laikové — nadšeným přívržencem Hahnemannova homeopatického léčení. V zápiskách si poznamenal několik spisů o tomto předmětu. Hek u této léčební metody patrně cenil zejména, že obracela zřetel k léčení lékařskými bylinami, jež si mohli laikové upravovati k léčebným úkolům sami. K tomu směřoval Hek již dříve, když studoval staré herbáře české a v »Kupeckém umění« ukazoval na léčivý účinek obchodních rostlin. Dovedl se rozehřáti i pro pokrokové zásady léčební. Horuje na př. již tehdy pro slavného objevitele očkování proti neštovicím, anglického lékaře Ed. Jennera, jehož životopis si zapisuje po německu. Jennera Hek nazývá velikánem a dobrodincem celého lidstva, protože prý zarazil jeden

z útoků, jimiž smrt kosí kvetoucí pokolení lidské. Ocitá se takto po boku nejneúmornějšího přívržence Jennerova v Čechách, karlovarského lékaře, Francouze Jeana de Carro. Stejné názory o úkolech vědy lékařské, jakož i o léčebných metodách jej tuším důvěrně spřátelily s doktorem Korábem v Litomyšli.

Svým širokým zájmem o nejrozmanitější obory vědecké se Hek jeví opožděným polyhistorem XVI. a XVII. století.

V čtyřicátých letech se Hek uvázal v úkol obzvláště mu milý: studoval archiv bratrský v Herrnhutě. Do Herrnhutu se archiv dostal, když ho nekoupilo České museum (za 500 tolarů!), z polského Lešna 1840. Podle Rybičky, který tu čerpal z rodinné tradice, byl Hek vybídnut k tomu, aby udělal německý výtah z 13 foliantů archivu bratrského, hraběnkou z Redenu, která Heka poznala v Janských Láznich jako Čecha učeného, zajímajícího se o českou minulost. V uvedeném již článku o Hekovi, vyšlém v Bratrských listech 1914, str. 52, je citován dopis této nábožné hraběnky, horlivé podporovatelky Biblické společnosti její švagrové ze 16. března 1840: »Ráno jsem měla nevyličitelnou radost. Jednota herrnhutská mě vyzvala, abych jí pomohla k opisovateli a překladateli důležitých foliantů z polského Lešna... Že jsem hned vzpomněla na svého starého, pronásledovaného Heka v Čechách, jemuž by ta práce byla rozkoší a k tomu slibuje i milé pokojné stáří v Nízké, můžeš si pomysliti. Odpověděla jsem Theofilovi*) hned, jak to zařídí.« Hekovi se mělo dostati za odměnu vedle celého dobrého zaopatření šesti dobrých grošů denně. »Tak bude ten milý stařec přešťasten a trudný stav jeho ukončen. Očekávám brzkou

*) Reichlovi († 1889), pozdějšímu kazateli herrnhutské Jednoty, který Heka r. 1841 maloval.

odpověď, a pak půjde radostná ta zvěst za Hekem do Litomyšle.«*) Hek se do svého nového působiště odebral ještě téhož roku. U jednoho článku si poznamenal datum: v Nízké 1840 (6. května 1840 je datováno distichon »Lékoslavovo okřtění« v Kyšperce).

V létě 1841 se Hek ozval přátelským dopisem z Nízké nedaleko Zhořelce. Tento »dopis z Lužice« otiskl adresát (nejspíše Jaroslav Pospíšil) v příloze k č. 32. Květů 1841, »Noviny z oboru literatury, umění a věd«, č. XVI. Hek byl v Nízké, osadě kdysi založené českými vystěhovalci, v bratrském hostinci a celý archiv měl u sebe v bytě. Zajímavým dopisem dokazuje stařičký spisovatel, že pochopil znamenitě význam bratrského archivu, jejž nazývá »vzácným literatury české pokladem«. Uvádí přední spisovatele bratrské a nejvýznamnější dopisy tam zapsané. »Kdož by tady těchto 13 foliantů okem českým uzřel, při tom se věru i srdce české nebude moci tajiti. Rozhlastež tedy zprávu tuto, kteráž literatuře české mnohý užitek může přinésti. Seč komu zde býti mohu, rád se ve všem dobrém milým vlastencům svým propůjčím. Fr. Vladislav Hek.« Jak správné vystižení této převzácné památky od prvního českého badatele! V svém dopise oznamuje čilý stařec také, že v archivu nalezl »množství slov jádra českého, dobře srozumitelných, toliko pro dlouhé jich neužívání ze zvyku vyhoštěných, jichž u výborném našem slovníku pro nemožnost známosti není ob-

*) Trochu jinak psal o povolání Hekovu do Nízké Al. Jiráskovi Eugen Schmidt, kazatel Bratrské jednoty herrnhutské: Herrnhutští hledali prý pro český bratrský archiv překladatele do němčiny. Jan Plitt se synem se za tím účelem vydali do Čech. V Litomyšli vyhledali Heka, který jim byl k tomu úkolu doporučen, a získali ho pro svůj záměr. Srovn. Al. Jirásek, »Z literární historie«, nyní v Ss XXXIX, str. 189 nsl.

saženo«, a slova ta vypisuje. Vypisoval si z archivu zprávy pro sebe, jak zřejmo z jeho zápisníku.

V Nízké Hek asi dlouho nepobyl. Již v uvedeném dopise ohlašuje, že jeho »práce zde brzy bude skončena«. V zápiskách jeho také nalézám několik dat z konce září 1841 při zápisech památníkových — patrně před odchodem z Nízké. Potom zase bývají data v Nízké z let 1844, 1845 a 1846.

Hekovu práci při herrnhutském archivu bratrském charakterisuje W. Schmidt v článku »Die deutsche Übersetzung der Acta Unitatis Fratrum« v »Zeitschrift für Brüdergeschichte« VII, 1913, str. 232 takto: Herrnhutští bratří prý chtěli seznati obsah archivu, psaného většinou po česku. Johannes Plitt pro tento úkol získal kupce Hoecka (narozeného prý v Kyšperku, bývalého prý mnicha, který utekl z kláštera!), »einen guten Alten«, wie er mehrfach genannt wird«. Hek pracoval prý v bratrském domě v Nízké od prosince 1840 až do 10. září 1841 s velikou pílí. V archivu herrnhutském jsou uloženy dva tlusté svazky jako plod této píle. Hek prý při této práci oslepl na jedno oko. Význam Hekovy práce oceňuje Schmidt tímto způsobem: Šlo ovšem jen o výtahy. Hek nebyl svým vzdělánim náležitě připraven ani pro výběr odpovídající účelu, ani pro vlastní práci překladatelskou. Hek příliš modernisoval; pojem »smrtelný hřích« na př. jeho překlad nezná. Přece však byl s to podati novým majitelům ponětí o velikém pokladu, který byli získali. Zásluha tohoto muže nemá býti ztenčována.*)

Ve stejném smyslu píše o německém výtahu Hekově proslulý badatel o dějinách Jednoty bratrské a ředitel herrnhutského archivu Jos. Müller v předmluvě svého významného díla »Geschichte der Böhmischen

*) Za výpis tohoto místa děkuji p. kol. Fr. Ryšánkovi.

Brüder I. 1922. str. IX. Hek prý pro nedostatečné předběžné vzdělání vědecké nestačil na úkol, který si obral. Když ukončil 1841 svou práci, byl Plitt dva měsíce před tím navždy zavřel oči. Jar. Goll v článku »Archiv ochranovský« v ČČM 1876, str. 733 nsl. o pobytu a práci Hekově v archivu nepíše nic.

V době od konce r. 1841 (Hekovy památníkové zápisy v Nízké jsou datovány ze samého konce září toho roku) až do r. 1844 Hek pobýval patrně v Čechách. V seznamu přispěvatelů k ročníku 1842 »Časopisu pro katolické duchovenstvo« (je při ročníku 1843) se o něm prozrazuje: »Heck František, privátní v Vamberce.«

Do Nízké se náš zbožný stařec vrátil v svém pětasedmdesátém roce. Obral si hlavně za úkol učit českému jazyku někdejší České bratry této osady i jejího okolí — mluvili již jen po německu, ale české řeči si vážili — jakož i tamější lužické Srby; ale učil je také latině a němčině. Vysvítá to z delšího dopisu, který poslal Hek patrně zase Jar. Pospíšilovi. Byl uveřejněn v Květech 1844, ze 17. a 19. prosince (str. 603 a 608). »Můj přeutěšený příteli, jaký rozkošný pramen radosti srdci mému tady opět vzniká! Tuf mi skorem líto, že jsem 76 let stár, ač ještě dost mladičký v lásce ku přemilé vlasti.« Tam složil prý dopisovatel ve volných chvílích dvojdílný spis »Domácí utěšitel«, jakousi novověkou postilu. »Z toho poznáváte, žef i zde, ačkoli v cizině, nepřestávám Čechem býti, ale seč k oslavě jazyka českého býti mohu, rád ve všem se propůjčuji. — Pozdravte jmenem mým každého věrného vlastence; af rostou a zmáhají se ve svazku pokoje a upřímnosti ducha, všech novot zbytečných, a neužitečných se varujíce, kterýmiž žádoucí pokrok písemnictví nejsnáze zdržován bývá.« Zůstal tedy Hek v tomto posledním

tištěném projevu, čím se osvědčil v prvním svém dopise, o němž máme zprávu: vroucím vlastencem, oddaným nadšeně ideálu buditelskému. V Nízké pobýval Hek ještě r. 1846. V měsíci březnu je tam datována první část jeho vlastního životopisu; druhou posílal počátkem srpna do Nízké z Buchwaldu, sídla jeho příznivkyně hraběnky z Redenu.

Z Lužice navštěvoval zbožný stařec rodinu svého syna Františka; byl ve Vratislavi bursovním inspektorem. Starý Hek přilnul zejména k svému vnuku Vilémovi; pro něj skládal r. 1844 průpovědi, na něho myslil v Drážďanech, kde se v červenci téhož roku potěšil kázáním o Husovi. Tomuto vnukovi, třeba byl nucen mluviti s ním po německu, vštěpoval své zásady a své ideály vlastenecké. Vyčítáme to z jednoho dopisu jeho vnukovi, kde dává výraz i svému smýšlení slovanskému. (Četl jej Jirásek, viz Ss. XXXIX, 196; v pozůstalosti Hekově není).

Dobré símě se ujalo patrně v celé rodině Hekově: dcera jeho, paní Stolovská, čítala v čtenářském spolku v Kyšperce »mnohé krásné věci« — v takových spolcích vidí stařičký vlastenec »jisté osvědčení cti a hodnosti národní«. S hrdostí hlásí rozradostněný děd v svém dopise (Květy 1844, 608) divadelní úspěch mladičké vnučky, panny A. Stolovské, o představení divadelních ochotníků v Kyšperce.

Na zimu 1846 se Hek asi vrátil do Čech. V Kyšperku u dcery Lidmily Stolovské dopisoval své paměti. Další část, jdoucí až do r. 1821, do smrti jeho choti, odtamtud odeslal podle poznámky 3. května 1847. Slib dalšího pokračování, daný nadpisem »Die fünfte Fortsetzung«, nebyl již vyplněn. Stránky v jeho zápisníku zůstaly prázdné. Zemřel v Kyšperce dne 4. září 1847 a tam byl také pochován.

ČÁST DRUHÁ.

HEKOVA ČINNOST LITERÁRNÍ.

Literatura o Fr. Vlad. Hekovi. Hek jako spisovatel brzy v naší literatuře zanikl; patrně proto, že jeho práce — a to práce nejdůležitější — byly skoro napořád roztroušeny po časopisech, často málo přístupných; kromě toho byly mnohé příspěvky Hekovy označeny jen šiframi, málokomu srozumitelnými, nebo též anonymně. Jak malý počet z nich je zapsán na př. v Jungmannově Historii literatury české!

První podrobnější zprávy o Hekovi i o jeho literární činnosti máme od *Ant. Rybičky* v biografii Hekově v ČČM 1875, str. 221—224. Hekův životopisec tu vykládá, jaké obtíže se mu naskytovaly, když psal svůj článek o Hekovi, nemaje dost pramenů, do Riegrova Naučného slovníku. Větší zájem o Heka byl by mohl vzbuditi výtah z jeho autobiografie, vypisující jeho dětství a dobu studentskou, uveřejněný v časopise herrnhutských potomků Českých bratří, v *Brüderbote 1862*. Tento časopis byl u nás málo znám. Autobiografie Hekova se dostala šťastnou náhodou do rukou našeho romanopisce *Al. Jiráska* (napřed otisk z Brüderbote, o dalším životě Hekově — období dobrušské po studentských letech — v rukopise). Živě kreslený obraz kulturně historického pozadí pražského a maloměstského z Jiráskova kraje nadchl našeho romanopisce nejen k jeho proslulému románu »F. L. Věk«, nýbrž i ke studiu o něm. Napsal o něm stať do Zlaté Prahy XXVI, 1909, str. 571 n. Byla znovu otištěna v jeho Sebr. sp. XXXIX, str. 189 n. Zvláště cenný pro českou literární historii je Jiráskův výklad o poměru jeho románu k pamětem Hekovým. Další krok k poznání hrdiny románu Jiráskova učinil *Jos. Pešek* v článku »F. Vl. Hek a Jiráskův F. L. Věk« v Královéhradecké ročence 1913, str. 57—65. Užil tu zpráv z článku o Hekovi v *Bratrských Listech* 1894, str. 50—52, kde je citován zejména dopis hraběnky z Redenu její švakrové, dopis týkající se Heka, kde je i stručná výstižná charakteristika Hekova smýšlení náboženského a některé nové

zprávy o Hekových stařeckých letech. Pešek upozornil také po prvé na Hekův spor s farářem Jos. Ludvíkem (Myslimírem) a na dopis Hekův o archivu bratrském v Květech 1844 a ještě na jiné podrobnosti, dříve neznámé. Hekovým sporem pro jeho zapadlý spis »Veliký pátek« se obíral článek v »Královéhradecké revui« 1914, str. 45—49 od *Gust. Záhorského*. Spisovatel podnikl zejména pramenné studium v soudních aktech, uložených u soudu v Dobrušce. Záhorský napsal o Hekovi ještě stručný úhrnný článek do Listů filolog. XLI, 1914, str. 121 nsl.

Uvedené zde studie nevyčerpávaly zejména literární práce Hekovy. Na četné neznámé básnické skladby Hekovy poukázal jsem v svém článku »Slovesné práce ve Vídeňských novinách 1813 a v Kraméríusových Vlastenských novinách 1815« v Lis. filol. XLIII, 1916, zejména od str. 241 n. Tyto objevy mně zavdaly podnět, že jsem badal po dalších pracích Hekových. Vydal jsem je pak v »Novočeské bibliotéce« III. tř. České akademie č. I. a VII. V tomto III. díle Hekových spisů uveřejňuji v českém vzdělání Hekovu autobiografii.

Jako spisovatel vystoupil Fr. Hek poměrně brzy. Již v jedenadvacátém roce uveřejnil v »Kraméríusových Poštovských novinách« 1790 v »závěsku« k č. 13 báseň »Na smrt Josefa II.«, pod niž se podepsal pro nás docela srozumitelně: F—k H—k v D—šce.*) Pro mladého dobrušského ctitele lidumilného panovníka je příznačné, že při veliké truchlivé události, která se jistě hluboce dotýkala jeho srdce, promluvil jen stručným vážným epigramem. Jiní naši veršovci žal ze smrti oblíbeného císaře zaplavovali nadbytkem veršů. Neméně charakteristické pro Heka, milovníka starověkých meter básnických, jest, že užívá veršů nerýmovaných, a to veršů rytmických, pět let před vydáním Dobrovského rozpravy o české prosodii.

Bylo to v době prvního rozběhu Hekova k lite-

*) Otiskuji tyto verše v »Dodatcích«.

rární působnosti. V své autobiografii mluví Hek o tom, že mu »spisovatelství tolik vyneslo, že sehnal slušný kapitál k založení budoucího kupeckého postavení«. Spisovatel tu mluví o svém budoucím kupeckém postavení; nemůže se tedy mysliti na pozdější dobu po státním bankrotu, nýbrž na dobu brzy po návratu ze studií z Prahy. O této literární činnosti Hekově bylo až posud málo známo. Ale máme ji dosvědčenu také odjinud.

Ze zprávy Kramériusovy v jeho orgánu, v Poštovských novinách z 1. máje 1790, č. 18, str. 143 se dovídáme, že náš dobrušský vlastenec hledal mecenáše na první obsáhlejší práci prosaickou. Jeho přítel Kramérius první větší pokus Hekův doporučuje tímto pochvalným vyzváním: »Pan František Hek v Dobrušce, náš milý, přičinlivý a jinak horlivý Vlastenec, který již několik let pro vzdělání našeho Českého jazyka pracuje a z jehož práce napotom milí Čechové zajisté dobrého prospěchu očekávati mohou, vyhotovil v našem mateřském jazyku Román neb Hystoryi tak nazvanou: Hrabě Walter z Ankresu, poučivný příběh nestálého štěstí. Pokud by kteří upřímní Čechové v vedení nákladu na tuto Hystorvi napomocni býti chtěli, takby ona co nejdříve na světlo vyjíti mohla. Obsahovati bude as 8 až 9 archů. V České Expedicí všecko ostatně vyzvěděti se může.« Vyšel-li tento spis Hekův, nemohl jsem se dopátrati. Rybička, který první upozornil na oznámení jeho v Kramériusových novinách, (v ČČM. 1875, str. 222), o tom pochybuje. Byl to asi překlad. Možná, že knížka vyšla anonymně s jiným názvem. Nebo ji získal za honorář Kramérius pro své nakladatelství, ale nevydal.

Že se Hek již r. 1790 horlivě činil v českém spisování, pro to nacházím v Kramériusových Praž. novinách ještě jiné doklady. Heka se bezpochyby týká re-

daktorovo vyzvání v »Rozličných návěštích« (v listárně redakční, jak bychom tuto rubriku nazvali nyní) v Závěsku k č. 8, a to již z 20. února 1790: »Pana Přítele F—ka H—ka žádám, by mi Svůj Spis: Sebrání přátelských listů z krajiny mrtvých, odeslal.« Že tu míněn náš Hek, o tom svědčí nejen zkrácené jméno, nýbrž i téma humanistického rázu. Bohužel ani o osudu této práce nedopátral jsem se nic určitého.

A v témž ročníku Praž. novin je o Hekovi spisovateli řeč ještě po třetí. V »Rozličných návěštích« v »Závěsku« k č. 34 (z 21. srpna 1790) píše redaktor: »Panu F. H—i v D— odpověď při Novinách sem odeslal. Robinsona jistý školní Pan Učitel v Českém jazyku spisuje.« Týká se to nepochybně Heka, který snad zamýšlel přeložiti Robinsona, bezpochyby podle německého vzdělání Campova. Kramérius chtěl skutečně již r. 1791 vydati po česku tohoto Robinsona, ale došlo k tomu až r. 1808. Možná však, že se Hek do této práce přece dal. Aspoň Jungmann zachoval nám v Historii liter. české,[2*]) odd. VI., č. 1286e zprávu, že prý »měl

*) V Kramériusových novinách čteme několikrát o Robinsonovi. V Závěsku k Nru. 31 Král. Praž. poštov. novin z 31. července 1790 vybízí redaktor také, aby mu »pan školní Učitel (jménem ho neuvádí) odeslal Českého Robinzona«. V č. 43. (z 23. října) 1790 Kramérius ohlašoval již předplacení na Robinsona a uveřejnil již také některé předplatitele na něj. Jména předplatitelů bývají otiskována ještě v následujících (mezi nimi byl na př. Vojt. Nejedlý, »Ladislav« (m. Bohuslav) Tablic v Jeně, Fr. Mart. »Pelzel«, Jos. Dobrovský; v 48. je ohlášen také »Kollektor Hek, kupec«; začátkem prosince (4. — dalších čísel v musejním exemplári není) bylo jich již 203. Ve veršovaném skládání k Novému roku 1792 (v 2. čís. k Novému roku 1792 (v 2. čís. Kram. Vlast novin) velebí V. Melezínek Kramériusa také za to, že překládá Robinsona.

S Hekem byl tedy Kramérius v přátelských stycích. Hekovi Kramérius ohlašoval prodeje, jednou knihy, po druhé »kafe z cikorye« a p. U Heka v Dobrušce míval Kramérius v komisi

před sebou Kramérius čtvero jiné přeložení, z kterých nejlepší Rulíkovo bylo, on páté ze všech způsobil.« Odkud čerpal Jungmann tuto zprávu, nevím; Kramérius sám o tom nemluví; přes to však smíme zprávu Jungmannovu pokládati za hodnověrnou.

Podobá se pravdě, že mezi těmito pokusy o překlad Robinsona byl též pokus Hekův. Možná, že si Kramérius zajišťoval právo nakladatelské tím, že překladatelům za jejich práci zaplatil nějaký honorář. To by byl také jeden z příspěvků k »slušnému kapitálu k založení budoucího kupeckého postavení«, jak o tom píše Hek.

Náš autor nám však v svém životopise prozrazuje ještě jednu práci z těchto let. Vzdělal prý po česku na vybídnutí jistého brněnského nakladatele jakési duchovní dílo a za tuto práci dostal dvacet dukátů honoráře — honorář na tu dobu jistě nemalý. Která to kniha byla, nechává nás Hek v nejistotě.*)

---

své spisy; byl Kramériusovým »kollektorem«, jak se tehdy říkalo. O kollektorech se dovídám z Schönfeldských c. k. Praž. novin z 22. listop. 1788. č. 47. Shledávali pro nakladatele »napředplatitele« a dostávali za to z knih desátý díl napřed, t. j. na 10 jeden exemplář. Toto zařízení si Kramérius zavedl podle Schönfelda. Svého dobrušského přítele kollektora ohlašuje Kramérius také v svých »Král. praž. pošt. novinách« z 9. října 1790, č. 41 (str. 328), že »u Pana Fr. Heka, kupce v Dobrušce bude k dostání za 10 kr. vázaný kalendář Tolerancí« — kdo u něho bydlí na blízku, mají se o něj hlásiti. Z pozdějších projevů Hekových o tomto významném novináři českém poznáváme, jak si Kramériusa náš autor vážil a jak vysoce oceňoval jeho práci pro osvěcování českého lidu.

*) Mohlo by to býti »Duchovní výborné pravidla, t. j. spasitedlná naučení všem po spasení svých duší pečujícím«, jež vyšla v Brně 1790, nákladem Jar. Sylv. Siedlera nebo snad »Mravokniha pro křest. vlastence s opravdivými příběhami a příklady k naučení a vzdělání sepsaná od M. C. Pothmanna«, vyšlá v Brně 1791. Obě knihy má Jungmann v Hist.², VI, č. 2218 a 2219. Vyslovuji toliko domněnku pro autorství Hekovo, poněvadž

Hekova autobiografie čtenáře přesvědčuje, že její původce přicházel na český Parnas vyzbrojen vynikající znalostí české řeči spisovné, že byl sčetlý zejména v starší literatuře české. O tom však pochybuji. Dochoval se nám dopis Hekův z 29. prosince 1791,*) tedy z doby, kdy si mladý obchodník již vyjížděl na obvyklé loďce — českém překládání německých spisů — na zčeřené vlny české literatury. Dopis byl určen známému vlastenci a velmi plodnému spisovateli Fr. Vavákovi — dále mohu již užíti vlastního psaní Hekova —, »Rychtařovy Ob(ce Mi)lčické na Komornim (P)anstwy Poděbradskem k dodani v Milčicych.« Co je zde v závorkách, doplňuji já, poněvadž veliká skvrna v dopise uprostřed učinila mnoho písmen nečitelnými. Švabach přepisuji latinkou. Hek se s Vavákem seznámil před půl druhým rokem. Soudím tak podle Pamětí Vavákových (část II, str. 128), vydávaných bedlivě Jindř. Skopcem. Milčický rychtář tam vypravuje o účinku svých dvou básní o Leopoldu II., složených »k probuzení mysli věrných vlastenců Čechů.« Sepsal je 20. dubna 1790 a Kramérius mu je uveřejnil v č. 19 svých »Poštovských novin«. Obě básně mnohé vlastence, pochvaluje si skladatel, »k milování jazyka českého povzbudily, až i jeden upřímný a učený vlastenec, pan Fr. Hek, kupec v Dobrušce a tam nejznamenitější muž, dikopsaní mně poslal, obzvláštní radost a obveselení nad tím ukazuje. Ó, by více takových Čechů bylo, již(?) by cenu své vlastní řeči lépe vážiti sobě uměli a chtěli — zrostla by zas uvadlá a udušená krása a váž-

---

vyšly v té době v Brně. Prozkoumat jsem obě knihy nemohl, protože jsem jich v pražských veřejných knihovnách nenalezl. Ostatně by sotva zasluhovaly bedlivějšího badání.

*) Tento dopis dostal se mi do rukou přátelskou ochotou p. ředitele musejní knihovny, prof. dra Č. Zíbrta, začež mu zde vzdávám upřímné díky.

nost její.« A půl druhého roku po tomto dopise, adresátovi tak milém, následovalo přísné upomenutí o vrácení zapůjčených knih. Vavák mu je půjčil asi prostřednictvím Kramériusovým; osobně se oba vlastenci neznali.

Dopis Hekův zní:

V Dobrušce dne 29. Prosince 791.

Neydražssj Přjteli!

Nemálo gsem se vlekl, kdiž sem od Pana Kramériusa Ljst obdržel, a z něho one od Wás Wzkázáni wyrozuměl (neboť) mám po tu Chwjly za to, že ony Spisy giž dáwno máte, a díw(ím se tomu, že) na můg při ujch přiloženy L(ist žád)nau Odpowěd nedostáwám. Byl sem (v tom Au) mislu z Prahy geda v Wás se zasta(viti,) ale nemohl sem Přileżitost opusti(ti pro) Noh welike Boleni. Při teto Přileżitosti byl bych wšeckno byl wyrozuměl. Ja sem tyto Spisy k Panu Glirowy po jistem Člowěku odeslal. Může tehdy byti, że ge on někde podložil, a mage gine Zanepraždněni na ně wic newzpoměl. Kdyby gen nechal dobře hledati, gistě by ge nalezl. Pan Glir se geště wyptáwal Dodáwatele na rozličné Wěcy a sljbyl gemu, że to při (pr)wni Přileżitosti Wám odešle.

Ja bych toho welice litowal, kdybych w teto Připadnosti u Wás — / : gehož Přitelstwy sobě wisoce wážjm a wždy w něm setrwati nad wšeckno žádám do něgakého Podezřeni vpadnauti měl. K tomu by tak neprawé bylo(,) gako takau (? smazáno) Srdce mé zchopné není. Gá Wám nem(ohu říci) gakau Radosti sem zplesal, kdiž segda se (u gedné ve)snice z gednym P. Wawákem z Milčic (gak myslím) Wáš bratr nebo bljzky Přjtel s nim sem (promluvi)ti mohl v na Wás se dotazowati. Ne(jdřív sem) mislel, że snad to Wy

sám gste. Byl bych k Wám běžel, Wás obegmul, a česky pozdrawyl, kdyby mně nebyl Šenkjř Omjl můg wygadřil.

Můg negmileyssj Přjtely — můžete misliti, že bych swewolně Wassj Wěc, kterau ste mně dobrotjwě zapugčil — zadržowal — ba gy naprosto zabawowal? — Ale wy mně osobně neznáte — a z té Přjčiny wymlauwám tu od Kramériusa Gmenem Wass(ím) mně učiněnau Pohružku. Wěřte mně, ze se proto welice rmautim, a pokogne Misle nebudu, až zwjm, že ste Wassi Wěc skutečně obdržel. Ať sem Wasseho Přjtelstwy nehodny, z Počtu šlechetnych wilučen, ať Gmeno (Če)cha nenosym, gestli to, co zde pjssj, Prawda nenj. Gak ale w te Připadnosti, kdiby (p. Glir?) to někde založil, a tak snad nalezti nemohl nebo dage to někomu Wám k dodáni, onen dodáwatel gakau koli Nahodau Wám (nebyl gi o)dwedl? — Ach!!! — zde přigde (?) Šlechetnost, a moge cela Wjra do (?).

Musel bych owssem mlčeti, ale mé Srdce by dobře wědělo, že nepráwě posauzené gest a že se gemu weliká děge Křiwda. Y tehádže (tak!) nepřestanu — gsa te silné Náděge, že se předce Prawda někdy okáže — býti Wáš wraucy Přitel

Frantissek Hek.

P. p. Odpustte gest nazpěch psáno.

Z listu Hekova jest zřejmo, že mladý kupec dobrušský byl tehdy již uvědomělý Čech (uvažme, jak hluboce vlastenecky jsou cítěna slova při zaklínání se: »Ať jméno Čecha nenosím!«). I Vavák v Pamětech vytýká jeho české smýšlení. Hek byl v přátelském styku s Kramériusem — dopisovali si spolu —, choval velikou úctu k českým spisovatelům, zde k jejich zástupci Vavákovi, sháněl se po českých knihách a pilně je čítal. Pilným čtením se skutečně čím dál, tím více v svém

jazyce mateřském zdokonaloval. Dopis nás také poučuje, kolik práce musil Kramérius vynakládati, aby spisy svěřené mu do nákladu vyšly v té podobě, jak je známe.

Další spisovatelský vývoj Hekův byl nenáhlý. V I. svazečku Puchmajerových »Sebrání básní a zpěvů«, 1795, ohlásil se dvěma nevýznamnými epigramy.

Druhé období plodné činnosti spisovatelské nastalo u Heka od r. 1813, kdy začal uveřejňovati v Hromádkových »Vídeňských novinách« a potom v jejich příloze, »Prvotinách pěkných umění«; zůstával jim po několik let věren. Snad se na svých častějších obchodních cestách do Vídně seznámil s podivínským profesorem české řeči a literatury a zároveň redaktorem českého listu v hlavním městě říšském, Janem Hromádkou, snad ho zaujal smělý plán jeho spojovati odbírání novin s pojištěním proti požáru — mělť ještě finanční rány po obrovském požáru dobrušském z r. 1806 nezaceleny, snad se dal zlákati skvělým honorářem, slibovaným veřejně spolupracovníkům Hromádkovým. Bezpochyby že Hek získal »Prvotinám« přispěvatele v prvních ročnících nejpilnějšího, Jos. Lib. Zieglera, až do r. 1809 kaplana dobrušského. Tehdy asi spolu udržovali přátelské styky; oba v svých básních užívají skoro výlučně antických rozměrů veršových, ovšem přízvučných: šestisměru, elegických distich, slohy sapfické atd. Tehdy si liboval Hek v pracích veršovaných, v epigramech a v básních mravoučných, v drobných povídkách veršovaných se zahrocením satirickým nebo prosycených náladou humoristickou. Z prozaických článků poutala pozornost čtenářů šťastná myšlenka poučovat o předmětech kupeckého zboží, o pepři, zázvoru atd.

Veršovanými skladbami obohacoval Hek také orgány V. Rod. Kraméria, na něhož patrně přenesl přátelskou oddanost, kterou lnul kdysi k jeho otci. Hek

byl hlavním spolupracovníkem »Kramériusových Vlastenských novin« 1815, když se vydavatel odhodlal — patrně na stesky vážných českých spisovatelů zklamaných Hromádkovými Prvotinami —, zasvětiti feuilleton, občas i zvláštní přílohu (»Přívěsek«) literárním příspěvkům a zpestřiti takto svůj časopis částí zábavně poučnou. Radost českých vlastenců z tohoto nového obohacení české literatury bohužel dlouho netrvala. V následujících ročnících »Vlastenských novin« všinul mladý Kramérius českou literaturu zase na ojeté koleje starších ročníků; literární příspěvek — hlavně Hekův — do nich zabloudil jen výjimkou a patrně bez pevného plánu redaktorova.*)

Ve »Vlastenských novinách« 1815 sloupem i klenutím malé kapličky slovesné byl právě Hek. Skoro každé číslo přináší příspěvek, nebo i několik jich, od básnícího dobrušského kupce. Vynikají nejen počtem, nýbrž i jádrem nad ostatní příspěvky. Které to práce jsou, je přesně uváděno v mém vydání a netřeba to zde opakovati. Z nejplodnějšího roku, 1815, zůstalo Kramériusovi několik epigramů Hekových pro »Nový kalendář tolerancí« 1816, které zároveň s jinými veršovanými pracemi Hekovými otiskuji v »Dodatcích« v II. dílu. Byly-li uveřejňovány básně Hekovy také v jiných ročnících »Nového kalendáře tolerancí«, nemohl jsem zjistiti, poněvadž ve veřejných knihovnách pražských je jen málo ročníků. Tehdejším čtenářům patrně nevadilo, když touž práci čtli otiskovánu znovu buď v témž časopise nebo v některém jiném. Ukazoval jsem k tomu v poznámkách.

*) O slovesných pracích v »Kramériusových Vlastenských novinách« 1815 psal jsem zevrubněji v II. odstavci (v I. »O slovesných pracích ve ‚Vídeňských novinách'« 1813) v Listech Filolog. XLIII, 1916, str. 239 n. Úplný, dobře zachovaný exemplář »Vlastenských novin« 1815 má jen strahovská knihovna.

Také k pozdějším ročníkům »Vlastenských novin« posílal Hek veršovaná novoroční přání. Byla otiskována jako přídavek nečíslovaný před 1. číslem každého ročníku. Předpokládám to o satiře »Řídí-li se svět novým rokem?«, kterou znám jako samostatnou knížku, vyšlou r. 1816. Vysoké sloupce »Vlast. novin« byly patrně zlomeny na polovici; typy písma jsou tytéž jako typy »Vlast. novin«. V původním rozměru těchto novin našel jsem číslo o sobě vydané (srovn. I. d., str. 137) před ročníkem 1817 jako »Novoroční ponavržení« s básní »Opravovatelům světa«. Ročník »Vlastenských novin« 1817 se v pražských knihovnách vyskytá jen kusý. Snad byla podobná veršovaná novoroční příloha také při ročníku 1818, jejž jsem poznal v exemplářích jen neúplných. Zato jsem mohl z úplného exempláře musejního »Vlast. novin« 1819 otisknouti Hekův »Novoroční dar« čtenářům, »Satyryk«. Jinak v ročnicích 1818 a 1819 Kramériusových novin otiskoval náš spisovatel články o kupeckých rostlinách; rozhojnil je a zařadil pod společný titul »Kupecké zboží«. Uveřejnil tam také článek »Rozhojnění pice«.

V. Rod. Kramériusovi zůstal Hek věren také v jiných podnicích časopiseckých, jež měly patrně nahraditi feuilleton a »Přívěšek« »Vlastenských novin«: v »Knize Zlaté nebo Novém zvěstovateli« z r. 1817, kde uveřejňoval veršované práce, v »Dobrozvěstu« z r. 1819 i v »Čechoslavu« od r. 1820, kam psal články prozaické.

Vedle těchto časopisů si Hek vybíral jiné, které měly také více směr populární: vedle Palkovičova »Týdenníku« 1816, kde jest uveřejněno jeho šest epigramů, veršovanými pracemi přispíval také do Hýblových »Rozmanitostí« z let 1817—1819.

Od r. 1819 převládá u Heka již próza. V seriích článků »Kupecké zboží« a »Starobylé památky« —

»Starobylé památky« vyšly v »Čechoslavu« 1820 a 1821 — prokládal dosti hojně prozaický text verši. Bylo to tehdy módou i u nás. Z větších děl možná upozorniti na Lindovu »Záři nad pohanstvem« z r. 1818, kde bývají do prosaického vypravování vkládány básně epické i lyrické, přízvučné hexametry vedle rýmovaných půlveršů a napodobených forem lidové písně velmi hojně. Po Lindovi a Hekovi psal stejným způsobem M. Zd. Polák »Cestu do Italie« (v Zieglerově Dobroslavu v letech 1820—1822), Jos. Myslimír Ludvík v cestopisných obrázcích uveřejňovaných v »Čechoslavu«. Naposledy jest verši prokládán Hekův článek »Život člověka — putování na světě«, vytištěný v »Čechoslavu« 27. dub. 1821. V »Čechoslavu« má Hek ještě jiné články.

Po vydání »Velikého pátku« nastává od r. 1821 v literární činnosti Hekově delší přestávka. Bolestné osudy Hekovy a těžká příkoří v rodišti, vážná nemoc a svízelné starosti finanční, které muže čtyřiapadesátiletého donutily prodati dům, hospodářství i obchod a hledati obživu v cizině, nedopřávaly mu klidu ku práci. Nové zaměstnání a cizí prostředí německé neskýtaly pobídek k literární činnosti. Až po desíti letech se vrozená náklonnost ke psaní prodírá přece z nesnází a překážek a vtiskuje mu do ruky pero.

Od r. 1831 objevuje se v českých časopisech zase Hekovo jméno. Stařec přispívá dávnému příteli V. R. Kramériusovi do »Večerního vyražení« 1831 a 1832 články rozmanitého obsahu, alegoriemi, příběhy humoristickými a satirickými, vypisováním drobných příhod z běžného života s tendencí osvícensky poučující, delšími úvahami z praktické filosofie, články náboženský vzdělavatelnými; nad jiné pak vynikají těžká zrnka životní moudrosti, četné průpovědi. Několik průpovědí uveřejnil Hek také v Hýblově časopise krátkého trvání »Jindy a nyní« 1833. V pokračování to-

hoto časopisu, v Tylových »Květech Českých« 1834 (od 1835 pouze Květy), v následujících dvou ročnících jeví se účast Hekova zase větší: vedle průpovědí psal tam několik málo článků z historie i ze současných dějin, do nichž vkládá tendenci buď vlasteneckou nebo náboženssko-církevní.

K náboženskému cítění klonil se Hek zejména od počátku let čtyřicátých, když se nořil v bohatý zdroj minulého českého náboženského života, v archiv bratrský. Tam patrně pronášíval i k Bratřím náboženské řeči a rozjímání, jak můžeme souditi z jeho zápisků. Na veřejnost se dostalo delší vřele cítěné rozjímání o devíti odstavcích, naplněné duchem Nového zákona, »O modlitbě Páně« v odborném »Časopise pro katolické duchovenstvo« 1842. Tehdy pracuje náš zbožný stařec usilovně o spise »Domácí utěšitel«; ukončil jej v svém 75. roce, jak o tom psal z Lužické Nízké příteli (patrně Jar. Pospíšilovi). Tento dopis byl uveřejněn v Květech 1844, str. 603 a 608. Zbožným duchem provanut jest i nástin vlastního životopisu, poslední literární čin Hekův.

Hekovy básně.

Při rozboru literární činnosti Hekovy se kritik nesmí vyhnouti jedné povinnosti: odstraniti z české literatury dvě jména básnická, Terezie Vlasty Hekové a Lidmily Hekové. Byly to dcery Hekovy, ale básně podepsané jejich jménem, jsou práce otcovy. V úvodu k vydání I. dílu »Sebraných spisů Hekových« str. VIII psal jsem o domnělých básních dcer Hekových, že »jsou tak proniklé názory a duchem otcovým, podobny jeho plodům co do vnější formy a řeči, že se zdají míti otce neli auktorem, aspoň vlivným spolupracovníkem«. Dnes

mohu mluviti rozhodněji: jména Vlasty a Lidmily Hekové nutno pokládati za pouhé pseudonymy Fr. Vl. Heka.*)

Mám pro své mínění svědectví Hekovo. Spisovatel vypravuje v své autobiografii, že o požáru dobrušském r. 1806 Terezie (liter. Vlasta) byla šestiletá, Lidmila pak tříletá. První epigramy, podepsané jmeny dcer Hekových, vyskytají se již ve »Vlastenských novinách« 1815, kdy starší dcera Terezie byla patnáctiletá, mladší docela dvanáctiletá. Lze těmto dětem přisouditi básně myšlenkově i názorem tak vyspělé, se zralými zkušenostmi životními, jaké se jeví v básních podepsaných jejich jmény? Obě píší nesnadnými metry antickými, přízvučnou sapfickou strofou a přízvučnými hexametry, obě naráz překonaly začátečnické kostrbatiny v mluvě a verši. Vyznačují se týmž duchem a rázem, obsahují tytéž názory jako básně Hekovy. Zřejmo, že Hek podpisoval plody svého ducha jmény svých dcer Vlasty a Lidmily. V rozboru tedy obojích básní od sebe neodlučuji.

Proč tato mystifikace? Myslím, že Hekovi bylo důvodem způsobiti vlastencům českým radost, že se česká literatura může honositi také ženskými jmény, jako je měly literatury jiné. Byla to tedy stejná snaha a také stejný kousek, jaký »z úmyslu dobrého« zahrál asi o deset let později českým spisovatelům mladý Fr. L. Čelakovský s Žofií Jandovou.

V jediném oboru projevil Hek skutečné nadání básnické — v satiře. Jungmann první rozsáhlejší satiru Hekovu »Rozjímání na den prvního ledna« 1815

*) V tomto smyslu jsem se o epigramech Vlasty a Lidmily Hekové vyslovil již v článku »Tři čeští epigramatikové« v »Obzoru liter. a uměl.« II, 1900, str. 154.

uvítal příznivě: »mnoho připovídá«. (List Ant. Markovi dne 12. února 1815, ČČM 1882, str. 164.)

Satirikem nebyl Hek jednostranným. Nejúčinnějším prostředkem jeho satiry jest ironie. Ta u něho zní opravdu rozmanitými tóny: obratně ji užívá v enkomiích, ve vážných popisech a úvahách i ve vypravováních, v drobných epigramech i v próze. V dvojdílném »Rozjímání na den prvního ledna« jsou to ironická přání, jež dává četným stavům a lidem různého věku i různých slabostí, ve skladbách »Jak lze znamenitým býti«, »Jak slávy dojdem«, »Sebrání domácích prostředků proti psavosti« a v jiných jsou to zase ironické rady. V básni »Na husu« sáhl náš básník k oblíbené satirické formě humanistických básníků enkomia — chvalozpěvu. Pilného čtenáře Blumauerova poznáváme v parodistické skladbě »Bitva u Lipska«, jejíž satirický účinek jest založen na kontrastu mezi obřadně vznešeným virgilovským popisem bitevní vřavy a mezi křehkými slabostmi lidskými, jež se odehrávají za tohoto děsného divadla v úkrytech blízkého města. Básník, nakloněný k širokému výčtu, roztříštil si však zájem čtenářův, že těžko postihuje záměr skladatelův. V originální kladbě básnické »Co jest pan starý« se Hek přidržuje s parodistickým úmyslem postupu Schillerovy »Písně o zvonu«: zevrubnější popis výroby piva od práce rolníkovy na poli s ječmenem až do čepování piva krčmářem bryndalem je přerušován chorickými saphickými strofami, slavícími anakreontsky pivo a jeho poctivého tvůrce. Vážný obsah střídá se se živly humoristickými a satirickými.

Z drobných prostředků vnějších Hek rouškou překladu zastírá vlastní práci, rád paroduje v poznámkách učené citování (na př. »Takhle to máme«, »Dva rybáři«, »Na husu«) — v próse sahá k vymyšlené učenosti také na svou obranu, ne právě mužně —, vy-

smívá se i vlastním kulhavým veršům. Nejčastěji však sahá náš básník k satiře v účinné formě epigramu.

Heka satirika obzvláště charakterisuje to, že si rád vybírá za terč svých jízlivých výpadů nedostatky povahové. Rád pozoruje lidi. Některé z jeho drobných básní líčí pouhý pochod psychologický (na př. »Člověk zůstává člověkem«). Kolik epigramů bylo napsáno s názvem »Na lékaře«! Hek složil také takový epigram. Ale vybral si lékaře s nedostatky povahovými: kárá ho pro jeho pýchu, sobělibost, obojetnost. Podle jeho memoárů můžeme si tam dosaditi určité osobnosti; básník o nich nabyl takových zkušeností.

Vytrvale tepe náš básník licoměrnost. Opět a opět se vrací k této zvrácenosti lidské. Vytvořil si typ dvojakého charakteru v postavě Sulcia, mistra v přetvařování, vypočítavého přetvařovače, obojetníka a obchodníka s nejvznešenějšími city a ideami lidstva, s Bohem, s náboženstvím i nábožností, s pravdou. Je zřejmo, že našeho poctivého veršovce nepudila k těmto veršům jen snaha mravokárce, nýbrž že z jeho veršů prosakují silné zažité vzněty a zkušenosti životní. Autobiografie Hekova nás vede na stopu skutečné postavy, která v desátých a dvacátých letech tak silně zasahovala do životních osudů nešťastného dobrušského kupce. V přečetných obrazech Sulcia stál Hekovi za model tehdejší dobrušský farář. On patrně je tím zeměplazem, který se dovedl vetříti v úřad (epigram »Vetření se v úřad«). Již r. 1813 mluvil v článku o zázvoru o »sulciovské nemoci« a citoval na to odborné spisy; byl to satirický úskok. Sulciovou věrnou průvodkyní je Popelka, patrně sestra farářova a farská hospodyně. Tohoto svého zlého nepřítele zvláště výrazně zachytil v »Satyrykovi« (v. 268—276): satirik prý opravuje porušené mravy a zasluhuje víc vážnosti »než vznešený pán, jenž v svědomí pokoje nemá«.

Nežli i bojovník ten, jenž přeslici na místo meče
na pravý zavěsí bok a se k pokojným udatně mívá;
kterýž uměním svým ctnost hyzdí a nepravost krásí,
obrazy slaví a ctí, však živého sužuje bratra,
nečisté svědomí své mní penězi očistit svými,
o nichž se ví, že na každém trojníku sirotčí kletba
vězí a krvavé Ach! v tom prokletém pokladě straší.

Na osobní utrpení mezi poštvanými, neuvědomělými spoluobčany, zdá se, že naráží Hek na počátku básně »Jak lze znamenitým býti«. »Dobré připomenutí« básníkovo pronásledování v Dobrušce vyličuje už docela konkretně. Obraz bojů Hekových v letech 1819 až 1821 doplníme si z »Velikého pátku« a ze »Starobylých památek«. Ani nejtěžší pohromy finanční nebyly s to, aby otupily ostrý hrot satiry Hekovy; naopak spíše jej ještě ostřily.

V »Satyryku« básník nachází vhodnou příležitost vyložiti, co je úkolem satiry, má-li býti prospěšná a neminouti se s účinkem. Tu pak obraňuje Hek také svou činnost literární, proti které asi slýchal námitky. Je to obrana, která ve čtenáři budí úctu k mravním zásadám našeho básníka satirika: člověk má se osvědčovat činy, ne však toliko učením a přesvědčením; povinnost satirikova je nemlčet. »Již tedy mluviti čas, zrak mdlý nechť zostří se jednou!« Satirik jest oprávcem porušených mravů. Básník ve verších 262 n. s ohněm a odvahou hájí zejména svého úkolu, jaký si vytkl vzhledem k svému mravně kleslému prostředí maloměstskému.

Poctivému idealistovi, jak se nám Hek jeví v své spisovatelské činnosti, příčí se ochotné poddávání se i vzdělaných lidí mamonu. Často zobrazuje moc měšce, pro nějž mnozí zapomínají důstojnosti lidské. Jemu svým řemeslem slouží oddaně lékař, soudce, duchovní,

řeholník, dokládá Hek na četných příkladech. Kolikrát se sžíravou ironií dokazuje, jak bývá při jednání lidském rozhodujícím činitelem žaludek! Podobně napichuje náš veršovec na hrot své satiry všecky úhony povahové, patolízalství, opatrnictví, ješitnost, chvastavost, lakomství, lichvaření a podobné věci; dotýkalyť se bolestně jeho mysli, kde je objevil. Rozhorlcval se na ně i ve čtených knihách. Tak si na př. vybral »dva nešlechetníky« z Zieglerova překladu Fénelonova »Telemacha« na epigram »Smíření«. Chápeme, že mu byly proti mysli osobní oslavy a lichocení, jak se vyjádřil v epigramu »Odpověd«. V době, kdy vyhledávány nejmalichernější podněty k veršovaným výlevům osobních oslav, Hek je odsuzuje rozhodně. Sám se dal ve dvou nápisech strhnouti toliko k oslavě M. Zd. Poláka, s nímž se spřátelil za jeho pobytu v severovýchodních Čechách, z horlivosti vlastenecké.

Básníkův odpor proti nedostatkům charakterovým mívá někdy přiostření sociální. Hek jest upřímný demokrat, muž skromný a lidumil náboženský založený. Proto píše často proti nadutým a honosivým obmezencům mezi panstvem; dokladem mohou býti epigramy »Jak v Čechách«, »Povýšenému slamotrusovi«, »Párek«, »Očky« a j. Ale právě tak stíhá výsměchem koupené úslužné přizvukování obmezenému pánovi (»Jaký to div!«).

Hek osvědčuje tendenci protižidovskou, ovšem ne ve smyslu náboženském, což by nedopouštěla jeho snášelivost. Smysl vypravování »Zbytečné leknutí« hledám v tom, že jím chtěl skladatel čeliti pověře rituální, ač tu tato tendence nevyniká dost zřejmě. Jinak se díval na žida obchodníka, kterého měl v svém zaměstnání příležitost poznati ven a ven. Výdělkářství beze všech skrupulí svědomí přičítá židům jako rase; prý již v starověku »za grešli bernou prodali Josefa vlastní bratří«

(I, str. 74). Ostře zatápí dobrušský kupec konkurentovi v obchodě,

»židovi řezanému, jenž křesťanům nástrahy líčí,
kupuje obilí vše, aby draze ho zpeněžit mohl,
podvod a klam tak zná, jako přečkové Ejiptem slavní«
(I, str. 53).

Židům připisuje a dává jim odpykávati všelijaké zločinné šalby, jako to vyjadřují epigramy »Falešník peněz« nebo »Marná schlouba«.

Jako satirik se Hek jeví racionalistou; mezi satirikv racionalisty měl také nejvíce svých vzorů. Jeho vzdělávání za mládí za vlivů racionalistických vneslo také dosti stop do jeho spisovatelské činnosti. Jako racionalista se básník hlásí, když posměšnou ironií stíhá fantastické výmysly starých židů o Leviathanu, kterými vykládali slova v bibli (v poznámce k básni »Řídí-li se svět novým rokem«). Ve veršování »Strašidlo« snesl poučení, jak vymítati strach před strašidly — oblíbené to téma osvícenské literatury poučné a také Hekovo.

Jako osvícenec je Hek ctitelem rozumu. Rozum je u něho význačný motiv. Mnoho o něm uvažuje v svých básních, zejména v »Satyrvku«. Ve v. 171 o něm přiznává: »Rozum arciže světlostí svou vede na cestu skutkv.« A tak činí častěji. Právě tak oblíbeným slovem Hekovým je blázen, bláznění. Vyjadřuje jím všelikou marnost (na př. v epigramu »Všelijací bláznì«) a pošetilost. Bláznům rozličných stavů věnuje celou báseň »Něco obyčejného«; píše »novoroční satyru v rozmlouvání tří bláznů« a podobně. Ale většinou tkví mu na mysli ironisování ve smyslu proslulého spisu Erasma Roterodamského »Chvála bláznovství«, jehož byl asi pozorným čtenářem. Snad poznal i »Narrenschiff« humanisty Seb. Branta.

Jako epik nepokročil náš básník nad své vzory, čítané za let studentských, Gellerta, Pfeffla a jejich školu. Pro látku rád sahá do současného všedního života venkovského. V »Leknutí a smíchu« vypravuje s humorem a široce prostou anekdotu o nedorozumění vzniklém tím, že Němkyně nesprávně užije slova (koza místo laň), v níž se děj hyperbolicky napíná a na konec vesele rozuzluje. Ve »Zbytečném leknutí« snad sáhl pro děj do svého sousedství dobrušského. Básník si nedá ujíti příležitost, aby si neztropil smích z kocourkovské moudrosti konšelské, které sám na sobě později tak zle zakusil. Nejzdařilejší z těchto vypravovacích skladeb je povedená satira »Takhle to máme«, jež řeže břitce do častého vředu života maloměstského: do svárlivosti a sudilství, jež na konec odnášejí těžce obě strany.

Oddaný přítel a ctitel Kramériusův, Hek, je proniknut předním ideálem úsilí buditelského, l á s k o u k v l a s t i a k m a t e ř s k é m u j a z y k u. Lásku k českému jazyku pokládá Hek za vrozenou povinnost lidskou: Čech, narozený z české matky, při svém českém těle musí zachovávati také český jazyk, »aby se zpotvořením tak zlým ni nemusel hanbit« — prohlašuje v »Rozjímání na den 1. ledna«. Velikost M. Zd. Poláka, jehož sálavé vlastenecké cítění blažilo Heka za osobních přátelských styků s tímto mladým důstojníkem — víme, jak byl unesen smělým a uchvacujícím vlasteneckým smýšlením Polákovým za jedné jeho návštěvy také Jungmann — velikost pravého muže oceňuje náš básník tím, že »slávy a cti nezná, krom skutků prospěšných vlasti«. Tak vytkl Hek povinnosti a zásluhy pravého vlastence v jednom z epigramů na M. Zd. Poláka.

A podobně mluvil do duše českým neuvědomělým krajanům o pravé lásce k vlasti v prosaickém článku

»Účinlivost lásky k vlasti«: »Jaký to krásný příklad vlastenecké lásky! A v Čechách, nastojte! nemá se tento duch boží ani o to pokusiti, aby alespoň mateřskému jazyku k jeho někdejší dopomohl slovutnosti?«

U racionalisty Heka ovšem nepřekvapuje, že jeho cítění je buditelské pathos obou bratří Thámů a Puchmajerovo i výmluvné Kramériusovo povzbuzování lhostejných krajanů k lásce k vlasti v celku cizí.

Hek vnáší do českých snah buditelských nový prvek: satiru a kritické posuzování. Překvapuje až, kterak Hek za prvních úsvitů českého národního probuzení viděl již také stíny jeho. Sotva bychom asi našli u jiného spisovatele současného myšlenku, že se s rodící se ideou národnostního uvědomění provádějí také již vypočítavé spekulace, jak to náš satirik vyjádřil na př. v epigramu »Láska k vlasti častěji od žaludka pochází« (str. 21); sotva kdo jiný již za této doby postřehoval, kterak se chytří ramenáři dovedou hlásiti za Čecha jen v české společnosti. »Zda-liž nemáme tak hodných vlastenců více?« ptá se na konci svého epigramu »Hrdý Čech« náš zkušený básník. Hek bičuje rád také vrchnosti a jejich vyšší úředníky, jak shlížejí s opovržením na český jazyk a na český lid. Který slavný pán, volá Hek v epigramu »Utěšení«, by směl říci, že neumí česky? »Vždyť by se český mu chléb i v žaludku zprotivil zrádně.« Podobné pozorování předvádí v básni »Jak v Čechách?«

Hek nehorlí na bezpráví, páchané na českém obyvatelstvu tím, že se právní řízení koná v jazyce, českému prostému člověku nesrozumitelném, jak to vyjádřil v proslulém »Rozmlouvání« »O jazyku českém« Jungmann. Hek volil jinou cestu. Persifluje — a to velmi účinně a zdařile — zpotvořenou českou řeč v ústech německého úředníka. Sudí poučuje hašteřivé Čecháčky německým právem: »O pšemilý pšítel!

Seli mít sout? — snám šesky to ne, snal nemesky prafi, Sel tam prokurator, dal penyze, nemesky písal.« (V satiře »Takhle to máme«, I, str. 98). Při epigramu »Nebezpečná násada« mi sotva asi bude vytýkán výklad jako příliš hledaný, že básník vypuzení českých myší německou pojímal alegoricky — tak, jako později Čelakovský v »Cikánově píšťalce«.

V epigramech probírá Hek i živé otázky české literatury. Sčetlý kupec nazíral střízlivě a správně na pravopisnou reformu, kterou prováděl Hanka v Hromádkových »Prvotinách pěkných umění«. Ve vtipném epigramu »Au a ou« prohlédá v podstatu věci, když se táže: »Křídlem jediný brk smí-li se nazývati?« Veliké úsilí ve věci nepodstatné — takové asi mínění měl o věci také Dobrovský, když mladému Čelakovskému persifloval pravopisné novotářské choutky Hankovy a posmíval se obrácenému i. Jinde básník upozorňuje zase na nesrovnalosti v užívání přízvuku v českých básních několik let před tím, nežli vypukly spory o českou prosodii (»Přízvučná otázka těm, jenž přízvuku nešetří« a »Komu platí přízvuk«). V epigramu »Vydavateli na prenumerací« se vysmívá šarlatánství Jana Nep. Hromádky, jenž předplatitelům svých »Vídeňských novin« a jejich literární přílohy sliboval hory doly, ale málo z toho plnil.

Hek má velikou sklonnost k meditaci. Obsáhlé skladby, jako »Řídí-li se svět novým rokem?«, »Opravovatelům světa«, »Satyryk« a jiné, mají osobitou vlastnost, které nenajdeme tak snadno u jiného veršovce: básník splétá tu sentenci se sentencí v celý věnec pravd a zkušeností; bývají všední, ale leckterá hlubší. Každou z těchto obšírných skladeb básnických vládne základní myšlenka. Báseň »Opravovatelům světa« má na př. za průvodní motiv myšlenku, která dává původci nejlepší svědectví: »Svět kdo opravit

chce, nechť nejprve opraví sebe.« V dlouhé skladbě »Satyryku« lze přese vši roztříštěnost přece postihnouti základní myšlenku: odhaluje mravní nemoci doby, tkvění na zevnějšku, na osobě, kdežto podstata věci, »co«, uniká; vytýká nestálost našich zájmů a čím je léčiti včasně a vhodně; ukazuje, že mravní nemoci se léčí zejména satirou. Ve skladbě »Řídí-li se svět novým rokem« si básník obírá náměty abstraktně filosofické; rozvádí v rozmluvě tří účastníků trojí názor na svět: filosofického optimisty a pesimisty a zištného materialistického utilitaristy (Sulcia). Mluví se tu i výrazy odborně filosofickými (na př. předvrh = objekt, podvrh = subjekt a j.). Skladba se takto stává matnou veršovanou úvahou, v níž čtenář postihuje smysl jen nesnadno. Není tu plastické konkretnosti, tím méně básnického vzletu, který Hekovi vůbec nebyl dán.

Z meditativní schopnosti Hekovy vysvětlujeme jeho básně naučné, poměrně četné. Ty jsou ovšem nejslabší ze všech veršovaných prací básníkových. Čtenář si z nich odnáší dojem jako z veršovaných traktátů o ctnosti — kolikrát se u Heka vyskytá slovo ctnost! —, o poctivosti, o sprostnosti, o spokojenosti, o štěstí a podobných tématech ve skladbách, jako je »Jaká ctnost bez ctnosti«, »Živobytí podle světa«, »Lakomec a marnotratný«, »Přetvařování« a jiných. Idealista, horující pro mravní život ve smyslu křesťanském, vyvíjí před čtenářem mravní, náboženský i povahový příkaz za příkazem, drobnou zkušenost za zkušeností, jak bývá hlavně ve veršovaných průpovědech, jež podávají drobné příspěvky mravního filosofování. Mluví příliš abstraktně. Kde přibírá postavu v ději, bývá to schema nebo alegorie. Tendence poučovací zabrala celé mysl veršovcovu. V »Ďáblu« podal ukázku svých pietistických sklonů z konce let desátých.

Úryvkovitému, příležitému myšlení Hekovu hodila se dobře forma epigramu.

Hekův epigram není tak vyhraněný útvar, jako nacházíme třeba u Havlíčka nebo u Čelakovského. Náš básník se asi neobíral studiem epigramu, které mu mohla ulehčiti proslulá rozprava Lessingova nebo Herdrova o epigramu. Čítal však epigramy největšího umělce v tomto oboru, Římana Martiala, vzor a východisko moderních epigramatiků. Odtud si vysvětlíme, že asi třetina jeho nápisů — a týž poměr je také v domnělých epigramatických pokusech jeho dcer Vlasty a Lidmily — má dvojdílnou formu s vtipným, zpravidla štiplavým zahrocením. Lessing tuto formu vyvodil jako pravidlo pro epigram z Martiala. Některé epigramy (na př. »Dvořané«, »Vezdejší hra«) vyjadřují myšlenku jen přirovnáním. U Heka je zejména mnoho nápisů gnomických: prosté průpovědi ve verších. Kromě toho vkládá náš básník rád epigramatický obrat v rámec epický: vypravuje příběh ze života, anekdotu a dá mu vtipnou pointu; tak v nápisech »Hrdý Čech«, »Člověk zůstává člověkem«, »Přátelé« a v mnohých jiných. I při takovýchto epigramech vycházeli novověcí básníci z Martiala. Epigram »Brzké navrácení« podává zajímavý pokus, vpraviti ve formu epigramu znění lidové písně. Ve skutečné umění tento postup rozvinul v epigramu Havlíček.

Hek psával také — jako snad všichni epigramatikové — dost nápisů jen pro vtip. Než právě ty nebývají vtipné a zejména ne ve vtipu vybíravé; přečtěme si na př. »Zpěv Prstýnkův« nebo »Domácí prostředek proti traplivé milosti«. Náš veršovec v takovém případě mluví rád nadsázkou; jeho »Skrblec« na př. běží se oběsit z lítosti pro svou vysněnou marnotratnost; zdálo se mu, že dával velmi nákladnou hostinu — ostatně myslím, že je to vtip nepůvodní. Hovora zví

hned, co nového v Paříži — nechal tam ufaté ucho. Básník míval na mysli čtenáře prostého.

Častěji omílal náš epigramatik také myšlenky z epigramatické tradice, buď obměňuje nebo i věrně přejímaje od jiných, jak činili snad všichni naši básníci obrozenští a jak to prováděl v praxi na př. i přísný kritik německý Lessing. Takové obměny myšlenek z epigramatické tradice jsou na př. nápisy »Na lháře«, jiné zpracování v epigramu »Někdo« (Vlasta Heková), »Pokřik z omylu«, »Ženění«, »Moudré slovo«, »Spravedlnost«, »Pro množství nemůže uhodnouti«, »Náhrobek« (dvakrát) a bezpochyby ještě jiné.

Ale většinou skládal Hek epigramy z živého obsahu své duše, jak bylo o nich již promluveno nahoře, a ty právě mu pojišťují neposlední místo mezi českými epigramatiky.

Ve verších se náš básník rád vyjadřoval o nejrozmanitějších vyšších pravdách a vztazích životních. Básnického mají tyto veršované průpovědi málo; není v nich vzletu ani hloubky myšlenkové. Básnickým účinkem se v čtenářově duši zachycují nejspíše gnómy, vyjádřené pěknými paralelami; na př. »Dvořané«, »Lidská kapitola«, »Vezdejší hra«, »Přátelství« a jiné. Co do obsahu promluvím o nich v souvislosti s prosaickými průpovědmi.

Jako obsah básní Hekových je prostý, zpravidla vyjímaný ze všedního života, tak i básnická řeč jejich bývá nevzletná, nehledaná. Svou myšlenku nejraději osvětluje přirovnáním z obecného života. Kolikrát se náš básník v svých verších prozrazuje svou vlastní odbornou mluvou kupeckou, když chce osvětliti nějakou vyšší pravdu! Častá bývají přirovnání ze zaměstnání rolnického — také zaměstnání básníkova — a ze zaměstnání na venkově: rybář naloví prý víc mlčením než mluvením, ptáčník, mluví-li, rozplaší ptáky

(Satyryk v. 276 n.). Takovéto představy z nejobyčejnějšího života vinou se celým řetězem za sebou zejména v delších skladbách veršovaných. V častějších rozvedených přirovnáních hlásí se pilný čtenář starověkých klasiků, zejména Vergilia. Hekova zvláštnost výrazová jsou přirovnání paralelismem: plasticky klade přirovnanou představu prostě vedle členu přirovnávacího, který bývá zpravidla bystrým postřehem z přírody: na př. darmo tu růže ktve, když času, by vykvetla, nemá; darmo se veliký muž, aby maličkým pomohl, snaží (Oprav. světa v. 48 n.) a j. v.

Také básnickými tropy osvěžuje Hek vypravování nebo popis velmi hospodárně. Dovede však tvořiti metafory, personifikace a jiná obrazná rčení originální: kolébky jsou na př. Hekovi skříňky, v nichž louští se panna (t. j. dítě narozené z těla matčina přirovnává se k hrachu, vylouštěnému z lusku; I, 53); satirik prospívá prý světu víc nežli »ten, jenž zásluhy ctné v svém plemení měšci« (I, 111); nájemník z mozku na jazyk sedá (t. j. nač kdo myslí, to bezděky mluví; I, 15). Tak i v pracích prosaických: Damokles byl prý hrdá a škrobená košile, která se ráda na větru klátívala (II, 92). Hiero dal pícce své najednou tolik přípalu, že se až okolním sousedům do jejich světnic kouřilo (II, 95) a p. Náš veršotepec zejména rád užívá srovnání.

Hek věnoval při čtení pozornost způsobům vyjadřování. Ještě v stáří si ze čtených spisů vypisoval stilistické obraty a charakterisační umění. Některé se u něho zachytily hlouběji. Na Komenského Labyrint upomíná leckteré místo u Heka. Uvedu jen větu v »Rozjímání« (ř. 65 n.): »lidé z dlouhochvílnosti a podobných příčin hvizdají, zívají, nehty si kouší, rukama, nohama křepčí a před zrcadlem stojíce pohled i všecku povrchnost své prázdné hlavy ostře posuzují.«

O vnější formě básnické, hlavně o rozměrech staroklasických v Hekových skladbách, promluvil jsem již v I. díle tohoto vydání.*) Opravuji jen nemilé nedopatření na str. X v schematech sapfické slohy, kde je v prvních třech verších o stopu méně; má býti:

— ∪ — ∪ — ∪∪ — ∪ — ∪
— ∪ — ∪ — ∪∪ — ∪ — ∪
— ∪ — ∪ — ∪∪ — ∪ — ∪
— ∪∪ — ∪

nebo:

— ∪ — ∪∪ — ∪ — ∪ — ∪

(opakuje se třikrát).

Překvapuje, že se Hek dal v starých letech do veršů časoměrných, jak zřejmo z jeho pokusů dochovaných rukopisně.

*

Z podaného rozboru snad vysvitlo jasně, že Hekovi patří mezi našimi básníky prvního období obrozenského místo význačnější, nežli se mu přisuzovalo v literární historii až posud. Je poměrně značně originální přes to, že v jeho poesii nacházíme některé stejné prvky jako u jeho vrstevníků: budoval na starověkých i humanistických klasicích a osvícenských veršovcích německých a francouzských, nerozšiřoval svůj obzor z let studentských dále přes ně; vybíral si z nich, co se hodilo jeho osobité individualitě básnické. Nehlásil se ani ke škole Puchmajerově ani ke škole Jungmannově; nehodí se k nim také nijak. Mnohých básnických druhů, Puchmírovci hlavně pěstovaných, se skoro nedotkl. Nepsal

*) Po stránce metrické uznal Jos. Král v své odborné přesně oceňující rozpravě Hekovy antikisující verše ze všech tehdejších podobných pokusů za nejdokonalejší (»O české prosodii« v List. filol. 1893, str. 357).

básní anakreontských; bajku jsem našel u něho jedinou. On sám se také neodvažoval ke klasickým vzorům, které k nám uváděl Jungmann a jeho škola. Neměl pro jejich hloubku a veliké umění pochopení; jemu samému chyběly tyto vlastnosti. A nebylo to také jeho ctižádostí. Sám vypravuje, že ho vlastenci přemlouvali, aby pěstoval vyšší druhy umění básnického, on však že setrval při svém popularisujícím nenáročném směru. Ovšem nejedna z delších skladeb Hekových má tuze málo populárního, zejména jeho skladby filosofické. Byl si sám školou. Nepřekročuje svého úzkého okruhu působnosti. Jeho život bývá mu východiskem jeho básnění — prvek to moderní. Hek jest u nás prvním satirikem, a to satirikem dobrého zrna, protože jeho satira vycházela z jeho mravního názoru a z celé jeho lidské bytosti. Směřuje zejména k výchově charakteru, k mravní očistě našeho života, k národní vzpřímenosti.

Přes to přecházeli ho mlčením jeho vrstevníci, přecházeli přes něj také literární historikové. Kde tkví toho příčina?

Jednak v Hekovi samém, jednak v jeho vrstevnících. Není druhého spisovatele, který by byl tak lhostejný k tomu, aby zachoval své jméno budoucnosti, jako byl náš básník. Své práce ukládal do časopisů. Nejlepší a nejčetnější básně uveřejňoval ve »Vlastenských novinách«, jejichž čísla čtenáři přečítali a ničili. Vždyť ve všech knihovnách pražských dohromady nelze sehnati všech ročníků úplných. Jungmann básnické práce z Kramériusových Vlast. novin nedal vypisovati a nepojal jich do své Historie literatury české. Jak si jich měli všimnouti historikové literární? Hek nepřispíval ani do sbírek Puchmajerových, kromě I. svazku; nic neuveřejnil v Nejedlého »Hlasateli Českém«, ba ani v časopisech Zieglerových, »Dobroslavu« 1820—1822, »Milozoru« (1824), »Milině« (1825). Snad

se s Zieglerem později rozešel, asi pro spory s dobrušským farářem, jenž byl kdysi Zieglerovým představeným. Ostatně se Hek vyvíjel víc a více z osvícenství k českému bratrství, Ziegler s hodnostmi duchovními v zaujatějšího a zaujatějšího katolíka. Jungmann žádnou práci Hekovu nepojal do Slovesnosti a ovšem také ne Macháček do »Krasořečníka« 1823. A tak již Čelakovský a jeho generace, která vystupuje na literární kolbiště jen asi půl desítiletí po nejplodnějším období básnické činnosti Hekovy, Heka skoro nezná.

Hekovi samému myslím, že málo ležela na srdci novější česká literatura. O české literatuře mluví málokdy. Jednou, r. 1821 (II, str. 126), jmenuje přední zástupce její v podivném spojení: Veleslavína, Komenského, M. Zd. Poláka a Dytrycha horlivého(!). Ditrich mezi nejpřednějšími českými spisovateli! Patrně se mu odvděčil Hek jako mírnému censoru »Velikého pátku«. Puchmajer, Hněvkovský a ovšem i Jungmann a j. nedošli jeho pozornosti. Palackého r. 1832 po velikém jeho díle organisačním, po pilné literární práci odborné odbyl posměškem o »Papouškově slovaři vysoce vysokých slovútností« (II, 134) — patrně míně »Přehled současný nejvyšších důstojníkův a ouředníkův zemských i dvorských« z r. 1832, jehož poslání náš autor nerozuměl nebo jeho demokratického ducha pobuřoval titul; více asi sotva znal.

U jungmannovců, kdyby si byli i jeho prací více všímali, byl by propadl svým konservativním — ač správným — stanoviskem v otázce české prosodie. Příčin zajisté dost, pro které Heka básníka bylo nutno hledati literárně historickým drobnohledem.

Skutečným básníkem se Hek nenarodil. Ve veršovnické obratnosti, v plynném a lehkém verši se mu málokdo z obrozenských básníků vyrovná.

Práce prosaické.

V svých pamětech klade Hek zvláštní důraz na to, že se od své snahy psáti pro lid nedal odvrátiti ani domluvami svých vrstevníků, aby si hleděl jen literatury vyšší, literatury pro vzdělance. Byl v svém úmyslu určován osvícenskou tendencí poučovati a duševně povznášeti prostý lid. Jeho přítel a vzor, V. M. Kramérius, v tom na Heka měl asi nejsilnější vliv. Prósa Hekova je pokročilejší nežli prósa Kramériusova, na kterou tolik účinkovali spisovatelé doby veleslavínské. O přírodopisných věcech před Hekem nikdo nepsal tak obratným perem a tak moderně jako on na př. v článku o jihoamerickém ptáku »Agami«. Kam směřoval Hek při psaní takovýchto článků, látkou nepůvodních, to vyslovil zřetelně na konci článku »Hered«, který je proniknut racionalistickou tendencí XVIII. století. Uctívání hada Hereda jako zázračného tvora vykládá za podvod a šalbu zištných egyptských kněží a uvažuje o tom, že takové pověry udržuje hlavně nevzdělanost lidu: »Neumělost lidská byla vždy pluhem zchytralé zištnosti. Pověrčivý lid bývá nejednou štědřejší nežli ten, jenž vedle zdravého rozvážení jedná.« Osvícenské snahy ho vedly k tomu, aby ukazoval krajanům cestu, kterak zlepšovat zejména hospodářské podmínky, aby »odvrátě mysl svou od všech nevšimalou starobylostí usvatných předsudkův dle zdravého uznání rychle opravil (kde se co zlepšiti dá)« — poučuje nás autor také o svém vlastním usilování (II, str. 59). Ten úkol chápali ještě v třicátých letech mužové z jiných názorů vyrostlí, jako Čelakovský a Vinařický, za nejzásluž-nější, chtějíce založiti laciný časopis pro nejprostší lid.

Zvláště užitečné poučení podával Hek českému čtenáři několika články, seskupenými pod společný nadpis »Kupecké zboží« a výborem statí, označených spo-

lečným názvem »Starobylé památky«; hlásí se v nich dobrý křesťan spolu se vzdělancem, odkájeným antickými a humanistickými spisy.

Osvícenské snahy vzdělávací pronikají z Hekových drobných vypravování o lidech, kteří byli zdánlivě mrtvi a potom přivedeni k životu; on sám podle vlastního vypravování nabyl v životě podobných zkušeností.

*

Hekova próza je mnohem méně originální nežli jeho verše. Lze to říci o větší části obsahu v českých obrozenských časopisech v první čtvrti XIX. století. Šlo o poučení a pobavení našeho lidu českým slovem, a časopisy, které na počátku doby obrozenské neměly aspirací uměleckých ani vědeckých, čerpaly z pramenů cizích, jmenovitě nejbližších jim německých, měrou a způsobem, který bychom dnes odsuzovali. Zpravidla neudávají pramenů. Tak si počínal namnoze i Hek. Ostatně jejich německé vzory si v starší době nevedly jinak.

Ale u Heka nacházíme zvláštní postup, za té doby málo u našich spisovatelů obvyklý. On navazuje na starší českou literaturu; toto navazování máme bráti doslovně. Procházka, Kramérius, Fr. Tomsa, Palkovič a jiní, co nacházeli v starší literatuře české vhodného pro svou dobu, to vydávali znovu, zpravidla jen starší jazyk obnovujíce nebo vypouštějíce z nich jen to, co se smýšlení jejich protivilo. Hek však starší spisy české v z d ě l á v a l. Starší spis bral za základ. Co se mu pro jeho dobu hodilo, ponechával; jinde, co pokládal pro svou dobu za zastaralé, neužitečné pro moderního čtenáře, vypouštěl; zato zase doplňoval odjinud, v čem byly za několik století učiněny pokroky. Při čtení nemohl v sobě potlačiti svého smýšlení a cítění a to vkládal do starého znění. Ač jinde rád citoval, zde se vý-

slovně k svým pramenům nepřiznával. Bylo je nutno objevovat v starší literatuře české, zejména mezi spisy doby veleslavínské.

Hekovi tento postup prospěl hlavně po stránce jazykové. U starých spisovatelů se učil české řeči: jeho fraseologie, jeho skladba, jeho zásoba slovní je také značně pod vlivem starší české řeči. Ale vedl jej tu většinou správný cit jazykový, jak ukazuji v rozboru Hekovy řeči.

Doložím tento postup podrobněji na »Kupeckém umění«, na »Starobylých památkách« a na »Velikém pátku«.

Myšlenka Hekova napsati zevrubné poučení o »Kupeckém umění« byla původní. Český čtenář měl se poučiti o druzích zejména kupeckého zboží rostlinného. Myšlenka zajisté vhodná a šťastná.

Začal o tom uveřejňovati články v Hromádkových »Prvotinách pěkných umění«. V ročníku 1813 objevily se stati »O pepři« a »O zázvoru«. V ročníku 1815 další tři články »O muškátovém ořechu«, »O hřebíčku« a »O vanilii«. Všecky články byly znovu otištěny pod souborným názvem »Kupecké umění. A. Známost zboží« v Kramériusových Vlastenských novinách« 1818 (od listu 27, str. 107 počínaje). Není to pouhý otisk, nýbrž nové zpracování starších statí, někde značně odchylné. Na změny upozorňuji v »Poznámkách«. Spisovatel připojil tři články nové: »O skořici«, »O kávě« (pokračuje o ní ještě v ročníku následujícím 1819) a »O cukru« (1819).

Hek uvádí tu i tam učeným způsobem prameny svých statí, ale o hlavním mlčí. Předlohu Hekovu jsem našel v »Herbáři aneb Bylináři Vysoce učeného a vznešeného P. Doktora Petra Ondřeje Mathiola a nyní zase přehlednutý a novými pěknými Figurami, též i užitečnými lékařstvími s obzvláštní pilností rozhojněný a

spravený: skrze Joachyma Kameraria, v slavném Římském městě Normberce Lékaře a Doktora, Z Německého pak jazyku na Český přeložený od Adama Hubera z Rysnpachu, D. Danvela Adama z Veleslavína ... Tlačeno v Starém městě Pražském MDXCVI.« Při překladu bylo použito staršího českého zpracování herbáře Matthiolova od Tadeáše Hájka z Hájku z roku 1562.*)

Hek se sám ve zpracovávání starší látky znenáhla zdokonaloval. V prvním článku, »O pepři«, z r. 1813 se přidržoval starší české předlohy poměrně nejvěrněji. I tu ovšem upravoval, ledacos vypouštěje, zkracuje dlouhé periody, uhlazuje drsné výrazy a slova cizí, zejména z němčiny přejatá. Vypustil to, co do »Herbáře« Matthioli vložil osobního, odkud kterou bylinu dostal, odkud přejal popis toho, co sám neviděl. Zejména pak nepokládal pro současného čtenáře za vhodné, aby opakoval lékařské předpisy, v XIX. století již zastaralé. Slova cizí nahrazoval Hek, velice dbalý čistého jazyka českého, skoro napořád českými. Z jiných pramenů přidával poměrně málo. Podobně si počínal spisovatel při druhém článku »O zázvoru«. Ale tu si vede již volněji: co v »Herbáři« vykládáno o zeměpise této rostliny, o jejím pěstování, zdálo se mu zajisté již překonané, a proto tato místa nahradil výkladem, který dbal více pokroků učiněných od XVI. století. Charakteristické pro Heka kupce jest, že vynechal, co Herbář vykládá na str. 180, kterak kupci upravují zázvor červivý, aby nebylo znáti vrtání od červů. Za to však přidal beletristický obrat o krásných rukou ženských, co se zázvorem upravují. Kdežto při

*) Hek koupil bezpochyby exemplář Matthiolova Herbáře, zpracovaného Kamerariem a přeloženého od Adama Hubra a Dan. Adama z Veleslavína, v České expedici. Nabízí se ke koupi v Kramériusových Vlasten. novinách 1792, č. 3.

pepři učenou literaturu z Herbáře neopakoval, přidal ji při zázvoru, kde jí u Hubra-Veleslavína není. Ještě více se Hek osamostatňoval při dalších článcích, »O muškátovém ořechu« a »O hřebíčku«. Článek »O skořici« náš spisovatel již kombinoval z Matthiolova popisu »O kassii« (str. 11 D) a o skořici (str. 12 D), nikterak se nepřidržuje pořádku v předloze. O zeměpisném rozšíření, jakož i o pěstování tohoto koření Hek přidal z novějších spisů, bezpochyby německých. O vanilii, o kávě a o cukru u Hubra-Veleslavína není nic. Náš spisovatel čerpal odjinud. Pokud to byly prameny jím udávané (zejména při kávě), nemohu rozhodnouti, poněvadž jsem spisů Hekem citovaných v pražských veřejných knihovnách nenašel. Ale i na těchto článcích, proti Hubrovu Herbáři nových, zřejmo, jakou znamenitou školou byl starý český »Bylinář« Hekovi pro odbornější mluvu českou: vžil se v ducha jeho úplně v názvosloví i v obratech. Mnoho a šťastně přejímal také z názvosloví lidového, jak viděti hlavně z popisů strojového zařízení při výrobě cukru. Byla to správnější cesta, nežli překotné novotaření Preslovo. Jako Hek postupoval také Puchmajer, překládaje »Pojednání o bylinářství v Čechách«, po německu sepsané od Kašpara hr. ze Šternberka.

Osm článků »Kupeckého umění« zůstalo toliko zlomkem obsáhlého spisu Hekova. Je to část prvního oddílu, který autor označil: »A. Známost zboží«. Hek sám se o svém záměru v uveřejněných článcích zmiňuje několikrát.*) Část napsaná i z prvního oddílu »Známosti zboží« je toliko malým zlomkem.

*) V článku o Maltě (II. str. 86) dotýká se toho, že se na tomto ostrově daří bavlna. V jeho předloze v Buntingově »Putování« (v českém překladě, str. 185) je stručné poučení o bavlně. Hek je vypustil; za to však na uvedeném místě slibuje, že popíše podrobněji bavlnu v pokračování »Kupeckého umění.«

Hekovy zmínky o pokračování »Kupeckého umění« dovolují nám dokresliti si obraz celého obsáhlého spisu. Podle toho byl by se jeho spis skládal ze tří částí: K »Známosti zboží« to jest k popisu užitkových rostlin a k vylíčení hospodářského průmyslu, také o otrocích, což měl obsahovat první díl, bylo by se přidružilo v druhém díle vypsání váh, mír, strojů a peněz »v obchodu světa běžících a obyčejných« (II, 57 a 58). Ve třetím díle chtěl spisovatel vypsati osady a význačná střediska obchodní, provozování světového obchodu, zejména to, kterak »Angličané mají celý obchod všeho světa v svých nepřemožitelných rukou« (II, 47 n., 53, 58, 83). Ovšem vyplnění svého slibu ověšuje Hek otevřenými zámky, »pokudž mi se k tomu čas a volnější pohodlnost nějak vlídněji propůjčí« (II, 57) nebo ještě dojemnějším, »pokud mne mé veliké a nijak zasloužené protivenství a zlost člověka nad moc mocnějšího neumoří« (II, 83). Víme z Hekovy autobiografie, že mu tyto těžké vnější okolnosti životní, zejména delší nemoc po ranění mrtvicí, na kolik let vyrazily pero z ruky.

Pro českou literaturu byla to skutečná ztráta, i když připouštíme, že by byl býval Hekův spis z větší části kompilací prací cizích. Byl by to býval u nás první pokus o spis národohospodářského obsahu v době, kdy se na nebi ukazovalo jen vzdálené svítání českého podnikání. Hek měl pro tento obor značné vzdělání — vypravuje sám, že se k svému kupeckému stavu připravoval studiem odborných spisů; měl pro ně mnoho zkušeností; udržoval si živý zájem pro širší život v obchodním světě — dal svému synu vyšší obchodní vzdělání, jistě první z uvědomělých Čechů. Čtenáře překva-

Ukončiv v posledním z osmi dochovaných statí obšírný výklad o cukru, oznamuje, že prý »jiná zboží cestou svou a počatým pořádkem dále ohledáme« (II, 58). O svém úmyslu mluví ještě jinde.

puje, jak ostře viděl Hek ze svého horského zákoutí do světového trhu. Co poznal osobně ze středisk světového obchodu, nemohu říci; nedochovalyť se o tom zprávy. Jistě znal vedle Prahy podrobně Vídeň; možná, že pobýval také v Terstu; v Berlíně byl aspoň, když tam vezl syna na studie, ne-li dříve. Ze svých obchodních styků a bezpochyby také z odborné literatury se dovídal, jakých nevybíravých a násilných prostředků a metod užívají velké kupecké společnosti, zejména anglické a holandské, aby udržely vysoké ceny svého zboží. Hek tu zaujímá stanovisko širokým vrstvám kupujícího lidu příznivé; chce chrániti drobného kupce, žádá zlevňování zboží. Lidskost přemáhá u něho stavovský zájem: on se zastává vždy lidí vykořisťovaných, i když jsou to nekulturní národové v osadách; trpkou ironií stíhá bezcitnost, s jakou nakládají bohatí plantážníci s otroky. Poučuje, že se u lidu dokáže víc laskavostí nežli krutým násilím; často prý »na bratrské tváři ta nejhustší srst tigrová vyrostla« (II, 33). Zvláště Angličany charakterisuje jako tvrdé výdělkáře, kteří jdou neúprosně za svým ziskem, třeba při tom ožebračovali celou Evropu (II, 50). Zejména množící se sháňka po kávě nahání starostlivému kupci strachu, že se tím zhoubně rozptylují národní peníze mezi nejvzdálenější cizince (II, str. 37 a 47). Takové názory jistě na onu dobu překvapují.

Nepříznivé okolnosti připravily Heka o to, že si nemohl dostavěti tento pomník nejtrvalejší.

Příklad Hekův čas od času docházel následování. Neznámý spisovatel (J. K.) uveřejňoval po Hekovi v Prvotinách 1814 (str. 82 a 91 n.) »Kratičké popsání některých užitečných bylin« (popsal šafrán a »rejži«). Po letech pokračoval anonymní spisovatel v popise užitkových rostlin v Lindových »Rozličnostech Pražských novin«. Podobné články jsou také v Šafaříkově Světo-

zoru 1834.*) Avšak k většímu dílu o tomto předmětě se neodhodlával nikdo.

Stejně jako při »Kupeckém umění« si počínal Hek v několika článcích seřaděných pod společný název »Starobylé památky«. První stať, nazvaná »Athenae«, se objevila v »Čechoslavu« 1820 (č. 21/40, str. 165 n.). Redaktor, V. Rodomil Kramérius, v poznámce k nadpisu »Starobylé památky« ohlašoval, že »pod tímto názvem vyjde v České Expedici znamenitý spis původní, z nějž pro okusení některé zlomky klademe.« Ale čtenáři se musili spokojiti jen těmito zlomky. V následujícím ročníku Čechoslava (1821) vyšly pod týmž úhrnným názvem »Starobylé památky« ještě články »Rhodos«, »Kreta«, »Malta« a »Syracusa«. Jiné zamýšlené stati spisovatel v uvedených článcích jen přislibuje; na př. v »Athenách« (Čechoslav 1820, 178), rozpravu o Thebách, Lakedaemonu a Jerusalemu, o Thessalii (II, 73, 66, 72). Zůstalo však jen při slibech, patrně pro nekličné a trpké poměry spisovatelovy.

Pramen těchto článků našel jsem ve spise »Itinerarium Sacrae Scripturae, To jest: Putování Svatých. Na všecku Svatou Bibli obojího Zákona, rozdělené na dvě Knihy.« Dále dlouhý titul. Jde o místa, o kterých se v Písmu činí zmínka. »To všecko vydáno v jazyku Německém od M. Henricha Buntinga, faráře v Grunově: A nyní v Českém od M. Danyela Adama z Veleslavína. Léta Páně MDCX.« Vě-

*) V »Světozoru« 1834, str. 221 n., jest vytištěn článek s názvem »Bavlna«, podepsaný H., ale za práci Hekovu jej nepokládám. Je psán příliš odborničky, málo se stanoviska kupeckého. Kromě toho by byl Hek neopominul k této stati užíti »Herbáře« Hubrova-Veleslavínova, kde se o bavlně čte na str. 116 D. Spisovatel článku ve Světozoru ho neznal. Podobně článek »Skořičník« (str. 255), podepsaný H., má původcem někoho jiného nežli Heka. Tím méně lze jiné články ve Světozoru 1834 podepsané H. prohlásiti za Hekovy.

nování Karlu mladšímu z Žerotína je datováno 27. srpna 1592. Spis je velmi obsáhlý: I. kniha má 530 stran, II. 468.*)

Obsahem jsou články Hekovy převzaty dosti věrně z uvedené staré české knihy. Někde poukazuje Hek také k jiným spisům, z kterých čerpal; připomíná na př. »Rycharda Pokoka u vypsání Egypta«; téhož pramene se dovolává také v článku »Hered« — patrně knihu sám studoval. Při popisu Labyrintu autor poukazuje k popisu v Kramériusově »Příteli liču« z r. 1806, str. 17. V místech převzatých ze starší české předlohy měnil Hek částečně i jazyk, jak ukáži v rozboru jeho.

Jinak však Hek nekonal soustavnějšího studia o starobylých městech, jejichž popis podával českému čtenářstvu. Nešel ani dál za dobu vypsanou v Buntingově spisu (totiž za XVI. století), nerci-li aby byl obsah staršího neodborného spisovatele kontroloval nebo opravoval podle novějšího kritického badání. Poučení o starobylých městech, kde se rozvíjely počátky křesťanství, ustupovalo Hekovým osobním záměrům při tomto spise do pozadí, jak na to poukáži v dalším rozboru.

V novém zpracování »Kupeckého umění« zavedl Hek, přidržuje se jiných vzorů, novotu, že prosaický text prokládal verši, přízvučnými hexametry nebo distichy; v článcích, uveřejňovaných v »Prvotinách«, veršů ještě nebylo. Hojnější měrou vplétal Hek verše

*) Tento spis byl nabízen ke koupi v Kramériusových Praž. pošt. nov. ze 4. pros. 1790 (v č. 49. vzadu) za 3 zl. Tam jej asi koupil Hek.

O Jerusalemu doplňovala Buntingův popis a vypravování v »Putování svatých« (na str. 48—92) samostatná monografie »Vypsání Města Jerusalema i Předměstí jeho« (zevrubný titul vytýká obsah jeho); byla také přeložena od Dan. Adama z Veleslavína a vydána 1592.

do statí v »Starobylých památkách«. Bývají to zpravidla autorovy rozjímavé doprovody k vypsané události nebo k osvětlení doby. Spisovatel jim vtiskuje gnomický ráz úvah všeobecně platných. Splývají s prosaickým textem v jednotný celek. Čtenáři často připadají jako moudrost pronášená chóry v antických tragediích.

Třetí práce, v níž se Hek opíral o starší české dílo, je »Veliký pátek«, vydaný 1820. Spisovatel se nezmiňuje o tom, že upravil vlastně práci cizí, ani ve »Velikém pátku«, ani ve vlastním životopise. Tento spisek pohnutě vzrušil maloměstské zákoutí pohorské Dobrušky a těžce zasáhl v osud trpce zkoušeného autora, jak víme z jeho vlastního životopisu. V Hekově procesu máme příspěvek k dějinám censury u nás. Hekův spis, propuštěný censurou k tisku, byl později zabaven a náklad jeho odsouzen, aby byl zničen.*)

*) Podle Hankova přípisku na musejním exempláři »Velikého pátku« (69 H 21) byl censorem jeho Jos. Ditrich, profesor bohoslovecké fakulty pražské a přední spisovatel bohovědný. (Faksimile tohoto přípisku se čte v mém vydání II, 98). Ditrich tento exemplář sám věnoval knihovně musejní. Bezpochyby dostal censor tištěný exemplář znovu k prohlédnutí. Značnější přídavky Hekovy k Bavorovského znění Ditrich zaškrtával po okraji nebo podškrtával v řádcích. Zajímavo však, že si odchylek rázu náboženského nevšímal. Ditrich — svým jménem po česku přetlumočeným — vydal po dvou letech věrný otisk této části z »Postilly« Bavorovského v modernisované české řeči s názvem: »Výklad svatého čtení Na Veliký Pátek, z výborné Postylly, sepsané skrz kněze Tomáše Bavorovského, Arciděkana Plzeňského, a vydané ponejprv v Holomouci leta Páně 1557 vytažený, nyní podruhé, co se ví, věrně vydaný skrz kněze Jozefa Kliče (Dytrycha), Professora Pražského. Nákladem Jana Františka Pospíšila, krajsk. a biskupsk. Impressora. V Hradci Králové nad Labem a Orlicí 1822«.

Hek zachoval Ditrichovi vděčnost patrně za to, že podal úsudek o »Velikém pátku« dosti příznivý a tím bezpochyby spisovateli poskytl polehčující okolnost při rozsudku. Zmínil jsem se o tom již napřed.

Hekův »Veliký pátek« jako celek není původní. Je to změněný otisk z »Postylly České« od Tomáše Bavorovského, vydané v Olomouci r. 1557. Tam je vypsáno rozjímání »U veliký Pátek. O umučení Pána našeho Ježíše Krysta« na listech CIX—CXXXIII.

Hek svou předlohu měnil obsahově, jazykově i vnější úpravou.*)

Nelze jej však posuzovati jako plagiát. Nebylo úmyslem Hekovým, přisvojiti si cizí literární majetek. On, člověk nábožensky založený a vychovaný, začítá se do kapitoly staré postily, nachází v ní posílení a oporu v svých útrapách. Přepisuje ji, vkládá do textu své stesky, své žaloby a své úsudky o lidech kolem sebe. Hek sám se hájil proti žalobě odpůrců, že užil svobody jako kazatel, který vytýká všeobecně lidské zkaženosti, a že je věcí posluchače, cítí-li se tím ve svém svědomí dotčen. Postupoval stejně, jako na př. Hus přejímaje spisy Wiklifovy, nebo Štítný zpracovávaje spisy sv. Augustina, sv. Bonaventury a jiných, jako naši postiláři. S cizími slovy, která odpovídala tolik jeho náboženskému cítění a smýšlení, sloučil obsah své duše a vložil v ně malby svého prostředí, které tolik karikovalo jeho ideál snažení křesťanského a lidského. Podává novou redakci staršího textu, jemuž vydavatel vtiskuje svůj osobní ráz. Naše doba ovšem literárně takový postup zamítá.

Vydání staršího spisovatele provádí Hek podobně jako obrozenští vydavatelé starších spisů, F. F. Procházka a V. M. Kramérius: starší knihu chce učiniti srozumitelnou modernímu prostému čtenáři; proto modernisuje starší řeč, ač v ní ponechává dosti archaismů.

---

*) Podrobněji jsem o tom psal v článku ‚Fr. Vl. Heka »Veliký pátek« (ve Sborníku filologickém VII, 89 nsl.).

Z Bavorovského vypouští přesné označování citátů z Písma, ze sv. Otců a z jiných autorit církevních.

Změny, které provedl na své předloze, charakterisují Heka po leckteré stránce. Zde si u spisu náboženského obsahu všimnu zatím Hekova názoru náboženského, jímž se liší od zaniceného karatele jesuity.

Hlavní rozdíl mezi oběma spisovateli vyniká tím, že novočeský upravovatel v sobě nikde nedovedl zapříti osvícence. Vypouští středověké pověry; na př. o kameni adamantu (t. j. diamantu), který prý se nemůže ničím obměkčiti, ani ohněm, jen krví kozlovou. Vynechává předměty vnějšího náboženského kultu katolického. Osvícený racionalista v své úpravě »Velikého pátku« netrpí hrozeb peklem, ďáblem, mukami pekelnými, u Bavorovského s oblibou uváděných, vynechává je nebo je zaměňuje výrazy humánnějšími (na př. postilářovy »bolesti pekelné« Hek potlačil a vykládá je racionalisticky jako »přehrozná rozníceného svědomí muka«). Náš tolerantní osvícenec dále odstraňoval nebo mírnil příliš ostrá, konfesně zaujatá slova jesuitského kazatele proti židům; klade za ně slova humánnější. On ani umučení Kristovo nepřičítá celému národu židovskému, nýbrž jen zaprodaným ničemníkům mezi židy, »nákladníkům«, jak nazývá podobné lidi.

Přes toto racionalistické a protestantské stanovisko se Hekova úprava proti znění Bavorovského vyznačuje na mnoha místech větší vroucností náboženskou. Hek jako člověk myslivý do úvahy starého postiláře vkládá zejména hojné přívlastky, které tolik jeho sloh charakterisují. Jako vřelá, vzletná modlitba znějí některé odstavce, které Hek vložil do úvah Bavorovského. I citáty z Písma bývají u Heka odchylné od Bavorovského.

Zjemnělý cit novočeského spisovatele nedopouštěl, aby po starém postiláři opakoval hrubé výrazy, nýbrž

zjemňuje je; za Bavorovského příkrá slova, jichž užil o žalobnících Kristových: vzteklí psi, klade Hek: rozkvašenci. A tak činí často.

Ve »Velikém pátku«, v »Starobylých památkách« a dosti značně již v »Kupeckém umění« jeví se výrazně individualita autorova, jako v málokterém spisu doby obrozenské.

Do statí o starobylých městech a krajích vkládá Hek úvahy o dávných dobách, které se mu jevily dokonalejší mravně a povahově nežli doba jeho. Samostatné jsou veršované úvahy (disticha) rázu gnomického. Mnohá místa vytryskla spisovateli ze srdce rozhořčeného příkořími a útisky, jež mu bylo snášeti tehdy od jeho odpůrců v Dobrušce. Dobrušský radní Hek rád uvádí za vzor starou občanskou svornost a bratrství, klade důraz na zachovávání starých práv, na škody vznikající z připouštění cizozemců do obcí, dává vlastenecká napomenutí. Kolik míst mluví proti zištným právníkům, kteří všelijak zkrucují právo a zákon! Nemluví tu jen občan místních zájmů, nýbrž prozíravý politik ušlechtilých snah vlasteneckých. V těchto přídavcích je vlastní smysl článků, ty jsou hlavním obsahem duše Hekovy, ostatní pak jen pozadím.

V této snaze se projevuje vnitřní příbuzenství mezi uvedenými třemi spisy, psanými za duševních i hmotných útrap Hekových v době okolo r. 1820. Také ve »Velikém pátku« předbíhá Hek občan daleko svou dobu. Na jednom místě svého spisu (str. 72) dává krajanům výstrahu na cizím příkladě, na židech, kterak svou nespravedlností a bezbožností »přišli o své od předkův a otcův svých starostlivých povždy dobře uchované právo a národní samostatnost.« »Veliký pátek« obráží v sobě — jako jiné literární práce Hekovy — autorův vyvinutý smysl pro spravedlnost, soucit s lidmi ubohými a utiskovanými. Oživený duch

Českých bratří káže mu následovati příkladu Kristova a nemlčeti k obecnému zlu, zištné nepoctivosti a zlořádům ve veřejné správě, kterou tak bedlivě prožíval. Odpovědnost před vlastním svědomím pudí jej k tomu, aby se postavil proti mocným v obci.

Více nežli takovéto všeobecné výstrahy zaujme čtenáře neústupný boj za spravedlivý řád v rodné obci a za svědomité vedení její. Místní poměry v dobrušské obci, osobnosti, stojící v čele její správy a zároveň osobní zarputilí odpůrcové Hekovi vynikají tu tak osobitě, že je poznává snadno jejich okolí.*) Kdežto se u Bavorovského slovo radní čte tuším jen jednou, Hek ho užívá aspoň dvacetkrát. Mluvě o poměrech židovských, vkládá tam slova radní, konšel, křivý svědek a p. Zřízení židovská z doby Kristovy představují se jako obecní správa v Čechách za XIX. století. Tyto žaloby se vyznačují horujícím pathosem, vřelostí přesvědčení, obratným výrazem, vážným i satirickým, jak je právě vzbudila v mysli novočeského spisovatele předcházející slova Písma nebo slova jeho jesuitského vykladače. Bývají to líčení plastická, opírající se o zkušenosti spisovatelovy.

Hek dovedl prožívati poměry nejen svého soukromého života, nýbrž i svého širšího okolí, nejbližší mu veřejný život velmi živě, přímo moderně. Co pozoroval kolem sebe, plnilo mu hlavu, rozhořčovalo jeho srdce. Na poměry své obce myslil, když psal, nebo

*) Žaloba proti Hekovi ukazovala na konkretní znaky mnohých členů rady. Ba Hek prý se neostýchal vykresliti v osobě Kristově sám sebe. Zdá se mi spíše, že spisovatel myslil na sebe, když mluví o Janu Křiteli, který přišel Herodesa kárati z hříchů a za to byl stat, a k tomu dokládá: »A tak se mnohým jiným stávalo a ještě i podnes děje, když mnohý spravedlivý předním u obce rádním do pravdy mluví, pro obecné dobré statku i hlavy své nasazuje«.

správněji, psal proto, aby se zbyl tísnivých představ, pro které není schopen jiné myšlenky, nežli co mu vnukají jeho vnější životní poměry. Jako mu tkvěl dříve za sporů s místním farářem neustále na mysli jeho osobní nepřítel a protichůdce jeho mravních názorů, Sulcius — farář dobrušský, který jej nutil, aby se pokoušel zachycovat jeho zkarikovanou podobu četnými epigramy a jinými skladbami veršovanými, tak zpodobuje nyní opět a opět dobrušské konšely, kteří se dali tak snadno vloudit do »smekadla« zloboha města i celého okolí, Jetmara, a stali se jeho povolnými nástroji. A když vznětlivý autor v svém vášnivém boji proti svému nepřemožitelnému odpůrci dospěl tak daleko, že mu z toho hrozilo stíhání trestní, uchyluje se až ke zbroji nedovolené: své zlomyslné etymologisování odpůrcova jména Jedmá, Jedotrus, Jedomareš dokládá vymyšlenými citáty z vědeckých autorit.

Hekovy literární invektivy jsou v novočeské literatuře prvním pokusem zachytit perem skutečný život veřejný, jako byla soudní pře Hekova o »Veliký pátek« asi prvním procesem pro spis česky psaný. Náhodou se odehrál tento první literární boj o očistu veřejného života v témž městě, které se vnutilo po sedmdesáti letech za dějiště obšírnějšího obrazu jinému rodáku dobrušskému. Autor »Sychrovy éry« sáhl k modernímu literárnímu genru, románu, kdežto zbožnému Hekovi se k tomu zdálo nejvhodnější náboženské rozjímání a kulturně historické stati.

Stopovati zevrubně původ jiných článků Hekových, o kterých myslím, že vznikly stejným způsobem a kterých jsem neotiskl, pokládal jsem za zbytečné. Příklady uvedené zajisté postačí, aby nám osvětlily, jakých cest a metod se užívalo v obrozenské literatuře, aby nabyl nový jazyk spisovný opory v jazyce starším.

Nejedno místo Hekových poučných statí a rozjí-

mání prozrazuje bezděky autorovu schopnost k beletristickému podání, schopnost bohužel nevyvinutou; když na př. zachycuje sytými barvami svou představu tropického lesíka, když dokresluje výraznými rysy obraz ze starého podání osob, nebo když předvádí postavy svého okolí. Žaloba na Heka pro »Velký pátek« udává na skladatele, že prý před světem a zvláště před občany dobrušskými projednává makavě své poměry, že není ani jediného čtenáře, aby nerozuměl jeho zločinným metaforám. Takto prý vydal veřejnému posměchu nejen Jetmara, nýbrž i jiné osoby z Dobrušky: účetního pravovárečníků K. Pecolda v osobě Barabáše, dobrušského konšela Jiř. Synáčka zachytil prý jeho známým pořekadlem: »here, here; ja, ja« atd. A kolik románových prvků má jeho autobiografie, ač je psána již na sklonku jeho kmetského života! V ní se Hek jeví člověkem bystrých postřehů výtvarných v plastických líčeních pohnutých pohrom živelních, jako je ohromný požár v Dobrušce, později krupobití a bída pro ně vzniklá, on proniká jako pohotový psycholog do záměrů osob, vynořujících se kolem něho ve velikém městě i v maloměstském prostředí; tak ve scénách u mladé vdovy a její dcery v Praze a u jiných.

*

Mezi Hekovými spisy zaujímají přední místo průpovědi, aforismy. Tato forma, za Hekovy doby velmi oblíbená, odpovídala jeho myslivému duchu. Své skladby, jak víme, náš autor rád proplétal sentencemi a reflexemi. Aforismem — slovo řeckého původu — rozumíme poučnou větu všeobecné platnosti, zpravidla krátce, často řízně a vtipně vyjádřené. Jest příbuzný s příslovím. Česky se pro něj ustálil název průpověď.

Za doby Hekovy se na gymnasiu v druhé třídě vykládaly průpovědi a přísloví jako zvláštní předmět. Užívalo se k tomu učebnice upravené z »Adagií« Erasma Roterodamského.*) Byla to sbírka průpovědí ze starověkých klasiků a z bible. Možná v této knize viděti náhradu za středověkou oblíbenou učebnici »Catonis Disticha moralia«, sbírku veršovaných průpovědí. Tento oblíbený středověký zákoník předpisů o mravech, o životě společenském a o jiných vztazích životních Hek mohl znáti z českého překladu, pořízeného Komenským v časoměrných distichách »Moudrého Katona mravní poučování«; nemá s ním však shod ani myšlenkových ani jazykových. Určitě znal Hek ze starší literatury české Jana Rešela (Rešelia) Hradeckého »Knihu Jezusa Siracha, jinak Ecclesiasticus«, vytištěnou po prvé 1557 a potom častěji jako »Moudrost Jezusa Siracha« od Dan. Adama z Veleslavína. Byla přeložena z německého jazyka.**) Hek však mimo několik málo průpovědí (dvě z nich označil jako ze Siracha) z této knihy nepřejímal. Na Heka nezůstal bez účinku spis jeho přítele a vzoru, V. M. Kramériusa »Zrcadlo šlechetnosti pro mládež českou, v kteréž vedle Abecedy vybrané řeči z mudrců, průpovědi, příkladové a rozprávky mnohé k poučení, vyražení a výstraze obsahují«, vydaný v Praze 1805. Autor se dovolává příkladu »veliké carevny Kateřiny II., která pro své syny sama vlastní rukou sepsala takové průpovědi«. On prý takto s prospěchem učil také sám své děti.

*) Srovn. Jan Šafránek, Školy české, I. díl, 1913, str. 144. Starší česká úprava přísloví Erasmových od Pavla Vorličného Hradeckého »Dicta Graeciae sapientum, omnia bohemico sermone reddita« vyšla v druhé polovici XVI. století jedenáctkrát.

**) O tomto spise napsal důkladnou práci Frant. Žákavec: »Příslovnický, pořekadlový a podobný materiál z Rešeliova Jezusa Siracha« ve Výr. zprávě české reálky v Plzni za školní rok 1903/4 a 1904/5.

V české literatuře obrozenské byly průpovědi velmi oblíbeny, jako v současné literatuře německé. Přítel Hekův, farář J. L. Ziegler, psal do Hromádkových »Vídeňských novin« »pro Slovany« »dílem v dystyších, dílem v hexametřích« »Pravidla ctnosti a moudrosti«; seřadil je v abecedním pořádku, aby jich mohli užívat učitelé při vyučování. Také Hromádkovy »Prvotiny pěkných umění« v pozdějších ročnících zpravidla každému číslu kladou v čelo některou průpověď, nejvíce od Mat. Sychry. Podobně tu byly ukládány »Průpovídky a podobenství« souborně od Zieglera, Nedéle, Sychry; tak na př. v ročníku 1814, str. 70, 80, 104, 120, 128; 1815, str. 361 n. atd. »Prvotiny« napodobil v tom, že každé číslo pod titulem opatřoval nějakou průpovědí, Vác. Rodomil Kramérius v časopise (krátkého trvání) »Dobrozvěst« 1819. Zřídka se objevovaly uvnitř čísel s nadpisem »Myšlénky«. Jiné průpovědi ukládal Kramérius současně do svých »Vlastenských novin« 1819. Dával jim společný název také »Myšlénky« nebo »Zlomky«. Rovněž časopis »Hyllos« z r. 1820 a 1821 pěstuje aforismy; jejich původcové bývají tu podepsáni. Redaktor Jan Hýbl dává jim název »Propovídky«. Sám podal na př. do prvního ročníku 1820 »Některé propovídky o ženění«, žertovné i satirické. Jinými »Propovídkami« mu přispěli Fr. Kriegler, V. R. Štěpán, Vojt. Šohaj, Jos. Mysl. Ludvík, Fr. Kaspářek, Stan. Červíček, Fr. Dobromysl Trnka (veršovanými), A. J. Tesař (přeloženými »Propověďmi mudrců«).

Četné průpovědi otiskoval V. Rod. Kramérius v »Čechoslavu« 1820—1825. Shromáždil tu slušnou řadu aforistů. Ukládali sem své příspěvky Vojt. Šohaj, J. Mysl. Ludvík, Jos. Mir. Král, L. E. Brůžek, Jak. Macán, Jan Kocián a j. Společné názvy jejich bývají hodně rozmanité: »Průpovědi« nebo »Propovědi«,

»Propovídky a pravdy rozmanité«, »Mravné propovídky«, »Zkušené pravdy«, »Myšlenky a pravdy«, »Podobenství«, »Pochoutky«, »Také něco k uvážení«; Leny Dobromila Rettigová si své příspěvky (1825, str. 480 n.) označila jako »Maličkosti«, napodobujíc název sbírky epigramů, naučných gnom a pravidel od M. J. Sychry »Maličkosti v řeči vázané« (1823). Velmi četné průpovědi jsou obsaženy v Kramériusově časopise »Večerní vyražení« 1831 a 1832. Jejich název tu bývá již ustálen: průpověď neboli, jak zde bývá psáno, »průpověděˇ«. Hek tu vede hlavní slovo. Vedle něho J. N. Hlaváč, Vokrouhlický a j. »Rozličnosti pražských novin« již od r. 1827 dopřávají místa aforismům anonymně uveřejňovaným v záhlaví s nápisem »K rozjímání«, později s názvem »Jadýrka«. Průpovědi pěstuje i Šafaříkův »Světozor« 1834 a 1835, »Květy«, »Česká Včela« (je tu na př. od Čelakovského »Kvítí trhané na rozličných cestách«, t. j. sentence a průpovědi z rozmanitých autorů). J. Jungmann z přísloví, pořekadel a průpovědí sestavil vhodná a pádná poučení v článku »Plivník« v ČČM. 1832, str. 403.

Nejvýznamnějším tvůrcem aforismů filosofického, náboženského i mravního obsahu byl Vincenc Zahradník. Bohatou sbírku jeho aforismů českých i německých, hlavně promyšlených filosofických, vydal v jeho sebraných »Filosofických spisech« Fr. Čáda ve »Filosofické bibliothece«, vydávané I. třídou České akademie. Psal o nich v úvodu ke IV. svazku, str. 107 n.

Jaké úsilí bylo za této doby vedeno Čelakovským a jinými o sbírání přísloví, netřeba podrobněji vykládati.

Hek uveřejňoval své průpovědi nejvíce v Kramériusově časopise »Večerní vyražení« 1831 a 1832, několik v »Jindy a nyní« 1833 a potom v pokračování tohoto časopisu v »Květech« 1834 až 1836. Takto vy-

tiskl náš spisovatel přes 300 průpovědí prosaických. Z průpovědí zapsaných v rukopisech Hekových vybral jsem jich přes osmdesát českých a několik desítek německých.

Některé z průpovědí pojatých do mého vydání jsou bez podpisu. Přisoudil jsem je Hekovi podle ducha jejich, kterým se projevují názory spisovatelovy v nejrozmanitějších vztazích životních. Ale duch a smysl průpovědí nejsou tak osobité jako mluva, výrazy i jednotlivá slova, po kterých lze znalci Heka poznati. Uvádím je zpravidla v poznámkách. Že se objevují beze jména Hekova v časopisech, vykládám si redaktorskou technikou: Hek posílal zpravidla větší zásobu aforismů, na konci podepsaných, redaktor neměl však pro ně tolik místa, rozdělil je do dvou nebo více čísel po čtyřech až desíti kusech a podpis vytiskl až v tom čísle, kde otiskl konec rukopisu.

Možná, že Hek posílal své průpovědi také jinam. Zejména by se mu dala přisouditi některá z nečetných »Jadýrek« v »Rozličnostech Pražských novin« 1833 v čís. 5, 9, 34, 36, 41, 52, 100. Nemám však pro původství Hekovo podstatnějších důvodů.

Hek uveřejňuje své průpovědi teprve po šedesátém roce svého života, obohaceného tolika zkušenostmi. Tehdy mu forma aforismu byla nejoblíbenější, aby jí vyslovoval své názory o světě a lidech. Hekovi se forma průpovědi stává opravdu »mudroslovím«, jak označil Čelakovský přísloví.

Svůj obraz si Hek v průpovědech vykreslil sympatický. V jeho aforismech stojí v popředí snaha o mravní základ života v duchu křesťanském. Chce utvrditi křesťanské ctnosti, zbožnost, pokoru, trpělivost, šlechetnost, opatrnost, zejména klade důraz na pravdu a na dobré svědomí. Rád se obírá poměrem člověka k člověku, poučuje o tom, kdy spočívá na pevných zákla-

dech přátelství, láska. Své myšlenky čerpá ze stavů lidských a zaměstnání, mluví o lékařích, o právnících, o úřadech, o špatných a dobrých příkladech, načrtává návody o chování v rozmanitých okolnostech, jak snášeti křivou pověst a pomluvu, jak štěstí a p. Mnohé průpovědi věnoval spisovatel lidské povaze, jako činil v svých epigramech a delších skladbách. Při tom se k některým námětům opět a opět vrací; tak když charakterisuje bázlivce, lakomce, pochlebníky; někde totéž téma probírá v několika variacích za sebou; mnohdy se stávají až bezbarvými a jednotvárnými. Zvláštní důraz klade autor na to, aby byly vytvářeny charaktery řádné a poctivé.

V nejednom z aforismů Hekových poznáváme vlastní zkušenosti a zažitky spisovatelovy. Ty ceníme nejvýše, protože se vymykají z tradicionální všeobecnosti, nabývají osobitého zbarvení: proti vrtkavosti štěstí a nejistotě bohatství povznáší autor bohatství v srdci a hlavě, proti viklavé přízni lidí spokojenost mysli, dobré svědomí a důvěru v Boha. Zevšeobecnil i některé příběhy svého života v průpovědech. Hek školní dozorce, mnoho přemýšlel a potom v průpovědech mluvil o vychovávání dětí, jmenovitě poznává z chyb dítěte nedostatky pěstounovy. Sebe kreslí, když dává návod, jak lze poznat dobrého člověka: je jím ten, ke komu se utištění s důvěrností utíkají. Průpovědmi utěšoval sebe ze svých ztrát a jimi poučoval jiné. Uvedl do průpovědí zkušenosti, jakých nabyl o bývalých přátelích; filosofoval o trpkosti darů ne dost šetrně podávaných. Ve chvílích klidné rozvahy soudí zcela jinak o právnících, když lidem dobývají spravedlnosti, nežli když psal hněvné zaujaté invektivy na ně, zevšeobecňuje lstivou, úkladnou povahu dobrušského Jetmara. Hekův finanční úpadek zaviněný státním bankrotem utvrzuje v něm přesvědčení, že stát je po-

vinen přijímati peníze za tu cenu, která je na nich vyražena. A kolik všelijakých pozorování vyčerpal z vlastních zkušeností! Zpravidla je ukládal do členu přirovnávacího.

Formy průpovědí Hekových probíhají nejrozmanitějšími způsoby vyjadřování: od lidového stručného přísloví až po filosofické abstrakce, široce rozvíjené. Po příkladu lidových přísloví jmenuje náš spisovatel, žijící mezi prostým lidem, primitivní pozorování a poznatky z přírody a nutí čtenáře, aby si je přenesl na příslušné poměry lidského života. Ze semene kopřivy neuroste lilium. Když měchy dojdou, mlčejí varhany. Někdy má taková průpověď ráz příslovnický jen duchem, formou je již složitější, zejména je-li výpravná: Hadr tejral klocy a povrhoval nimi. I dí mu kloc: »Zdali jsi již i ty papírem?« (Lidové přísloví: Hrnec kotel káře, a jsou oba černý.) Podobně bývá při průpovědech přirovnávacích. Některé by mohl lid převzíti mezi svá přísloví; na př.: Co ptáčníkovi lep, toť pochlebníkovi úlisnost. Jiné podává autor zase výrazem uměleji. Najdeme u něho také docela obsáhlé, všecky podrobnosti vyčerpávající podobenství; na př. o člověku: je prý hercem na tomto světě a provádí úlohu, kterou mu svěřil nejvyšší správce divadla, Bůh. Možná, že tuto myšlenku převzal — byla uveřejněna ve »Večerním vyražení« 1831, str. 640 — Bol. Jablonský od Heka a zpracoval ji v své známé veršované paralele.

Naproti tomu jiné četné aforismy mají ráz abstraktnější. Některé jsou drobnými filosofickými úvahami, v kterých autor prozrazuje odborné vzdělání filosofické. Rozvedené aforismy obsahu filosofického bývaly módou XVIII. století a ještě později (na př. u Schopenhauera). Takovým populárním, nehlubokým učitelem a sentenciosním causeurem byl na př. Georg Christoph Lichtenberg, jehož filosofické aforismy vy-

plňují dva svazky jeho »Vermischte Schriften«. Neshledal jsem, že by byl Hek nabíral z tohoto oblíbeného pramene aforismů. Není u něho ani shody s průpovědmi jeho učitele A. G. Meißnera (»Vermischte Schriften«, Wien 1814).

O původnosti průpovědí Hekových neodvažuji se pronésti určité tvrzení. Mohl Hek užíti za zdroj na tisíce průpovědí nejen ve spisech, nýbrž i v současných časopisech německých. Nejednou toliko obměnil cizí myšlenku. Ve »Večerním vyražení« 1831, č. 80, jest od Heka také delší aforismus jako úvaha na větu: »Přijde-li tobě věc nějaká nazmar, hleď, aby neříkal: Ztratila se mi; nýbrž: Já ji odvedl.« Týž aforismus našel jsem v Květech 1836, str. 358, mezi »Kvítky cizokrajnými na půdu českou přenešenými J. Rozsypalem«. Je to jen jiné přeložení. Hek si osvojil také z Jungmannova »Plivníka« přísloví »Kdo chce jádro jísti, musí prvé skořepinu rozlouštiti«, »Kdo neprohlédá očima, prohlédne měšcem«. Podobně opakuje Hek po Komenském z Hlubiny bezpečnosti myšlenku o nestálosti věcí lidských, připodobněných otáčejícímu se kolu, a po Lutherově známé náboženské písni »Eine feste Burg«, ideu, že Bůh je mu pevným hradem i skálou v bouřích. Jinde se ozývají v jeho průpovědech reminiscence ze starověkých klasiků (na př. průpověď »Jsi-li vysoko postaven« ... podle Ciceronova »Qui in excelsiore loco vitam degunt« ... a j.) nebo z bible. Ale to bývá zřídka, právě tak jako u něho tu i tam najdeme obměnu některého přísloví lidového. Opakuje někdy také sentenci, kterou před tím vložil do některé své básně, jako průpověď. Co Hek přejímal odjinud, odpovídalo jeho smýšlení a cítění.

Později v stařeckých letech upravoval Hek pro vnuky a vnučky přísloví a průpovědi do rýmovaných veršů. Takové průpovědi bylo zvykem bráti za před-

pisy pro krasopis ve školách. Známa je na př. sbírka Jos. Vlast. Kamarýta »Pomněnky aneb rýmované propovědi nábožnosti, mravnosti a moudrosti«, vydaná 1834 Čelakovským.

Podobu průpovědí dával Hek zpravidla též památníkovým veršům, jež psal v stáří svým přátelům po česku i po německu. Mluví z nich duch Písma, které si v stáří úplně podmaňovalo mysl našeho spisovatele.

V celku však lze o průpovědech Hekových tvrditi, že jsou věrným odleskem jeho ducha, jeho smýšlení a cítění, že si v nich dovedl nalézti svůj osobitý výraz. Zůstavil nám v nich plody svého ducha nejzralejší.

Průpovědi německé, dochované v rukopisech, bývají proti českým zpravidla obsáhlejší; příslovnická stručnost, kterou byla skládána většina průpovědí českých, zřídka se u nich vyskytá. Německé bývají všeobecnějšího a abstraktnějšího rázu; pozorování všedních věcí a obyčejných zjevů se jaksi vyhýbají. Příčina je asi v tom, že nevyšly z lidového smýšlení a cítění, jako české průpovědi. Česká přísloví měl Hek v krvi a podle nich potom snadno tvořil svá; německá byla mu asi cizejší. V německých všímá si náš spisovatel též politických otázek — tehdy, kdy byly psány, probouzel se značnější měrou smysl pro život politický, pro stát a pro vše, co s ním souviselo. Mezi německými průpovědmi je mnoho myšlenek, kterými se spisovatel snaží vystihnouti psychologické pochody jak jednotlivců, tak duše davové. Najdeme tu také víc theoretisování jak o přírodě, tak o člověku. K některým odborným výrazům německým se Hek pokoušel najíti výrazy české a připojoval je; zpravidla tvoří nešťastně.

Tyto německé průpovědi snad byly určeny pro vnuka Viléma, který na německých školách a v německém městě Vratislavi patrně odvykl české řeči. O tom

svědčí koncept dopisu Hekova na konci jednoho deníku. Zní:

Mein lieber Wilhelm!

Ich übergebe dir eine Sammlung mancher lehrreichen und zu manchen(!) gutem(!) Nutzen brauchbare Sätze. Wenn du sie jezt nicht achten wolltest, behalte sie doch; sie können doch einmal dir nützlich werden. Behalte es einstweilen zu meinem Andenken.

Nisky den 31. Julii 1844.

An dich ist heute mein Sinn und herzlicher Wunsch und Gebet zum Herren: es ist dein Geburtstag im Jahre 1829.

O ostatních Hekových pracích mohu promluviti jen zkrátka.

Nejvlastnější živel Hekův, satira, vyznívá i z některých jeho pozdějších prací prosaických. V stařeckém věku se však těžce zkoušený muž propracoval zároveň k humoru — důkaz to, že se jeho duše vyrovnala již s příkrostmi vnějšího života. Z alegorických skladeb vytýkám toliko povídku »Příležitost«. Soudím o ní, že se vztahuje k vlastnímu životu autorovu, kdy by se byl přijetím volby za purkmistra v rodném městě mohl uhnouti napřažené na něho ruce osudu.

Humanistická themata zpracoval Hek v článcích »Přátelství a příbuzenství« podle Cicerona, »Přátelství podle ctnosti«, kde proráží již příliš zjevně tendence náboženskо-mravní. Odborněji fiolsoficky je provedena úvaha »Možnost, vědomost, chtění«, která vyznívá také tónem náboženské filosofie.

Duch vroucí zbožnosti zaujal plně Hekovu duši v posledních třech desítiletích. Spisovatel jej vyjadřoval četnými pracemi literárními, jež mu nejednou

skýtaly útěchu v těžkých okolnostech životních. Nejzřejmější je to ve spisku »Veliký pátek«, který, jak víme, tak silně zasáhl v život spisovatelův. Se stanoviska nábožensky vzdělavatelského je psána velká většina Hekových prací, složených v kmetském věku autorové. Články, které nebyly pojaty do mého výboru, rozbírám dále podrobněji.

Historická stať »Přivítání strašlivé, radostné ale propuštění«, kompilace z nějakého německého pramene, byla pojata do »Výboru z prosaických prací Hekových« hlavně proto, že se k ní pojí jako dohra literárně historický spor mezi bývalými přáteli. Článek v Květech 1834, str. 424 není podepsán, v rejstříku se však připisuje Hekovi. On se k němu hlásí také v svých zápiscích.

Proti tomu, že v Hekově vypravování byli odsouzeni katoličtí vrahové z Bartolomějské noci, ozval se v č. 11, str. 108 následujícího ročníku Květů Jos. Myslimír (Ludvík) v polemickém »Omírnění těchto urážlivých slov« citátem z lorda Ficwilliama o následcích reformace anglické. Týž anglický autor omlouvá i Bartolomějskou noc dřívějším prý řáděním hugenotů proti katolíkům. »Omírnění« Myslimírovo bylo asi hodně nemírné. Dodatek redaktorův to prozrazuje: »Že jsme počátek i konec »Omírnění« ale vynechali, stalo se tuším nám všem k prospěchu. Smutno bylo by věru mezi námi, kdyby to s tolerancí tak vyhlíželo, jak se nám tam předstírá... Ostatně jesti Bartolomějská noc vskutku historické faktum, a zdali Lord Ficwilliam všude stejnou víru mívá, historické faktum není.«

Hek si na jednom místě svých zápisků stýská na počínání J. M. Ludvíka, kdysi osobního svého přítele, který básní »Na Lidmilku« v Čechoslavu 1821, str. 267, oslavoval dceru Hekovu, touže ji »obejmouti v nocích májových«. On prý zdaleka tolik neřekl jako Fr. B.

Tomsa v článku »Ponaučení o Nesmiřitelným.*) Pravdivý příběh« v Čechoslavu 1821, str. 45. Tomsa prý to »v pravdě o této strašlivé noci s obecnou pochvalou byl napsal!! Tempora mutantur! Jiný Myslimír v Náchodě jako kaplan, jiný Ludvík na faře!!« Hek mohl připojiti, že i v ročníku následujícím (Čechoslav 1822, č. 47, str. 358 n.) byl anonymní článek »Hugenotové ve Francouzích«, který dost ostře odsuzoval zrádné násilí na hugenotech, a že se nikdo proti němu neozval.

Prozaické práce Hekovy v tomto vydání neotištěné.

Uvádím nepochybné podepsané články Hekovy, jež nebyly pojaty do tohoto vydání.

O Hekových pracích z prvního období, které jsem nemohl zjistiti, bylo promluveno napřed.

O p o v á ž l i v o s t m r a v e n c ů v »Prvotinách« z 9. dubna 1815, č. 3., str. 23 n. Je to zřejmá kompilace, bezpochyby z nějakého německého časopisu, a ten ji čerpal patrně z jiného pramene, snad francouzského. Vypsáno tu přírodopisné pozorování »pana Žentýla, francouzského plavce a pilného zpytatele přirozenosti«, o indických mravencích, s jakou urputností, ba obětováním života se snažili dosíci nádobky s cukrem, ponořené do vody.

Ve »Večerním vyražení« (v pražských knihovnách jsou přístupny jen ročníky 1831 a 1832. Jungmann v Historii lit. čes.², VI, č. 750 uvádí ještě roč. 1833 a 1834) se vedle článků v tomto vydání otištěných vyskytají dva drobné příspěvky Hekovy, určené k pou-

*) Místo: Ponaučení nesmiřitelným nepřátelům, jak zní nadpis Tomsova článku.

čování lidu: O komž se zda, že by umřel, nebývá vždy skutečně mrtev (roč. 1831, č. 78, str. 621 n.). Hek tu vypravuje dva příklady, vzaté patrně ze skutečného života. Slyšel prý je vypravovat od hodnověrných osob, které znaly ony zdánlivě mrtvé lidi. V prvním z těchto příkladů Hek podává zároveň autobiografický příspěvek. Byl lázeňským v nedalekých Janských Láznich. Téma o lidech zdánlivě mrtvých Heka obzvláště zajímalo. Znovu byly tyto dva příspěvky opakovány v roč. 1832, č. 3, str. 20.

Možnost, vědomost, chtění (roč. 1831, č. 85, str. 674 n.). Delší úvaha filosoficko-náboženská, nehluboká, populárně podaná, osvětlená hojnými příklady z přírody a ze života, jak bývalo Hekovým zvykem. Tendence článku směřuje k tomu, že moc, vědomosti i vůle člověka bez Boha nejsou ničím; má se tedy člověk ve všem obraceti k Bohu. Úvaha podobného rázu, jako článek »Ne vždy, jak co jest, ale kterak by mohlo lépe býti«.

»Večerní vyražení« 1832 přináší více prací Hekových nežli ročník předcházející. Stati do mého vydání nepojaté jsou zde tyto:

Pod širším názvem »Hystorycké drobnůstky« vypravuje se příběh Blázen vede moudrého do domu bláznů (v čís. 2., str. 12 n.). Obsah jeho je vystižen již názvem článku. Hek zpracoval tuto povídku patrně podle nějaké předlohy cizí, nejspíše z nějakého německého časopisu. Pro úplnost připojuji dvě anekdotická kratičká vypravování žertovná: »Podivná loterye« a »Zlé promluvení, ale dobré mínění« (na str. 31 n.).

Obšírně vykládá Hek o tom, Čemu se dítky v dětinství obzvláště cvičiti mají (v č. 17, 22, 24, 26, 31; str. 173 n.). Stať je psána se

stanoviska nábožensky výchovného. Hek působil v tomto smyslu jako školní inspektor v Dobrušce. Řečí, stilem, metodou vykládací se článek hlásí zjevně ku příbuzenství se staršími spisy českými, zejména s postilami. Poučování se vyvozuje doklady z Písma, z církevních otců a jiných autorit náboženských.*)

Podobného rázu je delší rozvláčná náboženská úvaha Hekova Enoch aneb Božský život (v č. 44—47, str. 329 nsl.). Postupem a duchem postil tu Hek uvažuje dlouze o patriarchovi, po Adamovi sedmém, vycházeje ze slov bible I. Mojž. 5, 22. 24.: Enoch vedl božský život; trval v životě božském tři sta let a plodil syny a dcery. A poněvadž chodil Enoch stále s Bohem, přenesl ho Bůh a nebyl více vidín. Rozjímání spisovatelovo je proloženo hojnými citáty z Písma a z jiných pramenů náboženských.

V čís. 28, str. 323 jest uveřejněna krátká povídka Věrný pes, ale nešlechetný komorník (Hek je podepsán až za následujícím příspěvkem, v seznamu udáno jeho jméno při tomto článku). Povídka tendenční, povahově naučná. Šlechetný a poctivý úředník Budislav byl sesazen z úřadu. Jeho sluha ho opustil, aby přijal výhodnější místo u jeho nástupce. Budislav si vyžádal sluhova psa, ale ten se bránil, nechtěje opustiti svého pána. Snad Hek zažil podobných zkušeností sám o sobě.

Povídka (č. 43, str. 325) je rázu anekdotického a satirického. Stará panna odkázala známému 1000 zl., aby něžně a pečlivě pečoval o jejího miláčka-psíčka. Když si legatář věc rozmyslil, byl v rozpacích: což

*) Ant. Rybička píše v uvedené již biografii Hekově (ČČM 1875, str. 223) nesprávně, že »důležité pojednání »Čemu by se měly dítky učiti?« zůstalo u J. Pospíšila v Hradci Králové ležeti.«

kdyby se pesk chovanec zaběhl nebo mu ho někdo ukradl, bylo by mu třeba ustanovit curatora absentis? A kolik let by musilo projít, nežli by mohl býti pohřešovaný pes prohlášen za mrtvého?

V č. 51, str. 386—391 seskupil Hek pod společný název »Obrázky« čtyři článečky: a) Věže Babylonská, kde se vykládá známý děj biblický a s tendencí náboženskou se obrací proti pýše lidské; b) Božské opatrování a povolání člověka, náboženská úvaha psaná v duchu i metodou starších náboženských knih českých; c) Přátelství a příbuzenství (Vedle Cicerona: De amicitia); d) Přátelství podle ctnosti. Tento článeček má více ráz vlastního myšlení Hekova.

Překladem nebo zpracováním nějaké cizí práce je stručná povídka Urážka a zadostučinění (Květy České 1834, č. 51, z 18. prosince, str. 424) o anglickém veliteli irského původu Blighovi, který, vraceje se po skončené válce do vlasti, v jisté hospodě ztrestal rozhodným vojenským vystoupením a vtipem zpupné anglické lovce za urážku.

V Květech 1836, č. 40, str. 317, uveřejnil Hek krátké nevýznačné vypravování Omyl.

Samostatně vydal Hek spisek o dvou arších »Přítel Čeládky. Kniha velmi užitečná a prospěšná pro všecku čeleď domácí obojího pohlaví, v níž její povinnost(i) všecky řádně jsou podotknuty i spolu všecko její zachování k pánům a představeným na srdce jí se klade. Sepsal původně František Vladislav Hek. V Praze 1833, nákladem Krameryusovým a k dostání v české Expedycí v klášteře sv. Havla.«*)

*) V Jungmannově Historii literatury české[2] se neuvádí. Jest uložena v knihovně musejní (66 g 361).

Knížka náboženský vzdělavatelná. Je psána duchem starší české literatury náboženské. Hek se dovolává při každé příležitosti slov Písma, jež klade za základ všeho jednání a myšlení čeledi. Vytýkám zvláště, že se spisovatel nedržel knížky podobného obsahu, podobné tendence i ducha, totiž »Čeledního vůdce čili upřímné a spasitedlné rady všem ve službě stojícím aneb do služby se chystajícím« od Daniela Adama z Veleslavína, kterou po druhé vydal r. 1834 Jan Hýbl. Spis Veleslavínův jest hlubší a obsažnější. Z Hekovy knížky proniká vřelá křesťanská láska sociální.

V »Časopise pro katolické duchovenstvo« 1842, str. 607—634 uveřejnil Hek, označiv se jako »oud dědictví Svatováclavského, laik«, odborně skládané rozjímání o desíti odstavcích O modlitbě Páně. Ne každý kněz mohl se honositi takovou znalostí Písma, jakou zde projevuje spisovatel laik.

V rukopise je dochováno několik náboženských úvah Hekových:

K vlastním zkušenostem ze svých potulek za živobytím po krkonošských končinách připial Hek anekdotická vypravování Trubka nejlepšího rohu, jakož i alegorickou povídku Pěší jezdec. Tuto druhou povídku začíná Hek krkonošským prý příslovím »Čím výše, tím více u větru« a vyvozuje z ní úvahu o přemáhání překážek, zejména od těch lidí, kdo jsou postaveni na vysoké místo.

»Kratičké přemyšlování. Od Frant. Vladislava Heka k prospěchu ústavu na zaopatření učitelských vdov a sirotků. 1828.« Na slova »Všecko, což jest na světě, jako žádost těla a žádost očí a pýcha života, toť není z Otce, ale jest z světa; svět pak hyne i žádost jeho; ale kdož činí vůli boží, tent trvá na věky« (I. Jan. 2, 16. 17.) uvažuje spisovatel duchem starých postil. Rukopisný sešit má po-

psáno 15 stránek malého oktávového formátu. Má dva odstavce. Na konci je připsáno: (Pokračování. III.) a skladatel plným jménem podepsán.

Podobného rázu je náboženská stať V l a ž n o s t u v í ř e, rozvržená taktéž ve dva odstavce, jež zbožný spisovatel nadepsal: I. »Její povaha«; II. »Její nebezpečnost«. I zde Hek obměňuje a rozvádí slova Písma. Všímá si tu však také doby současné, pozoruje účinek současného vzdělávání, časopisů atd. Koncept této stati je napsán ve větším sešitě na 24 stranách.

V témž sešitě jest také zapsán článek »K r á l o v s t v í b o ž í. (Podobenství vedle Zjevení sv. Jana 7. 9. 10. 11. 13.).« Vypravuje o sv. Polykarpu, kterak jako biskup církve smyrenské byl nucen vystěhovati se z města do venkovské samoty. Jednou zastihl učedníka svého Krescence, jenž následoval svého mistra, v háji, an plakal. Dověděv se, že ho bolí, když vidí, jak trpí království boží od nepřátel a odpadlíků, upokojil jej řečí, která poučuje podobenstvími. Byl to patrně první náčrt. Dole si Hek připsal: Opraveno a přepsáno i s písní v Litomyšli dne 17. července 1836.

V rukopise zaležel také nejobšírnější spis Hekův »D o m á c í u t ě š i t e l«, ve dvou dílech. Autor nastínil jeho obsah v dopise J. Pospíšilovi — jen odtud o něm víme (v Květech 1844, str. 603). »Obsahuje 70 rozjímání, vzatých ze života a domácího obcování mnoho má o pořádku životním, o střídmosti a desaterou výstrahu proti pití kořalky. Mám za to, že bude za užitečný shledán; nebo sloh jest srozumitelný, čistě upřímný, laskavý, napomínající bez trkání.« Tohoto spisu se hlavně týká, co tak trpce připomíná na konci své biografie Hekovy Rybička: »Po smrti Hekově odevzdali dědicové veškerou jeho pozůstalost literární nadepsanému J. Pospíšilovi, avšak nemohli jsme se dověděti, kterak »tento starý přítel« s ní asi naložil.«

Náboženské úvahy psal Hek také po německu. Některé zapsal si také do svých zápisníků. V jednom z nich jsou označeny českým heslem jako »Krátké řeči«. Nadpisy jejich znějí: »Religion und Tugend«, »Andacht und Hoffnung«, »Lernet von mir«, »Trachtet nach dem, was oben ist«, »Kurze Rede am(!) Himmelfahrt Kristi(?)«, »Religion und Aberglaube«. Obsahu nenáboženského jsou »Das Laster« (alegorie), »Skizze eines gütigen Hausherren« a jiné bez nadpisu. Ve stati »Das menschliche Leben« se spisovatel obírá tím, jakým způsobem člověk svůj čas tráví, kolik času připadá na práci, kolik na jiné úkony a na zábavu, kolik stravy spotřebuje atd. Píše tu proti privilegovaným stavům, jež nazývá »Tagediebe«; zakončuje pak náboženskou úvahou. Při tomto článku napsal si Hek dobu vzniku: »NB 1840 in Niesky geschrieben.«

Z anonymních článků zdá se mi podle smýšlení i vznešeného pojetí manželství, zbožného nazírání na vychovávání dětí, jakož i podle staročeského slohu, že je Hekův pěkný »List jistého otce své nedávno vdané dceři« v Prvotinách 1813, l. 44, str. 179 n.); na skutečné rodinné poměry Hekovy se nehodí. Hek mohl by býti autorem drobných příspěvků »Omyl v počtu. (Bajka Puškynova, z ruského)« — Prvot. 1816, str. 128; následující veršovaná skladba je Hekem podepsána) a humoristicko-satirického receptu »Proti hladu« (tamže, 1816, str. 96). V Čechoslavu 1822 (str. 61) bych Hekovi přisoudil satirickou črtu Volitel radního pána; je jako sestrou Hekových invektiv ve »Velikém pátku« a v »Starobylých památkách«. Kdo z tehdejších buditelů by byl měl zájem o to, jak se spravují obce?

II.

Hekova řeč spisovná.

Naše novočeská řeč spisovná je zjev, kterému se z celého velikého díla buditelského nejvíce podivuji. V svých studiích doby obrozenské jsem si proto vždy všímal také vývoje našeho nynějšího spisovného jazyka. Ovšem i u Heka.

Rozbor spisovné řeči Hekovy je poučný nejen pro něho samého, nýbrž i pro jiné spisovatele obrozenské. Jako on postupovali také skoro všichni jiní spisovatelé v první polovici XIX. století. Dobrovský vytkl cíl i cestu k tomuto postupu.

Skoro všichni obrozenští spisovatelé čerpali ze stejných zdrojů, ke kterým ukazoval již Dobrovský: učili se u starších spisovatelů, brali z fondu, který si osvojovali doma u matky i v svém okolí, množí se vypůjčovali u příbuzných kmenů slovanských a většina z nich pak se snažila tento zděděný a přejatý poklad dále rozmnožovati.

Jak kdo dovedl čerpat z těchto vytčených zdrojů a s jakým zdarem dovedl fond jazykový rozmnožovat, to dává jeho vlastní řeči zvláštní zabarvení a to určuje také jeho význam, kterého nabyl ve vývoji české řeči spisovné. Ne každý dovedl vycítit, co je v starší řeči ži-

votného pro naši řeč současnou. Naprosto bezpečnou ruku v přejímání ze staršího fondu jazykového neměl nikdo, ani Jungmann. I on má v svých spisech mnoho, co nám z nich proniká jako neživé archaismy. Nejšťastnější byl v tom, myslím, Čelakovský.

Byly nesnáze i s tím, co bylo našim buditelům nejbližší: obrozování spisovné řeči z mluvy lidové. Hek sahal k tomuto zdroji poměrně nejhojněji z českých spisovatelů a dost šťastně. Jazykové prvky jeho severovýchodního kraje jsou pro jeho spisovnou řeč nejvýznačnější. On stále mezi venkovským lidem žil, s ním se stýkal a v nejedné věci se od něho vědomě učil.

Hek také jazykově tvořil; jak, na to ukazuje zevrubnější rozbor jeho řeči, který zde podávám.

Při svém rozboru Hekovy řeči jsem volil ten postup, že jsem se snažil odloučit od sebe, co je v jeho řeči převzato ze starších spisovatelů, co z živé mluvy jeho okolí a co konečně vytvořil samostatně. Myslím, že je tu u Heka leccos poučného i zajímavého pro vývoj novočeské řeči spisovné.

Jsem si dobře vědom, že tato metoda nemůže podati výsledky jisté, nýbrž jen přibližné. Bude to možnější, až budeme míti veliký slovník novočeské řeči spisovné. Kromě toho je nesnadno najíti mez, co je převzato ze starých knih, co z živé mluvy: nejednou dialekt dochoval slova i jiné prvky z jazyka velmi staré. Jinde zase ledacos bylo ze starší řeči do nové spisovné češtiny zavedeno od jiných spisovatelů. Ukazuji na to v své práci, kde to bylo možná zjistiti.

Jungmannův Slovník byl mi pomůckou, z které jsem se poučoval o historickém vývoji jednotlivých slov i frází. Pro jazyk XVI. a XVII. století — a knihy toho období čítali naši obrozenští spisovatelé skoro napořád — i pro jazyk doby obrozenské je to posud pramen nejjistější.

1.

Vliv staršího jazyka na spisovnou řeč Hekovu.

Hek v svém vlastním životopise klade důraz na to, že se k své řeči spisovné propracoval hlavně pilným čítáním starších českých spisů. Na jeho řeči utkvělo skutečně mnoho ze starších spisovatelů; větší míru vlivů staročeských našli bychom z obrozenských spisovatelů snad jen u V. M. Kramériusa, o jehož pilném čítání staročeských spisů svědčí na třicet svazků výpisků z nich.

K svým pramenům staré řeči vyšlapal nám Hek sám dosti zřejmé stopy. Sám píše o pilném čítání Nového zákona v zahájené skříni se zapověděnými knihami; ovšem čítal celou bibli a zůstavil toho mnohé doklady. Čítal Komenského; vedle Praxis pietatis a Hlubiny bezpečnosti Hekem častěji jmenované, prozrazuji se v Hekových pracích ještě hlavně Labyrint světa a Janua linguarum. Zůstalo v jeho řeči mnoho z předloh, které svým způsobem znovu zpracoval, z Bavorovského Postily, z Hubrova-Veleslavínova Herbáře, z Veleslavínova překladu Buntingova Putování — o těch píši podrobněji; z Veleslavína, soudě podle řeči, studoval Hek ještě asi Politii historickou a bezpochyby některý jeho slovník; četl Reše lovu Knihu Jezusa Siracha a dost mu z ní uvázlo myšlenkově i v řeči; studoval i Českou kroniku Hájkovu a snad ještě jiné starší spisy. Největší vliv na jeho řeč měla však vedle Komenského Trojanská kronika (historie), bezpochyby z některého staršího vydání.

Bez proměny nenechal Hek starou řeč ani těch spisovatelů, kterých si z celé české literatury nejvíce vážil. Zasažen byv puristickými snahami své doby, nahrazoval cizí slova, zejména německá, svých starších předloh výrazy českými. Byla to nejen slova za jeho

doby již ze slovního pokladu českého jazyka vypuštěná, jako *saft* v Herbáři Hubrově (I. 27 nahoře: Safft a vlhkost, Hek z toho ponechal jen druhé slovo, vlhkost); za Hubrův *Šlak* Valentina (I. 31 na konci) má Hek *mrtvice* (II. 25), za Hubrův *Apetit* klade *chut*, za Hubrův výraz (při zázvoru): *subtylných* částek užil srozumitelnějšího: *outlých* částek (II. 76); (v článku »Athenae« vyložil Hek Veleslavínovo: malováním tenkých a subtylných věcí: věcí pro svou tenkost ušlechtilých): Huber píše (183 D): hřebíček má jméno od způsobu a *Formy*, Hek vhodněji: od své *podoby* (II. 21).

Podobně z České postily Bavorovského vymycuje Hek slova cizí a nahrazuje je českými; na př. m. *pres* (na tlačení hroznů) píše: *návleč*; za pres hříchův (v metaforickém významu) položil: váha (Vel. p. 28); za *summa* všech žalob napsal Hek nedosti jasně: To všecko žalob (Vel. p. 73). Za Bavorovského *nejgruntovněji* dosadil věrný překlad slovem i v starší řeči běžným: *nejzákladněji* a p.

I Veleslavínův překlad Buntingova »Putování« očišťoval Hek od cizích slov, zejména německých: za *Rathaus* klade *radnice*, za *Šiffy* (Šiffové) *koráby*, za *Štaffů* a kusův jiných — *klénotův* (ovšem také slovem původu německého); nahrazoval slova z válečnictví vypůjčovaná od konce XV. století skoro napořád z němčiny: Veleslavínův *šturm* slovem *outok*; šturmoval — silný outok pustil; *v šermicli — v šarvátce*; nesnese ani starého slova: *Hejtmana*, za něž dosazuje: *setník*; *Knechti* jsou mu *drábi*; příkopy a *šance* zjednodušuje tím, že druhé slovo vynechává; podobně má za výraz: s velikými *Karthauny* a děly — toliko: *děly*. Jinde zaměnil i dobré staré jméno české *kusy* střelby, ale již ne dost srozumitelné, za šest *bořících děl*. A tak také místo *plundrování* píše — *kořistí* (gent. pl.), místo *mordovali — pobili*, m. *ortelovali — na smrt vydali*.

Podobně dosadil Hek za Veleslavínovo: *z gruntu — z kořene*, za *handl — obchod*; místo dvojitého: ve velikém okolku a *cirkli* spokojil se jen okolkem. Jinde změnil Hek poněkud smysl věty, aby se vyhnul slovu: *Halaffance*.

Podobně nakládal Hek s latinskými slovy v humanistické češtině Veleslavínově. Běžné významy XVI. a počátku XVII. Hek počešťuje: na př. Veleslavínovo: *summou* vyjadřuje: *slovem*; *Item — Potom*; Veleslavín píše: Pindarus *Poeta* — Hek: Pindar, znamenitý *básníř*; Veleslavínův »*pulérovaný* mramor« objasnil Hek jako mramor »*čistě hladěný*.« I celou větu »*Kantoři* neb Spěváci velmi pěkně a líbě spívali« upravil: »Důvtipní básnířové . . . spisovali«, protože slovo zatím nabylo jiného významu. Veleslavínovo: mnoho *Ambitů* překládá Hek: *průchodů* (slovo ochoz v tom smyslu ještě nebylo ustáleno). Veleslavínovu větu s latinskými slovy »Při městě Athenách byl také břeh aneb *Port* mořský, k němuž obyčejně s Bárkami a *Navemi* přistavovali.« změnil Hek: . . . bylo také velmi prostranné *čerpadlo*, k němuž obyčejně s *lodími* a *korábami* přistavovali. Jinde klade náš novočeský spisovatel za Veleslavínův latinský *Port* český *přístav* (též *přístav*). Veleslavín psal: *Galee* aneb veliké *Navy*, Hek jen: *válečné koráby*. Za Veleslavínův *Regiment* dosazuje podle smyslu jednak: *správa* (psáno *zpráva*), jindy *vrchnost*; za *Regenty — ředitele*. Někde zjednodušuje, vynechávaje základní slovo latinské a podržuje z předlohy toliko jeho český výklad; na př. Vel.: jedno Promontorium, to jest vrch — Hek jenom: vysoký vrch; o něco dále: Promontorium, to jest Předhoří. Hek podržel jen předhoří. Z pleonastického výrazu Veleslavínova »množství Tabulí a mistrovského malování« vypustil Hek slovo Tabulí, ve významu, jaký má zde, vrstevníkům Hekovým již nesrozumitelné.

Purista Hek nesnesl ani cizích slov i ve spisovné řeči běžných. Za Bavorovského výraz: svatá *historie* dosadil svatý *příběh*, za *titul* má *nápis*, jinde: *slavnými jmeny*; za *falešný* píše: *zrádný* nebo *křivý*. Podobně z »Putování« nepřijal výraz: tureckého *Tyranna*, nýbrž počeštil jej: *násilníka*; Veleslavínův širší výraz: velmi *Tyransky* a ukrutně vyjádřil jednodušeji: velmi ukrutně; Veleslavín psal: vysoká škola a *Universitas* učení, Hek, aby se vyhnul cizímu slovu, nedosti jasně: vysoká škola učení. Veleslavín svedl do Athen mnoho přespolních *Studentův* a mládenců, Hekovi stačili jen mládenci. Veleslavín dal stavěti z velikých *štuk*, Hek z neurčitějšího: *velikého kamene*. Huber v Herbáři (25 a) doporoučel muškátový ořech proti bolení *Nervův*, Hek pro nervy udělal raději nové slovo: *žilovny* (II, 20).

Veleslavín podle zvyku humanistického rád ponechával při latinských a řeckých jménech koncovky latinské; na př.: dělal ten veliký Colossum, ale v nom. Colossus, Euclides, vznešený a umělý Geometra a Mathematicus. Hek málokde ponechává koncovku nominativní, na př. v nadpisech: Athenae, Syracusa, Euclides; výraz: Geometra a Mathematicus vypustil. Obecná jména Hek zčešťuje; na př. Veleslavínovo: tři tisíce *Talenta* vyjadřuje: tři tisíce *hřiven;* nebo opisuje: Veleslavínovo: Ten Colossus — ten na oko *překrásný sloup;* Vel.: na ostrově *Creta* — Hek skloňuje: na *Krétě;* Vel.: na krále *Hiero* — Hek: na krále *Hiera*.

Zato se Hek rád pochlubí znalostí řečtiny: Veleslavínův *Pyraeum* píše řecky Πυρεον (m. Πειραιεύς); nevypustil řecké citáty při popisu Labyrintu, jenž nebyl vůbec vzat z Veleslavínova »Putování«, ač jim může rozuměti jen dobrý odborník. Hek vložil i tendenčně vymyšlený citát o Γεδομαρος.

Cizích slov, zejména německých, užívá Hek v samostatných pracích poměrně zřídka. Připojuji o tom vý-

klad sem. Bývají to zpravidla slova, za něž tehdy ani spisovná řeč neměla náhrady v domácích slovech; na př. *rychtář* (II, 145), *vinš*, *vinšování* k novému roku (I, 51) ve významu pregnantním (= blahopřání), ale také všeobecnějším (= přáti): hojnost svadeb si *vinšuje* (I, 52). Ze jmen obecných lze uvésti: *hadr* tejral *kloc* (II, 158, snad krajové přísloví místo obecnějšího: hadr onuci tresce, hrnec kotel káře); *kšaft* (Več. vyraž. 1832, str. 325, sl. 2), ale dva řádky před tím užil správného lidového výrazu: poslední své pořízení; v *kytli* (II, 123); *pantofel* (I, 40); pění se *špuntem* (I, 58), *šlemy* (= hleny, II, 15), *krecht* (jáma, jamka, zejména pro sazenici, i jáma zasypaná s navršenou hlínou: II, 16, 49, 139). *Kafé* (i kafe), potravinu tehdy po venkově ještě málo rozšířenou, zná Hek také již jménem u nás nyní všeobecně rozšířeným: *kávou* čili kafé jmenujeme ona zrna (II, 33), *kafem* vařeným se posluhovalo (II, 35); veřejná a obecní *kafírna* (II, 35). Slovo káva u nás asi rozšířily básnické sbírky Palkovičova a Tablicova.

Ze sloves cizího původu převzal Hek od starších spisovatelů, hlavně asi z Komenského: *zmustrovati* (svou tvář; = nastrojiti, I, 40, 51); aby se (dobří lidé) daremně *netroštovali*, by lépe býti mělo (II, 202). Ze živé řeči jsou vzata slovesa: *vyfouknouti* (pivo vyfoukne, 58), aby se pod kotlem *zašarovalo* (II, 51; rozhrnovati hořící uhle). Z hudební terminologie původu vlašského složil Hek článek »Kterak se mistr Chocholouš zlých řečí zbavil« (II, 144 n.). Z cizích slov si Hek zvláště oblíbil slovo *fant* (= pošetilec, blázen, I, 41, 63 a j. často), též *fanta* (moudrý byv fantou, I, 50, 71 a j.); ale zná také slovo *třeštík* (= třeštidlo; II, 181, asi ze starších spisovatelů); z toho je sloveso: *fantí-li* nemotorně (I, 71; v živé mluvě se posud udrželo sloveso zvratné: fantit se). Podobně: *fatky* (Sulcius se na fatky

těšil (chtěl se přiživit: I. 40); *falešník* peněz (ve smyslu: falšovatel; I, 17).

Ze starých spisů čerpal Hek nejvíce substantiv; na př. *braň* (= zbraň): by (ženy zlé) nepřítele braní kočičí přemohly statně (I, 53), jistou braní opatřen (II, 90) a j.; čteme však také novější slovo složené: *zbraň* svou volně skládajíce (II, 171). Starý je a tehdy snad i v živé řeči lidové žil výraz ráno *na čtitrobu* (m.: na tštítrobu, na lačný život; II, 19). Jiná stará substantiva: *dav* (= shluk, tíseň): války dav (podle Komenského; I, 62); *dba* (= dbání nebo tvar slovesný): co z toho povstane, dál ani dby ani starosti není (I, 45); nalézáme hojnost takových, kteříž . . . ani té nejmenší dby nemají (Krat. přemyšl., str. 3.);*) *dřeň* (řídká látka uprostřed pně, u lidu slovoucí »duše«): prutů vnitř bílým dřeněm vyplněných (II, 48); jako *na harc* do světa se pouští (při válčení: na výzvědné bitky; II, 121); dán *na hlavu* taz (v obrazném pojetí metonymickém = na osobu; I, 106); *hospoda* (ve smyslu »pán«, u Heka však ten, kdo vede hospodářství statku, správce: pán když spí a hospodu svou když dověří vtipným; II, 78); *klouzou* Jedotrusovou se ke všemu zlému zatáčejí (z latinského clausa = soutěska; II, 102); Spasitel svým *křižovníkům* dobře činil (těm, kdo ho ukřižovali, II, 117; toto slovo přejal Hek z Bavorovského, ale čte se také u jiných starších spisovatelů); jeho *jmě* měřili na prsty (I, 22); kdo při *kvasu* poslechne (= hostina; I, 55); *léč* (slovo staré i v lidové řeči za tehdejší doby, nyní spíše »lička«): rozum světa podoben léči vábné (II, 51). Biblické obraty: druhého srdce a *ledví* zpytovati (= be-

*) Tomuto slovu nedodal života ani Jungmann, jenž ho užíval v svém překladě Ztraceného ráje.

dro, v přeneseném smyslu: myšlení a žádosti: I, 90); kdož bude *stred* držeti za peluňku? (na téže stránce).

Z jiných: *pastevci* kaž, aby šel a našemu *masaři* řekl (= řezník; I, 44; nom. pastvec, I, 45); *měsíčník* (člověk »tržený na mysli« Jungmann Slovník; I, 57, 103; jméno patrně odtud, že bláznění jeho podle lidové pověry souvisí s měsícem, když je na nově); nebudeť jedinkého pana *měštěnína* (II, 145; měštěnín se asi udržovalo jako označení cti, příslušenství městského); nepříslušíť pravému *modlitebníkovi*, aby jda od modlení, odcházel i od Boha (Več. vyraž. 1832, str. 341, 2. sl.); bez mravu tělo je *mrchou* (I, 110; nemá významu hanlivého, nýbrž značí tolik, co mrtvola); (zákoník mnohý) ani zlata, ani *mumreje* nechce (= zakuklení, přestrojení z němčiny; I, 113), v mumreji (I, 23 i II, 108); násilníci jich statků a všeho přirozeného *nápadu* se zmocnivše (ve smyslu právním: právo ke statku po smrti majitele, statek; II, 33); zaslepení *nástřelkové* mrzkého hříchu (II, 101), na jiných Jidáších a jemu podobných ďáblových nástřelcích (II, 100 a j.); touží, aby ctihodný muž do *návy* se odebral (= do hrobu, už Jungmann toto slovo spojuje s kořenem slovesa: u-nav-i-ti; I, 51); aby nebralo *obecenství* pohromu (= obecnost, Allgemeinheit; II, 164), právo obecenství (I, 95), v témž smyslu též *obecnost:* ten *obecnosti* ovoce prospěšné přináší (II, 159); tolik se vštípuje *obmyslnosti* (= rozvážnost, zejména chytrá, II, 109; v adj. obmyslný II, 138); *obrubou* světa je hluk (= hradba; I, 107); zjevní *přestupníci* zákona (II, 117); *prostici* soli strávíš (= bečka; II, 202, tento obrat je vzat z Rešelova Siracha); nenajde-li tam syté *prostrannosti* (= rozprostranění podle vůle; II, 40); i slovo *prostředek* v nynějším smyslu (= Mittel) převzal Hek ze starších spisů (asi od Komenského); u Heka bývá toto podstatné jméno zejména v množném čísle: svět má pro-

středků více (I, 87), prostředky později bolestivé (I, 41); subst. *schlouba*, jehož Hek rád užívá hlavně v starším období své činnosti literární: odpověď na schloubu (I, 19; i I, 64); tak i přídavné jméno: *schlubný* (I, 64); ale také: žádost cti *chlubná* (I, 5).

Od Komenského asi Hek převzal slovo *spoluvěk* (= vrstevník), bezpochyby Komenským teprve utvořené: Jsmeť v novém světě, mezi spoluvěky postaveni (Več. vyraž. 1832, 341, 2. odst.); u něho poznal slovo *spřež* ve smyslu »spojení«: veliký muž a maličká žena — tato spřež divná že jest (I, 8; v severovýchodních Čechách již ve smyslu peiorativním: pěkná spřež = chátra); ze starší řeči má subst. *sprostnost* i adj. *sprostný* ve smyslu »prostota, prostý« (tak i v severovýchodním nářečí): sprostnost a chudoba ctná jen vzbuzují ošklivost jeho (bohatého troupa I, 96); byla sprostnou, nevinnou dívkou (I, 61 a j.).

Ze starší řeči je vzato slovo *stavitě* (= kde se loď zastavuje, přístav, u Heka v nesprávném tvaru: na stavišťatech arabských II, 41). Staršímu vyjadřování se Hek naučil v slovích: královské *stolice* (= stolce; II, 151), zvuk polních *trubic* (= trub II, 15[r]; trubice u nás jen o ústroji dýchacím). Ze starších spisovatelů přejal Hek slovo *štíce* (= kštice; od čůly až ke štíci [stromu]; II, 39). Staršího původu jsou slova: *trupel* (= hlína): červ jsem já, prach a trupel II, 166 (u nás jen v přirovnání: chleba je jako trupel t. j. drobivý); *večeřadlo* (= jídelna; II, 154); *vláseničko*: květ vláseničkem dlouhým obestřený (= chloupky; II, 48); *vnitřnosti* (= nitro I, 18: Bůh vidí vnitřnosti mé) jsou výraz biblický. Starého původu je bezpochyby subst. *vrh* (ve smyslu »jak se vrhne«, u nás: vrhne se po otci; = povaha): mravní mor jest vrhem svým vždy nejstrašlivější (I, 109); člověk podle vrhu štěstí svého (= vržení, hození; II, 188); podle starého spisovatele

(Rešela a bible opakoval Hek větu: pes navracuje se k *vyvratku* svému (= dávenině; II, 204); archaické je slovo *zábyvka* (= zábava): děvčeti, které se v tak chutné zábyvce loudá (I, 54). Ze čtení bible uvázlo Hekovi v mysli slovo *zákoník:* zákoník, který bojí se v zákoně číst I, 112). Staré je subst. *žehravost* (ve smyslu »naříkání, stížnost«): nevrlou žehravostí vedl potůček vody své do moře (II, 131).

Podle starší řeči skládává Hek podstatná jména s předložkami, odchylnými od předložek v nynějších složených jménech, na př.: nepatrná *ob*rážka skrz více ust jdoucí (m. *u-;* II, 186); početná *o*sádka (= *po-;* II, 155); *přívrší* (m. *ná-*, zejména mírnější; II, 40 a 44); hořejší *po*stavek (domu; snad m. *pří-*, II, 134); *z*rostlina (naše rostlina; II, 16). Substantiva tato jsou většinou přejata ze starší řeči.

Zvláště zajímavé slovo u Heka je *mihulka:* co by mohla některá Mihulka, jenž jediné tváře tak výborně užiti zná, s dvojí poziskati? (I, 50); tedy ve významu: lehká, prodejná ženština. Živá řeč označuje potulné ženštiny ráda názvy obraznými; na př.: bludička, dorota a j. Slovo *mihule* v tomto významu — také v přeneseném významu, původně znamená známou rybu — má doklad hodně starý, ale pokud mně je známo, jediný, v náčrtech t. ř. Betlemských kázání Husových, v rukopise Klementinském III B 20. České glossy a obraty z nich uveřejnil V. Novotný ve Sbor. filol. III. tř. Čes. ak., VII, 1922, str. 128 n. Slovo mihule se tam objevuje na dvou místech (str. 157 a 160—161) vždy v témž příhanném smyslu, jak ho užil také Hek: »mihule, ježto se okrašlují šlojeřky«, obracejí se prý po knězi a šíří hřích pokušením. Jiní prý jsou, vykládá Hus na druhém místě, sicut *mihule*, které prý se objevují jednou do roka; ti prý se jen jednou do roka zpovídají a potom trvají neustále v hříších. (Tento doklad uvádí také Gebauer

v Stčes. slovníku, patrně z článku J. Truhláře o tomto rukopise). Jungmann nezná slova mihule v uvedeném příhanném smyslu. Za to připomíná slovo *Mihulka* jako jméno vězení v XVI. století v Praze. S ním může býti nějak ve spojení obecné jméno mihule, mihulka; snad že tam byly zavírány potulné ženštiny. Hek poznal bezpochyby toto jméno v prostředí pražském.

K pokladu starší řeči uchyloval se Hek, který odstíny významové rád vystihoval jmenovitě přívlastky, zvláště při přídavných jménech. V starší době pronikala schopnost jazykového tvoření právě při adjektivech ještě větší měrou nežli v době novější. Mohl si tedy Hek vypůjčovat ze starší řeči adjektiva měrou velmi hojnou. (Uvádím tu i příslovce, z adjektiv utvořená.)

Ze starších spisů jsou přejata Hekem tato adjektiva (i adverbia), která jsou v dnešní řeči již neobvyklá:

bílený, adv. *bíleně* (vzniklo z předložkového výrazu: v bíle dni = zjevný): (komorník) bíledné brejle na nose měl (zde význam již přenesený: ač jasně viděl, přece nosil brejle; I, 7), blázen *bíleně* blázní (I, 72), (lakomec) i *bíledni* po svém trhu slídí (II, 196); deset *bitých* dukátů (II, 10; přívlastek stálý, slovo vzniklé podle původní výroby); syn v umění *dospělý* jest (= vycvičený; I, 4); *doskočně* (= rychle, drze; I, 74); již *drahně* let (= hodně, mnoho; I, 114), za drahně let (II, 163); *dvorně* (= způsobně; I, 94 a j.).

Někde se starý ustálený výraz stává novějšímu čtenáři, který nemá příslušné znalosti kulturně historické, až nesrozumitelným. Hek rád mluví po starých spisovatelích — snad to přejal z Rešela — o *bláznech holených* a *neholených* (blázen, aby byl poznán od lidí, býval patrně holen); holený blázen jest skutečný, neho-

lený, kdo se jen bláznem dělá nebo u Heka: kdo za blázna není všeobecně pokládán, ale bláznem je: na př. blázen neholený věř, bláznem nevolí slouti (I, 72); takž i z mozku těch nejholenějších bláznů (II, 171).

Svou příponou je staré adj. *jakový* (= jaký): jakovými (zásluhami II, 149 — bývá často).

Jiná adjektiva: jeden z *krevních soudců* (podle Veleslavína soudili tv. kdož hrdla propadli: trest za krev prolitou: II, 67); *lapavé* bezbožníkův ucho (I, 115: bezpochyby z Komenského); potomku *lichý!* nejdeš-li ve ctnosti dál, nechlub se pradědem ctným (ve smyslu: špatný, jako se říkalo: lichá mince: II, 85); *marná* líbivost (ve smyslu nynějšího: marnivý: II, 177); *nápodobně* (= rovněž: II, 47); *nestihlý* otec nebeský (staré biblické = nestižitelný: I, 52); člověk jakkoli *nezpůsobný* (Hek vykládá sám v závorce = neforemný: II, 5); *nočně* odpočívajících (= v noci: II, 153 i 170); jako některý *novotný* panáček (= v nově povýšený; II, 96); tělesný stroj, ba i *obrovský*, mžiknutím shrkne (nyní = obrovský: I, 109); *odměnně* se mu podařilo (= navzájem, na odplatu; II, 59); *obzvláštně* (II, 14, 129 a j. zpravidla: za nynější = obzvláště); *pernatý* tvor (sova: II, 191); o Jávě, tomto zdárném a *plodistvém* ostrovu (= plodící, úrodný: II, 35); dolní *ploský* díl (u homole cukru: II, 53); kde však ve svém ctnost, tam *plzké* je ďáblovi místo (= kluzké: I, 100); po všech plzkých místech (II, 199: jindy: na tomto *plhavém* světě II, 182); při šelmách plzká radost (zde další význam přenesený: nepevný: II, 69) a j.; král jej (Labyrint) *počátně* stavěti dal (na počátku: nyní = počátečně; II, 80); tmavý mouční cukr se opět v světlejší a *podlejší* rozeznává (= horší druh, zadnější; II, 54); *potomní* dítek dobroty (II, 137); všichni jsme na tomto světě jako *přespolní* (= mimo dědinu jsoucí, proti: usedlý, cizí; II, 121); vedle své *přirodilé*

obraznosti vyhotovil malbu (= přírodou dané, s kterou se narodil; II, 137); za všecka *prodloužilá* léta (= dlouho trvající; I, 82), na ta nejprodloužilejší léta vytrvati může (II, 128); i povětrnost svou *ryčnou* spojila zlobu (I, 62); *seční* ránu (obyč. *sečný;* II, 112); ten, jenž pána i čeledě *směsičně* šidí (= míchaně, dohromady; I, 112); bohatý troup, tomu věř, se v poklidu obmezí *sotně* (= ztěžka, sotva; I, 96); nechtějme (se) o to sotně starati, což bychom jedli a pili (= usilovně, tesklivě; Krat. přemyšl. str. 9); i subst. *sotnost* (I, 174); v našem nynějším, jinak ještě dosti *srovnalém* světě (= hladký nebo snad snášelivý; II, 114); v těchto *sršlavých* a nebezpečných časích (= co srší, hrozný; II, 202); *stařecí* věk (I, 30 a 31). K starší řeči se hlásí svým významem také adjekt. *statný* (= podstatný), *statečný* (= silný) i subst. *statečnost* (= podstata, přednost): hříčky dětinské jsou, když dobře se vyloží, statné (I, 93), příčiny mám statné (I, 15); lidé rozumu nestatečného (Več. vyraž. 1832, str. 13, 1. sl.), každá věc má svou vadu i statečnost (II, 183).

Z jiných adjektiv: jako někdy *strastného* ... Konyáše (= plný strastí, ubohý; I, 48); křes *stvůrný* (= obratný, dovedný, umělý; I, 102), náruživost (bublinku) stvůrně do světa pouští (II, 121); byla tak stvůrná produkcí ... příjemná (II, 146); mysl sobě všeho *svědoma,* nemůžeť se než všeho toho lekati (= vědomý; II, 155); své *tovaryšné* tělo (pravopisem doby úpadkové m. tovaryšné, II, 129); marnou prací *truden* (= unaven; II, 130), neustálého naříkání truden (II, 131), na bradě *trudovité* (I, 97). Adjektivum *truchlý* má Hek v obzvláštní oblibě: ve Vel. pátku na str. 89 vytiskl původně: *truchlivá;* a ač bylo v jeho předloze, v Bavorovského Postile, na témž místě (CXXV^b) totéž adjektivum, opravil je přece vzadu na: truchlá; podobně píše na str. 115: svou matku smutnou, truchlou

(u Bavorovského je: truchlivou). V starší době užívá se obojího přídavného jména: truchlivý i truchlý.

Další přídavná jména převzatá ze starší řeči: o snášelivosti *usilně* káže (I, 52; báseň z 1. ledna r. 1815 podle Komenského ještě před tím, nežli bylo toto slovo rozšířeno RK-ým). Jiné příklady: zásoby ze všech světa končin *ustavně* nashromažďují (= stále, ustavičně; II, 46); (starý jinoch) maje u sebe holčici *valnou* (= velký, statný II, 53); kdož o věci dobře a třeba i *vlastně* pohovoří (t. j. ve vlastním smyslu, ne jen s narážkami nebo obrazně) a dále: *nevlastním* užíváním na zlé obrací (II, 38), tomu říkají nakvašení a velmi vlastně (II, 53); bohatství, kteréž by stálejší a *základnější* cenu mělo (= základ mající, odůvodněný; II, 174); slova *zcestná* (= na nepravé cestě, neslušná; II, 200); peklo mu svědomí dá nebo spojení s člověkem *zlostným* (= zlý; I, 67); z toho pak: *zlostník* (zlostník bližnímu skutky přivlastňuje, k nimž sám toliko způsoben jest; I, 39 i 74; v lidové mluvě již jen ve významu = zlobivý, hněvivý); *židká* míza se tlačit počíná (= řídký; II, 49).

Jakou poskytla starší řeč vedle řeči živé Hekovi pomoc, to poznáváme zvláště při popisu rostlin. Hek bral za základ starší text Hubrův-Veleslavínův. Jsou to hlavně jiné předpony adjektiv (adverbií), kterými se liší starší způsob vyjadřování od našeho. Táž zvláštnost se vyskytá také u Hekových substantiv. Podle obou spisovatelů označuje náš autor na př. odstíny barev řečí starší; na př.: hřebíček má květ nejprvé bílý, potom *názelený* (II, 21; v novější době říkáme: nazelenalý). Zejména jsou hojná přídavná jména složená s předponou *po-*, které bychom nyní neužili: květ barvy *pobělavé* (II, 39), (list) drobet pobělavý (II, 18; nyní by nám stačilo říci: bělavý nebo nabělavělý); skořípka drobet *počernalá* (= za- nebo na-; II, 18); *počervenalou* mizou (= na-; II, 31); jiný vý-

znam: kulka jest vnitř temně *pročervenalá* (II, 18; řekli bychom také tak na př. o jablkách uvnitř nestejně začervenalých); přitom změní luština (vanylie) *pozelenalou* barvu svou (II, 32); ořech je v *pošloutlém* květu zaobalený (II, 19), skořice *pošloutlé* červená (za-; II, 27). Podobně jsou i jiné barvy označovány staročesky: hřebíček jest *brunaté* barvy (= do hněda rudé; II, 23), tak i o luštině vanylie, když je zralejší (II, 32) i: jakés brunaté houby (II, 19); též však *brunátným* květem (II, 48); (strom muškátového ořechu má) kůru *popelatou*, kulka (plod jeho) je po vrchu popelaté barvy (II, 18); my máme jen popelavou barvu.

I označování tvaru mívá Hek po starším způsobu; na př.: jedny (ořechy) jsou *obdlouhné* (= podlouhlé; II, 19), obdlouhný květ (II, 39), ale též podle našeho vyjadřování: *podlouhlý* list (a) jeden podlé druhého do věnce *podlouhně* urostlý (tamže); květem, třemi *přiokrouhlými* lístky rozděleným (nyní: za-; II, 48); jinde má Hek: *pookrouhlým* šavlím (II, 152); vanylie má prý proutí nebo rývoví *přestávkovité*, ratolístky *ručičkovaté* jako provázky (II, 31; myslí se tu na výrostky jako úponky); u kořenu zázvoru označuje se ona přestávkovitost, že je *uzlovatý* a *hrbovatý* (uzel, u Heka *uzlík* (II, 31), odstavec kořenu, schopný samostatného vzrůstu, odenek (II, 16); (cukrové rákosí má) kořen rozdělený na několikero, *kosmatý*, *hrbolovatý* (II, 48); kávu hodně oblou nazývá Hek *zavalenou*, jinde *zavitou* (II, 44) — káva podle *zavitosti;* obojí II, 40 — slovo snad vymyšlené naším novočeským spisovatelem. Konečně: list (muškátu) se *březkovému* připodobňuje (= broskvovému; II, 18).

Připojuji k výkladu o adjektivech, převzatých od starších spisovatelů ještě některá přídavná jména (i příslovce), o kterých vím, že se jich užívá též v lidové mluvě našeho kraje. Lidová mluva je udržela

v starším významu lépe nežli řeč spisovná. Hek pak jich v svých pracích užívá v tom smyslu, jak je poznal v svém okolí. Některé doklady:

Často se vyskytá u Heka adjektivum *holý* nebo adverbium *hole* v tom smyslu, kde by nynější řeč spisovná psala »pouhý, čirý« (v obecné řeči: holá pravda, holá žebrota); na př.: ta holá důstojnost je korunovala (II, 121 a tamže: v své holé nic), ani jakýž šat aniž které místo bude s to, aby z holého blázna vyvedl se mudřec (II, 178); holého nože otec dítkám svým nedává (zde ve smyslu: obnažený, nezavřený; II, 116).

Za jednoduché *hole* (= naprosto, zcela, zřejmě) bývá u Heka také výraz předložkový *nahole;* je proti prostému výraznější. Vznikl bezpochyby analogií podle adverbia *nakrásně,* u nás obvyklého. Dokladů možná uvésti několik s rozličnými odstíny významovými: co nahole uběhne, jest vlastníkovi ke škodě (zde: na prázdno, bez pilné práce; II, 56); tak nahole z rukou práva tvého se vysmekl (= zhola; II, 112); v tom se všecka ničemnost světská nahole vidí (= zřejmě; Vel. pát., 101).

Adj. *hrubý* (odv. *hrubě*) bývá v původním významu: veliký; na př. k prospěchu všech . . . drobných i *hrubých* (I, 101); osadníci starých stromů si hrubě neváží (= mnoho, příliš; II, 26 a j.).

Pro význam »zámožný, bohatý« klade Hek častěji podle svého dialektu i podle starší češtiny adj. *možný* nebo *mohútný* (v živé řeči je slýchati též mohovitý): vdovám i sirotkům, možným i nuzným (II, 117), aby (tito dobří lidé) tento dárek (t. j. kávu) i svým ostatním mohútným bližním byli neobětovali, k svému dobrému zisku s nimi o statek jejich rádi se dělíce (II, 35); z toho je dál subst. *mohútnost:* že tudy národové na zdraví, jmění a pozemní mohútnosti velice mdlejí (II, 15) a j.

Jiná adjektiva a adverbia: lid mne všelikou počestností *očitě* předchází (= jak každému zjevno, zřejmě; II, 137); kupecký svět se všemi stvůrcemi svými, jinak ještě dosti *podobnými* (= pěkný; II, 50; bývá zejména ve výraze: je k světu podobný); ním (stromovím) i mnohá *pohodlná* místa posázeli (= příhodná, II, 38; v lidové řeči zejména o počasí); nějaký *potřebný* člověk (= nemajetný; II, 37); *strašlivým* všecky věci větší se zdají, nežli jsou (= bázlivý; II, 165); hlasem takměř *zajíkavým* (Krat. přemyšl. str. 11); *zištný* v původním významu nehanlivém = užitečný, výhodný: věc k zištnému přivede konci (I, 111), ruce otrocké se jinak velmi zištně obrátiti mohou (= s prospěchem; II, 57); zištnější bývá pastýř, který stádo své vidí, nežli kdož ho slyší opodál (II, 173; u nás: zisknější, zpravidla jen v komparativu); *životné* tělo (= živý, skutečný; Krat. přemyšl. str. 5; u nás: životná pravda); vůl Šor Habbor jest velmi *živný* . . . požere všecku trávu (= žírný; I, 83).

Hekovi bývá zejména nesnadno — a tytéž nesnáze pozorujeme také u jiných spisovatelů obrozenských — i staročeských — vystihnouti přídavným jménem pojem, který nám vyjadřuje přípona *-telný*, nyní mnohem častější nežli v řeči obrozenské a staré. Také v Hekově řeči máme toho doklady; na př.: škod za dráhně let *nenabytých* působí (= nenabytelných; II, 163); *nesytá* ctižádost (= nenasytelná, nenasytná; II, 126).

Některá adjektiva starého původu, v době úpadku zapomenutá, má Hek společná s jinými obrozenskými spisovateli, kteří je zaváděli do novočeské spisovné řeči již před ním; na př.: *ryčný* (sbor ryčný I, 97; ryčná zloba povětrnosti I, 60; již ryčně si počni I, 10 a j.: před Hekem liboval si v tomto adjektivu Puchmajer i Jungmann v Ztraceném

ráji); *strojný* (= nastrojený, ozdobený: strojných nástřelků II, 70; zde nastrojený jako navedený; slovo známé z R K-ého, před tím v Hlasateli II, b uvádí je Jungmann). Z RK přešlo do novočeské mluvy básnické starší adjektivum *hromný* (= jako hrom znějící; u Heka: skoč jemu do řeči jazykem hromným I, 63); jiné je u Heka: *hromní* (= od hromu, hromem způsobený: hromní střela tuť ho sklála II, 231); *nedošlý* kalíšek u květu (= nedospělý; II, 29 — v Ztrac. ráji: nedošlec v své děloze).

S jinými spisovateli má Hek společná slova: *libostně* dívalo se vojsko (= s libostí; II, 150); *příležitostně* (II, 193; Jungmann upozorňuje na lepší výraz: při příležitosti); neobyčejným *tvárné* přírody věcem (II, 169) a j.

Z příslovcí neadjektivních, při kterých se Hek držel starší spisovné češtiny, uvádím jen nemnohá.

Příslovce *druhdy* vyskytá se u Heka vždy jen v tom smyslu, jak je ustálen u starších spisovatelů = časem, někdy; na př. druhdy se klopotou tvář, i druhdy se zapotí tělo (I, 17); ó jak krátké jest druhdy vypravování o mužích! (II, 84); (vody) svou druhdy dosti dalekou cestu k moři konají (II, 132) a j. Naopak jiné adverbium, u něhož se nová čeština odchýlila od původního významu, *záhy* (= včas, rychle), má již u Heka dosti dokladů nesprávného novočeského užívání ve smyslu »brzy« (Jungmann pro tento význam ještě dokladů nemá), na př.: vždyť záhy tě zlost pomine (II, 130); radost záhy se rozprší (II, 159) a j.

Podle staršího usu je asi příslovce *kradě* (u starších spisovatelů čteme častěji: kradí, v lidové řeči i v novější češtině se ujalo kradmo): (obyvatelé) kradě se do lesů loudí (II, 22), utekl od něho kradě jako šelma (II, 91). Archaistické je příslovce *napotom* (= po-

tom: I, 75 a j.), *naručest* (= rychle): naručest k milence spěchal (I, 50), naručest prchají (II, 122); *nazdory* věku lékaře ku pomoci svolali (= proti; I, 4), *soukromí* (= potajmu): nejprvé soukromí hleď, bys krok měřil (I, 64), soukromí jednajíce (II, 160); ale též: pro svět na oko jsme, pro sebe v soukromí však (I, 24, zde trochu jiný smysl: oppositum proti svět); na téže stránce: jedno (svědomí je) pro veřejnost, pak druhé, co *soukromě* jedná (I, 24).

Podle starších spisovatelů píše Hek *úhrňkem* (= sumou, dohromady, vesměs): (Browne) jest na omylu, domnívaje se, že by takový nápoj úhrňkem ze všech kávových olupků se připravoval (II, 44). Podle starších spisovatelů říká Hek při výčtu: *jedno, druhé* (= předně, za druhé . . .; II, 137 n.).

Archaisticky zní také spojka *anobrž* (= nýbrž): nebývá to vždy železem, anobrž častěji kovářem (II, 172).

V staré řeči tkví Hek mnohými slovesy, jež za jeho doby možná již pokládati za archaismy; na př.: vždy *jsme se dověřili, že* (= duvěřovati, spoléhati; I, 21); sloveso *býti* v složeninách, jako: ctnost konečně *přebude* ctně (II, 81, ač se i v obecné řeči říká: světa nepřebudem); kde (obecný soud) místo *vybude* dobré (= vystojí; I, 104); *kolotající* se náruživost (II, 121); vida dvořana *křepčit* (I, 41 — snad přejal Hek toto slovo z Komenského; užívá se ho také v obecné mluvě); (přátelé) *kvasili* (I, 4); žid křesťanům nástrahy *lící* (I, 53), nešlechetník poctivým osídla lící (I, 77). Nyní se v našem kraji říká: poliknout na myši, na ptáky; líceti jsem slyšel zpívat a snad se posud zpívá v svatební písni: polícím na tě, krásná holubinko — tedy mohl i Hek toto slovo převzíti z lidové řeči. Jiná slova: *line*-li ctižádost až přes zábradlo rozumu (= teče, sou-

visí kořenem s líti; II, 163); tělesný stroj bez hlavy *mrtví* (= stává se mrtvým, převzato asi od Komenského; I, 106); role pátého roku tak *zmrtví*, že (= odumře, stane se neúrodnou; II, 16); bláznem *nevolí* slouti (= nechce; I, 72); lidské věci v kolo se *plichtí* (= míchají, pletou; I, 75; Hek toto sloveso poznal asi u Komenského, u něhož se čte častěji); chutě se mezi ně zplichtím (= přimísiti se; I, 77); zplichtí se s Černilem a Mazačem (II, 70); když bychom se v ni vplichtili (II, 139); Pyrrhus *potáhl* na sebe království sicilské (má Hek podle Veleslavína; II, 94); *pozůstala* v městě radnice pustá (slovo přejal Hek z Veleslavína; II, 96); zlý skutek v ohavnosti své nezměnitedlně pozůstane (= bude trvati; II, 184); častěji sobě *přiřikej* (II, 143; vyskytá se také v našem dialektu, s významovým odstínem slibování s jistým závazkem, při ujednání služby, práce, kdežto pro slib nezávazný je sloveso připovědĕti asi podle přísloví: připovědit je móda, ale dát je škoda); *přitekl* se zástupem (= přirazil; II, 150); při kterých (nádobách) pan manžel *stolívá* a hoduje (II, 37); sládek *touže* příhody své (= stýskaje si, žaluje na; I, 59); (agami) s člověkem se rád *tovaryší* (II, 4); (Cihlík) neměl čím *udarovat* (= obdařiti, darem získati; I, 36); tam máme cestu širokou, volnou a dosti *utřenou* (= vyšlapanou; Krat. přemyšl. str. 9); aby člověk *válel* proti moci, kterouž nezná (= válčil; II, 166); Portugézové 1418 Maderu *vynalezli* (= objevili; II, 48); pravého smyslu práva a zákona *vystihnouti* (II, 109; toto sloveso, nyní tak běžné, nikoli však v řeči obrozenské, převzal Hek asi z Komenského); stírá všecko to, což oči *zamrakuje* a zatemňuje (II, 15); aby *zasedělé* úroky vymáhal (= neplacené; I, 50); tvář *zvraskati se* tak brzo nedopouští (II, 20; je převzato z Hubra-Veleslavína); z toho pak i adjekt. *zvraskalé* tváře (= vráščité; I, 47).

Některá slovesa snad Hek převzal prostřednictvím starších buditelů. Tak sloveso *dvořiti se* ve smyslu »dělati se hezkým« přejal Hek bezpochyby od starších buditelů (slyšel jsem škudlivce lhát a se dvořiti obrazem pravdy; I, 20); podobně sloveso: *krásiti* (II, 127) náleželo již před Hekem k fondu básnické mluvy obrozenské. Naproti tomu pro slovo *odušení* (tvořící odušení z nebe naň přicházelo II, 126) má Jungmann doklad pozdější, nežli je článek Hekův. Také sloveso *žířeti* (původně o železe = glühen, u Heka vždy jen v tvaru přechodníkového adjektiva) v obrazném smyslu o lásce významově pošinul asi Hek: žířící touhu, s žířící toužebností (I, 32 a 56), vášněmi a žířícími žádostmi (II, 128 a j.).

U starších spisovatelů čítal Hek často slovesa složená s jinými předložkami, nežli jak si je ustálila novější naše živá řeč. Necítil v takových předponách neživotnost, nýbrž pokládal starší spisovatele i v tom za vzor a přejímal od nich složená slova, již z oběhu vyšlá, do své řeči spisovné nebo i tvořil podle starších vzorů neobvyklé složeniny nové. Zpravidla jej k tomu vedla snaha, aby přesněji vystihl odstín významový. Nedodělal se tu však úspěchu právě tak, jako mnozí jiní obrozenští spisovatelé, jejichž řeč na novověkého čtenáře působí cize právě také odchylnými předponami v slovech.

Zejména předložku *o* jako slovesnou předponu si Hek oblibuje. Bývá u něho podle starších spisovatelů tam, kde nyní ovládla příbuzná předpona *ob-*: svědomím *o*stojíš dobře (II, 81); což v Bohu a s Bohem . . ., tof pevně ostojí (II, 143); kdež byly brány *o*sazeny (II, 153); skutek škaredý byť kdo ze všech stran těmi nejvonnějšími věcmi *o*mazal (II, 177; v našem kraji se omazují koláče, t. j. okraj kolem dokola). V podobném smyslu užívá spisovatel této předpony častěji:

když malíř malbu svou uměle *o*stíní, činí to (II, 171; nyní bychom raději řekli za-); (lidé nadutého) plazivě kolem a kolem *o*kuřují (II, 142; nyní bychom raději řekli: podkuřují mu; Hek však chtěl hodně konkretně vyjádřiti představu »kolem a kolem«, jako když bába okuřuje nátku na noze).

Jinde se však původní význam předložky *o* dobře k pojmu, který chce spisovatel vyjádřiti, nehodí. Lze ji pak vysvětliti ze záliby Hekovy v této předložce: na př. všetečnost svou mrzutě *o*skákal (snad chybou tiskovou m. odskákal; II, 186); zboží by v ceně daleko *o*padalo (II, 43); káva i tu místem *o*stydlou spravedlnost mocně zahřívá (II, 37).

V podobném smyslu bývají u Heka také slovesa s předponou *u-*; na př.: *u*stydlo srdce (I, 4); poctivost *u*stydovala (= stydla, chladla; II, 95 a j.).

V některých předponách Hek zevšeobecňuje případy jednotlivé. Říkáme: letos se žito pěkně urodilo — z toho subst. úroda; máme dále přídavné jméno urozený, odvozené od tvaru slovesného. Z toho pak užívá Hek slovesa *uroditi* v takovém spojení, kde bychom museli říci jinak; na př. filosofuje o adresách: nač třeba vědět poslovi, můj-li přítel vysoce nebo zvláště, slavně, důstojně se *u*rodil (I, 42). Zde užil této předpony schválně, aby parodoval titulaturu »vysoce urozený«, ač při ní na rození nikdo nemyslí. Ale Hek tak píše také v jiných případech: rybu, jak rychle se urodila, vyřezal (I, 82). Čteme tak také v próze: práce jiných že se v jejich ne*u*rodila mozku (m. nez-; II, 177).

Podobně kombinoval Hek při tomto slovese: housenka brzy *u*roste (m. vy-; II, 177). Říká se »urostlý chlapec« a z tohoto adjektiva si spisovatel odvodil právo, psáti *urůsti* m. *vyrůsti*.

Nenáležitě je užita předpona *u-* za *vy-* nebo za jinou předponu také v těchto příkladech: způsobnou kapli mu

(hadu Heredovi) *u*stavil (II, 9); aby (Dedalus) podobné (stavení) *u*stavil (II, 81); blázněním *u*stav si chřtán svůj (I, 103 — obrazně ve smyslu: založ, upevni); tráva se na vyschlých okolkách sama *u*seje (II, 61) — zde je sloveso s předponou správně cítěno, ale je přece neobvyklé; i venkovan našeho kraje řekl by spíše: vyseje. Právě tak by asi sotva užil venkovan obratu: símě *v*sité (m. zaseté; II, 158). Jiný význam dal Hek slovesnému substantivu pro rytmus ve větě: pastvec snese *u*bití všecko (I, 45; nešlo zde o ubití, nýbrž jen: *na*bití, čili prostě bití. Zkombinován uměle je význam slovesa s předponou *u* v této větě: k čemu se *u*hodí podvrh (I, 78); znamená to: bude vhod; *u* snad také z předložky v, jak mívá Hek nesprávně také jinde.

Jiná libovolná skládání sloves s předponou *u-:* vynasnaž se, by tě zásluhy *u*nesly v úřad (I, 87; m. *do-*); přátelům svým, dobře k prospěchu svému *u*sedlaným (I, 96; *o-*); (Barabáše) vší zlostí (= zlobou) *u*plesnivělým lotrasem nazývá (II, 112; t. j. zlost [= zloba] na něm je stará a jako již plesnivá); i ti *u*plašení nákladníci (II, 122; tvořeno jako: ustrašení); stroj viditelného *u*pokoření (II, 142); nebyl s to, aby to sobě *u*brané břímě na bedra svá vložil (II, 130; v povídce nejde o *u*brané břímě, nýbrž o *při*brané).

Také předpona *z-* bývá u Heka častější, nežli je běžná v současném jazyce spisovném, a nebývá tu na svém místě. Častěji k takovému libovolnému nakládání sváděl rytmus: na př.: náhodou *z*nemocněl švec (I, 85; *o*nemocněl by bylo dalo o slabiku více); by si bobky *z*vařiti dal (m. u-; I, 85); *z*tužil se na této viklavé stolici (m. *u-;* I, 91); oblíbenost (zlého skutku) přece jednou *z*vane (II, 184; m. *vy*vane, jak je v jiné průpovědi [pokoj z lahůdek světských] vyvane II, 185); aby se (nemluvňata) věci všelijaké sobě k pohodlí a zisku

zatáčeti *z*naučila (m. vynaučila nebo prostě naučila; II, 110).

Naopak bychom čekali předponu *z-*: druhdy si *vy*chladí žluč svou (m. *z-*; I, 20 — patrně pro rytmus).

Podle starší češtiny užívá Hek slovesa *po*tratiti m. našeho *z-* (potratiti u nás nabylo pregnantního významu o plodu lidském): (lusky vanylie) chut a vůni potratí (II, 32); k potracené své hodnosti (II, 109), velikomocný bídník počne onu ... divotvornost potracovati (II, 142) a j. Tak i: již (krásou) pernatost ptactva z rukou Stvořitele *po*šla (= *vy-*; II, 23).

Neobvyklé jsou nám předpony *po-* v těchto větách: před jejich (poddaných a sluhův) mrakem až oči *po*cházejí (II, 92; říkáme: *při*chází mi až zrak); přísnému a *po*divočilému vzezření (= *z-*; II, 152), množství slov *po*sladlých (= *na-*; II, 189); seděl, maje šatem oči *po*vázané (= *za-*; II, 133).

Řídčeji se u Heka vyskytají jiné neobvyklé předpony u sloves. Na př. *do-*: Dionysius Starší, *do*plniv svá léta umřel (= *na-*; II, 88); kdož se dá snadno pohnouti, ten také velmi brzo *ob*lení (m. *po-*; II, 165). Ve větě: zvyku ... dá se *ob*vyknouti (II, 25) lze mysliti na chybu tiskovou (m. *od-*). Předpona *vz-*: (člověk) chce zvětšený úvaz na sebe *vz*kládati (= *na-*; II, 130); divíce se té vysoké příchozích *vz*rostlosti (= *u-*; II, 152); zde spisovatel v obou případech cítil původní význam předložky vz-); v zkáze se *vz*kládá (m. *u*kládá se ke zkáze; I, 100); (Lukáš si celého hada snad sám *za*myslil (= *vy-*; II, 8); vše to slovy *na*líčiti umělou zajisté ruku *po*žaduje (m. *vy-*; II, 149). Nové bylo tehdy také: *při*strojený (m. *u-*; II, 127).

Podle Bavorovského psal Hek: nyní se Vám *pro*pouští, že můžete se mnou činiti, jakž chcete (II, 101; řekli bychom raději *do-* = dovoluje).

Sloveso *vybýti* u nás nabylo již svého pregnantního smyslu (na př. dceru při provdání vybýti) a před sto lety nemohl již také spisovatel předpokládati, že mu prostý český čtenář dobře porozumí, když psal: herec úkol svůj na jevišti *vybude* (m. *od-*; II, 97); ořech se ze třetí obálky *vybude* (m. *do-*; II, 19); nemoc i lékařství své jen z času si *vybude* jméno (I, 109).

Častěji nežli u jiných současných spisovatelů čteme u Heka dvojí předponu u slovesa; na př.: *poo*kus maličko (I, 19); také se mu *pona*vrhlo (II, 10); derviš se náboženému životu *odevz*dal (m. oddal; II, 9); aby se (ořechy) *zo*hřály (II, 19); která (voda) v Jordáně se *us*hromáždí (m. *nas-*; I, 83); zem aby se rosou a sluncem zase *poú*rodnila (II, 41); dcery se *rozev*daly (II, 91). Zbytečná a nesprávně položená je první předpona v slovese *zs*tať (II, 103).

Podobně bývá v slovech odvozených od sloves; na př.: *usroz*umění (II, 129); novoroční *pona*vržení (I, 91); nechtě všech *pona*učování doslechnouti (II, 127) a dále: a manželčina *poz*vyučování sobě na mysli vykládající (II, 127); násilím *use*vřená poslušnost (II, 175); co pak rovného, káže-li potřeba, *zau*věřilé se vůčihledě stává (II, 120; čemu se věří, asi: pravděpodobné) a j.

Řídčeji čteme u Heka sloveso jednoduché, kde bychom chtěli míti složené; na př.: každý se s nechutí *tratil* (m. vytrácel; I, 58); také soukromí jednajíce (dvě strany) o dvou očích lépe se srovnají, nežli aby je šestero vidění *mířilo* (II, 160; zde podle lidové řeči Hekova kraje m. spisovného »smiřovalo«); starému jinochovi, který se manželství *pře* (m. vzpírá; I, 53); silný se po slabém *tře* (m. dotírá na; I, 113); prv, kdo *sází se* v svém, srdce mi paběrkem dá (= usazuje; II, 229); sloveso *sázeti* jednoduché si Hek oblíbil; říká také: na nos si brýle sází (II, 169); plesnivina, kteráž se na tváři ráda sází (II, 177); pochvalný zvyk, že se sází

pro pokoj ten (= dává do vězení: I, 98; u nás v podobném smyslu: sází se chléb do pece).

Zajímavé je sloveso nesložené *píjeti* (spolu z nádob zlatých a hliněných pijel: II, 94). Připomíná podobná nesložená slovesa v RK-ém: avšak toto sloveso převzal Hek ze své předlohy, z Veleslavína.

Podle starších spisovatelů se Hek vcítil v jiný způsob v y j a d ř o v a t i v i d s l o v e s n ý u některých sloves. Nejčastěji to bývá v odvozeninách slovesa *vésti*. Slovesa opětovacího *voditi* užívá se nyní jen nesloženého a málokdy složeného, kdežto starší spisovatelé skládali je s četnými předponami; my v těchto případech klademe buď složené sloveso základní trvací *-vedu*, nebo sloveso opětovací *-vádím* nebo opakovací *-vozuji*. Příkladů archaistického vyjadřování u Heka je mnoho — také u jiných obrozenských spisovatelů —: zůstanu při cestě své, jenž *přivodí* k spokojenosti; co ho (svět) k časnému přivodí zisku (obojí I, 95); čas své řemeslo *provodí* (I, 106); hercové kusy na divadlech provodili (II, 3); včelička z květu *vyvodí* med (I, 78) atd. Ještě neobvyklejší je nám sloveso opětovací v podstatném jménu slovesném: dlouho-li *svození* trvá (II, 85). Podle starší řeči užívá Hek i slovesa opakovacího podle VI. tř., nám rovněž neobvyklého: Krystus své *uvozuje* do radosti (II, 119); uvozuje do srdce vlažnost (Krat. přemyšl. rkp., str. 14) a j.

Slovesa podle VI. třídy, v naší řeči spisovné i živé za novější doby neobvyklá, vyskytují se u Heka častěji: na př.: (nešlechetnost) nevidí a *bryluje* (II, 111: v obecné mluvě: brejlit = mžouravě a upřeně se dívat); v patřící čas *se navracuje* (II, 6); (všeliké věci člověka) vadnou, *opadují* (II, 141); plevy při vání opadují (II, 44); při opadujícím ohni (II, 52); (lidé) jako mnozí zhusta mezi dobrými se *otlukují* (= potloukají;

I, 123); (vanylie) *otočuje se* kolem všeho (II, 31); také nesprávně: kolo rychle se *otačující* (II, 180); ji (otázku) k obmezení ducha radosti světa *okušujících* kladou (Krat. přemyšl. str. 3); duše, kteráž toto se mnou *přemyšluješ* (v rozjímání nadepsaném Kratičké *přemyšlování*, rkp. str. 5); (ořechy) při povolném ohni *ususují* (II, 19); velké *působuješ* utěšení (II, 125); lidé k dosažení života blaženosti *vypůsobováni* jsou bývali (II, 138); (člověk) *zvítězuje* (II, 196).

Nesprávně je užito slovesa opakovacího v této větě: Slované vědí, oč je smrt, když tohoto věrného vlastence (Kraméria) *uchvacovala*, přivedla (m. uchvátila; II, 78). A podobně asi: měl by (= bys, potoku) svému mírnému *nadílení* býti povděčen (II, 132, jde zde o jedno nadělení).

Jiného druhu opětovací slovesa, nyní neobvyklá, čteme u Heka: (ten) *oslábá* (II, 202); (kdo by) všecko cizé — jak vosy — *splášel* s uši (II, 232; m. plašil, ale spisovateli záleželo na tom, aby vyjádřil děj s předl. s-); při městě *spatřívali* se rozličnì břehové mořští (m. spatřovali se; II, 68); (ďábel) aby člověka tělesně smyslného ke všemu zlému *narážel* (II, 118; možná, že zde redaktor opravil v Hekově rukopise původní slovo: *narázel* od raditi).

Naopak bývají u Heka trvací slovesa podle IV. třídy, kde nyní je běžné sloveso VI. třídy. Podle starší řeči píše Hek: žádnému *nedůvěř* (II, 202); lid nedůvěře králi (II, 90); (ctnost ozdobu) *osobí* vlastnímu skutku (= osobuje si; II, 85); (Agathokles) království sobě nad ním (městem Syrakozou) *zosobil* (II, 93 podle Veleslavína); dvořané mdlý zrak bleskem svým všudy *temní* (I, 16; říkáme jen: zatemňují).

Nesprávně je užito slovesa složeného v této větě: ihned *zdřímati* počínají (II, 191).

*

Hek se vpravil pilným čtením starších spisů zejména do starších frází, z nichž mnohé nebyly jistě již tehdejšímu čtenářstvu srozumitelné. Náš autor však jejich archaistický ráz nedovedl již ani dobře vycítiti. Příkladů najdeme v Hekových pracích dost.

Stará jsou rčení, v řeči živé i spisovné posud užívaná, jako: *ach nastojte!* (I, 111); *s* člověkem *je veta* (I, 81) a j.

Dost však je frází neobvyklejších: na př.: Arabové v chuti *s* námi *se dělíce* (= různice, lišice; II, 43); blázni *drželi rok*, jak lidi by stihali moudré (I, 71; zde: rokovali, sněmovali); snadně tomu *místo dáme*, že (= připustíme; II, 36); čemuž *místa* pro velikou podobnost pravdy dáme (= uvěříme; II, 81); podobně: věř, že tě (Sulcius) brzičko *přivede k místu* (= dokáže toho u tebe; I, 66); aby práci přivedl k místu (= provedl; I, 68); všecko, co žádal, brzy *k svému dostavil místu* (II, 37); jsouce (kněží) zákonem *na to vedeni* (= poučováni; II, 34); člověka na to vedou, aby jiným vyvracoval domnění (II, 166); *na to se* (Arabové) *navedli* (= naučili se tomu; II, 35; v nynější řeči ve smyslu »navedení, návod«); *nemá-li co* nepříjemného *do sebe* (II, 6); (světa opravitel) když věc svou *postaví na vrch* (= provede; I, 80 — u Komenského čteme: chce svou na vrchu postaviti); v témž smyslu: věc svou přece nějak *na vrchu posadil* (II, 90). Podle Rešela píše Hek: *vrch* hrůzy (I, 86), jako četl: vrch práva a j. ve smyslu: nejvyšší hrůza.

Ze starších knih má Hek obraty: *v čem* ona osob znamenitost vlastně jest *pozůstávala* (= byla; II, 139; častěji: na čem). U něho také čteme novočeskou nesprávnou vazbu: květ *pozůstává* ze čtyř kulatých listků (II, 21).

Často nacházíme u Heka starší správnou frázi, v novější řeči spisovné zanedbávanou: *nepřestal na tom* (I, 55), hojněť má, kdož *na svém přestati* umí (II, 182), na tom přestávati (II, 108 a j.). Zato jsou nám již zastaralé fráze: chtě se hrůzou ohraditi, *nač mu konečně přišlo*, jsme viděli (= kam to s ním došlo, kam přišel; II, 93) projde ten, kdo způsobně *zná se* vždycky *propůjčit lidem* (= býti po vůli, sloužiti komu; I, 38); soud jako nějaký karban vypadal, *kde komu štěstí sedne* (II, 90); cožkoli na světě jest, jen *samotným žaludkem stojí* (= trvá; I, 21). Podle starších spisovatelů píše Hek místo našeho »chystati se, hotoviti se«, jednou: souchotiny *se i strojily* stěhovat dále (I, 20), po druhé: nechť se každý *šikuje* v proud (I, 39).

V starém bylináři čítal Hek častěji rčení »ukládati bolest«: lékařství každému *bolest* menší a *ukládá* (= utišuje; II, 176). Podle toho pak řekne Hek: jak by se zkažený svět *uložit* mohl (= upokojit; I, 91) nebo: následek *uloží muže* i ctnost dle způsobu svého (I, 74).

V starší řeči (na př. u Komenského) se říkalo: za nic položiti, za marnost položiti ve smyslu: pokládati. A podobně píše Hek s jiným odstínem významovým: ovšem jsem tě *za potok položil* (= učinil jsem tě potokem; II, 133). Podle starší řeči je pojat obrat: abychom i my *na jeho dobrou věru* za čistou přijali pravdu (II, 8). U Komenského i v Trojanské Kronice poznal Hek frázi: *vinouti se k někomu* ve smyslu »připojiti se«; není již básnickým obrazem, nýbrž frází. Náš spisovatel si ji rovněž oblíbil: každý se k němu vine (I, 38); rozum se k žaludku vine (I, 29); *k* pravdě *se přivinul* meč (I, 67 a j.).

Starší rčení jsou napodobena v těchto Hekových větách: šatlavník byl přinucen *vybiti poklid* (I, 98, jako

se říkalo: vybíti domy, kláštery, nyní: krámy, u Heka: bitím vymoci klid); poctivost hledí *se z* doliny *vybrati* (I, 92); všecek se (Salter) *na to vydal, aby* (= dal se do toho; II, 59); přišli ve jmenu volence, *výmluvna ho činíce* (kurfiřta, omlouvajíce ho; II, 154). Individuálnější je Hekovo rčení: *bylo naň podáno* II, 128, za něž napsal jinde úplnější výraz: *podávám naň otázku* (II, 135), jinde také nezvykle: na otcovo vynacházení *z něho se dotazuji* (II, 135).

Někde je nesnadno určiti původ některého rčení: Hek užil na př. osobitého rčení: *soud obecní polože za hřbet* (I, 104, ve smyslu »neváţiti si ho, nedbati ho«), a ještě: všecko to . . . sobě jako za hřbet postrkují (rkp. Krat. přemyšl., str. 4). Autor tuto frázi poznal bezpochyby v Řešelově »Jezusovi Sirachovi«: naučení nebudeť mu se líbiti a zavržeť je za hřbet (v Žákovcově citované rozpravě pod heslem: hřbet). Ale možná, že za doby Hekovy tato fráze žila také ještě mezi lidem. Četl jsem ji — a to v obměně: polože m. zavrže — v jednom dopise Jos. Němce jeho ženě Bož. Němcové (doklad jsem si nepoznamenal). Němec ji jistě nepřevzal ze starých spisů, nýbrž z řeči lidové, a to asi z kraje Hekova.

Z Heka se dá vybrati mnoho zvláštností syntaktických, tvarových i hláskových, které byly převzaty nebo napodobeny podle starších spisovatelů a byly za doby Hekovy již zastaralé. Souvisí však zpravidla s jinými příbuznými zjevy jazykovými, převzatými buď z řeči lidové nebo s osobitým jazykovým tvořením autorovým, že se mi zdá správnější postup neodlučovati je od příbuzných gramatických úkonů, nýbrž vypsati je v souvislosti s nimi.

Živly lidové mluvy severovýchodních Čech v Hekově řeči spisovné.

Bohatým zdrojem byla Hekovi pro jeho spisovnou řeč živá mluva jeho okolí, dialekt severovýchodních Čech. Z jazykového fondu prostého lidu čerpal Hek ne proto, že by byl měl pochopení pro to, jakou důležitost má pro obohacování řeči spisovné živý jazyk — toho pochopení bylo tehdy ještě vůbec málo, Dobrovský v tom měl málo žáků —, nýbrž prostě proto, že náš spisovatel jiného slova nebo obratu neznal. Posud ještě každý píšíce vězíme v svém dialektu mnohem více, nežli si uvědomujeme, ač školy všech stupňů silně zasahují do naší spisovné řeči svým vyrovnávacím vlivem.

K živé řeči se Hek na př. uchyloval, když potřeboval výrazy odbornější, technické ve smyslu jistých lidových zaměstnání. Nevím, najde-li excerptor pro novočeský slovník odborné názvosloví pivovarské i frazeologii při výrobě piva v literatuře staršího našeho obrození tak vyjádřeny, jako to nacházíme v básních i prosaických spisech Hekových. Hek byl delší čas účetním dobrušských nákladníků a staral se také o výrobu piva. V básni »Co jest pan starý« (I, 57 n.) je tolik odborných názvů i obratů, že pro ně skladateli odpustíme nebásnický obsah i neumělecký výraz. Koupený ječmen sládek »z *moku* do *humna* dá, pak *válí* a na *lisce* praží«; pivo ze *sladu* »zvařené *ochmelí*, pak ho i *nakvasí*, do sudu *spílá*«; pivo »*kyne* a v krásný *se zavalí záběl*; »*vyhnanou chmelinku*« odleje sládek; na konec »do krčem *vystaví pivo*« — ono se cestou »třesením *troudí* a pění se *špuntem*«. »Krčmář *vystavil chvoj*«, přilil však do piva vody, »že se *sládek ve vodě topil*«; za to krčmář »jen *mláto* a *patoky* mívej.« Ze

styku s pivovarem poznal snad Hek také odborné slovo *výstřelek*, jež vysvětluje v závorce latinsky: spiritus vini rectificatus. Jako by nám byl Hek chtěl schválně dochovat popis výroby piva!

Podobně najdeme mnoho zvláštních výrazů a obratů — tolik, jako u žádného z našich buditelů — o pracích polních na poli i doma, na př. o vání a čištění obilí, o pěstování užitkových rostlin a p. Velmi často se právě v takovýchto odborných výrazech a úslovích lidová mluva shoduje se starším jazykem; řeč lidová tu starý fond jazykový dochovala věrněji nežli odborná řeč spisovná, do níž proniká snaha vyjadřovat moderní způsob výroby a práce také moderními, zpravidla internacionálními slovy (srovn. na př. Hekův popis výroby cukru a j.). Tak si Hek počínal zejména při popisu kupeckých rostlin.

Při určování živlů dialektických vycházím z nářečí svého rodného kraje mezi Jičínem a Turnovem; také jsem je studoval. Je přes to, že je náš kraj dost vzdálen od Dobrušky, s nářečím Hekovým blízce příbuzné. Nad to jsem se za svých gymnasijních studií v Hradci Králové nejvíce stýkal s přáteli, rodilými blízko od Dobrušky, hlavně z Dobřan, a postřehoval zvláštnosti jejich mluvy, od našeho nářečí rozdílné. Myslím tedy, že mohu dialektické živly v Hekově řeči spisovné určovat dost bezpečně.

Z lidové mluvy si Hek nejvíce vypůjčil s u b s t a n t i v. Uvádím zde trochu více dokladů: *bluma* v noci *bubáka* viděl, lek se (I, 46; bluma = troup; bubák = strašidlo, kterým se straší děti hlavně v noci; Hek rozeznává ve smyslu řeči lidové bubáka od strašáka; v následujícím verši praví se: ve dne spatřil *strašáka*, hrozně zbledl); *brek* (kozy = brekot; I, 45); *cumel* sladký (I, 94; jméno toto asi dost brzy i z lidové řeči

vymizí, poněvadž děti vyživují již jinak): tři *čamrhy* (I, 98: u nás jen: čamrda); *čmejříčko* (= jemné chloupky: více tenoučkých čmejříček II, 21); to drahé *haraburdí* (II, 88); *horák* — proti: *kraják* (= obyvatel hor. kraje I, 51); *huba* (= ústa: I, 94, II, 160): zloděje sedícího jen na *humně* vida (= místo za stodolou (I, 39); *chamradí* (= smetí: I, 81): tenká snět *chlapa* udrží (II, 21: v původním významu: dospělý, silný člověk proti chlapec); druhdy se *klopotou* tvář ... zapotí (= usilovné namáhání: I, 17), sedlák se za pluhem *klopotně* vláčí (I, 57); *krmník* = chlívek praseči (I, 61; u nás též ve smyslu: vykrmené prase); pěna a *kříš* z vařícího cukru (= co se usadí na vrchu kapaliny: plesnivina na víně, při vaření polévky krev a jiné látky: zde by to byla pěna, již sražená. Hek rozeznává pěnu a kříš); *suky* na *kůrce* hladké (u cukrového rákosí, II, 48: nyní bychom řekli: kůra; kůrka pro nás jen u chleba); *na mandelce* bychom nalezli těch mudrochů (II, 122); když dobře *uhleděným náhonem* svým zboží své na odbyt vykládá (II, 56: zde užil spisovatel obecného slova náhon, »strouha na mlýn, na louku a j.« obrazně = nahání si); výřečný zůstane *němcem* (= kdo je jako němý, nic nemluví: I, 92); zpívá pánovou *notou* (I, 19); prut časem až v *objetí* čili kmen statečný dorůstá (II, 39: u nás by bylo: v obšáhnutí: zde zřejmo, že to byl název ustálený); od *matky* tohoto strůmčí vezme se *odlomek* (II, 49); do brázd se sázejí odlomky a dále v témž smyslu *odnož* (II, 55); zoral mnoho jiter pustých *okolků* (= plocha kolem vzdělané půdy: II, 60); velké namahání, ale malý *oudělek* (= vykonaná práce: též v jiném smyslu: co bylo někomu uděláno čarováním: v rukop.); *ouhorem* zmařený čas (I, 53: ouhor o poli = ladem ležící: zde obrazně: v nečinnosti); jako v podobném *pádu* se přihází (= příležitost, případ: I, 47), v takovém pádu

(II, 188); *pádel* a *nedorůstek* (I, 78); *paděrek* (= paběrek; I, 55, II, 229 a j.); velké jméno si kup, měj nákladný oděv a pyšný, budou tě *panáčkem* jmenovat (I, 6; snad se tak říkalo tehdy i v severových. Čechách všeobecněji, nežli nyní ještě na Moravě o velebném pánu); na jednom *pařezu* vyroste někdy troji kmen (= zbytek pně, dole uříznutého, zde ještě živého; II, 21); co je medle *pařeni?* Co se v zimě . . . skotům, bravům teplého dává (I, 7; Hek pokládal za nutné sám toto slovo čtenářům vysvětlit); (děvče) by na celý den rozkošnou *párku* dostalo (= hračka, piplavá práce; I, 50); ani pod *pavůz* by nepřivedl ty vinše (I, 51; až pod samý pavůz II, 122; u nás pouza = dřevo, jímž se upevňují na voze vysoko narovnané snopy nebo seno); (pán) v svém *popluží* (= dvorci; I, 64 i II, 59); v *podstřeší* se kryl (= místo pod střechou; I, 61); fant nás *povahou* předčí (= rozvahou; I, 63); více obecných *povídaček* (I, 85); picce své tolik najednou dal *přípalu* (II, 95). Obraz obsažený ve větě uvedené na posledním místě našel Hek patrně v Kolsiniově (Kavkově) básni v čele »Rozebrání spisu druhého M. Sam. Martynia« z r. 1636 (vyd. Jos. Müllera v Čes. Akad. ve spisech Komenského č. 6, v Praze 1902), ale tam se praví: již *dříví* k svárům nepřikládej: dosti se kouří. Hek užil výraznějšího slova z lidové mluvy: přípal. (Přípal = suché dřevo, obyčejně tvrdé, zapálené v ústí peci při pečení chleba, koláčů v peci, aby se udržela pec vypálená; když se chléb, koláče vybírají, přikládá se drobnějším *přísvěcem*, aby se posvítilo). Při všemocném radním se prý purkmistr a ostatní rada holým toliko přípalem stává (II, 114). Jiná slova z lidové mluvy shledáváme ve větách: *průkleště* (= průsek v mýtině; II, 23), kam tak *ráničko* jde (= časně z rána; I, 28); avšak často viděti, že na to nejzdárnější ovoce *ruda* padá (II, 138; u nás v tomto smyslu *rez* na rostlinách); při *sbírce*

(ořechů muškátových = sbírání II, 19); *smotlacha* (= plevel se zrním při čištění obilí odházené, ovšem i ve smyslu přeneseném), slovo u Heka velmi oblíbené: I, 4, 49, 55 (na místě mistrných noh jen rytmuje smotlachu všecku), 75 a j.; *snět* (= větev; II, 21; u nás snetev nebo smetev); to se *špetkou* vezme a táhne; pustí-li od špetky (zde v původním významu = konec sevřeného palce a prstu; II, 52); *soják* (= samec sojky; I, 102), marcipánový *stroužek* (spíše perníkový = tabulka perníku, která se strouhá; I, 49); mistrovi *učenec* snad by tu chtěl se v řemesle rovnat (I, 75; = učedník, ale v trochu jiném smysle: chce se prostě vyjádřit, že se u jistého mistra učil: »to je jeho učenec«; ve smyslu stavu nebo sociálního postavení je to vždy: učedník); svět vždy troudí se tak, jak jiskra mu připadne k *troudu* (I, 101; troud = nahořelá látka, tkanivo, do které se křísla jiskra); bohatý *troup* (I, 96); s *úštipkem* počal se ptáti (I, 28); červený *žandál* (= santal; II, 82).

Podle lidového vyjadřování mluví i Hek o úřadu, zejména obecním, slovem *právo:* právo kročivši v to, hned žida si obeslat dalo; . . . právo vyneslo soud (I, 86); právo ho (Šidomila) ubiti mělo (I, 21); hledá-li takový hříšník práv u práva (II, 104; gent. práv = spravedlnosti; u práva = výkonná moc právní). Podobně: což se při nich a celém *důchodu* nákladnickém jedná (II, 101 — míněn úřad, podobný úřadu důchodenskému).

Obrat nám nyní nesrozumitelný: každý se hříčkou skví a je u svých *skřítkem* a *kůtkem* (I, 65) převzal Hek z Zieglerova překladu »Příběhů Telemacha«, jež vycházely jako příloha ke Kramériusovým »Vlastenským novinám« r. 1814 a 1815. Ziegler tam v I. d. na str. 270, pozn. 16. vykládá tato dvě jména: byli prý to domácí bůžkové našich předků; posud že se říká: není ani Skřítka doma; druhé jméno bůžka Kůtka prý se za-

chovalo v dětské hře, při níž se zpívá: »Kutek leží mezi sudy« . . . Srovn. pozn. na str. 131 n. I. dílu.

Z lidové řeči zdá se přejato slovo *žižka* jako jméno obecné (= jednooký: *Žižka* a *hrbek* je nadepsán jeden epigram a v prvním verši hned se praví: jednooký se tu přes pole bral I, 28 — ovšem v tom významu mohl slovo *žižka* poznati Hek také u Komenského. U nás se udrželo v tomto významu jen antonomasií — cítí se při tom vždy narážka na jméno vlastní).

K lidové mluvě se Hek utíká zejména, má-li vyjádřiti předmět jaksi odbornější nebo zvláštní práci. Uvedl jsem nahoře příklady názvosloví a frazeologie pivovarské. Přidám ještě několik dokladů jiných:

Hek popisuje zařízení k výrobě cukru (II, 49 nsl.): jsou tu mlejny na třtinu, zpravidla o *jednom složení; »navedou se* tři *hřídele* na *palečni* kola« — v článku o kávě sluje *palečníkem*, jemuž osadníci *bradiště* říkají (II, 42) — na *oužlabí* (jeho) jest dobře upevněný válec . . . z podložených *korytek* teče *břečka* (= šťáva) po *shybu* do veliké *kádě* . . . (II, 50): v »cukrárně« (slovo utvořeno Hekem) samé se navaluji bečky cukrem *naspílané* na trámy do kostky *ukřesané* . . . výtok z *kašničky* se do nádob *stáčí* . . . (II, 51); *lišky* u kotle *(sopouchové)* táhnou do kuchyně . . .

Z popisu hlavního kotle: *nístěj* (pec, prsk) jest dosti prostranná a *čelesten (záhřeb, usta* do prsku) drobet zoužený. Po ruce u kotla stojí kamenná *stírka* čili slevátko. Cukrovina se *veslem* ode dna vzhůru obrací (= kopistí; II, 52); silný *hřídel* na *čepy* v ocelových *pánvicích* stojmo se zavěsí a *na kolo navede* (II, 56).

O kávě vykládá Hek, že se její zrnka na *hvozd* rozkladou, aby zase uschla (= velká lisa na slad; II, 42); zrnka v slupkách přenášejí do *stupů* (= nářadí podobné stoupě; II, 42). O mlýně mluví jen v příkladech: mlynář vše i *za lubem* dá (I, 57; všeobecně je známa fráze:

mít něco za lubem: zde starší spisovatel vidí věc samu: dřevěnou díž, do které jsou vsazeny mlýnské kameny, mezi žernovem a dřevěnými dužinami se usadí mouka neprosetá). O mlynáři podávám zde ještě frázi *pustil-li by mlynář zástavu najalovo* (II, 181). Odbornější název je *slaniště*: rozum světa dnešního podobá se vlastně *slaništi*, léči zlahodna vábné, aby se jen holubů odkudkoli nalapalo (původně místo na líz; zde Hek myslí na lapačku při nahánění holubů. II, 51; u nás jsem to slovo neslyšel).

Lidového hlavně původu jsou v Hekově řeči odchylky v rodě některých substantiv.

Ze čtení starších spisů uvázlo spisovateli subst. *mrtvol* jako maskulinum: aby mrtvol od dravých ptáků žrán nebyl (Več. vyr. 1832, str. 325, sl. 2), na roztříštěných mrtvolích (II, 126). Podle starší řeči píše Hek: na královské *stolice* (m. nynějšího: stolce: II, 151).

Společně s jinými současnými spisovateli píše: *z mladi* (I, 31; II, 74 a j.). K nominativu *mládˊ* nebo *mladˊ*.

Mužského rodu je u něho podle nářečí slovo *ocel* (nůž ocelem zostře I, 44); *kolej* (běží kolejem II, 66; v koleji svém II, 77; do pravého koleje II, 193). Podle nářečí je u něho *pout* muž. rodu (výnosný pout II, 11); rovněž *oplatek* (m. běžného oplatka): byť svět z oplatku byl, co mi jest, když oplatku nechci (zde dativ; I, 73); *ohlav* (takovým ohlavem se vodí svět I, 111 i I, 77). Naopak ženského rodu *hřídel* nebo *řídel* (okolo stojaté řídele II, 62; ze dvou válců čili řídel pozůstává II, 42).

Podle svého dialektu mění Hek původní podst. jm. stř. rodu zakončená *-í* v subst. žen. rodu: na *přikoř* (Več. vyraž. 1832, str. 331, 1. sl); v chatrné *podruži* (II, 137); tuze nizké *pořiče* (II, 60). Tak píše Hek i: dle tamní *nářeči* (II, 144), slovo, které jeho okolí asi sotva znalo.

Individuálně zdají se mi Hekem co do rodu pojatá slova: divná *zvěda* (I, 3), slovo utvořené asi analogií podle schlouba. (Mask. *zvěd* u Jungmanna je doloženo až z Čelakovského Panny jezerní z r. 1828). Jiné slovo rodem přechýlené, jinak nezvyklé, je *nehod*: náhlý *nehod* (II, 125). Slovo *poloh* má původní význam »kout (u šestinedělky)«; v tom smyslu ho užil literárně již Puchmajer: »Hora v polohu«. Hek však mu přikládá význam všeobecný, »položení«: zisk v polohu svém barvy a oleje dá (I, 72), (oudové) polohem svým slouží hlavě (I, 106). S některými jinými buditeli má Hek společné subst. *předmět* (fem.): v předměti takové (Vel. pát. str. 121).

Dvě slova snad původu lidového nedovedu vysvětlit: byl to ovčinec a věrné *domovo* (II, 62); druhé: když se mu (dobrý blázen) do karty za dobrý *ranc* výborně hodí (II, 96).

Z adjektiv hlásí se zjevně k lidovému původu u Heka poměrně menší počet význačných slov; na př.. *chrchlavá* žena (I, 54); na *měloučkém* kalíšku (= velmi mělkém; II, 39); co *mumlavý* nedvěd stará bručí děvka (I, 50); vrtkavost *neošitá* (= nevychovaný; I, 105); byl jest to člověk jako *povědomý* nákladník (= známý; II, 115); muškát výborností svou vůbec povědomé drahé koření (II, 18); *prachstarý* kroj (I, 23); *volavý* pták (I, 102 — chytání ptáků bylo tehdy oblíbeným sportem a tento význam tedy živě cítěn); drobně utřené *živé* vápno (= nehašené; II, 51).

Snad je původu lidového také: ne v každém okolí obilí stejně *sevné* (= hodí se k setí; II, 60); směska *vičná* (II, 62; kolem Dobrušky bývá nazývána *viková*: *vika*).

Lidový původ mají příslovce: *dokonce* (= naprosto, při negaci: pranic): sebe, co živ byl, dokonce

neznal (I, 4); *halabala* (= ledabylo; I, 88); všemu: *here, here!* ano, ano! říkajíce (II, 115; žaloba na Heka pro Veliký pátek udávala, že prý takto uvedl doslovně úsloví jednoho dobrušského konšela); *napřekot* laškovali (psi a kočky; II, 146; běžnější: opřekot); *pošepmo* (I, 43; je obvyklé i u starších spisovatelů; v našem nářečí: pošeptmo). *potichmo* mře (= po tichu, u nás potichmu; II, 84).

Z lidové řeči je i citoslovce *kyž* (= kéž ve spisovné řeči při přání: kyž mi lze moudré i směšné povahy ohledati (I, 47). Starší gramatikové (K. Ign. Thám, Böhm. Gram., str. 120 a j.) tímto slovcem opisovali přací způsob.

I slovesa přejímal Hek mnohem hojnější měrou z lidové mluvy, nežli činili spisovatelé pozdější. Uvádím četnější příklady: každý šetrně souseda *ctil* (t. j. připíjel mu na poctu; I, 4); škudlivec o křtěném pohanu *cvrčel* — a dále: tak se tu vycvrčel dnes, že hlava chuďasa boli (I, 20, 102 a j.; k tomu je subst. cvrk, v lidové řeči by bylo cvrkot); na rozum kdo by tu *čuměti* měl, ten rozumu nemá (I, 94); nimž (nosem) Drahomil na druhé *founěl* (I, 97); řeč způsobem mlejnským sypej a *nahrkej* tak, abys mluvícím zarazil usta (tišť.: *ne*hrkej, patrně chybou tiskovou již v originále: I, 63; u nás: ten ti toho nahrká! = dá); také v jiném významu: komín dolů jest *shrknul* (II, 155); dojde-li duše má, když krev tělesnosti mé shrkne, — — (Krat. přemyšl., rkp. str. 8); Věnceslav *chrápal* (II, 229); (člověk) dřva *kolí, rozkolená* u veliké otepě svazuje (II, 130; dřva kolící člověk II, 131); darmo *se naklopoti*, když zbytečnou robotu dělá (I, 93; o usilovné práci); agami nevolníka do nohou *klube* (II, 6; tohoto slova užívali i spisovatelé doby starší); do kostky *okřesaný* trám (II, 130); trámy do kostky ukřesané (II, 50 — v tomto smyslu jsem v našem kraji sloveso *křesati* ne-

slyšel, nýbrž jen o mlýnském kameni; Jungmann úsloví »dřevo křesati« dokládá jen z Palkoviče; není příčiny nepřipouštěti, že se tohoto slovesa v uvedeném smyslu za doby Hekovy užívalo; má je o témž předmětu dvakrát); nechť (truhlář) kolébky samé *kutí* (I. 53); ku kterým se zprvu poníženě plazil a *lízal* (m. lísal; není-li to chyba tisková; nebo máme myslit na obraz, jako se říká: lízat paty); přepadše ještě dobře *neopečeného* krále Hiera (II. 95 — původní obraz stal se v mluvě lidové úslovím); podobně: husa zlou věc *ušatí* vábně (I. 66); (bezbožnost) *oslýchajíc se* v tom rukou svých zjevně omáčeti (= ostýchati se; II. 102), v tichém chládku *se* loudavý potůček *raholí* (II. 23); *robiti* rakve (I. 53; není zde třeba mysliti na vliv slovenských spisovatelů, u nichž se toto sloveso vyskýtalo velmi často; v lidové řeči východočeské je toto slovo posud slýchati); aby (hrobník) mrtvým *soustrovał* sídla (I. 53); (sládek pivo) do sudu *spílá* (I. 57); sloveso nyní jen v tomto odborném významu (v pivovarnictví) známé; u Heka však se vyskýtá v širším smyslu — patrně tak žilo v řeči lidové —: do něhož (sudu) vodu z rybníka nálevkou jest spílal (II. 130); bečky cukrem naspílané (II. 50); dobytčí (mlejn) arci že asi za pátnáct tisíc liver *spraví* (= pořídí; II. 57); rákosí přes sedm coulů od země *tlačí* (= vyráží; II. 54); a dále: z hrbolu kořenu tlačejí nějaká oka; dobrého člověka i všecku tu *třičkující* lůži nákladnickou musil opustiti (II. 125; u nás zní toto sloveso: třečkovat, ve spis. řeči střečkovat); že se krásný sen můj *nevyjevil* (= neuskutečnil; II, 204 rukop.); na otcovo *vynacházení* z něho se dotazuji (II. 135); tam, kde Jakub, ubohý, *vzdechl* (= umřel; I, 31); nebude řeč, kdo *vzdech*, ale mnoho-li dostane každý (= umřel; I, 65; nyní tento význam žije již jen v substantivu *zdechlina*); syn se třesavě *zajíká* (Več. vyr. 1832, str. 22, 1. sl.); Sulcius se *zařikal*, že

(= zapřisahal; I, 18; v tom smyslu ho také již starší spisovatelé užívali); vyceděná břečka by snadno *zaštávla* (= zakyselela; II, 51) a p.

Zejména reprodukuje věrně Hek odborné výrazy, které se ustálily při pracích a stavech; na př. zde (na válci) se vrchní kožka *opichá* (= otluče; II, 42; nynější čtenář sotva slovu již porozumí, poněvadž pích (tlouk), jímž se v stoupě slupka zrní otloukala, dávno již zmizel); roli dobře *obžene* (oborání u kraje; II, 96); rákosí když *po mlejně* jednou *sejde* (II, 57); zvařenina se *na* druhý kotel *přehodí* (II, 51), cukrovina se přes chvíli nálevkami přehazuje (II, 52); strom *odsazuje* (II, 42; snad odmítá padavčata; výrazu neznám); kde pak písčina a že se hodně podhání (= zavlažuje; II, 55); promeška-li voráč jarní vláhu a čas, tak že se *zpraží* neb *ulehne* pole (II, 180); na to se (kožka z kávových zrnek) *zvěje* (II, 42), na častém *převívání* mnoho záleží (II, 43; tehdy se obilí skutečně válo: lopatou se vymlácené obilí vyhazovalo do větru na mlatě a plevy byly od zrna dál odnášeny); břečka zahřitá sotva vydrží, aby *nepřesedala* (II, 51; znamená patrně nakynutí šťávy); pivo třesením se *troudí* (= kypí; II, 58); že (kovář) jest železo lépe *nesvařil* (II, 172); (nádoba hrnčířova) nesnadno ale zase *svařiti* se dá (II, 192).

Slovo *městknati* ve významu »býti zaměstnán« poznal Hek bezpochyby u spisovatelů slovenského původu; úřad, kterým se onen *městknal* (I, 90). Toho původu je snad také výraz *baviti se čím* = zabývati se: takovým (úřadem) jemu se déle již baviti nelze (I, 90; ale slýchal jsem jej také u nás).

Někde Hek obrat lidové mluvy zlepšuje, poněvadž jej pokládal za přihroublý; na př.: zlé . . . než by se dále *rozjedlo* a rozmohlo (II, 164; prostý venkovan Hekova kraje by řekl: rozežralo; rozjedlo by mu bylo strojené).

Také v mnohých frázích snadno poznáváme lidový původ. Při jedné frázi označuje Hek sám tento původ: o nichž (osobičkách) se říká, že *mnoho větru dělají* (II, 175; t. j. chlubí se).

Příkladů frází lidových lze u Heka najíti hojně; na př.: mnohý důstojný pták, jenž sice by *za grešli nestál* (I, 102), bratra by Ejipčanům *byl za grešli neprodal bernou* (I, 74); byla řeč, *že se tu o panny hraje*, jichž se tu neušetří (I, 62); *lže, až se mu od huby kouří* (I, 23); i konečně *rozlili ocet* (bez si; zde ve smyslu rozněvali se; I, 99); co mu *pověsí na nos* (I, 10); špatného se dodělá potěšení, *mají-li* silnější *na tebe s kopce* (II, 191); *ani chlupem nezhádl* (II, 90); *nebylo dušičky v nich* (I, 86; častěji: byla v nich malá dušička); hrdina *poradě se s Vaňkem* (II, 84); *nemaje ani toho skřítka* (II, 68); *když se rok s rokem sejde*, klidí ročně (II, 23); aby lidé *vdově za zlé neměli* (I, 32); osadníkovi na Hejtě (Haiti) i jinde *Pavel jako Havel* (II, 57); (lidé) by mlčíce mohli snáze *za* moudré *projíti* (II, 191); *projde ten*, kdo (I, 38); každý *hraje, jak mu padne kostka* (II, 200); *s dobrou se potáží* (dvě strany; II, 160; s dobrou se potáže, kdož . . . II, 186); *přilož své polínko* (II, 233); což se pan setník neboji, aby *zjasna do něho udeřil hrom* (II, 151; v lidové řeči slýchat: z čista jasna uhodil hrom); *div že* si sám hlavu nerozrazil (II, 90); Francouzové *přes svou kávu nemají* (II, 45); haitská (káva) *si* od kvadelupské *neodevzdá* (II, 45); kdyby lhář na to vzpomenul, že co komu nalže, časem vyjde najevo, *oč, že by* mnohý od tak nejistého řemesla pustil (II, 176; u nás se říká také: *oč tu je*, je-li vedlejší věta napřed a souvětí se touto frází končí); jiná fráze téhož významu: moha *na* její věrnou poctivost *sadit* (I, 44 i II, 193); *nezasazuj se*, co ve vejceti, dokud se nevylíhne (II, 186); i těm nejmoudřejším časem se přihodí, že *mají na nově* (II, 171; domnění lidu, že lidé k tomu

náchylní, když je na nově, blázní); lid dobrý a nevinný, jen že jim (Španělům) *do barvy nebyl* (II, 33; tolik co: *není* jim *po notě;* též u Heka: jsouc mu (písnička) po notě; II, 144); a v podobném smyslu: *kdo se nehodí z třídu*, toho vyvrhne každý (= kdo není z jejich strany, není stejného smýšlení; I, 39); svárlivý duch *se rozprasí* vůkol (I, 96); *zbůhdarma se* tu jen *šeředí* (II, 62; = špatně hospodaří); žid *kupuje* obilí na *drahotu* (I, 52; = že bude draho). Ráz lidové odborné řeči má fráze: Na zimu *zavřel se se stem* a třiceti ovcemi, dobře věda, *jak je* do jara *uhledí* (= ošetří, vyživí; II, 62).

Podle lidové řeči se Hek vyjadřuje osobitými výrazy přísloveČnými, zejména ve výroku: na př.: rozum *je tak tak tak* (I, 94); věc *bude tak nebo tak* (I, 106); bez peněz *je* všudy *ouzce* (I, 92); *znáš-li se halabala* (I, 88); bídník maje ho (jmění) *dost, až přes dost*, ním se moře sužoval (I, 70) a p.

Z jiných zvláštností řeči lidové uvádím ještě: všecko bylo francouzskému oku *div na div* (II, 152); povstalo *na koše soudů* (I, 97); aby je (rádní z ráje had) *pod pokličkou* práv svozoval (II, 83); (my jsme) veřejně i pod pokličkou, jak se kdy dalo, *právně i kromprávně* ... brali (II, 117); muž *na holičkách* (I, 23; v lidové mluvě jen ve výraze výrokovém v doplňku: je na holičkách). »*Tu máš!*« povzdychl tesklivý Zabud (II, 127); u nás častěji úplnější obrat: tu máš, čerte, kropáč!)

Po lidovém způsobu Hek rád opakuje imperativy, aby výrazu dodal zevšeobecňujícího významu nebo zdůraznění a podobně: na př.: svět *buď, jaký si buď*, jen v něm když obstojí dobře (I, 95); byl tedy (Donkyšot) vysoko, *buď jak buď*, do povětří vytržen (zde = ať se to stalo jakkoli; II, 133); čas *buď jakkoli buď*, poctivě šatí se ctnost (II, 85, zde ve verši); *nejde-li* mu pes,

buď sebe větší, po svých (II, 6); člověče, *čiň co čiň*, však dohledni k konci (I, 96); kouř, *věj větr odkudkoli věj*, do cukrárny nepřichází (II, 51); nevěř, *že ber to jak ber*, přec jiného při něm (životu) vyhledáš, nežli to... (II, 199); a j.

Je zajímavé, že si je Hek vědom českosti při těchto rčeních. V předloze jeho, Veleslavínově Putování, bylo na jednom místě řečeno, že sultán rozkázal, »aby ostrova Malty dobýval«. Hek však tuto větu rozvedl způsobem pro jeho výraz charakteristickým: Soliman velitelovi rozkázal, aby ostrova Malty *stůj co stůj*, jako se dnes říká, *všemožně* dobýval (II, 84).

Lidové řeči se Hek držel zejména v ustálených výrazech přirovnávacích: masař ... *oči vyvalil, jako dub stál*, otevra hubu (I, 45); Damokles ... *jazyk měl jako na splavě*, rozum *jako vodní kolo se točil* (II, 91) a j.

Z lidové řeči je asi vzata fráze o klesání ceny, jak bychom nyní raději řekli; Hek míval vždy *padati* a jako kupec míval příležitost často tento postup trhový jmenovati: aby *cena zboží nepadala* (II, 20); na uloženou, padat nesmící (m. nesmějící) cenu (II, 22); zboží v ceně daleko opadalo (m. spadlo; II, 43); *připlácíť* i *spaduje v ceně* i ta nejvěrnější láska, jak totiž kdy jde trh (II, 193).

Z lidové řeči je také asi fráze naznačující přibližně tón barvy slovem *padati*: květ *padá do černa* (II, 31), list *padá do žluta* (II, 21). — Odjinud dokladů neznám; není asi česká, ač má právě sloveso padati bohatou frazeologii.

O živlech lidové řeči v syntaxi, v tvarosloví a hláskosloví Hekově promluvím dále v příslušných odstavcích souborně.

Hekovo individuální tvoření jazykové.

Hek sám také filologisoval teoreticky a podle toho pak tvořil slova. Zajímavý doklad nám zachoval v popise, kterak se cukr při výrobě slévá do připravených budek homolovitých; budky ty jmenuje »tvořidlo« a vykládá v závorce: tvořidlo, samskritské řeči, kteráž za plodící matku netoliko všeho při lidech předního jazyka slovanského, ale i všech těch podlejších (= nižších), vzorem dostavujícím, vedle práva a příslušnosti se až podnes udržela, *tvorma*, od tvoření, latině forma, řecky τύπος (II, 52). Nevím, odkud má Hek tuto etymologii; má ji také Jungmann v Slovníku (ovšem později vyšlém). Hek pak užívá sám tohoto slova (II, 76; *tvořmičku* II, 77; i v rukopisném Krat. přemyšl. str. 5: adv. tvormě), ale nedrží se své etymologie v praxi důsledně; píše dále také: do *tvoren* II, 58 i do *tvořen* II, 53.

Jak volně dovedl Hek nakládati s významem slova, toho nám zůstavil doklad při slově *nákladník*. V městské řeči již starší ustálilo se toto slovo pro německý výraz »Bierauflеger«; je to překlad z němčiny; genitiv piva se již vypouštěl. V Dobrušce byli také nákladníci neboli, jak bychom nyní řekli, pravovárečníci. Víme z Hekovy autobiografie, jaké nesnáze a těžké ztráty finanční mu přinesl jeho úřad účetního nákladníků neboli, jak bychom nyní řekli, předsedy správní rady pravovárečníků. Hek se jim mstil a dotýkal se zle již 1818 ve Vlast. novinách »těch psích a nákladnických jazykův« (ve vyd. II, 37), v Čechoslavu 1820 zatopil »bosým a děravým nákladníkům« (II, 67) a tak i jinde. Ve Velikém pátku na str. 58 uznal autor za nutné vyložiti v poznámce, co míní slovem nákladník; pošinul jeho význam podle toho, co od nich sám zažil: »*Nákladník, úkladník* a *obecní lotr* k provedení všeliké ne-

šlechetnosti najatý jsou zde slova jednoho významu« (II, 106). Ovšem Hekovi odpurcové porozuměli, kam autor tím slovem bije: žaloba pro Veliký pátek pojala také toto slovo mezi provinění spisovatelova.

A podobně si v svých osobních sporech brał Hek na pomoc filologii také jinde. Ve Velikém pátku (ve vyd. II, 102) mluví o »mejtních *čili* publikánech«, dále o tom, že prý nešlechetníci »právo a obecní spravedlnost mejtním způsobem sobě zištně (naráželi).« Žaloba na tento spis odůvodňuje výkladem Hekovým »mejtní čili *publikáni*« zlý úmysl autorův, poněvadž prý staří Římané zřízení mejta neměli: ve slově že je úmyslná narážka na rodiště Jetmarovo Vysoké Mýto.

Takto projevoval Hek snadné pošinutí nových jazykových výtvorů také jinde.

Hekovu jazykotvornou náklonnost dokládám četnými příklady jmen podstatných, přídavných (příslovcí) a sloves, naším spisovatelem utvořených nebo slov běžných, ale Hekem proti ustálenému zvyku ve významu pošinutých. Zajímavější je tu oddíl zvláštní fraseologie Hekovy.

U substantiv kladu napřed několik dokladů, o kterých myslím, že jsou Hekem přejaty z jeho předchůdců. Je zde také možná mluvit jen o pravděpodobnosti, poněvadž mnohá slova převzatá na př. Puchmajerem nebo Jungmannem ze starší řeči mohl si ze starších spisů vypůjčit náš autor přímo a snad i některá nová mohl utvořiti sám, zejména substantiva přeložená doslovně z němčiny.

Původ některých substantiv nově utvořených v době obrozenské budeme moci zjistiti přesně, až budeme mít vytištěn úplný slovník novočeské řeči spisovné. Zatím mohu k vývoji novočeských slov podati příspěvek z Hekových prací.

Z Rukopisu Královédvorského se Hek naučil hned po vytištění jeho slovu *blahost* a užívá ho v básni vytištěné k 1. lednu 1819: blahosti stezku (I, 105) i později: což by její (duše) blahosti nejlépe se hodilo (Krat. přemyšl., str. 9). Básník utvořil (myslím první) také slovo *blahota* (cest k blahotě dost I, 104; k blahotě spravedlivé II, 124). Vedle toho u něho čteme také podstatné jméno slovesné: *blažení* (= blaženost: blažení, protivenství jen v potahu člověkem vládne I, 76; Jungmann má pro ně doklad jen z Linde).

Již básně z 18. století rozšířily slovo *Umka* (= Musa); u Heka: kvílícím Umkám z r. 1790 (II, 227); krásnoruké umky (I, 8); na čas ustálil se název *noha* za pozdější »stopa« v metrice; Hek: některý řádek o nohu kratší posadím (I, 85); Dobrovský poukázal na slovanské pojmenování měsíce června (nebo května) slovem *traven* (H: hřebíček kvete měsíce travna II, 21); dlouho se užívalo slova *slovář* (podle ruštiny = slovník; H: ze studeného slováře I, 51).

Již před Hekem se ujímalo slovo *ohlas* (= echo, které vykládá již Komenský; Hek: lehce se vypustí hlas, však mrzutě ozve se ohlas I, 25); dále: *rozkvět* (těše se rozkvětem rozličných barevností bylin okrášlenému položení II, 130); subst. *celitel* (= lékař; I, 5); svůj ostrovtipný *náhled* (II, 145); čině mu nějaké *výstavky* (II, 150 = výtky — obojí otrocký překlad z němčiny); *zprostředkování* (= Vermitteln; II, 185); *opodstatnění* (II, 160).

Z Kramériusových novin, jejichž byl Hek pilným čtenářem, se naučil tuším slovu *následek* (ve smyslu »pokračování článku«: následek další o kávě; II, 38), slovu *vyslanstvo* (II, 155). Kramérius tuším zavedl v češtině podstatná jména příliš doslovně přeložená z němčiny, jež má i Hek: *ohled* (= zření, záměr: lidé zištným ohledem puzení I, 51; bych vyhověl ohledu

práce I, 13; dobrý ohled nevystačí vždycky II, 183); snad i *potah* (= relativnost, slovo toto je známo již Veleslavínovi; v něm si Hek zvláště libuje: jaký (den) v potahu na lidi bývá I, 47; světu jest v potahu hezkost I, 102 a j. často); dále adjektivum i adverbium od něho utvořené: hana s pochvalou se tu *potažné* na sejtě točí I, 101; toť hlavní pravidlo, všecko ostatní jest *potažní* toliko vyminkou II, 25. Dobrovský vytýkal Jungmannovi (v kritice Historie literatury české, toto slovo jako nesprávné ve smyslu »Beziehung«; Čechům znamená potah jen spřežení koňů, volů; od té doby se ho užívá v tomto filosofickém smyslu méně.

Nemalý vliv měl na jazykový fond Hekův — jako na fond jiných spisovatelů obrozenských — Jungmannův Ztracený ráj. Hek čítal asi tento klasický překlad také ze zájmu náboženského a při tom podléhal přitažlivé Jungmannově síle jazykotvorné.

Že substantiv poznal asi Hek u Jungmanna slova: *předvrh* (= předmět) a *podvrh* (= podmět) (u Heka I, 73, 78 a jinde častěji); dále slovo *třesk* (= třeskot; v třesku hromovém I, 61), i sloveso z něho odvozené: okna *třeštila* (= drnčela; I, 60); slovo *výspa* i *výsp* (= ostrov); s vyjmutím výspy (ostrova) Amboany (II, 22; spisovatel pokládal za nutné čtenářům toto slovo objasniti v závorkách); Marlinskou výspu (II, 30); subst. *zvrat* (= obrácení; rychlému všech věcí zvratu II, 180) a bezpochyby i jiná, která převzal Jungmann ze starších spisovatelů.

Řídká jsou slova původu slovanského. Hek poznal u jiných buditelů snahu, vypůjčovati si pro českou řeč spisovnou z jiných jazyků slovanských. On přejal některá slova z ruštiny. Pro slovo *carství* má asi naše novočeská literatura sotva doklad starší, nežli je Hekův z básně tištěné r. led. 1815: kde ... to mocné jejich carství leží — nejde tu o říši ruskou, nýbrž o říši

starých Hebreů. Jiná slova: horák prosí o slunečné *vremě* (zde = počasí; I, 51); *očky* = brejle; tím slovem Hek nadepsal jeden epigram I, 7 a ještě jinde: kdo můž bez oček být, zdali pujde si kupovat brejle (I, 82). Ruského původu je i slovo *durák* (= nadutý hlupák), které Hek učinil vlastním jménem v dialogu »tří bláznů« (I, 73 n.).

U Heka pozorujeme — jako u jeho vrstevníků buditelů — zejména u Jungmanna — nechut k podstatným jménům slovesným. Vyrovnanými koncovkami, poměrnou délkou zdála se jim nevýrazná, vybledlá. Proto je zanedbávají, tvoříce místo nich substantiva jiná, často pouhý jejich kmen. Některé doklady toho uvádím také z Heka: *křes* nemohl se ohně dopídit I, 102; — slovo *rozhod* (slovo tu rozhodem bylo I, 76; co se rozhodu předloží jeho I, 96) vykládá Hek v poznámce k básni »Takhle to máme« (I, 96): eine gerichtliche Handlung a varuje žertovně, aby se nepsalo: rozchod, což znamená něco jiného. Hek užíval rád i později tohoto svého nově ukutého výtvoru: štěstí v rozhodu svém jen tkve II, 66; konečného rozhodu o svém učení očekávaje II, 107 a j.; — *spoj* (uvedením kontynentálního spoje (=spojení II, 37; po prvé myslím toho slova užil Ziegler v příloze Víd. nov. 1813, XXV — doklad Jungmannův).

Jiná substantiva: *taz* (dán na hlavu taz I, 106; jinde místo toho mívá Hek obyčejné složené slovo *důtaz* (I, 90) nebo *dotaz* (II, 232); pro tentýž . . . *přeskok* (II, 149); chtěl-li by (mlynář) po vody *uteku* mlejn spouštět (II, 181); *otřas žilní* (Več. vyraž. 1832, str. 340, 1 sl.); co se v tvůj nehodí *povol*, zlé vždycky nebývá (= povolení, souhlas; II, 231; má doklady také u starších spisovatelů, zejména také u Komenského); ten veliký francouzského lidu *podiv* (= divení; II, 152; Hek si asi odvodil z výrazu předložkového: ku podivu).

Také slovo *hromot* (I. 61) zdálo se asi Hekovi důraznější a libozvučnější nežli obyčejný hřmot.

Podstatného jména slovesného užil Hek v tomto významu: tělesné *vznešení* má, ach, nejednou chatrnou duši (= vznešenost; I, 107 a II. 205).

U Heka se tuším po prvé vyskytá slovo *měr* ve smyslu metrum, také prosodie: náš Miloslav, jenž anakreonským měrem srdce lidská zajímá (I, 47 z r. 1815 z 1. ledna; i složené slabikoměr I. 15); později se pro tento pojem ustálilo složené slovo *rozměr*. K vývoji slov je zajímavé, že také jiní spisovatelé neoteristé chtěli nahradit cizí slovo metrum týmž slovem. Ant. Marek si v dopise J. Jungmannovi z 5. května 1818 pochvaloval Počátky českého básnictví, »ačkoli se s některými slovy jich zpřáteliti nemohu, u př. *časomíra* nezdá se mi plynuté obdobou českou. Spíše *časoměr*, jak Vám? Tuším, že podobná svobodná tvoření nenabydou u nás domácího práva tak snadno« (ČČM. 1888, str. 164 n.). Jungmann přijal tuto opravu Markovu a užívá slova časoměr na př. v Slovesnosti 1820, str. XXVI n. Avšak v Slovníku je zamítá, dávaje přednost slovu časomíra. Ant. Marek později (v dopise Jungmannovi z 25. září 1841 píše: jak slušná jest šestinohá *časoměra* (ČČM. 1892, str. 299).

V Hekově řeči poutají čtenářovu pozornost některá substantiva negativní, s nimiž autor nakládá volným způsobem. Z lidové řeči převzal na př. jméno *neruda* (= neobratný člověk, zpravidla ze vrozených nedostatků); dal mu však význam věcný (= zlá věc, zlý osud): (kdož) aby sobě v trudných světa tohoto nerudách hladkou proklestil cestu (II. 159). Z jiných substantiv: muž když *nemužem* jest (I, 109 — nemá ještě smysl opakovadný, nýbrž znamená jen nedostatek vlastností, jež příslušejí muži); podobně: pro zřejmé *neotcovství* (II, 90). Opakovadná jsou záporná sub-

stantiva v těchto větách: tobě, prvotně čistému obrazu božímu, nyní pak toliko hroznými hříchy zohavené *nepodobě* (= ohava; II, 101); zdárné i seminčí též zlým *nevrhem* v podsejtí padá (I, 92; je řečeno pleonasticky: bylo by stačilo zlým vrhem nebo jen: nevrhem).

Poměrně hojně tvoří Hek substantiva příponou *-ec*. Zpravidla bývají odvozena ode jmen přídavných a zastupují přídavná jména substantivisovaná; na př.: *Dospělče!* pomni (II, 80); *chudec* bohatství prázdný (I, 72 — v slově chudák Hek asi cítil jiný význam); poctivý *mluvec* (I, 91; Jungmann má starší doklad z Hlasatele III); vedle toho se u Heka vyskytá také slovo *mluvitel* (II, 125); u Heka máme i slovo *mluv*, přejaté z dialektu ve smyslu »dar mluviti«: jenž (zákoník) mluv má, ale cokoli dí, v zlou směřuje stranu I, 112; (přetvořenost lidská) něným udělí mluv II, 83; z toho pak další substantivum: *mluvnost* v témž smyslu (bláznům mluvnost se dá I, 94).

Dále jsou u Heka subst. *pohodlivec* (II, 189); snad i: *pohonec* (může být i pohonce: svět má najatých pohoncův II, 108; ve smyslu »náhončí«); své nově utvořené slovo *ohnivec* vykládá Hek sám »der Feuerwerker« (II, 188); podobně etymologisuje: *škůdlivec* od škody je nazván I, 102 (proto píše s *-ů-*, ačkoli je asi správnější výklad: škudlivec od škudliti); *vyvedenec* — před tím se mluví o vyhnání až na nejvyšší horu (II, 124); jádra plný *urostec* (= kdo urostl, tedy spíše urostlec: II, 230). Analogii utvořil Hek slovo *královec ve smyslu »královic«:* ke kterým (dvořanům) se (Dionysius) jako královec poníženě plazil (II, 89).

Zato jsou u Heka řídká nově utvořená substantiva s příponou *-ce:* práv *hájce* (I, 66; Hek si odvodil toto slovo ze starého složeného *ob-hájce);* kupecký svět se všemi *stvůrcemi* svými (II, 50; Hek nechtěl zde užíti

nesloženého *tvůrce*, poněvadž to cítil jako rouhání Bohu-Tvůrci).

Nečetná jsou nová substantiva mužská, utvořená příp. *-ník: obilník měl myší* (= obchodník s obilím; I, 23; Jungmann uvádí doklad z Hlasatele II, ale v jiném smyslu = obilní šafář); *soubojníci* (II, 151); *šatlavník* (I, 98); *zástupníkovi* Budeckému (vojenská hodnost = Stellvertreter; II, 148; Hek sotva asi toto slovo převzal z cestopisu Vratislavova — není jinak u něho stopy, že by byl tento spis znal). I slovo *papírník* (= kdo papír prodává; I, 28) bylo tehdy neobvyklé, ač asi ne nové. Sem možná zařadit i ženské jméno: samohláska jest důvtipná *příkořnice* (II, 203).

Málo je také nových jmen odvozených příponou -tel: na *soužitele* a souženého (II, 123); opatrného *spřežitele* (tišt. zpřežitele) bohatí (= kdo spřahá; II, 56); není-li trpělivost účinků bolestných *zbavitelem* (II, 160).

Jména ženská utvořená příponou *-kyně:* své *řiditelkyni* praví (I, 44); nábožnost kněží byla tou roztomilou *uvoditelkyní* tohoto nápoje (kávy; II, 34).

Nově utvořené slovo zdá se mi i *krákorák* (ani ten všední krákorák hrubě nezazpíval, = kohout; II, 134).

Hekovými výtvory ne právě zdařilými jsou slova: *přichutenství* běžícího času (II, 202) a *shovenství* (II, 128).

Po příkladě svého upřímně ctěného přítele, básníka M. Zd. Poláka, tvoří Hek rád subst. příponou *-ina;* v starších českých slovech, jako zrostlina, měl k nim vzory. Na př.: Tvůrce sám dal *mokřinu* beze vší vady (zde o vodě: I, 100; v mluvě lidové slyšel asi Hek toto slovo ve smyslu »mokré pole nebo louka a j.«). V článku »Rozmnožení pice« (II, 59) se Hek pokusil tvořiti nová odborná slova: *hořice, rašelina* (i pro toto slovo je zde starší doklad, nežli uvádí Jungmann, ač slovo to je asi

starší): Torfpflanze; *hořivina* = Torferde. Z jiných: nějaká *luhovina*, ze živého vápna a syrového kamence přistrojená (II, 51; Jungmann tohoto slova ještě nemá); dobře vycezená *rákosovina* (= šťáva z rákosí; II, 50); *moučina* (= na mouku roztlučený cukr II, 54); ta jalová *pěnina* čili vlk (chybně asi vytištěno: pěnina — odvozeno bezpochyby od peň; II, 49); ta čistá první *zvařenina* (cukrové břečky; II, 51).

Rád tvořil Hek podstatná jména koncovkou *-í*, zpravidla, aby vyjádřil pojem kolektivní. Podle starší řeči — zde mu byl pramenem Bylinář — označuje substantivem *rývoví* ne jistý souhrn révových prutů nebo keříků, jak se nám ustálilo slovo nyní, nýbrž vůbec pně a větve ohebné, točivé; tak píše — podle Bylináře — o rývoví pepře, dále pak: rývy (II, 13), o *proutí* nebo rývoví přestávkovitém vanylie (II, 31). Analogií pak tvoří slovo nové pro kávové stromky: vyspu *kávovím* posázeli (II, 36 a 41). Jiné slovo podobně utvořené je *peřestí* od staršího adjekt. *peřestý*: (agami má) krk obrostlý drobným, hustým peřestím (= pestrým peřím; II, 4).

Kolektivní význam má i Hekovo subst. *příkopí*, t. j. souhrn příkopů běžících podél každého záhonu (II, 55, ač není-li v původním znění chyba tisková; čte se tu: této příkopj; mohlo by býti i: tyto příkopy). Podobným způsobem je tvořeno také podst. jméno: *seminčí* (I, 92; u nás *seminko* znamená jen semeno jetelové, *semeno* i lněné — zde v širším významu i o obilí); právě tak: *strůmčí* (= souhrn stromků; II, 49).

Jindy označují taková substantiva určité vymezené místo; na př.: utvořil Hek slovo *podsejtí* (= prostor pod sítem; I, 92) a snad i *odkvětí*, jehož Jungmann nemá: zralé ovoce (káva) podobá se světle červené střešni, krom že na odkvětí drobet počernalá (= místo dolejší, kde byl květ; II, 39).

Zvláštního významu dodává Hek podstatným jménům utvořeným příponou *-dlo*. Uvádí do řeči na př. subst. *kukadlo* ve smyslu žertovně příhanném: jíž (svraskalé babě) by se potůček z kukadel prejštil (I, 19; možná, že je z lidové mluvy; Jungmannův slovník má jen tento doklad). Z lidové řeči vzal Hek slovo *ženidlo*, kde má význam »veliká touha po ženění«, »sedlo na ni ženidlo«. Náš spisovatel však tohoto výrazu užil konkretně o malé ženě, s kterou se kdosi oženil: byl tázán, co s tím skrovničkým ženidlem chce (I, 8). Podobně hmotně jsou představována jiná podstatná jména utvořená příp. -dlo: *tvořidlo* (= forma na něco, zde na cukr II, 52; u nás tvořítko na př. na kozí syrečky). Jiné slovo je *pudidlo:* brus tedy pudidlem jest, nebo ke věci působní kosu (I, 109; t. j. je příčinou, že se kosa naostří a koná pak svou práci); právní *smekadlo* (= klička; II, 104 a j.).

Hek jako člověk přemítavý a filosoficky vzdělaný mnoho myslil v pojmech abstraktních. Aby své myšlenky vyjádřil po česku, tvořil poměrně četná substantiva příp. *-ost* nebo *-nost*. Mohu tuto tvořivost doložiti mnohými příklady: rozličných *barevností* bylin (II 130; pro toto subst. nemá Jungmann ještě dokladu ač adj. barevný je staré); *blikavost* (komu blikavost k žaludku a míšku, tomu aby kdo chtěl mázdry s očí strhovat, neradím II, 169; Hek tu obrazem pošinul význam; původně blikavý = mžouravý, šilhavý); *celost* neusedáť podle zdání jednotlivého: na jednotlivce přichází, aby pustě od svého k celosti se přivinul. Dobro *celoty* zavírát i jednotný zisk při sobě (II, 201; vedle sebe pro týž pojem dvě slova). Právě tak v nesnázích byl Hek, když si tvořil abstraktní jméno pro pojem opačný: *jednotlivost* údův v nevyhnutedlné života *celosti* drží . . . ve srovnalé *živůtnosti* (Več. vyraž. 1832, str. 340, sl. 1.); žeť se pak toho při mnohých nevidí,

na jich *jednotlivosti* toliko schází (zde: individualita; II, 128; později si Hek pro německé slovo vytvořil český výraz: *jednotnota*, II, 198); mlč, když *častnost* velí mlčení (= časnost — *t* vsunuto podle staršího pravopisu —, co je včas; II, 232); peníz má chaternou *hmotnost* (= materiál; II, 176); možná, že toto slovo je přejato z Komenského); *chvalnost* ducha (II, 121); *jakovosti* její (moci) nechápá (= jakost, povaha, od staršího jakový; II, 166); byli by v nevědomost svou podivnou sadili *jestost* (I, 74; slovo objevující se u vrstevníků Hekových; uvedli takto v oběh slovo starší); bylina se může pro svou přeušlechtilou *květnost* zalíbiti (II, 139; = asi: jakost květu; naše *květnatost* má jiný význam = mnohost květů); marná *líbivost* jest jako plesnivina (= snaha líbiti se; II, 177); *lidnatost* (II, 87; u Jungmanna bez dokladu); jeho duchovní *majetnost* (II, 157); *mluvnost* (= schopnost mluviti [moudře]; I, 94); tať (svornost) *nestrávnosti* mnohé strávně svaří (II, 233); již (krásou) *pernatost* jeho (ptactva) z rukou Stvořitele pošla (II, 23); *podílnost* srdečně útrpného přítele (= Teilnahme; II, 123); (oudové hlavě) slouží v *podvrženosti* (= poddanosti; I, 106); k provedení své *pohledávajičnosti* (= oprávněnost pohledávání; II, 160); avšak při výkladu nepřijde vždycky na věci povahu, ale na *pojemnost*(?) vykladatele (= schopnost udělati si o věci pojem; II, 203); sousedské *poslouchavosti* vykládá (II, 144); *přetvořenost* lidská i zázraky činí (= dovednost přetvořovat; II, 83); vlastní *radostlivost* smyslů (II, 185; snad z Kollárovy Slávy dcery: Jako plavec *radostlivě* tleská); manželky své *rozplašenostem* (by opatrný muž) jisté meze mohl strojiti (= asi našemu: vrtochy; II, 128); nad *sneslivost* (= více nežli snese; II, 132); *solnatost* (= bohatost soli; II, 16); z nejistoty a *sotnosti* tohoto vezdejšího života (= těžkost; II, 171);

aby ty (potok) více vod v sobě měl držeti nežli určené *soustavnosti* tvé se hodí (= povaze, podstatě; II, 132); *společenstvost* (a hned dále: lidské společenství; II, 139); *srovnalost* mezi dobytkem a sluhou (= vyrovnání; II, 145 i II, 141); úplnou o tom vydávají *světlost* (I, 84), mají-li Anglové o tomto hadu jakousi *světlost* (= poučení jasné; II, 7); slovo *věcnost* vykládá Hek sám »die Eigenthümlichkeit einer Sache« (I, 104); svědomí jedno je pro *veřejnost* (subst. teprve od obrození běžné; I, 24); *všeobecnost* (= die Allgemeinheit; I, 52); *zavázanlivost* (Več. vyraž. 1832, str. 325, 2. sl.); kořen dá se před ztrátou *zrůstnosti* zachovati (II, 16); množí se *životností* výbornou dvoří (snad = plnost života; Krat. přemyšl., str. 7).

Hek ukul nejednou takové substantivum nesprávně i zbytečně, zejména tam, kde mu náš jazyk nabízel slova dávno ustálená a lepší. Hek píše na př. *dobrost* (II, 95) a měl staré jasné slovo *dobrota;* píše: tím řídne u lidu *důvěrnost* (II, 33), a měl napsati podle smyslu *důvěra;* takové nabude *hustosti* (II, 26) a mohl si vziti i z lidové mluvy slovo *hustota*. Podobně v jiných obratech: *krásnost* rozeznával (II, 231) a měl pro to slovo *krása* — také ho užil hned v druhém verši; snad se nechtěl opakovat. Místo: *novotnost* (I, 23) říkáme *novota*, místo *potřebnost* (II, 15) *potřeba* (ovšem *potřebnost* je také u starších spisovatelů); polohlasné zlořečení jeho *podezřelost* rozněcovalo (= podezření; II, 154): Bůh mluví k potoku: nad *snesitvost* (= než co snese) v tobě rozmnožená *tekutost* mohla by i tobě i všem opomezním *sousednostem* býti nebezpečná (II, 132), ale Bůh věděl, že Čech říká *tekutina* (prostý člověk by řekl *voda*) a *sousedství; tekutost* místo *tekutina* psal Hek již dříve: nechávají vyvařenou tekutost ssednouti (II, 26); kterákoli jiná zmnožených řek tekutost (II, 132). Nejde zde o vlastnost, nýbrž o hmotu. Podobně i jiná slova:

kdež kávy se v nesmírné *zásobnosti* sváží (m. *zásobě*; II, 44); tato rybí *zpotvornost* (I, 82) je *potvora* nebo podle novější řeči *nestvůra* Leviathan.

Zřídka kdy najdeme u Heka místo našeho substantiva utvořeného příponou *-ost (nost)* slovo jiné; tak píše podle starší mluvy: *zkušením* a dorůstajícím rozumem (II, 129), kde bychom my psali: zkušenostmi.

Nová slova tvořil Hek pro nová zřízení, pro něž starší řeč neměla názvu. Vypravuje na př. v jedné povídce o blázinci; nazývá jej jednou »dům bláznův« (něm. Irrenhaus) a kousek dále utvořil pro ně samostatné slovo *bláznovna* (Več. vyraž. 1832, str. 13, sl. 2.). Slovo *blázinec* je snad původu slovenského.

Podobně, když psal o výrobě cukru, nazval budovu zařízenou na vaření cukru *cukrárna* (II, 50); tenkrát se u nás cukr ještě nevařil. Pozdější slovo *cukrovar*, utvořené analogicky podle starého slova *pivovar*, se ujalo, poněvadž *cukrárna* musela být ponechána pro výrobu cukrovinek. Příponou *-árna*, kterou měl tak rád pověstný Vác. Pohl, utvořil Hek ještě druhé slovo z oboru cukrovarnictví *čistárna*, jež sám vykládá v závorkách německým slovem »Raffinerie« (II, 58). Také slovo *květárna* (= květnice; Več. vyr. 1832, str. 32, 1. sl.) se sem hlásí.

Též pro jiné předměty, u nás do té doby neobvyklé, bylo potřebí nových názvů. Nové myslím je slovo *záhranka*. Spisovatel ho užil, aby označil při nově vynalezeném secím stroji příklopku otvorů perem řiditelnou, aby mohla vypadávati zrna při setí (II, 61). Nové bylo u nás, že prý »půda k vysázení cukrového rákosí odhodlaná« slove *cukroviště* (II, 54, 55 a j.). Bylo by správnější (analogií podle jeteliště a j.) *rákosiště*, když na tom poli rostlo rákosí, ale tomu by se bylo u nás jinak rozumělo. Podobně si Hek pomohl, když chtěl označiti obrazně jedním slovem nebezpečí pro poctivého člo-

věka před úklady lstivých a násilných nepřátel: nazval je *potopiště*: (poctivý člověk) prý se raduje, že uprostřed tolika potopišťat přece celý a suchý ... vyvázl (II, 104).

Takto snadno tvořil Hek také jiná slova; na př. *listota* (Več. vyraž. 1832, str. 13, 2. sl.; našeho slova *listina* ještě Jungmann nezná); pro slovo Larve si ukul subst. *natvářka* (II, 196; na starší *škrabošku* asi nevzpomněl). Pro plovoucí živočichy ukul nesprávné slovo *plovan* (od plovu; I, 99; srovn. pozn. na str. 139). O Alexandru Velikém vykládá Hek ve zbožném rozjímání, že byl na zemi toliko poutníkem, podruhem, *pohostinem* (II, 125; že tu žil jen pohostinu).

Vedle obecného *mudrák* píše Hek také neobvyklejší *mudroch* (I, 6 v témž epigramu) a podle tohoto utvořil bezpochyby také: *mladoch* (I, 53).

Ještě ve starých letech luští dost se zdarem nesnadný úkol, jak nazvati internacionální francouzské slovo raquette: navrhuje český název *srška* (II, 188).

Někde Hek ustálené jméno obmezuje na určitý význam: Slovo *podruh* mívá u něho zpravidla význam sociální i morální závislosti na někom, poněvadž podruh si hleděl udržeti přízeň pánovu; na př.: (blázen) podruhů nalezne dost, ježto mu pochlebují (I, 72), v podruží za pány se vystavujíce (II, 65) a j.

Osobitost Hekovy mluvy projevuje se při obratném užívání zdrobnělých substantiv. Uchvatitele dívčí nevinnosti nazývá obrazně mlsným *krahuleckem* (I, 54). Zdvojeně zdrobnělým slovem označuje Hek neumělost, fušerství v řemesle, asi jako říkáme: lépe jít ke kovářovi nežli ke kovářičkovi; v tom smyslu píše také Hek: *kuchtičkové* a *lékařičkové* (II, 197). A tak i v této větě: nebudeš proto obrem, že tě ním malichernější *sladičkové* nazývají (II, 174; kdo mluví sladkou, lichotivou řečí).

Proti jiným obrozenským spisovatelům, i nejpřednějším, užívá a tvoří Hek poměrně málo slov složených a sražených.

Ze substantiv jsou to jména již ustálená: *zeměplaz* (I, 18, II, 196), *marnotrátce* (I, 69, v novější řeči je běžnější *marnotratník*), *smrtonoš* (v starší řeči o planetě Marsu, Hek tak nazval řezníka I, 45). Slovo *zadostiučinění* (II, 149) se dříve nesráželo v jedno slovo. Od biblického slova veleslaviti (II, 142) tvoří Hek subst. *veleslavitel* (II, 143). Z obecné řeči asi je převzato slovo *kolovrátník* (= kdo dělal kolovraty; II, 96). Novějšího původu je slovo *samoláska* (II, 203).

Za Hekovy výtvory smíme pokládati tato složená slova (Jungmann v Slovníku má na př. doklady jen z Heka nebo žádné): mrzutým *lidotrapům* (I, 54); starému *mladomilu*, jenž mladičkou dívčici pojal (I, 53): *prázomluvcové* tuční (I, 55), *slabikoměr* (ve smyslu: rytmus; I, 15). Slovo monopolista vykládá Hek sám po česku: *samoobchodník* (II, 25), jiní je chtěli míti později zčeštěno složeninou *samokupec*.

Jména abstraktní tvořená příp. *-nost*: *dlouhochvílnost* (II, 200), *protimyslnost* tohoto hada k ženskému pohlaví (II, 7; tvořeno od toho, že hadovi byly ženy proti mysli). Podobné slovo je: *sousmyslnost* (tys pánem a vládcem, pokud ti čas a sousmyslnost přeje; II, 126; II, 133; Ant. Marek pro pojem »jeden smysl všech« utvořil slovo *sousmysl* v Kroku I, 130 u Jungmanna v Slov.). Hek se pokusil utvořiti slovo *váhorovnost* (na moři udržeti; II, 20) pro ten pojem, pro který se nám nyní ustálilo složené slovo *rovnováha*. Dále pak pokračuje: tak bolestný jest následek mořské *převažnosti*.

Poměrně nejvíc složenin má Hek ve vlastních jménech.

Hek nemá myslím sobě rovného v celé obrozenské literatuře co se týče volby a tvoření vlastních jmen. Vlastní jména se v jeho pracích, zejména v básních, jen hemží. Jména, která spisovatel dává svým osobám, jsou na ně vždy jako šita. Často vysloví básník jméno, a máme v něm hned typ, určitý rys povahový. Básník si jím ušetří mnoho slovné charakterisace a může být potom co nejstručnější. Jméno mluví již za povahu. Bývá to nemalá výhoda hlavně pro epigram. Muž chtivý novinek dostane jméno *Hovora* (I, 16); v podobném smyslu mluví Hek o pochlebném *Švecholovi* (I, 90); nebožtík kantor *Ježátko* (I, 49); nedbalý hospodář, který ukrádá Pánu Bohu čas, sluje strejc *Fejfara* (I, 17); namlouvavá mladičká dívka dostala jméno *Krásina* (I, 61). *Šebířka* perel a drahého kamení po sobě navěsila — dostává je od několika manželů (I, 26), snad si byl Hek vědom původu jména Šebíř od Severus a ironisuje je. *Budivil* chce vědět, co je láska (I, 30); židovi kupci našel autor jméno *Šimonovec* (I, 85); *Doušek* vejde v známost s *Popelkou* (I, 27), je to bezpochyby persiflovaná sestra a hospodyně dobrušského faráře; v klevetivé Nové Bukárni je rychtář *Brambora*, regenschori *Souliba*, »člověk mnoho o sobě smejšlející«, a jeho družka, »žena plynoucí mnohomluvnosti«, je paní *Krákorka;* hrdina povídky, málomluvný švec, slove *Chocholouš* (II, 145 n.) atd.

Často Hek vlastní jména alegorisuje. Předvádí dobromyslného *Důvěřila* (I, 90). V téže básni je *Tvrdec* mrzut, když uslyší *Slavikvasa* chválit; *Ctimil* šlechetný však je uváděn do lidských řečí (I, 36); člověk, který zmeškal Příležitost, dostal jméno *Zabud* (II, 126); svět prý hledá zvláštního lékaře, není-li moudrého zde, i *Černila* vezme si z nouze (I, 109); šváb splichtí se s Černilem i *Mazačem*, kteříž mu pohodlnou budku na svědomí ztracené. . . . postavěti dovedou (II, 70).

Za takové význačné jméno vlastní lze pokládati také místní jméno *Krahulčí* (I, 48 pozn.), třeba že máme skutečné osady takto nazvané. Konyášovou »horlivostí se v jediné koleji — nazpamět nevím v které, zdá se mi však, že to v Krahulčí bylo« — topilo českými knihami. V skutečných vesnicích, známých pod tímto jménem, kolejí nebylo. Chtěl tedy Hek tímto jménem označit dravčí zuřivost v ničení českých knih.

Zvláště jména složená a sražená, zahrnující v sobě dva pojmy, přikládal Hek často svým postavám, aby vystihl jejich povahové vlastnosti. Od starších buditelů převzal jména *Mnislav* (I, 46), *Zbislav* (I, 42). Tak čtenářům předvádí *Ctimila* šlechetného (I, 36), v »Přetvařování« proti Sulciovi staví *Vlastimila* (I, 40), míně tím asi sebe; jinde vystupuje *Radimil*, moudrý muž (I, 13); rybář, který lovil ryby tím, že kalil vodu, byl označen českým příjmením *Kalivoda* (I, 99); *Drahomil* founí na chudé (I, 97); bohatý lakomec dostal jméno *Hladolet* (I, 97); lehkého svědomí byl *Šidomil* (I, 20); rytíř *Konopas* vstupoval na kůň (I, 15); jinde nás básník seznamuje s barónem *z Křivozraku* (I, 55), *Ledabylem* hrabětem (I, 7; toto jméno vyskýtá se též u Komenského); správcem *Mnohorádem* (I, 5); k básníkovi se přivine *Šprýmorod* (I, 14); sobě pak básník vymyslil pseudonym: Dobrota *Smíchorád* (I, 73).

Svému úhlavnímu nepříteli, dobrušskému Jetmarovi, odvděčil se Hek zlomyslně několikerým překřtěním: *Jedomareš* (II, 72 a 101), *Jedomyr* (II, 71), *Jedotrus* (II, 57 — tištěno chybou tiskovou: Jedoteus; i II, 104); *Jedoviště*, *Jedmá* (II, 104). Naproti tomu má pro přítele lékaře (patrně dra Korába) za nejvyšší poctu název *Lekoslav* (II, 234).

Neustáleny byly v době obrozenské názvy cizích jmen národů a zemí. Hek tu hledá oporu jednak v starších spisech, jednak v řeči lidové. Píše na př. podle star-

šich spisovatelu: do *Hyšpanye* (II, 48), jindy (II, 128) podle mluvy lidové: *ve Španielsku*. Takto utvořil také slovo *Francouzsko* (ve Francouzsku II, 128): podle lidové mluvy byl by tehdy napsal: do Francouz, jako se říkalo: do Vlach.

Neustálena jsou u Heka také jména cizích národů; čteme u něho: *Anglové* (II, 7) i *Angličané* (II, 14) — v obecné mluvě: Engličani — a také: *Brytané* (II, 27); *Francouzové* (II, 14) a učeně *Gallové* (název pro Francouze); dále: *Holandové* (II, 14, 22 a j.). Pro Portugalce neznal ani starého jména ani lidového, přizpůsobil si tedy jméno německé: *Portugézové* (II, 48). Obyvatele Indie nazývá *Indiány* (II, 26; toto jméno měl, jak udává Jungmann v Slovníku, poznamenáno také Dobrovský). Někde — při neznámých názvech zeměpisných — byl Hek nucen tvořit nová slova; obyvatelé ostrovů Moluk sluji u něho jednou *Molukané* (II, 21), ale hned kousek dále jim říká *Molukčané* (II, 22; správně by byl měl napsat *Molučané*). Přídavná jména jsou: *molukský* (II, 21) i *molutský* (II, 22, m. molucký); od subst. Mokka (u Heka: Moka) *mokaský* (II, 46), od Java: *javanský* (II, 46). Tehdy se jinak neříkalo a nepsalo nežli *amerykánský* (II, 4 a j.).

Ani jméno obyvatel našeho dílu světa nenašel Hek v tehdejší řeči ustáleno; on píše: *Evropčanů* (II, 11). Tehdy se děly pokusy vyjádřiti tento pojem, a klade se vedle sebe hned několik názvů: Evropčan, Evropejčan, Evropejec, Evropan (Jungmann podává pro tato čtyři jména doklad z Kroka II, 145 — t. j. z r. 1822). Obyvatelé Egypta slují u Heka podle starších spisovatelů *Egyptčané* (II, 7), jindy *Ejipčané* (I, 74), jako vyslovovali také Čechové již před více než dvěma sty let. Ze starších knih přejal Hek také jméno *muhametán* (II, 8 a j.), které tak vyslovoval také obecný lid. Obyvatele Vídně nazval Hek správně *Vídňany* (I, 23).

Některá místní jména znějí u Heka jinak, nežli je máme ustálena nyní. Píše, že se častěji káva dováží přes *Daňskou Hafnu* (II, 46); český čtenář by se byl asi sotva dovtípil, které místo je to, kdyby byl spisovatel nepřipojil v závorce = Koppenhagen; pro jméno Kodaň mohl Jungmann uvésti doklad až z r. 1828 (z ČČM. II). Podobně si náš spisovatel zčeštil jméno Konstantinopole, jak je přejímali z řečtiny i starší spisovatelé; píše: *do Konstantynova* (II, 35). V novější české literatuře se vyskytl již název slovanský Carohrad tři léta před tím, nežli napsal Hek svůj článek (v Puchm. Nov. bás. 1814 — Jgm. Slov.).

Hek měl však potíže i se jmény míst v Čechách. Tak jméno Janských Lázní, kde býval v létě zaměstnán, přeložil do češtiny *Janské Vary* (vysvětluje = Johannisbrunn II, 135 pozn. — na Johannesbad se patrně přezvaly také až později). Hek, ač byl v kraji nedaleko Krkonoš a jistě na svých pojížďách za obchodem často vídával Sněžku, pokouší se zčeštiti jméno této nejvyšší české hory a jejího okolí v poznámce k své povídce z Podkrkonoší (II, 133): »*Sněhov* = die Gegend um die Schneekuppel im Riesengebirge; *Sněhovka* = die Spitze des Berges, Schneekuppel oder auch Schneekoppe genannt.« Slovo Sněžka, které označuje Jungmann za slovo běžného užívání, nebylo asi v kraji Hekově známo.

Hek také jména známá ze staroklasické literatury přizpůsobuje češtině. Jméno Sulcius, převzaté z Horatiových Satir a pro Heka tak význačné (srovn. úvod k I. d.; str. IX.), překřtil jednou na bližšího nám Sulcíka (I, 9); k pastýři řeckých a římských idylliků — a ovšem i jejich novořeckých napodobitelů — Dafnisovi stvořil družku Dafnyšku (I, 43), které ovšem starší básníci neznají. Jednou etymologisuje nefilologicky jméno Damokles, »že pestvím naskrz domokl« (II, 91).

Přídavná jména (i příslušná přísloveč) tvoří Hek od kmenů jmenných i slovesných.

Nejčastější jsou u něho — jako u jiných spisovatelů obrozenských — nová adjektiva, tvořená příponou *-ný (ní)*. Z kmenů jmenných: *cizotnou* zradu (II, 65), jiní *chalupní* a obecní lidé (II, 122; s významem »podřízenější« — jako subst. podruh; obdoba: subst. chalupník); nějaká radost *chvíleční* (II, 198; = na chvilku; v adj. *chvilkový* snad autor cítil význam opětovací, kdežto on chtěl říci: jen na chvilku); zná *jednotná* slova, ne však plný smysl zákona (= jednotlivá; II, 201); *lícné* titěrky (= co je na líci, co se líbí; II, 105); v Indii a *okolně* (= v okolí; II, 47; přídavné jm. okolní je běžné); povstala pranice *pěstná* (I, 97; k tomu ironicky filologický výklad spisovatelův v poznámce: pugna palmaria atd.; nábožnost vrchních i *podolních* kněží muhametánských (II, 34; Hek pošinul význam staršího adjek. ve smyslu »nižší«); jest ptákem a švitoří *ptáčně* (= po způsobu ptáků; I, 108; z adj. *ptačí* nemohl spisovatel utvořiti příslovce); *pudně* učinkujících srovnalostí (II, 138; pudným kvasem II, 166); ani *revnímu* soku ji (hůl) podá (I, 79; pleonasticky: soku, na nějž řevní); řezanka *slamná* (II, 62; obvykleji by se řeklo: ze slámy, poněvadž zde necítíme význam obsažnosti — jako v adj. *slamnatý*); (není člověka), aby vždy tak přímě kráčel, že by se nikdy *šourně* nezatočil (= šourem, na stranu; II, 178; šourní má již Ziegler ve Vid. nov. 1813, citát Jungmannův).

Přídavná jména tvořená příponou *-ný (-ní)* i adverbia od kmenů slovesných: *jitřní* obraznost pak si k pověře strašidla tvoří (= jitřící; I, 85); jakožto *odbytnou* lahůdku (II, 35; Hek toto slovo utvořil asi z negativního *neodbytný*, jež toliko je obvyklé); jako ve snách a cestou *protržnou* putuji (t. j. cesta je protržena nesouvislá; II, 121); všeliká zla i ta *nejprůmyslnější* ne-

pravost (= promyšlený, rafinovaný; II, 196); na pomoc slepého štěstí *spolehně* nečeká (= aby se mohlo spolehnouti; II, 171); přicházeli *stoupně* in fantasiam (t. j. fantasie stoupala, zvyšovala se; II, 147); lid je již dosti krotký a *uhebný* (= uhýbá se jiným, analogicky podle *o-hebný;* II, 101); břicha *ubětního* sobě vydobyli (II, 94; smysl mi není jasný); své *výhřevné* místo (= na němž se lze vyhřáti, »teploučké« bychom nyní řekli; II, 196); dobrý a *vyražný* měšec (od *vyraziti*, vytáhnouti lepší součást, jak se děje při mletí obilí: výražek a zadní mouka; nebo snad druhý význam: do zásoby; II, 90); ten *vstříčný* jed (= který se vstřikuje; II, 199); jiné adverb. *vstříčně* utvořil Hek od přísl. vstříc: kde jedna (ruka) druhou vstřičně podporuje (= vzájemně; II, 136); přímých i *zatáčních* cest (I, 139); nádhernost *zdobným* Pařižanům potud ještě nevídána (= zdobivým; II, 153).

Osobní zálibu má Hek v přídavných jménech tvořených příponou *-livý*. Jsou tvořena analogií podle jiných adjektiv s příp. *-ivý*, kde před *i* je *l*; Hek má také taková adjektiva: z *krášlivých* rukou (II, 127; od *krášliti* — zde význam buď »krášlících« nebo »kdo rád krášlí«); *obveselivě* se procházejících (= s obveselením; II, 139). Adjektiva s příponou *-livý* (adverbia *-livě*) m. *-ivý*, *-ivě*: *opáčlivě* zivlavého (Več. vyraž. 1832, str. 22, 1. sl.); každý národ dává *osobivé* barvy *umlivému* (wissenschaftlichen) dějopisci (= osobní, individuální; nám osobivý znamená ovšem něco jiného; druhému adjektivu bychom bez výkladu autorova sotva rozuměli; II, 197); téhož tak nesmírně *touživého* mládenečka (II, 137); *traplivých* starostí (= trápících I, 115); prostředek proti traplivé milosti (I, 19); traplivé myšlení (I, 10). Z lidové řeči je převzato *učinlivě* (II, 138). Slova obvyklého v řeči lidové *hledivý* (na př. hledivý mák, když se zralá makovice nahoře pod čechulkou

otvírá, tak že zrnka mohou vypadnout) užil Hek v jiném smyslu; k zisku *hledivý* zrak (t. j. vlastnost, že stále hledí, hledící mu nestačilo; I, 97).

Jiná příd. jm. s příp. *-livý* mají význam našich adjektiv tvořených příponou *-telný*. V době obrozenské se tato adjektiva nevyskytají tak často: tehdejší spisovatelé je nahrazovali přídavnými jmény jinými. Také Hek; na př.: máme *důkazlivě* za to (= můžeme dokázati, dokazatelně; II, 34); žádost nezkrocená jest vždy *nevyváživým* proudem (= nevyvažitelným; jiní spisovatelé toto slovo nahrazovali lépe adj. *nevyvážný*; I, 92).

Přídavné jméno tvořené příponou *-te(d)lný* má Hek také (v nějakém k sobě *nepřistupitedlném* blesku II, 142).

Z jiných adjektiv tvořil Hek podobně příponou *-lavý* m. *-avý* příd. jméno *zirlavý*: *zirlavého* šebetání (Več. vyr. 1832, str. 22, 1. sl.). Jednou místo této přípony má Hek příponu *-ací*: *zpěvací* manželka (II, 146; m. *zpěvavá*; zpěvací = co se dá zpívati, báseň).

Přídavná jména nová, tvořená jinými příponami, jsou u Heka dost řídká.

Od příčestí minulého činného utvořil Hek adj. *tklý* (od tknu): ucho k úrokům tklé, však ku prosbě chudiny hluché (= snadno se ho dotkne, vnímavé, I, 97), slovíčko tklé zásluhy rozmnožuje (I, 87). Z příčestí min. trpného: na *utišeném* přívrší roste (= kde je ticho, větry utišený; II, 44); všelikým i těm *nejvyšinutějším* manželky své rozplašenostem (= které se vyšinuly z obyčejného způsobu života, nejztřeštěnějším; II, 128); kdo *přepaženou* přísností jiné soudí (slovo nesprávné, spisovatel chtěl asi říci: přepjatou II, 201). U Heka se již vyskytá také otrocký překlad z němčiny: *nadřečená* káva (II, 44).

Poměrně málo nacházíme u Heka nových adjektiv utvořených příponou *-ský*, adjektiv jinak v našem

jazyce velmi četných. Hek nazval to, co zrak zatemňuje, *sulciovskou* nemocí (= podle Sulcia, typu bezcharakterního člověka, v Prvotinách 1813, srov. II, str. 244 nahoře); mluví o smíchu *chlapcovském* (naše: chlapecký; II, 170). Od běžného užívání odchyluje se ne tvarem, ale významem adj. *městský*: domácí a městské války (= občanské, překlad z něm. bürgerlich; II, 203).

Z jiných adjektiv: tohoto *bublinkového* světa (Krat. přemyšl. str. 6); květ sedí na obdlouženém *čelistcém* kališku (= tvaru jako čelist; II, 21; Presl utvořil pro podobný pojem adj. *čelistný* = v čelisti); *keřovatá* zrostlina (II, 31; raději: křovnatá nebo křovitá); zdvořilost klade tolik *lesknatého* zastínění na jazyk (II, 171).

Některá jména přídavná (i příslovce) spojuje Hek s neobvyklými předponami: na př.: *bezstoudně* (I, 88; II, 23; II, 65 a j.); *bezčíslným* množstvím (m. ne-; II, 179); tak i tobě *bezobrannému* (II, 175; rozvedli bychom raději). Naopak zase místo *neohledná* žádost (I, 52) bychom každý napsali: *bezohledná*; *oklamný* účinek (II, 118), oklamným stavitelem (II, 80) zní nám cize, stačí nám slovo jednoduché, *klamný*; spíše bychom přijali: *přeoklamně* (II, 201); (důstojnost) čelo *poslavné* korunovala (II, 121; snad chyba tisková m. postavně, slovo u Heka časté).

Adjekt. *neschvalný* (chvála v nečas činí člověka neschvalného I, 171) utvořil si asi Hek analogií podle *schlouba*, *schlubný*. V rukopise Krat. přemyšl. (str. 10) píše Hek: cesta ho... *jedamarnou* slastí... až v ta přesmutná místa přivede, slovo nově ukuté, asi ve smyslu »ledamarný« (vyšší stupeň marnosti).

U Heka čteme také některá adjektiva (adverbia) složená a sražená.

Ustálené byly již složeniny, jako: *krásnoruká* umky (I, 8), *dlouhochvilný* (II, 127), *vysokomyslný* (II, 161),

i otrocký překlad: *tvrdošijněji* (II, 188), lidový výraz: *samosetá* pláně (II, 22) a j.

Ale jsou tu i některé složeniny a sraženiny, jejichž otcem byl asi Hek sám; na př.: k účinkům *blahotvorným* (II, 126 i 180); zabráněno-li *ctižádostnému* (II, 164, m. běžného *ctižádostivý*), hlavy své *časotratně* šperkují (Vel. pát. 85 — jinak je toto místo přejato z Bavorovského, ale u něho (CXXV[a]) této složeniny není); kadidlem . . . *drahostojícím* (II, 142); *duchopárné* částky se mi od plic odtrhují (I, 48); *krásumilovné* oko (II, 4; spisovatel při tvoření tohoto slova měl na mysli sloveso *milovati*, a ne adj. *milovný*, krásymilovný); *manželozvodný* had (II, 7); při těch *medotekoucích* pochlebnicích (II, 124); *ostrovidomý* zrak (II, 169); *sobělibně* uctěn bývá (II, 142 i 177); *spoluvisící* lotr (II, 118).

Z jiných: od *všezvučných* dvořanů (II, 90); *všelikteré* nebezpečenství (II, 164). Zvláštní slovo je: vyhna se *notenkrát* jemu (II, 175; odvozeno patrně od *notný* = hodně veliký, dokonalý; zde měl autor na mysli: hodně daleko; či snad je to tisková chyba m. *natenkrát?*

Někde Hek běžné adverbium pozměňuje. Říká se na př. *nazdařbůh*, ale u něho čteme: když se (dílo) jen *na bůhzdař* koná (II, 30); (právníci) aby na obě strany na bůhzdař sázeli (II, 90). Náš spisovatel snad nově ukul adverbium *křižmo:* křižmo je (Vlachy) projda (= kříž na kříž, křížem krážem, snad analogií podle jiných: stojmo, ležmo a j.). Konečně u Heka také čteme buditelské nesrozumitelné *nazvíce* (nazvíce škodný, II, 189), vzniklé, jak známo, chybným čtením rukopisného: nayvíce).

Hek se častěji pokoušel tvořiti nová slovesa, někdy velmi směle. Odvozuje na př. sloveso od superlativu: kdo věc vyvedl svou, ten život si *znej-*

blaženějšil (= učinil nejblaženějším: I, 79): v rukopisném Krátkém přemyšlování z r. 1828 vytvořil náš spisovatel dva takové nezvyklé novotvary: (Krystus) nám naše potomní sidlo.... *znejdokonalejšil* (str. 13; před ním uvedl do spisovné řeči totéž slovo Puchmajer (Jgm. Slov., ale bez dokladu). Hek ho asi neznal; a druhé: a tys živobytí své *znejnešťastnějšil* (str. 11). Za slovo nové pokládám sloveso *ošpičatěti* v této větě: když všecko cukroviště tak ošpičatí (II, 55; t. j. o vyrážení výhonků třtiny ze země; u nás se říká o žitě, když vyráží ze země, že jehlí, nepochybuji, že tohoto výrazu užívali také kolem Dobrušky). Jiná slovesa Hekem utvořená: darmo se *peřestí* čtverák (II, 81; adj. *peřestý* je v starší řeči, Hek je mohl poznati u Komenského; on sám má též subst. *peřestí:* krk ptáka agami hustým *peřestím* obrostlý II, 4); zisk člověka ošemetného je (věci) tu *pohromí* tak, že zhořčí sladkosti jejich (= způsobí, že utrpí pohromu; I, 59).

Jiná slovesa: dcery, co utěšeným jsou nápojem *schopnily* otce (= učinily schopným — narážka na biblické místo o dcerách Lotových, které opojily otce, aby s nimi souložil; I, 76, viz pozn. na str. 135); Enoch uměl sobě neviditelného . . . Boha tak *upřítomniti*, že (Več. vyraž. 1832, str. 331, sl. 1); darmo se *velební* šelma (= činí se velebnou; jiné sloveso než *velebiti;* II, 81); kdo dítětem jest, když k stavu se *osobní* svému (sloveso nové, asi = stává se osobou; I, 104); brus k věci *působní* kosu (= činí způsobilou; I, 109); Angličané les hubí a *spouštějí* (= činí pustým; sloveso opětovací od denominativa *zpustiti;* II, 24); (lidé) zlí a vší dobré mravopočestnosti *zpuštění* (II, 193; m.: kteří se zpustili — význam máme v příd. jm. zpustlá mládež); takové *zobrovatilé* osobě (= která se stala obrovitou; II, 134). Z jiných nově utvořených sloves: Bohu *se slítilo,* že učinil člověka (Več. vyraž. 1832, 346,

sl. 1); od *lito — slitovati* má jiný odstín významový). Onomatopoeticky asi utvořil Hek slovo: opačlivé *šebetání* (= šeptání; Več. vyraž. 1832, 22, 1. sl.). Chybně snad je ve větě: co zloba času svým rozdvojila *překvácením* (II, 126; překácením? či překvačením = přepadnutím?).

Individuálním pojetím mění Hek význam slovesný tím, že ze sloves nepřechodných tvoří slovesa přechodná. Mohu uvésti několik příkladů: *kdo nám urodil ječmen*, toho ctěme (I, 59; můžeme říci jen: ječmen se urodil, kdežto zde znamená: způsobil úrodu); *kdo mravný vykvasí neduh* t. j. způsobí, aby se vykvasil, (I, 110); *žaludek natuží čin* (I, 81; vykládám smysl brachyologickým rčením: žaludek způsobí, aby se člověk tužil a měl se k činu); věc těžká být zklamánu, však *přetíží* všecko, jestliže od přítele se tu věrný oklame přítel (I, 75; jiný význam, nežli se ustálil u tohoto slovesa: nade vše je těžší).

Potřebě, tvořiti nová přechodná slovesa, neubránili se ani moderní básníci čeští. Neruda v VIII. č. Písní kosmických na př. píše: Tvá každá sloka má svůj život poučný, a když *jej vykvete*, dá mrtvol zvučný . . . zpět (= přivede do odkvětu).

Mnoho slov zejména pro filosofické pojmy tvořil Hek v stařeckých letech. K názvům německým si v svých zápiscích přidával české výrazy, dost často čistě rosovsky tvořené; nestaral se při tom ani o posavadní terminologii filosofickou.

Heka jako českého spisovatele charakterisuje, že si ještě v stáří pilně vypisoval české úsloví, fráze. Podle rázu zdá se, že je čerpal ze starších českých spisů; na př.: mlčkem odejíti — tacite abire; kulhavý na obě nohy, spí na obě uši (obé bez překladu); podveseliti se vínem — vino laetificare; rozbitovati lou-

peže — praedas dividere: viděl, že jest o něm již zle uloženo od krále a j. v.

Tyto studie, Hekem v pozdější době zachycené na papír, osvětlují nám dobře jeho postup při spisování v mladších letech.

Z jiných výpisků zřejmo, že ho ve čteném spise zajímaly dovedné obraty stilistické.

Pro Heka není ani úsloví ani přísloví něco definitivně ustáleného, hotového, jak se na ně dívá filolog. On fráze i přísloví pokládá za projevy lidového ducha, prostého člověka, pokládá je však za schopné dalšího zdokonalování a sám se o to pokouší. Hek tedy tvoří i fráze nebo fráze starší řeči a fráze lidové obměňuje po svém. Zpravidla chce, aby jasněji vynikl obrazný smysl nebo satirické zabarvení.

Některé takové fráze jsou a nejsou lidové. Řekne-li na př. Hek: *i ztenčil si na ostro sluch* (II, 154), je tu z lidové řeči představa ztenčení —říká se: má *tenké* uši a zbystřil *sluch* — spojena s německým rčením: Ohren spitzen. Nebo napíše Hek: *nejsa na dlouhých rozpacích* (II, 155), kde bychom řekli: nejsa dlouho na rozpacích; nebo pleonasticky: *jasně a zřejmě to na oči vídáme* (II, 75), kde by nám stačilo jen *jasně a zřejmě* nebo jen *na oči;* nebo: pšenice hledaje tam, kde *vzrůstu ni vzniku jí není* (I, 104): lidu stačí: nemá vzniku atd.

Hek znal na př. lidové rčení: *horempádem*, uvažoval o něm a dospěl asi stejného mínění o jeho původu jako později Jungmann v Slovníku: Jg. myslí, že je správnější říkat *horempátem* a to že vzniklo z původního *horem patou*. Tak si rozumově vyetymologisoval tuto frázi také Hek asi patnáct let před tím, nežli vyšel Jungmannův Slovník, a hned také podle toho psal: až do toho horoucího pekla, to jest do té jisté záhuby, *horem patou* upadá (II, 74).

Jiný příklad: ustálenou frázi *státi na svém* rozšířil Hek a spojuje sloveso *státi na* také se substantivy významnými: *bližnímu na křivdě nestuj* (I. 95), aby bratr bratrovi na křivdě nestál (II. 25); mohu-li milovat to, co mi ve všem *na škodě stojí* (I. 95), že mu *na* jeho *dědičném právě* ve všem zlém a škodlivém *stojí* (II. 72). Podobný obrat: svědomí jazyku *na odpor stojí* (I. 64). Aby se tyto obraty Hekovy staly frázemi, bylo by jen třeba, aby je lid přijal do svého pokladu slovního.

V jedné básni Hekově našel jsem frázi, která mi nebyla dost jasná: svátky a veselé dny pronášíš, a *chybí tě lávka* (I. 92). V této podobě snad asi žilo toto rčení za doby Hekovy, jak jsem připouštěl ve výkladu jeho (pozn. k I. sv., str. 137). Lid by byl spíše řekl: a chybil's lávku. Takto si patrně vysvětloval Hek vznik fráze »chyba lávky«, když přemýšlel o jejím původu. Výraz »chyba lávky« si tedy Hek správně vykládal m. chybění lávky, jak se slovo *chyba* cítí třeba při střílení do terče nebo při poražení krále samotného v kuželkách. A jíti nepravou cestou k říčce, kde nebylo lávky, a lávku tedy chybiti znamenalo pro chodce mrzutou příhodu. Spojení slovesa chybiti ve smyslu fráze Hekem ukuté má náš spisovatel také ještě jinde: však by človíček ten se mnou byltě držel (t. j. kdyby byl ráno dlouho spal), *mého bratra by chybilo štěstí* (II. 229). Fráze: »chybí tě lávka« v jazykovém povědomí našeho spisovatele vznikla záměnou činnosti podmětu a předmětu, která je u Heka dost častá.

Zajímavá je Hekova fráze: sílu a trpělivost žádám (starému mladomilu), aby *korunu snesl* (I. 53; starému manželu, který si vzal za ženu mladou dívčici). Slovo *koruna* se v lidové mluvě vyskytá často jako výraz pro zdařilé dokončení díla, vítězství. Tak je také u Heka: ten *zasloužené koruny dochází*, kdož věc k pravému přivedl konci (= odměny; II. 30); nebo jinde: být i ta

holá důstojnost je posiavně *korunovala* (II, 121 n.): nebo: nebude-li pokušení, nebude *korunování* (II, 158). Tedy smysl hořejší fráze je: aby si korunu odnesl (jiná předpona u sloves bývá v Hekově řeči dost častá) nebo aby vítězně obstál ve zkoušce.

Takto si možná vysvětliti ještě jiná ne dost jasná rčení u Heka, jako: *sudou i lichou* prostředně trpících (I, 101), jinak má-li se svět, již věř, že *chodí si lichou* (I, 94). Na sudou nebo lichou hrávali jsme si jako kluci: drželi jsme v hrsti zavřenou věc, fazole, knoflíky i krejcary, a dávali druhému hádat; uhodl-li třeba lichou, dostal on věc, neuhodl-li, zaplatil tolik on. Tedy zde *sudou nebo lichou* znamená asi »tak i onak«; *chodí lichou* znamená »býti bez jednoho, jako neženatý«, tedy podle lidového názoru nedokonalý.

Ve rčení: láska bližního jest, když *z ručky se do ručky* plichtí (I, 95) spojil básník lidový výraz »z ručky do ručky« s nezvyklým slovesem *plichtí* — t. j. v sarkastickém jeho pojetí: vypočítavě na oplátku.

Takto Hek, nakloněný vyjadřovati své myšlenky v sentencích, vyjadřuje se častěji obraty, které mají ráz ustálených frází, ale přece jsou zjevně k určité situaci naším spisovatelem vymyšleny; na př.: bez světa cokoli jest, však *na slepou hraje si bábu* (I, 102); on (nešlechetník), *dokud mu olej stačí,* knot svůj opravovati sám ani nestačí (II, 120); k své nemalé bolesti seznal, že jest při něm *chmel toliko zvál* (Več. vyr. 1832, str. 13, 1. sl.) t. j. na svou škodu něco konal (při vání by se lehký chmel rozletěl na všecky strany a majetníkovi by nic nezbylo, tedy asi podobně, jako se říkalo: chmel i slad zmrhati); (Sulcius) mu (moudrému tovaryši) dal výhost a *zpod sejt smotlachu sbíral* (I, 68, pozn., t. j. vzal zavděk zadinou smíchanou se semenem plevele, lidmi hloupými); zdáloť se Mirolevskému, že *v něčem i jeho slovutnost připlatí* (II, 149; t. j. dobude

si platnosti): nevčas tkadleček v něm i *přísi i potrati koudel* (II, 65); (my pak ve vyhejralé nadutosti) *bychom až přes hlavu létati chtěli* (Vel. pát. 85).

Zejména vznikají u Heka takováto individuální úsloví a rčení z jeho obrazného mluvení; na př.: již hned každý (šumař) *svou vejš počínal táhnouti strunku* (I, 68; t. j. namáhal se »to sbírat«, hrát dokonaleji); *čas dá ke všemu přípřež* (I, 66); *krám kramářovi vydrží břicho* (I, 80); (Jedomareš) vtipně se v potřebu třel, *až z kůže mu vypadla vlna* (II, 77); již *do sebe zbírali důtky* (= do sebe bili důtkami, máme mysliti asi na původní předp. *vz;* I, 97); (město Athénské) kteréhokoli poběhlce do města a *do rady k sobě přihnojovalo* (II, 69) a j. Nejasná je mi fráze: ztřeštěný pták chce v novém zpívati rouše, kteréž *z hříbu si sám*, jak rozuměl, *postavil na líc* (I, 103; nejspíš si Hek vytvořil tuto frázi, aby se posmíval novým prosodickým pokusům V. Fr. Hříba. (Srovn. pozn. k I. sv., str. 140.)

Hek patrně i tam, kde se dovolával přísloví, si tvořil sám; vedle novobukárského přísloví *není sukně bez blechy* (II, 146); (Jedotrusovo hrachoviště) vedle staročeského přísloví *z koše oklamného svodné se práší* (II, 57).

Rázu úsloví nabývají u Heka často některá slovesa ve zvláštních spojeních. Jmenovitě si oblíbil sloveso m í t i v r o z m a n i t ý c h v a z b á c h, kde bychom nyní užili jiného obratu. Některé fráze převzal autor ze starších spisovatelů. Příkladů možná uvésti hojně; na př.: *na péči* žaludek *měj* (m. pečuj o; I, 21); žes z dobrých rodičů pošel, *má* sice *své dobré místo* (= je pravda; II, 137), jindy v témž smyslu: mohlo též *svůj průchod míti* (II, 139) a j. Podle lidové řeči píše Hek: *měj oči na* lidi (II, 193), jenom že řeč lidová zpravidla přidává nějaký stálý přívlastek: pozorné, laskavé a p.

Z jiných obratu individuálnějších: lékařství *hodně se má*, když při těle drží i duši (II, 15; smysl: pravé je lékařství); hodnost se mívá potažně k věci (I, 106), pokudž při tom naopak v skutku se máme (= vedeme si naopak svými skutky; II, 116); u větru sláva se má (= jest; II, 88).

Řekne-li Hek: *chceš-li se do světa mít* (I, 24), nemá tato fráze význam, jako řekne-li venkovan »ten se má do světa«, nýbrž »chceš-li žít se světem ve shodě«. Osobitě po hekovsku je také řečeno: jak se z obtížného začátečnictví vyberu, *mám již na vyhranou* (II, 136). Lid by prostě řekl: mám vyhráno. Náš spisovatel tvořil asi analogicky podle fráze »mám na vybranou«. Snad chtěl frázi dodati významu, jako asi nyní čteme o šachistovi, že má partii na vyhranou.

Hek přejímal také některá úsloví z cizích jazyků. Psal na př.: dal-li by se (kdo) tak ukonejšiti, . . . *až na obě uši usnul* (II, 140). Je to překlad latinské fráze příslovečného rázu: in utramque aurem dormire (= býti k něčemu lhostejný). Čech význam této fráze jen přibližně tuší, ale nevyciťuje ho přesně. Možná, že ji Hek našel u některého českého humanisty.

Nemohu rozhodnouti, nenáleží-li Hekovi priorita, že do češtiny převedl otrocky věrně novější německou frázi »übers Herz bringen« — aspoň neznám staršího dokladu: jak by to tito dobří lidé *mohli přes srdce přenésti*, aby . . ., napsal Hek již r. 1818 (II, 35). Hrubým germanismem je obrat: *odloživ* hodnou *část cesty* (II, 155). Čech mu neporozumí, protože »odložiti cestu« mu znamená »neprovésti ji«, kdežto Hek zde přeložil otrocky německé zurücklegen; správné rčení »uraziti kus cesty« spisovatel znal a jinde ho užil. Německy je citěna fráze: Krakonovský délkou služby *Budeckému hluboko podléhal* (II, 149; t. j. nerovnal se mu délkou služby).

Dost obecné byly za doby Hekovy germanismy, jako: *nebyl více k nalezení* (II, 10); není ta radost k vyslovení (II, 6); památky *k* svému *zkažení přišly* (II, 79); k poranění přišel (II, 150). Tehdy byla ve spisovné mluvě obecně rozšířena německá fráze »ich bin imstande«: má ji také Hek: *jest v stavu* celý den na místě stát (II, 6); zabrániti v stavu nebyl, aby ... (II, 151) a j. Mnohem častěji však bývá u Heka správná česká fráze: jsem s to, aby.

Skoro napořád se také vyskytují v řeči obrozenské *rozličné vazby se slovesem držeti:* na př.: (kazatel) aby pohřební řeč jen málokdy držel (I, 52); kdož bude držeti stred za peluňku (I, 90); ostatní za sebe daleko podlejší drží (II, 145); trh na skořici se drží (II, 28); svazeček drží i šestnáct lotů (II, 32). Německá je bezpochyby také fráze v lidu velmi běžná: tím více na ně (na ona slova) drží (II, 188).

Podle německého jazyka psal Hek o věcech obchodních po česku: na př. *postaví* jim v listech *větší váhu*, než vskutku obnášejí (II, 28) a dále (II, 29) věrněji podle německého setzen: váha nádoby se spravedlivě *posadí* (II, 29); pták, jenž sice by za grešli nestál, *za sto se postaví* hned, když zná vhod zazpívat času (= vycení: I, 102); aby kupcové myslili, že více není (zboží), *se* vespolek *přesazovali* (II, 28; prostý krajan spisovatelův by byl řekl: přepláceli; při licitacích na sebe kupující lidé přihazují); nemá sázič pepře nikomu prodati, nežli jen svému *vysazenému* odbiratelovi (= určenému; II, 14; snad měl Hek na mysli, že onen odběratel měl na to výsadu).

Hek psal v době, kdy se všeobecně přijímalo tvrzení, že v české řeči je p o ř á d e k s l o v volný, a kdy se tato uměle vyteoretisovaná poučka vykládala za velikou přednost naší řeči. Není tedy divu, že u Heka nacházíme dost příkladů slovosledu strojeného. Ve většině vět

plynula mu slova neuvědoměle a vázala se v pořádek slov, jak mu navykl v živé řeči. Často však se u něho hlásí vědomí, že musí řeč prostého lidu krášliti, a tu řadí k sobě slova postupem nepřirozeným a jeho řeč nám zní jako vyumělkovaná.

Za tehdejší doby odnášeli si žáci ze školy poučení, že se zdobí spisovná řeč, zejména básnická, také tím, když se přívlastek odděluje od svého substantiva vkládáním jiných členů věty. Proto se tak snažili psáti v svých verších všichni básníci čeští, následujíce ovšem básníků latinských. Tak veršoval i Hek: na př.: přijdeli na tebe řad, tvou hrobník vyvrhne lebku (I, 24), chně proč se tu křes ani nemohl dopídit stvůrný (I, 102) a j. Ale náš spisovatel uvykl tomuto odlučování přívlastku od substantiva tak, že tak psal i v prosaických článcích: na př.: budoucí vdov a sirotků opatření (II, 3); podle mělkých domnění lidského potěchy (II, 179) a j.

Někdy bývá takové »přikrašlování« i dvojité; na př.: tato nyní na moři všech ve světě národů převážnost (II, 3); stateční krásné slavili Polané na bojišti vítězství (z r. 1834! II, 150).

Příklad německé řeči nutíval k tomu, že byl kladen mezi náměstku a mezi substantivní výraz delší člen rozvíjecí; na př.: tuto někdy pro svou ve velikém umění vzdělanost pamětihodnou krajinu (II, 7). Častěji bývá takto oddělena předložka od svého substantiva: na v pádu bojícího se všeobecného pokoje vlastnímu národu k navrácení přijíti majících ostrovích (II, 24); ovoce snáší do schválně k tomu připraveného mlejna (II, 42) atd.

Ovšem také nepřízvučná zájmena (*se, si, ho, mu, mě, mi* atd.) nenajdeme v Hekových větách položena na místech, kde by je chtěla míti řeč lidová. Pořádek slov, jako je: Ztratila mi se (věc nějaká; II, 173) je vyčten

aspoň ze starších spisů: naproti tomu bývá častěji novější pořádek slov: na př.: nezdá se mi však (II, 8).

Jinde si vyžádalo odchylku od přirozeného mluvení metrum; na př.: ostatním vysměje se; dítě snadně i pořeže se (obojí I, 25) a j.

Podle tehdejšího způsobu psaní má také Hek uměle konstruovaný obrat: žes se učil (m. že ses' učil II, 138)

Někdy i v řeči prozaické: na př.: takový ale nám se nedostane (II, 16), vodu, která za půl leta v Jordánu se ushromáždí (I, 83) a j. To však bývá zřídka, takže co se týče zařadění zájmena *se*, *si* v pracích prozaických, možná Hekův sloh prohlásiti za přesný. Ba u Heka najdeme i příklady, kde zvratné *se* je posunuto mnohem více do předu, nežli slýcháme v nynější živé mluvě: na př. (luska) krom množství drobných počernalých a se blýštících zrniček (vonnou mízu) v sobě obsahuje (II, 31); starostí schne, se hladem trápí a žízní se moří (I, 37 ve verši); třetí (= za třetí), se i u všeho dobrého lidu v největší lehkost uvodí (II, 109) a j. Takto stavívají nepřízvučné zvratné zájmeno *se* v čelo věty patrně některé dialekty posud. Naše děvče (pochází od Votic) odpovídá na otázku (na př.: Byla tam taky Mařka?). Se mi zdá nebo: Se mi zdá, že ne.

Ze zvláštností mluvy Hekovy ještě uvádím odlučování částice *-koli* od příslušného zájmena (podle starší řeči): na př.: což se koli zlíbí (II, 164). Předložka *k vůli* bývá kladena až za podstatné jméno, na př.: břichu k vůli (II, 9).

Individuální náklonnost vedla Heka k tomu, že spojce *i* dává jiné místo, nežli vyžaduje smysl. Bývá to ve verších, ale dosti často: na př. (hezká, ale špatná zpěvačko) srdce mládenců, však ucho i poraníš všech (I, 5; i musí státi před *ucho*); žaludek své žádá. Tedy pluh i slouží mu rozum (I, 29; m. tedy mu slouží pluh i rozum); (přeji), by (mladým bláznům) s fousy i do-

rostal rozum (I, 53; m. i rozum); řemeslo kdo své zná, ten času i vyhoví dílu (II, 84); věci převeliké jak láska i činí nenávist (II, 83).

Hekovy zvláštnosti syntaktické.

Hekovi, gramaticky málo školenému, proklouznou časem, ač to bývá zřídka, chyby proti spisovné řeči. Podle živé řeči svého okolí píše v akusativu množném substantiv životných tvary nominativními ve třech větách: slyšel jsem šumaři hrát (I, 68), máte vaši soudcové a rádní (II, 101), co tělesní lidé šalně mámí (II, 183).

Podle lidové řeči bývají odchylky v rodě substantiv a spojených s nimi přívlastků nebo vztažných zájmen a doplňků; na př.: takové břemena (II, 130); břemen, kteréž (II, 101); přístavadel, kteréž slovútná jsou (II, 87); těm nebožátkám, *kteříž* bývší bezděčně v proud vrženi (II, 136); lítá, prvé než mu křídla dorostly (II, 202) a j.

Živá mluva chránila často Heka, že užíval správných vazeb tam, kde se pozdější spisovatelé dopouštěli germanismu; na př.: aby svadební prsteny žehnal (s ak.; I, 52); pokud všemohoucnost Božská ji nežehná (II, 137); jak bylo ji (škodu) předejíti (II, 165); lid mne všelikou počestností očitě předchází (II, 137; v živé řeči: předchází *si* mě).

Z jiných vazeb čteme u Heka: aby si tu hroznou otázku zodpovídal (II, 136), ale podle staršího i podle mluvy lidové: každý si odpoví z svého (I, 75).

Podle nářečí východočeského mívá Hek akusativ v úsloví: hostu pravě, by *ho* nadělil Pán Bůh (I, 12); rci, by ho nadělil Pán Bůh (I, 64). Čteme tak i ve spisech Bož. Němcové. Jungmann uvádí v Plivníku (ČČM

1832, str. 407) přísloví: kdo rád z svého udělí, toho pán bůh nadělí.

V starších spisech čítal Hek častěji genitiv, nežli se psalo v současné době a zvláště nežli se slýchalo v živé mluvě. Vypozoroval to zejména u sloves záporných, a proto klade také správně genitiv: Sulcius úřadu svého nijak si neuběhal (I, 18); jádra tu nebylo v prsou (I, 20); neznáme způsobu (I, 35) a j. Archaisticky je řečeno: nechají v krechtu jednoho hrbolíku (II, 16).

Hek klade genitiv i při kladném slovese v infinitivu, je-li závislé na řídícím slovese záporném, jako: nemá sázič pepře nikomu prodávati (II, 14); nemohli očekávati z válek vejnosných žní (II, 3) a j.

Podobně poznal u starých spisovatelů, že kladou genitiv také u sloves spojených s určitými předponami. Čtenáři své doby opakuje na př. po Hubrovi-Veleslavínovi genitivy ve větě: hřebíčky posilují jater, žaludku i hlavy (II, 25). Napodobil staré osobité genitivy: žebral almužny (I, 12); slz že šetří (I, 32) a j.

Avšak častější užívání genitivů v starší mluvě, nežli jak se mluvilo a psalo v první polovici XIX. století, způsobuje u Heka, neutvrzeného v pravidlech gramatických, zmatek. Píše na př. správně: užiti času (I, 12), *těch* (očí) kdo užive včas (I, 104) a j. a vedle toho v akusativu: všecko, co na světě jest, jen včas se tu užive hodně (I, 106); všelikou ctnost jen k vlastnímu užive zisku (I, 93); užívajíce je (červy — lidi) za svůj pluh (II, 122) a j.

Tak i ve větách záporných; na př.: proti moci, kterouž nezná (II, 166) a j.

Tak spojuje Hek s akusativem také jiná slovesa, při nichž znalí spisovatelé kladli genitiv; při některých se vazba genitivní cítila i v živé řeči: na př.: úrodu zemi dodává (II, 159); pravdu hájil (II, 108); jen prací

se dobude zlato (II, 59); kdo svůj vydobyl zisk (I, 25); povídce snadnější vydobyl *přístup* (II, 8) a j. v.

Častěji však pozorujeme u Heka honbu po genitivech, kde by správné vyjadřování žádalo jiného pádu; na př. aby klidil, čeho si nasil (I, 93); kde jest vůdců, nebývá bez svůdců (II, 190; patrně pro rým; spisovatel zde byl sveden analogií výrazů záporných); (město Syrakoza) mělo dvou mořských přistavadel (II, 87; v předloze Hekově, u Veleslavína, byl zde také v přídavných jmenech ak. v duále: dva dobrá Porty mořská); měli bychom všech dětinských věcí odložiti (II, 181); bude si moci lepšího (oděvu) koupiti (II, 168); po skončené hře slušné chvály a odměny vezmeš (II, 172); aby ... mladým bláznům ... okopal mozků a brad (I, 53) a j.

Starší řeči spisovné následoval Hek v zálibě pro genitiv kvalitativní; na př.: lehkého svědomí byl Šidomil (I, 20); jest tak dobré hlavy (II, 144); lidem vrtkého smyslu ledačehos se zachce (II, 196); kdož ale smyslu lehkého a snadno urážlivého (II, 186) a j.

Vytýkám ještě neobvyklý již genitiv časový, zejména v tom spojení, jak je má Hek: češi je (ořechy cypřišové) třikrát do roka, měsíce ledna, května a září (II, 82).

Podle starší řeči a tuším i podle nářečí východočeského (slýchal jsem tuto vazbu také u nás, ovšem zřídka) pojí Hek sloveso *chtíti* s dativem: jedni tomu chtí (I, 84); chce jí (slávě; I, 41 dvakrát); byť svět z oplatku byl, co mi jest, když oplatku nechci (I, 73; nom. oplatek, mask.). Za to však chybuje Hek i v takových případech, kde by ani živá řeč sloveso nepojila jinak nežli s třetím pádem: že ona slova mohou se jináče rozuměti (II, 188).

Místo předložkového pádu klade Hek dativ při slovese *míti* (dativ commodi): jde-li k tobě na radu někdo,

nemáš *jemu* rady (m. pro něho: I. 37); Chocholouš nemaje *sobě* hrdla zpěvavého (pleonasticky: II. 146); člověk světu se vrhne (= poddá; I. 103). Nezvyklý je dativ prospěchový také v tomto úsloví: všeliký nájemník, abych *pravdě řekl* a v plném smyslu, jen sobě najímá (II. 173).

Ne dost srozumitelné jsou mi u Heka tyto dativní vazby: bude-li to dnešním světa rozkošnostem přihladino (II. 185; *přihladíno* snad obrazně ve smyslu »přizpůsobeno«; toto sloveso tu asi měl Hek na mysli a podle něho konstruoval větu); všeliký klam mezi věci nejhanebnější se pokládá, co teprv, kdybychom modlice se, i Bohu samému klamati se opovážili (II. 117: patrně libovolná chybná konstrukce).

V instrumentální vazbě nachází Hek nejlepší oporu v řeči lidové, jako na př. v tomto instr. důvodovém: Roztrhne-li se kde řetěz, nebývá to vždy *železem*, anobrž častěji *kovářem*, že jest železo lépe nesvařil (II. 172).

Instrumentál působil Hekovi rozpaky potud, že často nevěděl, má-li užíti předložky *s* či psáti pouhý instrumentál. Sloveso *spokojiti se* spojuje s předložkou s (který [muž] se spokoje s tím, co mu čestná získala práce, přeje bližnímu: jest se vším nespokojen — obojí I. 37). A podobně čteme chybně m. pouhého instr.: (svět) nechutně povrhne *se* vším (I. 74); máš jisté znamení, žeť *s* výstřelkem páleného porušen (olej; m. pouhého instrumentálu; II. 30). V téže větě čteme: Tak hrálo štěstí velikým Alexandrem, tak ještě i podnes *s* mnohými kratochvílně si pohrává (II. 124), ač v obojím případě je táž představa. Nesprávně je vypuštěna předložka s v těchto větách: přijde-li kdy (Příležitost) a takovým úmyslem zase (m. s takovým; II. 127); že jsou oba patrnou mrzutostí zůstali před branou (m. s patrnou; II. 130).

Některá příslovečná určení bývají u Heka vyjadřována instrumentálem. Neobvyklejší jsou příslovečné instrumentály v těchto větách: jádra plný Urostec v chamradí obecném plove *svrškem* (= po vrchu; II, 230 ve verši; jinde má: na svrcholku II, 205); J. Nejedlý má v překladu I. zp. Iliady [v. 499]: na svrchku); než se nadáš, všecko mine, a klubko se *koncem* svine (II, 233: na konec? či koncem niti?).

Z lidové řeči asi Hek dostal podnět, že užívá substantiva *strach* také v množném čísle: co mu *strachy* působí, v jeho pouze rodí se mozku (I, 69). Srov. pořekadlo: strachy na Lachy; dále adverbiální rčení: ve straších. (Ze svého dialektu znám přísloví: Kdo strachy umře, prdem mu vodzvonějí).

Nezvyklý je plurál ve výraze: *na doby* (= na dlouhou dobu, asi jako se říká: včera v ty doby; I, 58), není-li to chyba tisková (trojí) m. nádobí (srvn. I, str. 130).

Hek má zálibu v některých předložkách, místo kterých bychom kladli předložky jiné. Často bývá u něho předl. *z s akk.* místo *do, na, po* — někde se autor přidržoval starších spisovatelů.

Několik příkladů: vynasnaž se, by tě zásluhy unesly v úřad (m. vnesly do; I, 87); sázej v lotrii (I, 87); v hořký se uvrhl pláč (I, 9); sládek v společnost přivodí lid (I, 57); vlast v žaludku založil svém (= na; I, 21; tamže ještě: vůle a umění v žaludku založeno); i to, co o Egyptě pravého psal, v pochybnosti položili (uvedli v; II, 8); hejl v svůj vede si cvrk (I, 102); rozum člověku dán, aby ním z' svou vedl se cestu (= na cestu; I, 104) a j. v.

Podobně v lokále: v dobrém vidí se zisku (II, 41), v hojném se shledali zisku (II, 35); vyloží zboží, jak je samo v sobě (nyní: o sobě; I, 39); nijak se v tom nalézti nemohou (= vpraviti se do; II, 121); člověk se často

v rozcestí octne (= na: zde v přeneseném smyslu, I, 100) a j.

Podle starší řeči a také v některých případech podle lidové řeči užívá Hek častěji předložky *s s akkusativem*. Nejčastěji spojuje tuto předložku se zájmenem *to*. Doposud se zachovala v naší řeči spisovné tato vazba v hlavní větě, na které je závislá věta účelová nebo výsledná; příkladů je u Heka mnoho; na př.: *nebude s to, aby* tam došel (I, 83), déle nežli možnost lidská s to jest, aby to snesla (II, 34) — v řídicí větě mívá Hek místo toho také: dlouho mu nebylo lze, aby . . . (II, 136) nebo i otrocký překlad z německého: *jest v stavu*.

Ale u Heka bývá tento předložkový výraz také samostatný, jak jej dosud slyšíme v lidové mluvě našeho kraje: kdo *s to může býti*, nákladu nelituje (II, 57); kdož má tomu příležitost a *s to* i dosti rozumu, aby se ohradil (II, 136); tento dvojí obrat vyjádřil Hek jinde brachylogicky: kdo *má rozumu s to*, však zná, co je dělati s cumlem (I, 94).

Z lidové řeči mohl převzíti také jiné spojení s akusativní předl. s: *seč* komu zde býti mohu, rád se . . . propůjčím, psal Hek ještě v 72. roce svého věku (v Květech 1841, č. 32) a v jiném dopise (v Květech 1844, str. 603): ale *seč* k oslavě jazyka českého býti mohu . . . Podobná vazba: *s víc kdo nemůže být*, chválí a velebí prach (II, 85).

Hek však spojuje předložku *s* také s ak. podstatných jmen na vytčení míry, jak to čítal u starších spisovatelů; na př.: *s nuznou potřebu* stačí (I, 107); ani s potřebu své potravy nemá (II, 29); každý *s povinnost* svou, když se tu za ruce má (II, 87); byť ji (věc spravedlivou) *i s čtyřicet sedm* svedených nákladníkův jehlou bodalo (II, 123).

Že to však u Heka byla vazba někdy vyčtená, ne vždy z citu jazykového se prýštící, vidíme v některých příkladech, kde je jí nevlastně užito: *s potřebu* bělí se ctnost a s potřebu také i černí (I, 108), kde možná říci jen: podle potřeby. Nejasná je vazba: člověk má *s krk* co dělati, aby poctivě vyšel (I, 49); (otec) s krk co dělati má, aby je vzkřísil (I, 86) — snad tu měl spisovatel na mysli frázi: mám toho až po krk; *s krk* zde nemá dobrého smyslu.

Nepřesná byla představa autorova, když psal: ano i lékárníci latinskou cestou dobře se *při* zázvoru mají (m. ze —; II, 16; mohlo by se jen říci: měli se dobře při mísách bažantů. Ale při zázvoru!).

U Heka se podle starší řeči vyskytá častěji předložka *krom*, nežli se jí nyní v spisovné řeči užívá; na př.: Ctnost včas včas odplatu bére. *Krom* času ctnost se v obecnou smotlachu klade (I, 75). Častěji se vyskytá jako spojka: list se břeskvovému připodobňuje, *krom že* o něco užší (II, 18); listí bobkovému podobné, *krom že* delší (II, 31; moderní spisovatel by asi napsal podle němčiny: až na to, že); strašlivá tichost panovala po celém večeřadle, kromě že ... tajný šepot ... (II, 154).

Místo předložky *podle* mívá Hek, přidržuje se starších vzorů, někdy *vedle:* jemuž (zaměstknání) se *vedle* vůle Boží propůjčuje (II, 168 a j.); vedlé staročeského přísloví (II, 57); skořicový strom je vedlé svého kmene lípě podobný (= podle kmene; II, 26). U Heka však bývá pravidelně *dle*, jako se psalo za jeho doby často; člověk žije dle člověčenství na světě (II, 195 a j.)

V původním významu je užito vazby: *o* vši *vlnu s* tebou *se zdělím* (I, 43); ale též: *srdce s* tebou *zdělím* (I, 43).

Ve shodě s jinými současnými spisovateli bývá u Heka zpravidla předložka *z* místo *s: ze* všech stran

(II, 177); kdož se plazí, ovšem žeť *z místečka* činí pohnutí (II, 163); aby (člověk) chyby své složil *ze* sebe (II, 199) a j. Bylo o tom promluveno podrobněji v úvodě k I. sv., str. XVIII.

Podle starší řeči píše Hek: černý, drobný hřebíček *mezi* nezralé ovoce *se pokládá* (II, 24); všeliký klam mezi věci nejhanebnější se pokládá (II, 117).

Nezvyklá jsou nám nyní rčení: (břečka) *na* kotel čtvrtý *do* posledka se vydává (= naposledy; II, 52); *na* křivý soud se chýlí (II, 198); aby světu *na rozum* vysvětlil (II, 8; snad: v ten rozum [smysl] vysvětliti); nevěří, aby to pachole *na skutek* mrtvo bylo (= vskutku; Več. vyraž. 1832, str. 21, sl. 1).

Jiné neobvyklé vazby předložkové: kteříž *na to*, k čemu jsou povoláni, *nepozorují* (m. pozor nedávají, Več. vyraž. 1832, str. 388, 1 sl.); člověk jest ve všem *na rukou* Božích (= v rukou; I, 116; starší vazba také u Komenského: na ruce boží se položiti = důvěru v Boha míti); kdo měl *na* vačku víc (I, 97); ni *na* těle, ni na vačku slábnou (I, 63).

Dialektického původu zdá se mi vazba *zastati se o někoho* (kdyby se přistojící o psa nezastali; II, 6 dvakrát).

Individuální Hekovo rčení je asi v této větě: povždy ale *za smích* přijali jeho slova (I, 9). Podobně cize nám zní: *na tom* tedy *přisluší* (II, 143; z německého: es kommt darauf an?).

Zjevné germanismy jsou v těchto obratech: že mi nebude ani *na práci*, aniž *na* penězích chyběti (II, 136); když by se mu poctivý muž *postavil naproti* (II, 198).

Podle starší řeči bývá u Heka relativní *kdo, co* zpravidla s příklonným zdůrazňujícím *-ž*, v následující pak řídící větě bývá příslušné slovo sesíleno příklonným *-t*, na př.: kdož se plazí, ovšem žeť z místečka činí pohnutí (II, 163); kdož si neváží skyvy chleba, není

bochníka hoden (II, 182); kohož sílí Bůh, tohof lidé neomdlejí (m. neomdlí; II, 182) a j. zpravidla. Najdeme ovšem i nové *kdo:* kdo se nad jiné vynáší, ať se zkrotí (II, 189). Vítězitel když hned všecko, *což* může, nečiní (II, 192).

Právě tak *kterýž:* poutník, kterýž (II, 187); kterýž (kancionálek) se na výklad užívá (II, 144); kteříž nemají, co by ztratili, těm také zlé časy nic nemohou odejmouti (II, 187). Ovšem i *který;* na př.: střídmý člověk, který tělu více nedává (II, 187) a j.

Také v adverbiích: *jakož* vítr sněhem zmítá, *takž* i zlé žádosti (II, 195); plzké jest přátelství mezi těmi, *kdež* jeden pravdy nechce slyšeti a druhý hotov jest lháti (II, 195); *pokudž* však jiný jináče si rozumí, pust ho (II, 168); zlý pak příklad hubí a trhá, *aniž že* kdo ví, že by byl zavadil (II, 168; zde ž [že] dvojité).

Podle starší řeči spisovné užívá Hek velmi často také zdůrazňujícího příklonného *-ť;* na př.: zdá-li se mu písnička krátká, přidáť; pakli dlouhá, ukrojíť (II, 144); i budeť tedy vzat na slovo (II, 136); uslyšelť-li by však člověk... tento hlas pravdy a přeceť by zatvrdil srdce své, tedy radím (II, 143); kdožť s to, aby náruživosti své v uzdu pojal, tenť zajisté může svým pánem býti nazván (II, 160) a j.

U Heka čteme i jiná slůvka zdůrazňující: vojsko povzbuzené takovýmtéž rekovstvím zudatnělo (II, 150).

Podle starší češtiny mívá Hek místo neurčitých zájmen s předponou *ně-* (v záporné větě *žádný*) *tvary nesložené: kdo, co, jaký, který,* v adverbiích *kdy, kde;* na př.: (Dionysius) počal se pochlebníkův více, nežli jakého jedu báti (II, 92); byl-li kdy kdo tak pošetilý, že by... (II, 180); daruje-li co komu lakomec (II, 178); ani jaký šat aniž které místo bude s to, aby (II, 178); nezkaženým myslem nemůže jaké mocnější dáno býti potěšení, jako to (II, 163) a j.

U Heka bývají všecka tři omezovací příslovce *jen, toliko, pouze;* ve zvláštním zdůraznění klade také dvě souznačná příslovce vedle sebe: vejdi raději mezi moudré, nežli *jen pouze* učené lidi (II, 175); co tělesní lidé šalně mámí, *pouze jen* v smyslnosti jejich vězí (II, 183), nebo ještě důrazněji: roste *jen samotně* na Bandyckých ostrovích (II, 18).

Superlativ bývá u Heka zpravidla sesilován po německém způsobu ukazovacím zájmenem ten: na př.: přece byli Francouzové *ti* nejpřednější, kteříž ... (II, 36); známost o kávě i v *ty* nejvzdálenější končiny světa se dostala (II, 37); a *ke všemu tomu* nejhoršímu nás mocně po sobě táhnoucí porušenosti (Vel. pát. str. 124); nenáležité užívání může i to nejlepší pokaziti (II, 157); při všem všudy cesta poctivá ta nejbezpečnější (II, 121) atd.

A podobně píše: máť pak jeden každý buď *to své* za nejlepší aneb i jiné (= das Seinige; II, 185).

I zájmeno ten samostatně položeno místo substantiva: to však ne proto, že by *ta* (t. j. práce) jiných méně dokonalá byla (nežli jejich vlastní práce) (II, 177).

Naopak ukazovací zájmeno z puristické snahy není vyjádřeno tam, kde ho vyžaduje smysl: (kdož nikomu nevěří) aniž mnohem lepší, jenž všechněm věří (m. než ten, jenž; II, 164). Snad bylo vypuštěno chybou tiskovou.

Podobně adverbium místo korelativního zájmena, mez kdo překročí a v cizím laškuje, *tak* jest, jako zvětřilý kůň (= takový; II, 124).

Podle němčiny dává Hek někdy přídavným jménům význam samostatného substantiva; na př.: kdyby se *přístojící* o psa nezastali (II, 6); *na mající* úřad se odkazuješ (= že máš úřad; II, 141).

S přídavným jmenem v doplňku nakládá Hek rozličným způsobem; někdy po staročeském

způsobu klade tvar jmenný i u přídavných jmen, kde toho ani novější mluva ani novočeská řeč spisovná nesnese; na př.: byl sobě i jiným *těžek* (II, 93); *nah* přišels na svět, nahýť i odejdeš (II, 141; ve volném citátě).

Jinde zase spisovatel klade přídavné jméno složené, kde zachovává novočeská řeč tvar jmenný; na př.: kde nevinnost utiskována a potlačována bývá (II, 113; ponechána však předposledni samohláska dlouhá jako při neurčitých přídavných jménech); matka jsouc podrobená (II, 137); noc jest osvícená (II, 179) a j. Hek si však již libuje v tom, že klade přídavné jméno doplňkové do instrumentálu. Nebývá to jen ve zvláštních spojeních, jako je na př.: pán hospodu svou když dověří *vtipným* (II, 78; vypuštěn infinitiv býti), nýbrž i tam, kde je správnější nominativ; na př.: dokonalým není žádný (I, 42); nevíš, brzy-li tobě (člověk) může býti dobrým (II, 158); málokomu budeš patrným (II, 164) a j.

Naopak, kde bychom čekali podle novočeského užívání instrumentál, čteme často nominativ nebo akusativ; na př.: dítě tak přenešťastné bývá učiněno (II, 168); kteréž (domínky) tě ani moudřejšího aniž opatrnějšího nebudou moci učiniti (II, 175); stáří nečiní člověka dětinského (II, 191); a tudy se tomu způsobna učinil (II, 140).

Mohu uvésti i příklad pádu předložkového místo obvyklejšího instrumentálu: *za* plevu je-li mu svět čili *za* koudel Popelce jeho (I, 78).

Neobvyklý je nyní instrumentál doplňkový: císařem-li zde při nás stojíš (= na místě císařově; II, 112). Jiný: prv kdo sází se v svém, srdce mi paděrkem dá (II, 229; = jako paběrek).

Doplňkový výraz bývá blíže určen zájmenem *co*, jindy *jako;* na př. (syn) klesl *co* hrdina (I, 11); přijali

ho (Jindřicha z Anjou) ne *co* hosta, nýbrž *jako* nepřítele. Byltě *co* zajatec na volenčův hrad přiveden (II, 153); (pták agami) *co* jezdec pevně se drže (na hřbetě; II, 6).

V živější mluvě básnické Hek rád vpravuje citoslovce do pojmů substantivních; na př.: ten, kdo počne si v *ach*, věz, druhdy že uvízne v *ouze!* (I, 111); v žalostné uběhne *ach!* — a *bycha* až přepozdě honí (II, 66); když na ně všecko žalostné *ach* a *ouze* vrchovatě dolehlo (II, 69). Srdečko skákalo v nich, *klap, klap* jako větrný mlejnek (I, 86). I celá samostatná věta u něho zastupuje některý člen věty; na př.: název (je) *pro zaplať Pán Bůh* (I, 94; podle živé řeči).

Jako jiní spisovatelé obrozenští nedovedl ani Hek překonati nesnáze při užívání přechodníků. Přechodníky vymizely v živé řeči české skoro úplně, proto se pro ně nemohl vyvinouti cit jazykový. Tehdejší mluvnice o syntaxi přechodníků nepodávaly přesného poučení, jak je známe z mluvnic novějších. Spisovatelé novočeští se přidržovali starších vzorů. Než knihy z konce XVI. století a ze XVII. při užívání přechodníků uváděly často v omyl, protože zachycovaly stav, kdy v živé řeči byly přechodníky již v úpadku. Mýlily zejména ustrnulé absolutivní přechodníky (tvary stejné pro všecky rody nebo i čísla), a potom i odchylky, že byly věty zkracovány přechodníkem i tehdy, když neměly stejný podmět s větou řídící — bývalo to pravidlem při řídící větě bezpodmětné. Odtud si vyložíme, že se také Hek, gramaticky málo školený, dopouští ve vazbách přechodníkových četných chyb. Má však v nich zvláštní zálibu; snad že dělaly řeč učenější.

Podle starší češtiny tvořil přechodník středního rodu, jako byl tvar rodu mužského. Byl to v letech dvacátých i třicátých pravidelný zjev. Promluvím o tom při výkladu o tvarosloví řeči Hekovy.

Řídké jsou doklady toho, že Hek zkracuje větu přechodníkem, která má jiný podmět nežli věta řídící: na př. (jistý plavec), *maje* za to, že by tu melčina byla, napadla ho chut, aby se koupal (I, 84); kteroužto (třetí škořípku) *rozloupě*, kulka muškátová vnitř se nachází (II, 18; Hek tak píše podle Hubra-Veleslavína).

Častější jsou chyby, že Hek klade přechodník přítomný místo minulého a naopak: na př.: (masař) ho (nůž) ocelem zostře, k pánovi šel (m. zostřiv I, 44); omylu porozumě (správně -ěje), snese pastýř ubití všecko (m. porozuměv; I, 45); pán se vrátil, *přinesa* zabitou laň (m. nesa; I, 44) — příklady vesměs z téže básně, v které je ještě více přechodníkových vět nesprávně konstruovaných; patrně míval spisovatel v určité době větší náklonnost k vazbám přechodníkovým V prozaických článcích: (Sikard) celou tu krajinu *projda*, ji dobře znal (m. prošed; II, 8) a j. v.

Někdy projevuje Hek snahu rozlišovati ve dvou větách zkrácených přechodníky minulým a přítomným mezi dějem předcházejícím a následujícím: na př.: Hovora prostým *byv*, jen prostě se jmenoval všudy; Pánem učiněn *jsa*, výtečným mudrochem jest (i zde má býti: byv; I, 19); poručník *vzav* dobrou radu a *přijeda* do města, tu paní vdovu do vězení vzal (m. přijev, II, 72). Podobné příklady v II. sv., str. 137, 138 a j.

Povšimnutí hodny jsou v Hekově řeči některé zvláštní případy n e g a c e; přidržoval se tu zpravidla staršího užívání negace. Na př.: ačkoli veškeren kupecký svět *na nic* víc *dbal* a tak pilné šetrnosti *neměl*, jako na kávu (II, 36); (jen hotový blázen) má se v jednání svém tak zpotvořile, že v způsobu jeho *ne* přirodu, *ni* rozum, ba *ni* člověka pro samou švarnost viděti *ne*lze (II, 5); kteréž (domínky) tě *ani* moudřejšího *aniž* opatrného *ne*budou moci učiniti (II, 175).

S jednou negací jsou věty: *ani* jaký šat *aniž* které

místo bude s to, aby z holého blázna vyvedl se mudřec (II, 178); (marnotratce) *ni* se nouze strachuje (I, 70); (lidé), kteří *ni* číst *ani* psát *ani* moudře si spočítat znají, při tom však *ni* na těle, *ni* na vačku slabnou (I, 63); Chocholoušek na vůkolní vřesk *nehrubě* co dbal (II, 146). Negaci měnil Hek po svém způsobu i v svých starých předlohách. Tak dosadil za Bavorského výraz *žádný nemůže — aniž* pak *kdo ... může;* místo Bavorovského záporného zájmena *žádný* klade zpravidla *nikdo.*

Spisovné mluvy veleslavínské se Hek přidržuje, když *v závislých otázkách* a *v nepřímé řeči klade kondicionál.* V starších pracích jeho bývá tak pravidlem: na př.: Moudrý tázal se sluhy: Jaké hosti *by* dnes měl pán? (I, 56; za *sluhy* bychom nyní napsali čárku a na konci bez otazníku). S usměškem bylo naň (důstojníka) podáno: »Co *by* smyšlel o stavu manželském? a zdali *by* ho mezi šťastné pokládal?« (II, 128; také nepřímá otázka); na důtaz pak, jak *by* se s Mileborem dělo, uslyšel jsem (II, 137) a j.

Podobně v nepřímých řečech: na př.: doložil i to, že by nebylo většího štěstí nad bohatství (I, 35); (mladičký pán) sluhovi lál, že by nevěděl, jak má sloužiti pánům (I, 13); v hospodě povstal křik, že by v pivnici hořelo (I, 9). Hek užil kondicionálu i tam, kde v jeho starší předloze byl indikativ: Bavorovský na př. napsal: žádné zmínky nečiní, co anjel ... mluvil; Hek pak: co by anjel ... byl mluvil.*)

Z tohoto užívání kondicionálu v nepřímých řečech a závislých otázkách ustrnula spojka *byť* kondicionální ve větách připouštěcích, ač se kondicionál v následující spojce ještě jednou opakuje. Novější brusiči vytýkali

*) Podrobnější doklady v mém citovaném článku ve Sborníku filol. VII, str. 99.

tento postup jako chybu. Hek má podobně: chlub se jim (bohatým), *byť bys* ani haléře neměl (I, 64); byť by i člověk hlas pronášel uprostřed Čechů (I, 93); a byť bych tebe byl i Jordanem učinil (II, 133) a j.

Hek si někdy zabezpečuje podmínečný způsob kladením spojky *by* až nadbytečným: na př.: Byl-li kdy kdo tak pošetilý, že *by* chtě míti pšenici, chatrné smotlachy *by* na poli zasel? (II, 180); mnohé jsou věci, kteréž *by* všem vůbec znáti nebylo *by* užitečné (II, 162) a j. Jednou se Hek vyšinul z tohoto podmínečného vyjadřování; přešel z něho do indikativu: mohlo *by* se i doufati, že, kdo *by* si na něm záležeti dal, jeho přirozené schopnosti vyvinouti *může* (II, 5).

Za spojku *kdyby* najdeme u Heka *že by*: však že by človíček ... se mnou byltě držel, mého bratra by chybilo štěstí (II, 229). Čítal podobně také u starších spisovatelů. Z Bavorovského na př. přejal větu: David několikráte zamordován býti měl, *by byl* neutíkal (II, 103). Jinde takovým vedlejším větám kladl v čelo spojku *kdyby* za Bavorovského *by*.

Řeč Hekovu nám odcizují některé nezvyklé spojky, nyní již ze živého jazyka buď úplně vypadlé nebo omezující se jen na starší spisy anebo na některé dialekty.

S oblibou klade Hek spojku *a* ve smyslu odporovacím. Původně napsal v Prvotinách 1813: ovoce (pepře) jest hroznovaté jako víno, *a* hustěji; v druhém otisku dosadil však spojku *ale*. Jinde však odpovídá víc běžnému usu, zvláště v nářečí severovýchodním; na př.: čárku háji, *a* smazuje řádky (= ale; I, 112); klopotně pod břemenem jsi živ, *a* zpupně si kráčíš; soukromé trápení máš, *a* vesele do světa hledíš (I, 91 — následují ještě další čtyři věty odporovací se spojkou *a*, v páté je spojka *však*. Celý řetěz takových vět v pokračování na str. 92); skutkům, *a* ne slovům, an větrem mizí, věř! (I, 90) a j.

V jedné větě má u Heka význam odporovací také spojka *i:* druhdy se klopotou tvář, i druhdy se zapotí tělo (= však; I, 47).

Z těchto spojek neužíváme již spojky *jak rychle* ve smyslu »jakmile«; u Heka se však čte častěji (snad to převzal z Komenského); na př.: (had) zalezl, jak rychle napřaženou hůl před sebou spatřil (II, 9 a 11); jak rychle vystydne (tekutost), zbělí (II, 26, 52) a j.

Podobně spojka *leč;* na př.: z kteréž (ze skály) had, leč potřebou nucen, zřídka vycházel (II, 11); řekli bychom: leč byl-li); k nám ho (kořen zázvoru) ne jináče, leč v cukru zadělaný odesilají (= než; II, 16); na ní, leč si zase odpočine, ani ta nejchatrnější tráva neroste (= leda až; II, 16); nenavracuj, leč shrne se hromové upomínání (= leda až; nebo: leč by; I, 64) a j.

Mezi časovými spojkami užil Hek také zájmena *co:* zítra *co* bude den, aby nám tu kozičku zdělal (= jen co, jak; I, 44).

Ze syntaktických zvláštností vytýkám *vazbu infinitivu s akusativem*, kterou již naši humanisté napodobili podle latiny. Hek převzal na př. ve Vel. pátku (str. 32) od Bavorovského také tuto větu: Viděl jednoho z dvanácti, Jidáše, a znal ho býti synem záhubné ztráty (u Bav. = zatracení). A podobně konstruoval samostatně: doslechna příchozího již býti nablízce (II, 153). Zpravidla však Hek Bavorovského věty zkrácené infinitivem rozvádí ve věty vedlejší. Bavorovský na př. má: nám nesluší zabíti nižádného, Hek za to: abychom koho zabili; Bav.: neb sobě to za svůj pokrm pokládal činiti vůli Otce svého — Hek: aby činil atd.

Při jiné infinitivní vazbě má podle staršího zvyku dativ v doplňkovém adjektivu: lépe s poctivostí umříti, nežli beze cti živu býti (II, 165).

V prupovědi »Snadnější jest člověku vidění do měšce nežli do svědomí« (II, 190) při druhém jejím otištění v Květech čes. 1834, 241 za podstatné jméno slovesné je správněji položen infinitiv; možná, že o to má zásluhu redaktor Květů, J. K. Tyl.

Tvaroslovné zvláštnosti řeči Hekovy.

Hek má zálibu zejména v starších tvarech slovesných, za jeho doby již většinou archaistických: na př. růže *ktve*, když času, by vykvetla, nemá (I, 93); i druhý tvar, vzniklý přesmyknutím, vyskytá se u Heka: ctnost u trní *tkve* (II, 85), štěstí *tkve* (II, 66) — vesměs ve verších. U jiných sloves první třídy: k dobrému *kole se* všecko (od kláti; I, 77); soud právní ledakohos *bode* (II, 161); sova se *střeže světla* (II, 191; říkáme raději: vystříhá se); svíce *rozžené* (m. rozžžené II, 106; převzato z Bavorovského); peníze *přijít* (= přijmouti; I, 67; i v Krat. přemyšl., str. 5: přijíti); *bí* se v prsy (I, 65); těch (očí) kdo *užíve* včas (= užije; I, 93, 106, 109; častěji).

U sloves V. třídy, 2. vzoru se Hek vyhýbá novotvarům, užívaje raději forem starších: *tresce* se (I, 20, II, 164); *trescí* (II, 162) a j.; *cumleme* (I, 105); na daně *repce* (I, 36), *žebře* (I, 92), *žehři* na svědomí (I, 64), *žehřící* závist (I, 99). U 3. vzoru téže třídy: Sulcius hosti *zůve* (I, 12 a j. častěji).

Z této snahy, aby užíval tvarů ze starší knižní řeči, dopouští se Hek v gramatice málo zběhlý, divných chyb; jako: hlozající červ (II, 123), svých bližních tím jazykem hlozajíce (II, 100). Náš spisovatel čítal v starých knihách zastaralé tvary presentní *hlozeš, hloze*, přechodník *hlozíce*, a k tomu si utvořil nemožné tvary *hlozati, hlozaje, hlozající*. Když již analogické novo-

tvary *hlozati* a j. ukul, odvodil od nich ještě příd. jm.: hlozavý věk (II, 79).

Nebo píše archaicky: příval stavení *rozmece* (II, 185); nesprávně však je řečeno: *smeceš-li* se pak nestálého štěstí vrhem dolu (II, 164), poněvadž zde lze říci jenom: smeteš-li se (podle I. třídy). I tvarem je chybný tento infinitiv: zlá nehoda ho může s sebou do kola *přimeci* (II, 186) místo: přimésti.

Od téhož slovesa tvořil Hek i jiné nesprávné tvary: píše: oheň *metoucí* blesk (I, 115); myslil jistě na sloveso metati, od něhož přechodník přítomný v analogickém novotvaru zní *metaje, -íc*, nebo po starém způsobu *mece, -íc*, přídavné jméno od staršího přechodníku by znělo *mecící: metoucí* je od slovesa *metu*, které v naší řeči nabylo již dávno svého nynějšího pregnantního významu.

Hek má ještě jiné nesprávné infinitivy: *zpříci* se přesile (II, 172) od *zepru*, tedy *zepříti*. Jiný příklad, který není čtenáři dost srozumitelný: Hek píše (prózou), že ho napadá psavá nemoc, a dále praví, nemohu se jí *vykleci*, jak mne mocně k psacímu pudí stolu (I, 48). Co znamená toto *vykleci?* Jinde užil srozumitelného tvaru slovesa nyní neužívaného nebo užívaného snad jen v některém nářečí: Nemocí všelijakou se svět náš přebídně *klící* (II, 113). Je to tvar slovesa *klíceti* (v starší češtině *kléceti*), jež podle Jungmannova Slovníku znamená »klátivě, kulhavě choditi« (v dialektech: klecavý kuň). Hek k présentu *klícím* utvořil nový infinitiv. »Nemohu se jí vykleci«, znamená pak »nemohu jí namáhavě uniknouti«.

Podobně asi byl utvořen nesrozumitelný infinitiv *zdyšti* (v epigramu »Přízvučná otázka těm, jenž přízvuku nešetří«). Učedník se ptá: »Jak mám psát: Konopišti či v Konopišti? — I dí mistr: slovo-li zdyšti chceš, dej přední slabice přízvuk.« *Zdyšti* je tedy bez-

pochyby utvořeno od présenta dyš-i, ovšem chybně. Má význam »skandovati«. Analogické případy předcházející podpírají tento výklad dostatečně.

Podle starší řeči Hek nečasuje v druhé osobě jednotné spojku *aby;* píše: vyjdi, (poustevníku), *aby* viděl (m. abys; II, 129); měl *by* se spokojiti (ty, potůčku; II, 132); *aby se* moudrým zdál, mluv dost (m. aby ses; I, 63), *aby si* vyhrál (m. abys; I, 87) a j. Ale u Heka čteme také tvar novější. V téže větě (II, 172) je obojí tvar vedle sebe: bude-li tobě uloženo, *aby* představoval žebráka ... a dále: abys buď krále ... vytvořoval. Ojediněle je *by* také v první osobě: O tom, *aby* zde co šíře vyhlašovati měl, mi k tomu místo velmi uzké (m. abych; II, 57).

Patrně potřeba metra přiměla Heka k tomu, aby oživil *-i* v imperativu: hospodaři, jak by*s* mohl (I, 40).

Slovesných tvarů užívá Hek v celku pravidelně a správně. Odchylky bývají nejčastěji podle řeči lidové; nejvíce v 3. os. mn. sloves IV. tř. a III. tř. 2. vzoru bývá koncovka *-ejí* m. *-í;* na př. v I. svazku (v řeči vázané): šediny hlavy se k zemi kloně*jí* (4), čině*jí* si šašky z moudrého (13 — slovesa *činiti* v našem významu člověk v spisovné češtině neškolený neužívá; toliko ve frázi »to se tam činí, to je tam čina«, o špatném počasí). Příkladů je hojně; zejména v mladším období své literární činnosti psával tak Hek pravidelně. V jedné větě píše Hek: kohož sílí Bůh, tohoť lidé neomdle*jí* (m. *-í;* tento tvar je čtenáři překážkou, aby nevystihl hned jasný smysl faktitiva; II, 182). V přechodníku přítomném: blesk *chrleje* do vody (m. chrle; I, 61).

Nečetné jsou novotvary v infinitivních tvarech sloves I. tř. 5. vzoru a sloves II. třídy kmene zavřeného: aby ho (měch) kdo *nadmul* (II, 161); *ujmula* (II, 123), s *vyjmutím* dne sobotního (I, 84); *dotknuto* (II,

74), Jindřich si *odechnul* (II, 155) a j. V příčestí minulém činném Hek (napořád toliko v řeči vázané) odvrhuje po souhláskách často příponu *-l*, jak se děje i v řeči lidové: na př.: *zamk* oči (I, 3), slabiky rovnaje mnoho jsem jich *opovrh* (I, 15), sám na jeho místě by *krad* (I, 39) a j.

Od slovesa *hořeti* utváří Hek příč. min. trpné: olejem neshořatým (II, 80); snad se tak v Dobrušce říkalo.

Dialektický je tvar: kdy se *oběduje* (m. obědvá: II, 5).

Hůře pochodil Hek, když se pustil pevnějšího základu řeči mluvené a chtěl psáti vyšši, správnější řeči spisovnou. Píše na př. *lhou* (II, 88; jak bylo psáno ostatně již dávno před ním a za jeho doby napořád) místo správného tvaru živé mluvy *lžou;* (Machomet) rozumě tomu, že ... (II, 72), ač převzal toto místo doslova z Veleslavína, jenž má správně: rozuměje; nechť zásluhy si pohoví (m. -ějí; I, 87). Hekův sluch neurážely ani chybné tvary umělé, jako stromy se kácí (m. -ejí; I, 115); smyslové tvoji se brodí a potápí (m. -ějí; II, 100) a j. Spisovateli lze přiznati za zásluhu, že na tyto chybné umělé tvary u něho čtenář naráží poměrně zřídka právě proto, že Hek při psaní míval na mysli řeč lidovou. Zpravidla však chyboval v přechodnících a v přechodníkových přídavných jménech 1. vzoru III. tř. a 1.b vzoru V. tř., poněvadž mu lidová řeč v těchto tvarech nemohla poskytnouti opory. Píše tedy náš spisovatel: kůň kráče (m. -eje; II, 62), (my) kráčíce (m. -ejíce; II, 170), vláčíce (m. -ejíce) nim (pluhem; II, 122), všech sobě slušících věcí (m. -ejících; II, 120), věc nepřislušící (m. -ející; II, 153), na uloženou, padat nesmící cenu (m. -ějící; II, 22) a j. Z přechodníků jiných tříd: (my) se zapříce (m. zaprouce; II, 102).

Než i tyto chyby jsou proti přehojným přechodníkům jiným, správně tvořeným, poměrně řídké.

V přechodnících minulých píše Hek nesprávně: Athénští potrativši svou vlast, nemohli jinák (m. potrativše, t. j. ztrativše; či snad chtěl napsat přídavné jméno: potrativší? II, 69); (lidé) světa způsobilostmi bývši ukonejšini (II, 138); kteříž (ubožátka) bývší bezděčně v proud vrženi (II, 136); manželka bývší požádána, aby zůstala hezky in piano, tím více in crescendo se rozpouštěla (m. bývši; II, 146); projelo mne, s takové výsosti dolu hledívšího, nějaké vznešené užasnutí (tvarově m. hleděvšího, syntakticky místo hledícího; (II, 133) a j.

Heka k nesprávnému užívání přechodníků minulých zaváděl novověký způsob, převzatý od Rusů, že se tvoří přídavná jména také od přechodníků minulých. Teoretickým původcem jeho asi je Dobrovský; šířili jej hlavně naši rusofilové Ant. Marek, Frant. Vetešník a j. Tento nový způsob, tvořiti přídavná jména s významem minulého času, se v naší řeči tehdy ještě dost nevžil a mnohé neznalejší spisovatele mýlil. Také Heka, jak zřejmo z některých příkladů nahoře uvedených. Jindy jich bývá užito správněji; na př.: některý ze starších, někdy tu *bývších* pánů (Květy 1836, str. 317).

Hek se hlavně prohřešuje proti syntaxi přechodníkových vazeb, jak bylo již ukázáno nahoře.

Některé zvláštnosti v skloňování jmen.

Podle starší mluvy si Hek oblíbil dvojné číslo v četnějších případech, nežli se ho užívalo v tehdejší spisovné řeči. Na př.: *ramenama* pokrčí (II, 81 — podle obecné řeči koncovkou kmenů *-a*), mezi dvěma *stranama* (II, 160). Nezvyklejší jsou tyto příklady: meč na obě strane ostrý (II, 136 — z bible; *na obě straně* píše také Jungmann v Kroku I, 2, str. 1;

dále však: obou stran). U Heka je ovšem pravidelně plurál, obvyklý ve spisovné řeči: na strany dvě (I, 18; jinde neobvyklý tvar v číslovce: po obé straně těchto válců; II, 49).

Charakteristický je duál v těchto dvou případech: válec silný *o dvou křídlou* (II, 56); (stroj) leží *o dvou kolou* (II, 61). V těchto dvou případech je možné, že se Hek opíral o živou mluvu svého nářečí. Slyšel jsem ještě před deseti lety u Písku prostou ženu vybízet dítě: Choď po špičkou! Opakovala to několikráte za sebou. Ještě jeden lokál dvojného čísla vytýkám z Hekových prací — možná, že mu utkvěl ze starších spisů: že by (lidé) *o dvou duší* byli (II, 193). Za chybu tiskovou nebo za přepsání smíme pokládati obrat: a jiná dva přistavadla (m. dvě; II, 67).

I z jiných tvarů spisovné řeči Hekovy proniká vliv starší řeči české. Tak u něho čteme ještě jednotný ak. muž. rodu životných substantiv po starém způsobu: tento národ krutěji než kterýkoli *jiný živočich* hubili (II, 33). Obvyklejší byl v spisovné řeči obrozenské instr. množný: lod*ími* (II, 67); v staré češtině bylo i v nominativu *lodi*, ale u Heka čteme: lod*ě* tvá netone (II, 233). Od subst. *meč* v instr. množ. vedle pravidelného tvaru *meči* (meči se pozdraví: II, 151) čteme také *mečmi* vítěznými (II, 150), jak se psalo — ovšem zřídka — také v staré češtině (Gebauer má v Slov. doklad z Řádu práva zem.): podobný instr. — zde analogický — je ve výraze: s těmi ošemetnými faryzej*mi* (II, 106). Podobně původní tvar kmenu *-i* lze spatřovati v dat.: (nakaženým mysl*em*; II, 163). Z jiných archaistických tvarů je lok.: v pr*sech* (II, 15).

Někde původní starší skloňování udržela živá mluva a podle ní psal i Hek na př.: v popel*e* (II, 123), mnohému tytule dá (I, 66), před množstvím *otec* (II, 189), ze dvou válců čili *řídel* (m. hřídelí, u Heka vždy

fem.; II, 42); Sulcius zůve *hosti* (podle kmene -i; I, 12).

V slovech neužívaných v živé řeči Hek snadno chybuje, jako se při nich dopouštěli chyb také jeho současníci. V téže strofě píše na př. náš veršovec: plakala *máteř* . . . Jeho *choti* plakala také (I, 32; *máteř* je vlastně ak., zde m. *máti;* nom. *choti* se vyskytá již v starších památkách, ovšem zřídka). Dialektického původu je snad nezvyklý lokál: na hřbet*i* (I, 98).

Obecného chybného psaní současného se Hek držel ve psaní příslovečných výrazů: *zvejší* (II, 4, 16 a j.), ztloušti (II, 86), z důlí (I, 16, II, 31 a j.; m. zvejš*i*, ztloušt*i* atd.). Správně píše: od důly až ke štíci (stromu; II, 39).

Vliv lidové řeči u Heka pronikal častěji do sklonění podstatných jmen. Píše na př.: ve vejc*eti* (m. ve vejci; II, 186); na stavišťatech arabských (m. stavištích; II, 44). Zejména v množném čísle mívá při podstatných jmenech muž. a střed. rodu koncovku podle kmenů *-a;* na př.: těm ubožátk*ám* (II, 136), slavným měst*ám* (II, 69), chodě po měst*ách* (II, 105), v příbytk*ách* (II, 153), kvas se na dn*ách* usadí (II, 230). Nejčastěji to bývá v instr. množ.: žid*ami* (I, 55), příspěvk*ami* (II, 174), s oučink*ami* (II, 201), s lodími a koráb*ami* (II, 67), svár*ami* (II, 95), nad mračn*ami* (II, 201) a j. Hek tu kombinoval: za koncovku *-ama*, užívanou napořád v obecné mluvě, dosadil koncovku instr. množ. týchž jmen *-ami* ze spisovné řeči. Podle živé mluvy v instr. množ. čís. u podst. jm. konv*ěmi* (m. -emi; I, 9).

Svého nářečí se Hek asi držel při skloňování slova *týden: týhodnem* svým (I, 92; má i adverbium: měj novou *týhodně* píseň; II, 71).

Obecným zvykem současné spisovné řeči byl Hek veden, když skloňoval v ak. a instr. mn. subst. *přítel* a *nepřítel* podle kmenů tvrdých: abychom se za nepřáte-

ly *modlili* (II, 116; v textu převzatém od Bavorovského: tak i I, 40, II, 150 a j.); neprospívá-li si přátely z mamony nepravé dělat? (I, 41) a j.

Jinak má Hek rád neobvyklé koncovky, zejména v dat. jedn. a v nominativu množném; někdy se zdá, že tím spisovatel chtěl dosáhnouti slavnostnějšího výrazu; na př.: duše se Tvůrc*ovi* vrátí (II, 125); (má) prodati svému odbíratel*ovi* (II, 14); (přemožení) rádi se vítěz*ovi* vzdají (II, 171); vítězství klamu bývá vlastnímu vítězitel*ovi* škodné (II, 162; jinde v lok.: při vítězitel*i*: II, 192). V nominativu množ.: z dětí rostou starci; starc*ové* zůstávají dětmi (II, 181); herc*ové* kusy na divadlech provodili (II, 3); tamní obyvatel*ové* (II, 144) a j. Podle obecného uzu: sbíhající se soused*i* (II, 147).

Z nepevné znalosti gramatických tvarů, jež se v obecné řeči mátly, dopouští se Hek chyb; na př. při nomin. množ. přídavného jména, když píše: tl*ustí* a pevně usaz*ení válce* (II, 56; v obecné výslovnosti: tlustý a pevně usazený *válce* — si převádí mechanicky, jako asi m. dobrý lidi — spis. dob*ří lidé*).

Cizí jména nechává Hek buď neskloněna, nebo ponechává podle zvyku našich starších humanistů tvar latinský po české předložce, nebo je přizpůsobuje českým slovům; píše na př.: v Kafarneum (II, 106), Kateřina z Medic*is* (II, 151; spisovatel měl na mysli výraz latinský: de Medicis); Francouzové kávu přes Havre de Grace, Nantézu (t. j. Nantes), Rošelu (la Rochelle; tištěno: Rosselu), Dynkyrch (Dunkerque) a Bordu (Bordeaux) přivážejí (II, 45); jindy: v Bordě, . . . v Havře (Havre de Grace; II, 46) nebo i: do Bordo (II, 24). Podle českých jmen (oblaka, Hradčana a j.) píše Hek také: přes Benátk*a* (II, 45), slovo, které se staletým užíváním v české řeči přizpůsobilo jménům domácím.

Po starším zvyku Hek někdy v skloňování řeckých jmen neodvrhuje nominativní koncovku řeckou; na př.: po Agathoklesovi (II, 94). Podle původního psaní v řečech staroklasických tvoří také jména starověkých obyvatel měst: *Athenyenští* (II, 65; jinde Athenští), *Syrakozánští* (II, 94). Z jiných adjektiv: *lemneský* Labyrynt (II, 79), na tomto *Rhodyšském* sloupu (II, 76), v krajině *thuské* (II, 79; Veleslavín má tu neskloňované: Thusci) a j.

Při přídavném jménu *cizí* způsobil dílem pravopis analogický, dílem učení Kollárovo a jiných o libozvučnosti české řeči jistý zmatek; užívali ho též spisovatelé jednou jako trojvýchodného (tvrdého zakončení), jindy jako jednovýchodného (měkkého zakončení). Tak bývá také u Heka; píše na př.: věc cizá (I, 65), bez cizého zprostředkování (II, 185) a j. a naproti tomu: cizí stůl (II, 205 — v rukopise); cizí veverka (II, 190 — v Květech 1834, snad zásluhou redaktora Tyla); s cizími (substantivisované; II, 203) a j.

Podle dialektu a staršího jazyka užívá Hek někde přídavných jmen přivlastňovacích; na př.: osel Byleamů (m. -ův; I, 19), vítr Hospodinů (II, 141). Také lokál přídavných jmen přivlastňovacích přizpůsobil Hek lidové mluvě: o synovém příchodu (m. -ově; v obecné řeči: synovím; I, 115); na Jedomarešovém hrachovišti (II, 74).

Náměstka *jenž* se v tehdejším spisovném jazyce neskloňovala tak pravidelně jako nyní, zjev to, který se vyvinul již v starší češtině. Tvar nomin. jedn. čís. muž. rodu brává se pro všecky rody a také pro množné číslo — *jenž* ustrnuje na tvar absolutní. Tak bývá také u Heka; na př.: zůstanu při cestě své, *jenž přivodí* k spokojenosti (m. jež; I, 95); děvče, *jenž* se barvilo (m. jež; I, 50); jednou má Hek *jenž* i v instr.: ze zákona, *jenž* se židé chlubí (Vel. pátek, str. 82, ač předloha jeho,

Bavorovský, má zde: jímž). V množ. čísle: lidé, *jenž* se od obecné dělí smotlachy (m. *jíž;* I, 49), mnozí, *jenž* prošli (II, 7); obce i dědiny, *jenž* byly u Lipska (m. jež; I, 60) a j. Pro nom. plur. životných bývá také *jež* (m. jíž); na př.: vina leží na těch, *jež* je tak vychovali (II, 196); podruhů nalezneme dost, *ještó* mu pochlebují (I, 72); byli někteří, *ještó* na tom se usnesli (II, 7) a j. Také v jedn. čís. muž. rodu: věnečkem, *jež* by do ryb patřil (I, 55).

Podobně bývá ustrnulý tvar spojky *an* (i pro množné číslo a pro všecky rody; na př.: židů je milosrdných, *ani* chudině židami nejsou (I, 55); slovům, *an* větrem mizí, věř (I, 90) a j.

Některé zvláštnosti, ač řídké, vyskytají se u Heka při skloňování zájmen a číslovek. Podle svého dialektu mívá v ak. stř. rodu zájmena 3. os. *ho* (m. je): kdož *ho* (stádo) slyší opodál (II, 173 a j.). Při náměstce první osoby v gen. jednot. tvar akusativní *mé* (psaný *mně*, jako naopak bývá u Heka v dativu většinou tvar *mé* m. *mně*); na př. ode *mně* (II, 136 a j. zpravidla; podobně v předložkovém akusativu: proč to hledění *na se* (I, 16). Z jiných: věc samou ohledají (m. samu; II, 108).

U číslovky *všichni* bývá skloňováno: *všechněm, o všecheních, všechněmi:* prospěje všechněm (I, 57, i 60, 95), živly všechněmi (I, 55). Ojedinělé tvary jsou u Heka: jed*ním* zisk válku věčnou žádati velí (m. jedněm; I, 51); (příval a bouře) mnoh*a* škod nevinným přinese (II, 159), naopak: okolo třic*et* jiter (II, 61).

V příd. jménu: klade-li to sobě za něco veliké, že (II, 140). V obou posledních případech snad bylo v rukopise prosté nedopsání, jemuž redaktor ani korektor neporozuměli (či by to byl snad způsob známý ze staročeštiny?).

Často se vyskytá u Heka starý způsob počítání. Číslice mezi dvaceti a třiceti bývají skoro napořád vy-

jadřovány po staročesku: čtyrmecítmých koulí (I, 77): dvamecítma coulů dlouhý (II, 4); pětmecítma liber (II, 29); sedmecitma dnův (II, 153); do *jeden-* i *dvémecítma* let (II, 41); mezi čtyr- a pětimecitným dnem měsice srpna (II, 153); přídavek *mnohomecítmých* památek (II, 145) a j. Po c bývá dílem *i*, dílem *i*. Poněvadž se tento způsob počítání tolikrát opakuje a bývá u Heka pravidlem, je oprávněna domněnka, že uvedené číslovky tehdy žily ještě v obecné mluvě severovýchodních Čech. Z jiných číslovek bývá podle starých knih psáno *tří*: tří hřídele (II, 49). Od Veleslavína převzal Hek neurčitou číslovku: *kolikos* chaloupek (II, 73), v živé mluvě i v současné spisovné češtině již neobvyklou.

Zvláštnosti hláskoslovné v řeči Hekově.

Hláskosloví obrozenských spisovatelů se odchyluje dosti značně od nynější ustálené spisovné češtiny. Čtenáři u nich bije nejvíce do očí odchylná délka samohlásek. Sotva který druhý se vyznačuje touto vlastností tou měrou, jako Hek. Při vydávání jejich spisů byla by nesprávná metoda tyto odchylky pokládati šmahem za chyby.

Obrozenští spisovatelé byli bez školského vyučování v mateřském jazyce — aspoň bez důkladnějšího učení na středních a vysokých školách. Když psali, netkvěli na pravidlech mluvnických jako my. Při označování kvantity samohlásek nehleděli tak k etymologii slov jako my, nýbrž drželi se hlavně skutečné výslovnosti. My píšeme víc podle toho, co nám utkvělo z přepilného čtení v očích, oni brali útočiště k sluchu. Většina z nich čítala také, a to mnoho a mnohem víc nežli my, starší spisovatele, jejichž řeč se od mluvené řeči na počátku XIX. století v nejedné věci lišila. Často u nich čítali stejnou kvantitu samohlásek, jako ji zachovala

živá řeč, kvantitu od způsobu psaní, jak se začal ustalovati v novočeské řeči spisovné, odchylnou.

Tento dvojí pramen, skutečná řeč živá a starší řeč spisovná, vysvětluje nám jistou bezradnost v označování délky a krátkosti samohlásek také u Heka. Věnoval jsem této stránce řeči Hekovy větší pozornost již v úvodě k I. svazku spisů Hekových. Odchylný pravopis tam znamená zpravidla odchylky hláskové.*)

Časté kolísání v označování kvantity samohlásek můžeme někdy vysvětliti také tím způsobem, že redaktor nebo korektor v rukopise autorově opravoval. Hek sám si všímal kvantity: ve Velikém pátku opravuje slovo *rozkacenost* (na str. 118) vzadu v *rozkácenost*.

V živé řeči severovýchodních Čech prodlužuje se často kmenová samohláska; bezpochyby tu působil přízvuk. A tak čteme také u Heka na př.: *rádní* (I, 107 a j., zejména v II. svazku ve Velikém pátku velmi často; výjimkou, bezpochyby asi opravováním korektorovým nebo redaktorovým, také *radní*, II, 123 a j.); podobně podle nářeči: *švárný* (I, 4, 50, II, 152 a j.), podle spisovné mluvy: *švarný* (I, 66, 102; II, 152 a j.); *sázič* (II, 14, 20 a j.) a *sazič* (II, 41 a j.), *ráničko* (I, 28) a *raničko* (II, 229, v rukopise třikrát).

---

*) Při rozboru řeči Hekovy se nedotýkám některých zvláštností, které připisuji na vrub cizí, zejména redakce Prvotin; na př. pravopis: věčší, zvěčšilo (m. větší, zvětšilo), psaní v instr. jedn. adjektiv trojvýchodných: -ym m. -ým a j. Bylo o tom psáno v poznámkách (na př. I, 124, 137; II, 242 n. a j.). Nesnadnější je rozhodnouti se, pokud je odchylné psaní zájmena 3. osoby: před ním, za ním (II, 6 a j.), i v ženském rodě v lokále: po ní (po kávě; II, 45 a častěji, v instr.: pod ni (II, 18), také po vší Arabii (II, 44), také Hekovo. V instr. jednot. muž. a stř. rodu zájm. 3. osoby bez předložky bývá vždy -í-: ním. Později bývají tyto odchylky řídké a patrně bezděčné. Za to v instr. množ.: nimi, jímiž bývá u Heka -í- zpravidla i později.

Rozličná výslovnost v živé mluvě kraje Hekova a naproti tomu jiné, ale ještě neustálené psaní v řeči spisovné působilo mu nejistotu při psaní jiných slov. Ukázal jsem na to v úvodu k I. dílu, str. XXIV. násl. při slovech: kolébka a kolébka — v jeho kraji se vyslovovalo kolíbka; v rukopise má Hek na kolébce (II, 200): sluníčko a sluníčko, srdéčko a srdéčko (v obecné mluvě se již tehdy vyslovovalo: sluníčko, srdíčko). Stejně se mu vedlo při slovech lék (a lek), lékař (a lekař), lékařství (i lekařství), léčiti (i lečiti); později bývá u něho také: líkárník (II, 16, 145) podle lidové výslovnosti. Podobně: klénoty (podle starší řeči II, 88 a j.) a klenoty (II, 184 a j.), jak se vyvinula v novější řeči živé.

Podle živé mluvy svého kraje psal Hek subst. leto, ať znamenalo »letní čas« (dospělé leto I, 106), či mělo smysl »rok« (za půl leta I, 83, druhé leto II, 136, za našich let II, 124); a j. Vedle toho však též: mnohá léta (II, 16), pětiměsíčné léto (II, 11); v létech (II, 194).

Touž nejistotu v kvantitě pozorujeme u předložek: dlé i dle, vedlé i vedle, podlé i podle (srovn. úvod k I. sv., str. XXV.). Ustálenější je psaní slova prvé (než), zpravidla s -é, také v Hekových rukopisech; na str. II, 202 na př. čtyřikrát, a zejména bývá vždy s -é psáno příslovce *nejprvé*.

Podobné kolísání, zaviněné jinou výslovností v živé mluvě a jiným zvykem v spisovné řeči, mohl jsem doložiti ještě jinými doklady (-í- a -i-): oblíčej a obličej, osídla a osidla (srovn. úv. k I. sv., XXIV), křídlem (I, 14) a křidlem (I, 67); sílou (II, 171) a sílou (II, 162), v ak.: sílu (I, 93) i sloveso: síli (II, 19), v doplňkovém příd. jménu: podle starší řeči: sílen (I, 100); dívčice (I, 50) a dívčicí (II, 228 — v rukopise); získ (I, 50, též slovesa: získala I, 37; poziskati I, 50) a získ (II, 232 —

v rukopise a také sloveso: získaje II. 135). Subst. pívo je v básni »Co je pan starý« (I. 57 n) tištěno sedmkrát s *-í-*, a jen jednou s *-i-*. Subst. slovesné zažití bývá častěji u Heka psáno s *-í-*, ač jednou na stejném místě má jeho předloha, Veleslavín, *-i-*, II. 17, a on sám také píše s *-i-* (II. 19 a j.).

Hek se kolísal také mezi způsobem psaní v starších spisech a mezi řečí lidovou v počáteční slabice se samohláskou *o—ů;* píše na př.: dal mu dověru (I. 7) i: jat dóvěrou (II. 7); lid, jenž slepě se dověří tobě (I. 64), v Boha jsouce dověrni (II. 104), dověrnost (II. 135, 231 v rukopise), ale též: s důvěrností (II. 190).

Podobně v jiných jménech: vypisuje hádky a domínky (II. 175 i 199), jindy však: důmnění (II. 71, 170); má podle lidové mluvy: důstatek (I. 28) i nedůstatek (II. 121), předpisuje, aby svět pansky se důstavil času (II. 71). Maje tyto příklady na paměti, myslím že jsem správně opravil tištěné slovo *důkaz*, které tu nedává smyslu, v původní: *důtaz:* divil se náramně tomuto důtazu (I, 90; vytištěno tam: důkazu). Tak je psáno i v rukopise Hekově: bez důtazů (Krat. přemyš. z r. 1828, str. 12). Řidčeji má dotaz (na př. II. 132).

Zajímavý je příklad kolísání ve zdrobnělém podstatném jméně: Hek píše: všecek strůmek (II. 54, 33), ale též: stromek (II. 34); v jiném odvozeném slově: od matky tohoto strůmčí (II. 49). V rukopise nacházím u Heka také: skůro (Krat. přemyšl., str. 9 a 15), převzal je snad z nářečí. Podobně dloužil v utvořeném slově: živůtnost (Enoch ve Več. vyraž. 1832, 340, 1. odst.)

O *ou (au)*, *ú* a *u* na počátku slova podal jsem obšírnější výklad v úvodu k I. svazku, str. XIX nsl. Podobný obraz, jako dávají veršované práce z let desátých, máme také z prozaických článků Hekových. Připojím jen k vývoji pravopisu *au (ou)*, *ú (ú)* důležitý dodatek o tom, kdy se začíná od staršího důsledného psaní *au*

(ou) na začátku slov upouštěti. F. F. Procházka vykládá v předmluvě k svému vydání Boleslavské rýmované kroniky (t. j. Dalimila) r. 1786: »Není tomu tak dávno, co *u*mysl m. *au*mysl, *u*hor m. *ou*hor, *u*klad m. *ou*klad etc. psáno, avšak taženě vyslovováno bylo, což rozuměti z jiných těm podobných slovcí; na př. přídavek: přidati; příchod: přijíti; průvod: provoditi etc., výklad: vyložiti«. Procházka nám tedy dosvědčuje, že se *ú-* má vyslovovati dlouze, a podává k tomu četnější analogie.

A ještě druhou poznámku: z časopisů, do nichž Hek přispíval, zavedl orgán V. R. Kramériusa »Večerní vyražení« r. 1832 na začátku slov místo staršího *v u;* rozeznává mezi *u* a *ú*.

Hek psával i potom ještě také *ou-;* na př.: bez*ou*honně (II, 179), pře*ou*silné namahání (II, 201); v Květech 1834: *ú*kaz (II, 193), v rukopise: *u*kaz (II, 198). Jistoty tu tedy Hek nenabyl.

O kolísání mezi *ý, ej* a někde i *y* promluvil jsem v úvodu k I. sv. (str. XXII) dosti podrobně. Takové kolísání nacházíme i v prozaických pracích Hekových; na př.: v tom nejkrásnějším vykvětu (II, 140), rolní výnos, u ve*j*nosu hospodářství (na téže stránce II, 59; v I. sv.: výnosným zámyslem 62 pozn. a v ve*j*nosný úřad, 55); ze*j*tra (podle obecné výslovnosti) a zítra (v pravopise bratrském: zýtra); doslýchám (I, 37), lekavě nasle*j*chal (II, 154), aby nasle*j*chal (II, 90 — nyní bychom v tomto významu užili slovesa: naslouchati).

Dloužení první přízvučné slabiky podle lidové mluvy severovýchodních Čech má Hek na př. ve slovech: dálší (II, 140, 155 a j.), jádrný (II, 52); nejápné dílo (II, 30; v našem nářečí je slýchati posud i subst. *nejáp* = »neobratný člověk, nemotora, zejména stářím«); zacpati usta těch, kteří nás neprávě haní (I, 162); láskavějšího usrozumění (II, 129); snad i: snážná péče

(II, 122); užásne (II, 4). jávor (I, 118; není-li to chyba tisková).

Podle starších spisů (snad i podle tehdejší řeči lidové) psal Hek s *-á-* slova: vládař, vládařství (II, 9, 14, 140 a j. často; s *-a-* jen výjimkou, která mohla vzniknouti také opravou korektorovou; dále: nápodobně, nápodobnou (II, 32, 82 a j.); nápotom (II, 22), ale i: napotom (II, 157).

Své předlohy, knihy Veleslavínovy, se Hek držel, ovšem i živé řeči svého okolí, když psal: královali (podle Veleslavína II, 104; samostatně II, 65; království II, 176).

Podle starší řeči i podle uzu v obrozenské době zdloužuje také Hek kmenovou samohlásku v podstatném jménu slovesném: spání I, 36 a j. Tak psal na př. Jungmann v ČČM. 1832, str. 403 a 404 a j. Zřejmo, že se tak tehdy také vyslovovalo.

Jiné odchylné dloužení samohlásky *-á-* podle řeči lidové: jinám, jinák (II, 11, 69, 76 a j.; vždy takto); dosavád (II, 7 a j.); u baróna (I, 35 — u nás: baroun).

Výslovností v lidové mluvě i psaním v starších spisech se Hek řídil, když dloužil kmenovou samohlásku *-í-* v některých slovech: v kníze (II, 8) a proto i zkracuje podle starších spisů v genitivu množném: kněh (II, 191) i v instr. mn.: kněhami (I, 48); slovo břícho bývá u Heka podle výslovnosti v nářečí jeho psáno zpravidla s *-í-*; dloužit Hek první slabiku tohoto slova také v článcích prozaických: břichu k vůli (II, 9 a j.) i v adjekt.: břichatý (I, 66). Ve shodě s lidovou výslovností píše Hek: hřívnička (I, 36; ale odchyluje se od ní asi v slově: nít (II, 32). Podle starších spisovatelů a také podle výslovnosti lidové je dloužena kmenová samohláska v jmenném tvaru přídavného jména: mílo (I, 39). Lidovou výslovností byl Hek veden, když

psal v kmenové slabice *-í-* v rozličných slovech: *tíchý* (II. 159), *tíše* (II. 84, 132): *ztícha* (I. 85), *tíchosti* (II. 132) i v slovese: *stíší se* (I. 94) — v našem nářečí nyní je slýchati krátké *-i-* *tiše*, snad již vlivem školy. Podobně adj.: *líbý, líbě* (II. 189; v písničce u nás zpívali: Když já *líbě* spím); odtud pak i v odvozeninách: *líbost* (I. 3, 40; II. 110 a j.), *líbuje* (I. 52), *nelíbuje si* (II. 27) — psávali tak i starší spisovatelé a také ještě za doby obrozenské. Podobně: *vštípuje* (II. 109 — patrně podle základního *vštípiti*); *přimíšuje* (II. 30), ač jinde psáno *proměšuje* (II. 41; snad zde bylo opraveno korektorem). Podobně: *zakvítá* (II. 195) i: *zakvětajícího štěstí* (II. 194).

Sloveso *vystíhnouti* (II. 109) se v lidové řeči nevyskytá — ovšem nesložené *stíhnout* (ve smyslu »doběhnouti, stačit něco udělat«). Podobně nelze vysvětliti vlivem lidové řeči nezvyklé délky v slovech: *strojítelův* (II. 106), *odbíratelovi* (II. 14).

Od našeho způsobu psaní se Hek odchyluje tím, že dlouží kmenové *-u-*; při slovese: *sloúli, sloúlo* (II. 64, 66) psal Hek podle své starší předlohy, Veleslavína, ale v obrozenské spisovné češtině psalo se tak dost všeobecně. Podle výslovnosti svého kraje psal Hek: *chmoúra* (II. 197), *louští se* (I. 53), *vyloúštěná jádra* (II. 190).

Někde nacházíme u Heka odchylný pravopis. Podle současného zvyku psal Hek některá slova s *-ů-*, nesprávně: *slovůtný, slovůtnost* (II. 3 a j.), ale již Tyl mu tiskl v Květech 1834: *slovutnost* (II. 140). Právě tak v slově *mohůtný* (= zámožný; II. 35), *mohůtnost* (II. 15 a j.). V těchto výrazech Hek asi skutečně vyslovoval dlouze. Jinde byl to snad jen již konservativní pravopis, kdežto se vyslovovalo již krátce; na př.: *zůřivý* (II. 67, 128). V *masopůst* (I. 94, II. 85) je *-ů-*, protože bylo toto slovo nesprávně spojováno se subst. *půst, po-*

stiti se. Chybně píše Hek: *tůžebně* (m. toužebně; II, 114).

Podle lidové výslovnosti dlouží autor také předponu v slovese: výjde (II, 177) a analogicky: krýje (II, 137); podle obecné mluvy však má: přikreje se (I, 83). Individuální zdá se mi délka v slově: plýně (II, 107).

Výslovnost v rodném kraji Hekově a odchylné psaní v řeči spisovné zaviňovaly u Heka kolísání v kvantitě kmenové samohlásky v présentních tvarech slovesa *bráti*. Hekovi se podle rodného dialektu vžila výslovnost s dlouhým *-é-* nejen v 2. a 3. osobě jednotné, jak se žádávalo ještě v pozdějších mluvnicích, nýbrž i v ostatních osobách. Píše tedy: béreš (I, 91), béře (I, 77, 78, II, 59, 93, 173 a j.); vybére se (II, 19, 57) (béřeš, béře nepíše nikdy) a také: béru (I, 80), vybérou (II, 40). V 1. a 2. osobě množné není u něho dokladu pro *-é-*. I v přechodníku, v živé mluvě neužívaném, píše Hek: béra se (II, 8). Řidčeji dává se vésti zvykem řeči spisovné (nebo mu korigoval redaktor neb korektor), když píše: bera se (II, 19, 66). V imper. má zastaralé: řeď se (I, 66).

Z jiných sloves nacházím odchylnou kmenovou samohlásku v slovese: přepérou se (II, 42) a léží (I, 30, 32, 103), dcéry (II, 104; má i dcery) — patrně podle nářeční spisovatelova (u nás krátce: leží, přeperou, cera).

Podle starší řeči a tuším i podle rodného nářečí mívá Hek v příčestí minulém trpném zdlouženou příponu *-ín* m. spisovného *-en:* bylina . . . vidína (II, 130), i byloť (símě) udušíno (II, 138), lidé byvší ukonejšíni (II, 138), přihladíno (II, 185), všecko bylo povědíno (II, 58; ale jinde: svrchu propověděno II, 73; inf. odpovědíti II, 91 a j. zpravidla).

Naopak Hek v některých slovech proti běžnému způsobu psaní kmenovou samohlásku častěji

z k r a c u j e. Někde se řídil lidovou mluvou, když píše na př.: dešť (I, 76, II, 168); chleb (I, 11 a j., II, 130 a j. často — patrně podle genitivního tvaru *chleba*. Podobně v složeném slově: svevolný (I. 91), ač v řeči lidové bylo tehdy spíše asi slyšeti: svívolnej.

Nezvyklé zkrácení kmenové samohlásky je při samostatném subst. běda: jestli ho svírá těžká běda II, 37: nyní je máme s *-ě-* jen v citoslovci: běda.

Podle starší řeči spíš snad nežli podle lidové výslovnosti je adjekt.: řečného písku (II, 60); středmost (v rkp. Krat. přemyšl. str. 14); přirovnati k penězi, který . . . (II, 176); chtěje cestování své konati, namířil si skrze hlavní město (t. j. namířil: II, 153). Psaní ohřevá m. ohřívá (II, 126) je asi jen chyba tisku.

Podle lidové výslovnosti zkracoval Hek kmenové *-i-* v mnohých slovech: šídla (I, 85), kulatých lístků (II, 21, 177 a j.), zmínka (II, 10), nelítostně (II, 98 a j.), lítost (Več. vyraž. 1832, str. 21), lítého Švába (I, 96), nevídané (II, 4; v obecné mluvě: nevídáno!), nízká moc, nízkým (I, 107, 92 a j.), přířikej sobě (II, 143).

Jiné odchylky podle lidové výslovnosti: zajic (I, 86), Mojžíšova (II, 64; tak je psáno také u Veleslavína); pětiměsíční (II, 11); místodržícímu (II, 72 — tak i u Veleslavína).

Častěji bývá u Heka zkracována předložka *při-* ve složených slovech v živé mluvě neobvyklých; na př.: při skrovném přijmu (I, 51), prostnost přírody (II, 5). Tak bývá i v přídavných jménech: přívětivý, přijemný, přichylný (II, 5 a j.; přijemně II, 200 v rukopise); nepříhodnějšího (II, 103) a j.; i sloveso: přisluší (II, 63 a j.), příslušná (II, 131 a j.). Řídčeji s *-í-*: příležitě (II, 108), příhodnosti (II, 164).

Proti spisovné mluvě bývá u Heka zkracování velmi často a skoro pravidelně v příponě *-íček* v slovech

trojslabičných, jak byly příklady toho uvedeny již v úvodě k I. svazku (str. XXIII.): tatíček (9), tatíčku (86), koníček (15), Kubíček (4), človíček (II, 129, 220), Chudíček (II, 83): zlostníče (II, 231) a j. Z jiných: kořínku (II, 14 a j.), ale též kořínku (II, 39); kulíšek (I, 86), Vojtíšku (I, 94; ale na místě, jehož se tu veršovec dovolává, je tištěno: Vojtíšku); papírník (I, 28) a j.

Ze sloves tříslabičných, jejichž kmenovou samohlásku Hek zkracuje, řídě se obecnou řečí, uvádím: navštívil (I, 6), spočítat (I, 63; ale počítal (I, 85 a 86 — možná, že opravou korektorovou), podívat (I, 46), zahnízdí se (II, 177), dovtípit (II, 201), vypíná (II, 100; v rukopise). Z jiných sloves: odtekati (II, 60; v nářečí vodtýkat), pomíjející (II, 105).

Důsledně je u Heka provedeno zkracování kmenových samohlásek v infinitivech nejen trojslabičných, nýbrž řídčeji také u infinitivů dvojslabičných. V tom se Hek opíral — jako jiní současní spisovatelé té doby — o teoretické učení současných mluvnic jazyka českého (srovn. úvod k I. sv., str. XXII n.). Tak píše i Hek: podvésti, dovésti (I, 17, 14), přivésti (II, 31), unésti (II, 22), nalézti (I, 35), přivézti (II, 35); i při dvojslabičných infinitivech: snésti (I, 93), vnésti (II, 175), kvésti (II, 86). U kmenů otevřených: odbýti (I, 82), ukrýti (I, 62), vyliti (II, 115); i pomněti (II, 172), vřeti; naděti se m. naditi se (II, 71); ba i: vyhrát (II, 200 v rkp.; — toto sloveso podle výslovnosti krajové).

Podle lidové řeči píše Hek: nějaká luhovina (II, 51; v krajové mluvě se říká: luh, ne louh). Jiné příklady, při kterých se Hek buď držel lidové výslovnosti, jako vučihledě, dolu (podle lidového: dólu), nestuj; nebo kde kombinoval podle výslovnosti dialektické a podle řeči spisovné, jako pujčil, pujčka, pujde (v lidové řeči: pučit, pude), uvedl jsem v úvodě k I. svazku, str. XXI.

Krácení kmenových samohlásek v slovech, jako: *vaček* (u Heka zpravidla), *mrakota* (I, 113), *opravce* (I, 111 — srovn. o nich úvod k I. sv., str. XXIV); z II. sv.: *článek* u *článku* (II, 65), *zaživněji* (II, 105), *udalosti* (II, 203), *zpěvactva* (II, 148), nemáme-li některé z nich pokládati za chyby tiskové nebo přepsání autorovo, vznikly z individuální výslovnosti autorovy. V řeči lidové nebo u starších spisovatelů sotva asi mají oporu.

Hek psal podle mluvy svého kraje dosti často dvojhlásku *ej* místo původního *ý*, k němuž se vrátila naše nynější řeč spisovná. Tehdy ovšem to nebyl ústupek řeči lidové. Psali tak i jiní obrozenští spisovatelé. Nynější náš důsledný způsob psaní ustaloval se teprve znenáhla. U Heka máme toho velmi mnoho dokladů; na př. z I. sv.: *mlejnek* (86), *mejdla* (89), do *skrejše* (61), *prejšti* se (10), *pejřit* se (78), *stejská* si (27, 105), *tejrej* (64), *vejskal* si (61); i na *sejtě* (101) a j. V II. sv. bývá toto rozšíření *ý* v *ej* snad ještě častější; na př.: *domejšlení* (199), *smejšlel* (129), *dovejšila* (92), *přežvejkaná* (186) a j.; v předponě *vý-* zpravidla: u *vejsevu* (61), *vejsluní* (48, 122 a j.), *vejčitkou* (228) atd.

Podle svého nářečí jde Hek i v úžení *-é-* v *-í-* dále nežli tehdejší řeč spisovná; píše na př.: *dýlka* (II, 11, 130 a j.), má světlost pokaždý jinou (I, 92), ze strany chrámový (II, 110; tištěno chrámovy), *líkárnici* (II, 16, 145), užitek *mlíčný* (II, 63), *pírka* (II, 4) a j. Naopak píše: cukrové jako subst. m. cukroví (I, 95 a j. zpravidla). Z Bavorovského převzal i tvar dávno zastaralý: učiní nám *násilé* (II, 118).

Z jiných zvláštností hláskových uvádím dialektické: květoucí lilium (II, 158), *květoucích* ctností (II, 159), ač má u Heka správný tvar *kvete*, ctnost rozkvete (I, 30) a j., převahu; *vztékající* se bouře, *vztěk-*

lost (I, 115, II. 164; v době obrozenské psalo se takto ještě zpravidla). Z jiných: připočtěn (II, 176).

Někde bývají odchylné samohlásky proti novějšímu užívání. Starší doba obrozenská užívá na př. nepřehlasovaného *-a-* v slově prodaj (v Kramér. Praž. pošt. novinách z r. 1790 a nsl. bývá na př. na konci stálá rubrika, kde se ohlašuje, co je na prodaj); tak čteme také ještě u Heka: v prodaji (II, 26), při prodaji (II, 28), ale v následujícím řádku je: na prodeji; podobně: prodajné zboží (I, 22), prodajní cena (II, 28). Podle svého nářečí píše Hek: žahadlo (I, 23), šlápěje (I, 64).

Naopak ze starších spisů přejímá Hek slova s přehlášeným *-e-*, kde jsme si dosadili *-a-;* na př.: svým zahřetím (I, 66; m. zahřátím, ač nejde-li o tvar podle třídy I, 7), a také: zahřiti (II, 15), ve svých tejných mukách (I, 50 — v době obrozenské vůbec oblíbenější nežli *tajný*); škořípka (II, 18, 180 a j.); víže (m. važe; I, 80, II, 125 a j.; u Heka bývá pravidelněji starší, přehlášený tvar).

Z jiných zvláštností hláskových uvádím spojku *jako* s neodvrženým *-o*, i když není srovnávací částice: jako hned o tom podotkneme (II, 34), živ buď tak, jako chceš, by tě Tvůrce nalezl (ve verši II, 125) a j. Podobně neodvržené *-e* v tehdáže (II, 134).

Dialektická osobitá zvláštnost je slovo *ňáko* (stažené z nějako; II, 120 — otištěno chybně: něko).

Při vokalisování předložek si Hek vede docela bez pravidel a bez opory o živou řeč. Píše na př. po staročeském způsobu: *k* kostnici (I, 86), *s* svými (I, 40), *s* svým mistrem (II, 86), *s* svou hříčkou (I, 28); *z* zkušení (I, 109); také: v vejnosný úřad (I, 55), v veliké ouřady (II, 232); ale též: *u* vztěklost se obrací (II, 164). Při složených slovesech: *s*stoupiv dolu (II, 133), (kdo) když se *s*stará (II, 157) a též: kdy

se pak *se*staral (II, 129); nechávají tekutost sednouti (m. ssednouti; II, 26); listků drobounce *z*střihaných (II, 39); *ob*stírá (II, 18).

Zato pozbyl Hek jazykového citu pro vokalisování předložek, když za nimi následuje neurčitá číslovka *vše-*; český lid si zde zachoval jazyk nezkažený. Zřídka kdy bývá u Heka správně: beze všeho (II, 29 a j.), nýbrž obyčejně: *bez* všeho (I, 40, 68, II, 35, 114 a j.), *nad* vši zkušenost (II, 28, m. nade), *od* všech (m. ode, II, 59), *před* všemi úklady (m. přede II, 6); zvšední (II, 85) a j.

Naopak zase bývají předložky nesprávně vokalisovány, kde k tomu není příčiny: na př.: k*e* věci (I, 109), k*e* věcem (II, 121), *u* nejmenší skrovnosti (m. v —; II, 132), *u* samotě (m. v —; II, 129), v*e* stáří (II, 89), ale správně: *v* svou cestu (I, 104). Ovšem Hek má mnohem více příkladů, kde předložek užívá správně. Totéž lze tvrditi u složených sloves; i tam se vyskytají slova, jako: v*e*dírá se (m. vdírá se; II, 123), od*e*bírají (m. odbírají; II, 56); od*e*pírá (m. odpírá; I, 20; srovn. pozn. I. sv., na str. 125). Z jiných: (mé slovo) mu proteklo srdce (II, 136; m. protklo).

Jinak odchylek málo. Správně píše: bezstoudně (II, 65), bezelstně (II, 66), octnouti se (II, 193) a j.

Za zvláštnost západního Podkrkonoší (ne však východního a Orlických hor, odkud byl Hek) lze pokládati pronikavější vokalisování *r*, když Hek m. chatrný psává také: chat*e*rný (II, 137, 176), v rkpse: chat*e*rná (Krat. přemyšl., str. 7); jinde také v rpkse (otišt. II, 205) v témž souvětí obojí způsob: v cha*t*rném těle . . . chat*e*rnou duši. Tolik příkladů svědčí o tom, že se takto tehdy v okolí Dobrušky skutečně vyslovovalo.

Zvláštnost: Tob*á*š m. Tob*i*áš (II, 230) si Hek dovolil ve verši — je to jakási synizese.

Některé odchylky souhláskové jsou Hekem převzaty jednak ze starších spisů, jednak — a to častěji — z živé řeči jeho okolí.

Jen ve spisovné řeči udržovala se přídavná jména tvořená koncovkou *-dlný;* živá řeč je zjednodušovala. Hek si v této příponě libuje: píše na př.: smrtedlní (I, 13), necitedlný (II, 125), práva srozumitedlná (II, 75), výstraha jest znatedlná (II, 78), nedobytedlná (II, 65), nezměnitedlně (II, 184), neprotržitedlného pokoje (II, 182), odměnitedlně (II, 123), pominutedlné tělo (II, 141) a j.; ovšem i učed*l*ník (II, 184 a j.), mučed*l*ník a j.

Se svou dobou má Hek společnou odchylku v tom, že píše v prostém instrumentále náměstky třetí osoby, jako by to byl pád předložkový, tedy *ním a ní*. Převzali tento způsob psaní od starších spisovatelů. U Heka bývá to často, ač ne napořád — píše také *jím* a *jí;* na př.: Povaha náruživá je-li ním (člověkem) nebo vládne-li on ní (I, 105); ní (husou) se svět spravuje (I, 67); vláčice ním (pluhem; II, 122); ním (stromovím) mnohá místa posázeli (II, 38); pán, nímž dráb vládne (II, 170) a j. v. Naopak není *n* přisuto v slově: odjatá (stránka; Krat. přemyšl. str. 9).

Zajímavé je pozorovat substantiva ženského rodu kmenů *-i*, zakončená na *-t* (*-ť*) a *d* (*ď*). V některých slovech jde *-ť* dále, nežli je u nás zvykem (vlasť a j.) Ale to jsou práce otištěné v Prvotinách. Tento časopis tak tiskl tuším na podnět Ant. Marka, který znal měkčení *-ť* ze sousedního Podkrkonoší a chtěl se takto přiblížiti ruské řeči. Tyto příklady nejdou tedy na vrub Hekův. Práce jinde uveřejňované zachovávají celkem náš způsob: píše tedy Hek: peruť (I, 83), labuť (I, 104), chuť (I, 84, 104 a j.) i chuť (I, 51, 100 pozn.), nechuť (II, 193) a j. Ale také závrať (II, 25 — v Prvot. bylo původně otištěno: závrať, v druhém vydání však

to opravil Hek na *závrat*, jak je také u Hubra-Veleslavína). Zvláštní případ je v slově: si*t*ka (I, 53).

Nezvyklejší je v naší řeči spisovné *-d* u podst. jmen téhož vzoru, jako čele*d* (I, 43, 74); i čele*d* (I, 114 — tento příklad mladší, z r. 1819); ze*d* (I, 83); přípově*d* (I, 8, I, 62 pozn.), odpově*d* (I, 15, 19).

Častěji nežli v nynější řeči spisovné, bývá u Heka *r* za *ř;* číslovky čtyry (čárky; II, 31), čtyrykrát (II, 27) se v obyčejné mluvě užívá všeobecně; dialekticky je obmezeno: stareček, starečka (I, 75). U Heka nacházím ještě (po starém způsobu): od kořene mate*r*ského (II, 140 a j.), pasty*r*ským hlavám (II, 152), větve dre*v*né (II, 180). Nezdá se, že jsou to chyby tiskové. Snad není chybou tiskovou ani: *r*evnivost Římanů (II, 95), *r*evnímu soku, jak je v původním otisku (m. *ř*evnímu, jak tištěno I, 79). Jungmann podává v Slovníku (pod *řev* doklad také *rev*, označuje slovo jako »us. Kralohr.«, tedy z kraje Hekova). V slově ko*n*stvo (II, 152), na vlasu ko*n*ském (II, 92) není *n* změkčeno; je to podle nářečí. Naopak zase: s úhr*ň*kem (II, 47).

Z jiných zvláštností dialektických v souhláskách uvádím: pa*ď*erek (= pa*ě*rek; I, 55 i II, 229 — v rukopise); dědič (II, 72; před tím na str. 71 spisovné: dědic); vet*k*ý (= vet*ch*ý — vždy): vetkého štěstí směnou (II, 174 a j.); psáno podle lidové mluvy vždy: *š*kořepina (II, 196 a j.) *š*topka (II, 21), ale i *s*topka (II, 39); ctnost ač po*t*lapaná (II, 81 — jiné sloveso nežli *šlapati*, ač stejného významu, od *tlapa*); z nářečí snad má autor starší *s*mahem (I, 61 a j.) místo obvyklejšího nyní *š*mahem; *v*oráč (II, 180), při *v*orbě (II, 61); podobá se *s*třešni (II, 39); třičkující (II, 125 — u nás *třečkovat* a to m. *střečkovat*); ze dvou válců čili řidel pozůstává (hřídel); okolo stojaté řídele (II, 62), ale tří *h*řídele (II, 49).

Jiné zjevy jsou obecněji české: na př. svaďbě (II, 172 a j. vždy); svadební (I, 52, 55) psalo se tehdy napořád. Obecně české jsou odchylky od nynějšího způsobu psaní: usnešení (II, 14), zanešeného (II, 126); ohražuje (II, 180). Tak se má asi také vysvětlit slovo: *lůži* (všecku tu nákladnickou lůži II, 125), kde se má čísti luzu (u nás: hlúza). Z jiných obecných odchylek: uteč se (m. utec se II, 101); poď se mnou (m. pojď; II, 126).

Jako jiní spisovatelé i Hek převzal z rukopisu Královédvorského nesprávné psaní adverbia *vezdy* (m. *veždy;* I, 117, 118, z r. 1823).

Se současnými spisovateli má také Hek rozpaky, jak psáti naše slovo *paprslek;* píše jednak *paprslek* (II, 189), jednak archaistické *papršlky* (II, 174)..

Školou a učeným prostředím dostala se do lidu výslovnost vlastního jména *Ejipt*. Latinské *g* bylo tehdy často vyslovováno před samohláskou jako j: pamatuji se, jak nám jako primánům byla směšná výslovnost starého faráře při obřadech velkonočních: flectamus jenua. V pravopise bratrském a ještě analogickém se psalo české *j* literou *g*. Z latinských slov zůstala nám posud výslovnost v slovech jenerál, lejstra, orloj a j. Dříve se psalo také: anjel; u Heka: Anjelé boží (II, 179). A tak čteme také u Heka: Ejipt (I, 53, II, 79 a j.). Ejipčanům (I, 74 a j.), ejiptský (II, 78, 81 a j.), ale také: z Egypta (I, 116; II, 7 a nsl. i Egyptčané, Egyptské a j.).

Ze starších knih asi vyčetl Hek také slova: Ebreů (I, 74), ebrejských letopiscův (II, 64).

Zdržel jsem se déle u řeči Hekovy, nežli vyžaduje jeho význam jako spisovatele. Ale co se vyskytá v řeči

Hekově, charakterisuje úsilí a práci při obnovování novočeské řeči spisovné vůbec. Hek je jistě jedním z lepších spisovatelů obrozenských co se týče řeči spisovné. Také u něho bylo víc živlů určeno na rmut řeči, nežli se dostalo do stálého živého proudu jejího. Je to už v povaze každé doby přípravné.

OBSAH.

Úvod . . . . . V—VIII

Část první.

HEKŮV VLASTNÍ ŽIVOTOPIS . . . . . 1—127

Hekův vlastní životopis 3
I. 4
II. 51
III. 65
IV. 88
V. 91
Hekův život od r. 1823 119

Část druhá.

HEKOVA ČINNOST LITERÁRNÍ . . . . . 128—314

Literatura o Fr. Vl. Hekovi 131
Hekův literární vývoj 132
Hekovy básně 143
Práce prosaické 160
Prosaické práce Hekovy neuveřejněné 186

II. HEKOVA ŘEČ SPISOVNÁ . . . . . 193—314

Vliv staršího jazyka na spisovnou řeč Hekovu . . . 195
Živly lidové mluvy severovýchodních Čech v Hekově řeči spisovné 224
Hekovo individuální tvoření jazykové 238
Hekovy zvláštnosti syntaktické 272
Tvaroslovné zvláštnosti řeči Hekovy 288
Zvláštnosti hláskoslovné v řeči Hekově 298

NOV 2 8 1972

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG
5038
H355
1917
sv.3

Hek, Frantisek Vladislav
Sebrane spisy